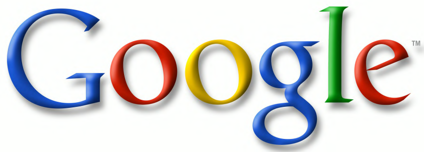

SKANDINAVISKA

NORDENS UR-INVÅNARE,

ett försök i komparativa Ethnografien

och

ett bidrag till menniskoslägtets utvecklings historia;

AF

SVEN NILSSON.

ANDRA BANDET.

Bronsåldern.

Andra Upplagan,

OMARBETAD OCH FÖRSEDD MED XYLOGRAFIER OCH GRAVERADE PLANCHER.

STOCKHOLM, 1862—1864.
P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare

I

FÖRORD.

Då jag nu står i begrepp att, i en upplyst allmänhets händer, lemna detta försök till en ny, mer omfattande bearbetning af mitt verk öfver "Skandinaviska Nordens Ur-invånare", anser jag mig derom på förhand böra yttra några inledande ord.

Orsaken att Bronsperioden först utgifves är dels den, att hos oss derom nästan intet blifvit offentliggjordt, dels den att jag under de senaste åren hufvudsakligast, ehuru icke endast, med dess undersökning varit sysselsatt.

Jag har sett mig nödsakad att, äfven vid bearbetningen af denna kulturperiod, bryta en ny väg, emedan jag ansåg mig böra, om möjligt, utforska hvarifrån denna i tekniskt afseende så egna och för Norden främmande kultur kunnat leda sitt ursprung; och för att i möjligaste mån vinna detta syfte, har jag ansett mig böra behandla ämnet efter samma naturhistoriskt-komparativa method, som jag för omkring tjugu år sedan sökt införa i det antiqvariska studium. Också har jag med begagnande af samma method, äfven begagnat samma slags föremål som ledare på undersökningsbanan, nemligen: fornsakerna i jorden och de med dem samtidiga traditionerna hos folket. De förra hänvisa, genom sina vackra former och framför allt genom sina påtecknade egendomliga figurer, till Orienten — Phœnicien och Egypten; de senare hänvisa lika påtagligt till en gammal Canaaneiskt-phœnicisk soldyrkan. Dessa spår har jag följt, så noggrannt, jag förmått. Om derföre någon skulle tycka det vara ett misstag att jag vågat påstå, att de till bronsperioden hörande fornsakerna icke blott äro af phœniciskt ursprung, utan till och med att folk af denna stam och med phœnicisk religion, från början sjelfva fört dem hit; så torde jag vördsamt få anhålla, att, innan han fäller sitt domslut, han täckes genomgå de dokumenter, hvilka såsom bevis blifvit framlagda. Så vidt jag förmår inse, fattas ingen hufvudsaklig länk i bevisningskedjan. För att närmare utveckla ämnet, har jag sett mig föranlåten att fästa uppmärksamheten på Phœnicernas mångåriga välde i Egypten, deras uråldriga handel och fiskerihandtering samt deras kolonier kring Medelhafvet och i Spanien.

Vid förklaringen af de *symboliska figurerna* på Kiviksmonumentet har jag måhända i ett eller annat hänseende misstagit mig; men att de *äro symboliska*, och kunna endast som sådana förklaras, derom är jag förvissad.

Då jag, såsom motiv för min bearbetning af *Bronsperioden* utgått från förklaringen af figurerna på nämnda monument, anser jag mig böra redovisa för de figurer, här blifvit aftecknade och vid förklaringen begagnade. Ej mindre än sex teckningar af olika ritare, och tagna på skilda tider, ligga nu framför mig, nemligen:

1:o) Af N. R. Brocman, hvartill originalet, ritadt 1764, förvaras i Kongl. Bibliotheket. Denna ritning är den sämsta af alla.

2:o) Af Assessor Wessman; originalet förvaras i samma bibliothek och är ritadt 1756. Denna är den grannaste, men i flera fall mycket felaktig.

3:o) En tafla ritad under Wessmans tillsyn af Fr. Feldt. Sannolikt är denna och föregående af samma hand. Jag har fått den af min aflidne vän Professor And. Retzius' arfvingar.

4:o) En teckning af Hilfeling, graverad i Lagerbrings Disputation. Denna är i flera delar bättre än de föregående; men käglan på stenen N:o 1 är för smal i jemförelse med samma figur på alla de andra ritningarna.

5:o) Figurer införda i Meusels *Geschichtsforscher* Tom. V. p. 54, der förf. säger att teckningen härrör från Langebek, som erhållit den i Stockholm. Jag har erhållit figurerna af en vän i Köpenhamn.

6:o) En teckning af Sjöborg i Samlingar för Nordens fornälskare III. pl. 11 & 12. Något är rättadt, annat felaktigt.

Sjelf har jag, senast förliden sommar, två gånger besökt monumentet; först vid midsommarstiden, då jag i klart väder kunde jemföra figurerna med Hilfelings teckning; derefter i September, då jag hade i sällskap en skicklig tecknare Hr v. Pastorn C. Lundberg. Men vädret var skumt och regnigt, och figurernas konturer hafva under de mer än 100 år, under hvilka de stått utsatta för luftens alla omvexlingar, på flera ställen blifvit så otydliga, att de ej utan svårighet och medelst jemförelser med flera äldre teckningar, kunna uppfattas. Under mitt sistnämnda uppehåll blef monumentet under min tillsyn restaureradt och med ett flyttbart tak, mot luftens omvexlingar skyddadt. Hade detta skett för 100 år sedan — täckstenarna voro redan blottade 1749 då Linné besökte stället — så hade Sverige nu ägt det märkvärdigaste minne i Norden, kanske i Europa, från denna märkvärdiga kulturperiod. Nu är en del deraf, för länge sedan sköflad, det öfriga förfaret — hvilket jag framdeles skall närmare beskrifva. Jag hyser det hopp att min beskrifning kan förmå mina landsmän att, mer än hittills, vårda våra fornminnen, och *förståndigt undersöka* dem, som till fornvetenskapens befrämjande böra undersökas; ty så länge de ligga oundersökta, äro de ett dödt kapital, ett förträffligt bibliothek, hvari sällan någon bok öppnas.

Orsaken att figurerna på Kiviksmonumentet hittills motstått alla tolkningsförsök, är den, att man velat härleda dem från vikingatiden eller från Romarenas krig i Germanien. Att de äro vida äldre och af orientalisk upprinnelse, förmodar jag nu ligga i öppen dag.

Om någon skulle förmena att jag tagit en eller annan förklaring af andra författare, utan att anföra dem, så får jag sanningsenligt intyga att detta icke är förhållandet, och att om ingen enda rad varit skrifven t. ex. rörande Kiviksmonumentet, skulle min förklaring deröfver blifvit ordagrannt sådan den är. Då jag af någon annan hemtat en förklaring, har jag alltid anfört honom t. ex. rörande bronsvagnarna. Hellre än att anföra och recensera andras meningar, har jag ansett mig böra anföra de resultater, hvartill egna undersökningar ledt mig, helst jag alltid funnit satsen riktig: "*docendo, non disputando eruitur veritas*".

Hvad jag behöft för mitt arbete, har varit tillgång till rika Muséer, och dessa hafva öfver allt öppnats för mig med en beredvillighet, som jag icke nog tacksamt kan erkänna. Utom våra i Sverige varande antiqvariska Muséer, har jag besökt dem som finnas i Lübeck, Hamburg, Schwerin, Hannover, Göttingen, Frankfurt, Mainz, Metz, Paris, Abbeville, London, Dublin och först och sist Köpenhamn. Jag beder Föreståndarena mottaga mina uppriktiga tacksägelser.

Stockholm den 8 Mars 1862.

S. Nilsson.

Bronsåldern.

Sedan Skandinaviens olika folkstammar, under oberäkneligt lång tid, haft redskap och vapen endast af sten, ben och trä, samt smycken af bernsten och ben, inträdde i södra och vestra trakterna af halfön en period, då vapen af koppar eller brons, och smycken af brons eller guld, blandades med de ofvannämnda vapnen af sten.

Denna så kallade *bronsålder* utgör en egen period i landets kulturhistoria, och befinnes här såsom allestädes, der spår efter alla tre förefinnas, ligga mellan stenperioden och början af jernperioden.

Från nu ifrågavarande kulturperiod förekomma hos oss af metaller blott de ofvannämnda; silfret, som i andra trakter af jorden redan då begagnades som prägladt mynt, hade, af skäl som framdeles skola visas, ännu icke hunnit upp till den Skandinaviska Norden.

Huruvida ofvannämnda vapen och smycken, som påtagligt, åtminstone till en början, utifrån hit infördes, inkommit i landet med en på *en* gång hit inflyttad, af en främmande folkstam bestående större koloni, utgörande ett helt folk, eller småningom genom mer enstaka besök af resande utländningar, som, för att idka byteshandel med landets dåvarande halfvilda invånare, här och der nedsatte sig och anlade i början smärre faktorier, derom torde meningarna ännu vara delade.

För att i detta ämne yttra äfven *min* öfvertygelse, torde jag till en början få fästa uppmärksamheten på de *sirater*, som nästan alltid finnas på nu ifrågavarande vapen och smycken, och som sällan eller aldrig träffas på andra än dessa och således äro karakteristiska för denna kulturperiod.

Dessa för den egentliga bronsåldern karakteristiska så kallade sirater, äro följande: *)

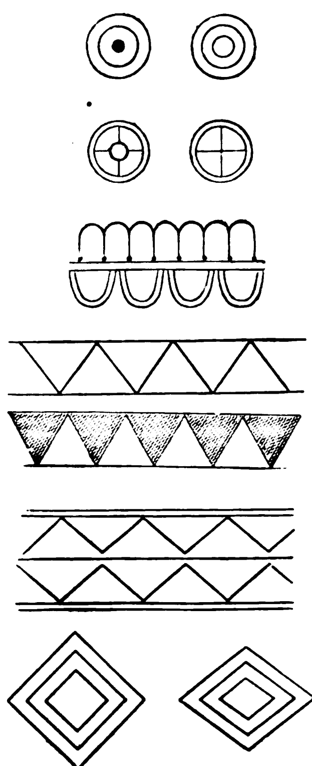

1. *Spiralen.* Denna finnes af flera variationer mer eller mindre enkel eller sammansatt, mest på sköldplåtar, svärdfästen, diademer. Förekommer på egyptiska byggnader; på Atréus-monumentet (Kugler, s. 143); på en punisk hjelm i miniatur m. m.

2. *Öfvergång* mellan spiralen och ringen.

*) Den frejdade fornforskaren och ethnografen, Konferensrådet Chr. Thomsen i Köpenhamn, har i sin berömda *Ledetraad til Nordisk Oldkyndighed*, Kjöbenhavn 1836, sid. 62, anfört åtskilliga af dessa såsom karakteristiska för bronsåldern.

3. *Ringen,* enkel, dubbel eller flerdubbel, med eller utan fläck i midten. Bland egyptiska hieroglypher.
4. *Hjulet* med fyra ekrar; än visar denna figur ett centralhål för axeln, än finnes intet sådant; men figuren har dock alltid samma betydelse. Bland egyptiska hieroglypher.
5. *Bågen;* mer eller mindre hög eller bred. Af bågformen finnes så väl rundbågen som spetsbågen. Dessa sirater träffas både på puniska och ethruskiska fornsaker.
6. *Zickzacklinien,* den enkla, förekommer ofta på hvarjehanda smycken och verktyg, stundom så att ena sidans vinklar äro försedda med täta parallela streck. Förekommer äfven på egyptiska och puniska fornsaker.
7. *Zickzacklinien,* den dubbla, ligger vanligen mellan en dubbel rätlinia ofvan och nedan, och har en enkel i midten. Denna figur är här tecknad förstorad från en s. k. pålstaf i förf:s samling.
8. *Rutan* eller *Rhombfiguren,* enkel, dubbel eller tredubbel. På egyptiska fornsaker. Jemf. Lepsius på flera ställen.

Alla dessa och ännu några flera figurer, som träffas på metallsakerna från den egentliga bronsperioden, hafva, så vidt jag vet, hittills ansetts blott vara sirater, utan någon annan betydelse. Detta är dock, enligt mitt förmenande, icke förhållandet; tvärtom synas de alla hafva en djup symbolisk eller mystisk betydelse, och säkert är åtminstone att de icke uppkommit här i Norden, utan räkna sina anor tillbaka ända till kulturens vagga i Orienten.

Om detta är förhållandet, och om vi nu finna dessa samma symboliska figurer inhuggna på *stenmonumenter* från forntiden, så är det ju påtagligt att de *der* hafva samma betydelse, och att dessa stenmonumenter och bronssakerna således tillhöra samma tidsperiod och härleda sig från samma kulturfolk.

Vi äga i södra Sverige åtminstone *ett* forntidsmonument, i hvilket på insidan af granithällarna en del af de samma figurer äro inhuggna, som vi träffa på metaller från bronsperioden, nemligen det ofta beskrifna och aftecknade *Kiviks-monumentet* i Skåne.

Detta forntida minnesmärke, som på stället äfven kallas *Bredarör,* är beläget i östra delen af Skåne, i Christianstads län, Albo härad och Mälby socken, 1¼ mil från Cimbrishamn, söder om Kivik, norr om egendomen Esperöd och 180 famnar från hafsstranden. Det består af ett ännu betydligt stenrör, af 38 famnars omkrets, på alla sidor omgifvet af vid pass tjugu mindre, alla hopkastade af större och smärre

kullerstenar. Ett och annat af de mindre rören är ännu pyramidformigt och tyckes hafva sitt ursprungliga utseende; men de flesta äro mer eller mindre sköflade och några så helt och hållet förstörda, att knappt grundstenarna ligga qvar. Äfven det mellersta och största har under mer än ett århundrade blifvit plundradt och förminskadt. Man kan göra sig ett begrepp om dess ursprungliga storlek, då man ser hvilken massa af kullersten som blifvit använd till den mängd af gärdsgårdar, hvilka förekomma i denna trakt, och då man hör folket försäkra, dels genom egen erfarenhet och dels genom deras fäders berättelser, att all den sten, som ligger i dessa gärdsgårdar och en stor del af den som på Kivik blifvit använd till broar och byggnader, är hemtad från *Bredarör*.

Midt uti och på bottnen af röret finnes en stenkista af en aflångt-fyrkantig form, af vid pass 13 fots längd från söder åt norr och 3 fots bredd, bestående af uppresta, nästan fyrkantiga stenar af nära 4 fots höjd, 3 fots bredd och 8—9 tums tjocklek, satta med kanterna intill hvarandra och på den inåt vända sidan mer eller mindre släta, utan att dock vara släthuggna eller slipade *). Sådana resta stenar hafva funnits fyra på hvardera sidan och en vid hvardera gafveln. Af dessa med figurer tecknade sidostenar hafva ty värr två, genom vårdslöshet, för lång tid sedan förkommit.

I sitt ursprungliga skick var stenkistan belagd med flera på tvärs liggande större hällar, och deröfver var kastad en massa af större och mindre kullerstenar, så att griftröret hade form af en stor ätthög, hvilken till en del var beväxt med buskar och träd.

De på insidan af sidostenarna mödosamt inhackade och ingnidna figurerna hafva på många olika sätt blifvit af fornforskarne tolkade. Äfven jag skall försöka att tolka dem, men jag torde först få fästa uppmärksamheten på följande förhållande: sedan grafkistan blifvit byggd af hopsökta passande granithällar och dessa på insidan blifvit ristade med en mängd figurer, som påtagligen antyda en historisk händelse, har man icke blott tillstängt minnesvården genom gafvelstenar och stora täckstenar, utan man har äfven, som ofvan nämndes, öfver det hela kastat en så ofantlig massa af kullersten, att man förvånas huru de kunnat hopsamlas, isynnerhet sedan man erfarit att tusendtals parlass redan blifvit derifrån bortförda. Denna ofantliga massa har säkert icke kunnat i forntiden hopsläpas från när och fjerran utan en hel kommuns förenade bemödanden.

Enligt våra religiöst-sociala åsigter, synes det hafva varit ett besynnerligt folk, som, efter att hafva gjort sig så mycket besvär att i sten inhugga minnet af en strid och seger (ty detta vilja figurerna påtagligen förtälja) hvilket företag måste

*) Vid södra ändan af denna, litet till vester, ser man en annan mycket mindre, aflångt-fyrkantig graf, äfven byggd af på kant stående inåt platta stenar, och ännu på Sjöborgs tid hade den två täckstenar. Deri har troligtvis förvarats någon urna med brända benskärfvor. Sjöborg fann deri några små ben. *Samlingar för Nordens fornälskare*, sid. 144.

hafva åsyftat att lända de segrande till evärdelig ära, likväl till slut, genom att tillstänga minnesvården från alla sidor och att öfverhölja den med en massa af kullersten, sökt dölja den både för samtid och efterverld.

Redan häraf torde vi finna att det folk, som byggt ifrågavarande monument, måste hafva haft en helt annan verldsåskådning och lefvat under helt andra sociala förhållanden än de som höggo sina bragder utvändigt på hällar och stenar, der de skulle ses af kommande och farande, såsom våra hällristningar i Bohuslän, och våra med inskrifter tecknade runstenar, resta vid vägar och andra allmänt besökta ställen. Om detta sednare folk, såsom vi antaga, varit Thors- eller Odins-dyrkare af germanisk stam, så synes redan häraf följa, att de som rest Kiviks-monumentet tillhört en annan folkstam, eller åtminstone haft andra religionsbegrepp än dessa; och att detta är förhållandet, skall än vidare genom flera fakta ådagaläggas.

För detta ändamål vilja vi först kasta en blick på figurerna, som äro tecknade på insidan af rörgriften, och för att riktigt visa dessa i den ordning hvari de förekomma och böra tolkas, har jag här föreställt sidostenarna lagda åt båda sidor med hvarderas insida uppåtvänd.

Vi gå in vid södra gafveln och börja vår undersökning med första stenen till höger. Här se vi figurer af två yxor, påtagligt föreställande *bronsyxor*, sådana vi ännu finna dem i grifterna jemte bronssvärd och andra vapen från bronsperioden *). Dessa äro här afbildade med eggarna inåt vända; innanför dem stå 2:ne lansformiga figurer och i midten en kägelformig figur, hvars märkvärdiga betydelse framdeles skall förklaras.

På nästa sten, den 2:dra till höger, se vi ett bemannadt skepp och deröfver några orediga figurer, hvilkas betydelse ej kan inses.

Den följande 3:dje stenen visar i öfra fältet 2:ne hästar, äfvensom i nedra; men i mellersta fältet ser man en dubbel zickzacklinia, sådan den här, sid. 2, N:o 7 finnes aftecknad, och sådan den ofta förekommer på bronsvapen och guldsmycken från bronsperioden.

På den följande 4:de stenen, som blifvit sönderslagen och hvaraf mellanstycket förkommit, ser man ofvan, äfvensom nedan, en enkel zickzacklinia (sid. 2, N:o 6), hvilken ännu oftare än den dubbla förekommer på vapen och smycken från bronsåldern; mellan dessa i mellersta fältet se vi 2:ne hjul med fyra ekrar, sådana de ej sällan träffas på metallsaker från den egentliga bronsåldern. För att ådagalägga att denna figur är karakteristisk för bronsperioden, torde jag få åberopa följande

---

*) Detta insåg redan den utmärkte fornforskaren Ax. Holmberg, oaktadt han påtagligt icke sett sjelfva minnesvården; ty i det fallet skulle han på annat sätt hafva förklarat det vågformiga strecket öfver stenen *d*, på Sjöborgs teckning i *Samlingar för Nordens fornälskare* III, pl. 11, 12, pag. 142. Sjöborg har den stora förtjensten af detta monument dels att han från förstörelse räddat stenen N:o 7, Sjöborg p. a. st. sid. 143, och dels att han tecknat zickzacklinierna riktigt i vinklar, då de förut alltid varit tecknade i bågar.

Figurer på grafstenarna i Kiviksmonumentet.

bevis: på bronsbeslaget till ett jagthorn från Wismar, som beskrifves och afbildas af Lisch i *Jahrbücher u. Jahresbericht &c.* III, p. 67, och på hvilket äfven en stor

del andra till bronsperioden hörande figurer förekomma, finnas också de fyrekriga hjulen, ställda liksom här, två och två bredvid hvarandra, med eller utan centralhål. På ett stort bronskärl från Skåne, förvaradt i K. Vitterh. Hist. och Antiqv. Akad:s Museum i Stockholm, finnas dylika hjulfigurer kring öfra kanten. Äfven en bronskam i samma Museum visar en sådan figur; likaså en bronsbrosch från Skåne i Lunds Museum. I *Nordiske Oldsager* af Worsaae Pl. 35, f. 168, 169 och 170 finnes samma figur på knifskaften, på sista stället med centralhål, o. s. v. Jag skall sedan omtala äfven denna figurs symboliska betydelse.

Sedan vi nu kommit till norra gafveln, vända vi oss till venstra stenraden. På den innersta sidostenen N:o 5 finnas inga figurer.

På den derpå följande se vi i mellanfältet 2:ne fyrekriga hjul af samma storlek som de på N:o 4; men i öfra fältet träffa vi 2:ne figurer som likna en båt eller halfmåne, med ett från hvardera spetsen uppstående streck, böjdt i spiral. Vi skola framdeles närmare förklara äfven detta.

Figurerna på de två följande stenarna N:o 7 och 8 har man ansett vara de allra märkvärdigaste, och de äro det också i visst afseende. De framställa påtagligt en historisk tilldragelse och äro särdeles upplysande för den tid och det folk de tillhöra. Jag skall äfven försöka att tolka dessa, sedan jag från annat håll hemtat flera materialier för tolkningen. Hittills har jag blott velat ådagalägga att Kiviksmonumentet verkligen tillhör bronsåldern, och det anser jag nu vara fullkomligen bekräftadt. Men jag vill äfven genom samma monument ådagalägga något mer, och derföre vill jag först, för jemförelse, uppsöka liknande forntidsmonumenter i andra trakter af jorden.

År 1859 hade jag i Lund det nöjet att få ett besök af den lärde fornforskaren *Doktor William R. Wilde* från Dublin, hvarvid han lemnade mig ett af sina förträffliga Arbeten: *The beauties of the Boyne.* Vid genomläsandet af beskrifningen öfver grottorna vid Dowth och New Grange på Irland, och ännu mer af de figurer som finnas införda i texten, fann jag en stor likhet mellan dessa och åtskilliga af de på Kiviksmonumentet förekommande: t. ex. hjulet med fyra ekrar, zickzacklinien, jemte åtskilliga andra figurer, som påtagligen antyda samma bronskultur-period som figurerna på vårt Skänska monument: spiralen, den dubbla ringen med och utan centralfläck, rhombfiguren m. fl.

Följande året 1860 företog jag en resa, mest för antiqvariska och ethnografiska undersökningar, genom Danmark, Tyskland, Frankrike, England och ut till Irland, för att der på stället med egna ögon göra jemförelse mellan nämnda grottor och grafven vid Kivik.

För att ådagalägga resultatet af denna jemförelse, tager jag mig friheten att här meddela *ett utdrag* ur min reseberättelse, sådant jag efter hemkomsten, den 20 November 1860, uppläst det i Kongl. Vitterhets- Historie- och Antiqvitets-Akademien i Stockholm:

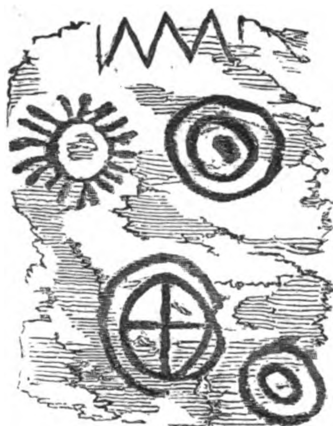
Anländ till Dublin besökte jag genast Doktor Wilde, som med utmärkt välvilja förde mig kring och visade mig de herrliga och isynnerhet på guld öfvermåttan rika samlingar, som förvaras i Irlands sköna hufvudstad. Till ledsagare på färden till New Grange och Dowth fick jag en af D:r Wildes Assistenter, en human och bildad ung Läkare, Herr Henry Wilson, som ofta förr besökt samma ställen.

Från Dublin reste vi på jernbanan till Drogheda. Derifrån hade vi ungefär 1½ Sv. mil till Dowth, hvaraf vi reste största delen af vägen på en s. k. *Car*, ett nationelt åkdon, som för sin antika form väl torde förtjena att i korthet omnämnas. En *Car* är ett tvåhjuligt öppet åkdon, som drages af *en* häst och ofta är påpackadt med 7 (om ej 9) åkande, hvaraf de 3 (eller 4) på hvardera sidan vända sig utåt, och blott kusken framåt. I Dublin fick man *Cab* eller *Car*, hvilketdera man önskade; på landsbygden finnes blott detta sednare, som i sin äldsta form är gjordt af spjelar och har lyckta hjul, utan ekrar. På detta åkdon far Irländaren åstad i flygande fart, och han säges hellre åka på detta än något annat.

Sedan vi farit ungefär 1¼ Sv. mil från Drogheda, gingo vi den sista fjerdedels milen till fots. Slutligen sågo vi på afstånd en hög kulle beväxt med busk-kratt, och då vi kommo närmare, sågo vi att den, under grästorfvan bestod, likasom Kiviks-monumentet, af en omätlig massa af småsten, hvaraf på ena sidan hundratals lass blifvit bortförda, som det sades för macadamisering af vägar i grannskapet. Detta oskick är dock, genom egarens medverkan, afskaffadt. Sådana stenkummel kallas på landets gamla språk *cairn* *). Inunder kumlet var på ena sidan en liten öppning, snarlik den man ser under ett gryt till ett gräflingbo. Den gick något nedåt och inåt under högen. Det såg äfventyrligt ut att komma dit in; men sedan Hr Wilson aflagt hatt, öfverplagg och resväska m. m., kröp han in och upptände åtskilliga medhafda ljus, hvilka han fästade i grottans olika afdelningar; ty derinne var kolmörkt. På samma sätt och i lika kostym som Wilson, sökte jag äfven att praktisera mig in, hvilket ej var lätt, i anseende till det långvariga regnandet, som gjort marken våt och slipprig; dessutom är gången på somliga ställen så smal, att man ej kommer fram med begge axlarna i bredd, utan endast med ena sidan framåt. Men sedan man hunnit genom den trånga och 27 fot långa gången, öppnar sig en temligen rymlig grotta med afdelningar: 1 framåt, 1 på hvardera sidan. Den bildar således ett kors. Den är byggd af långa och grofva stenar, uppresta så att de upptill luta något mot hvarandra; bakom dem ligga stenar på tvärs och på dem ligga andra längre in o. s. v. tills öppningen öfverst i hvalfvet tillslutes af en enda stor stenflisa. Denna slags arkitektur skall finnas i Grekland och Orienten i flera griftbyggnader från forntiden. På insidan voro väggstenarna öfverallt öfverhöljda med inhuggna eller inhackade figurer, alldeles i samma stil som figurerna på Kiviksmonumentet, och mycket olika hällristningarna i Bohus-

*) Wilde p. a. st. pag. 189, Kiviksmonumentet, likasom de Irländska grottorna, är således en verklig *cairn*.

län. Men icke endast stilen och sättet att inhugga dem är lika; det finnes äfven åtskilliga figurer, som äro fullkomligt de samma på monumentet vid Kivik och i grottan vid Dowth, t. ex. zickzacklinien, dubbla kretsen med eller utan centralpunkt, hjulet med fyra ekrar — hvilket allt bevisar att grottan vid Dowth, likasom grafven vid Kivik, tillhör bronsåldern. Detsamma bevisas af en figur, som påtagligt föreställer den strålande solen, hvilken figur lika påtagligt visar, hvilket vi äfven dessutom visste, att den under bronsperioden rådande religionskulten var soldyrkan (Ur-invånarna 6:te kapitlet). Jag har låtit kopiera alla dessa figurer efter D:r Wildes förutnämnda *Beauties of the Boine* pag. 207, på det att läsaren ej skulle tro, att jag sjelf på stället aftecknat och lämpat dem efter det förklaringssätt, till hvilket jag vill komma.

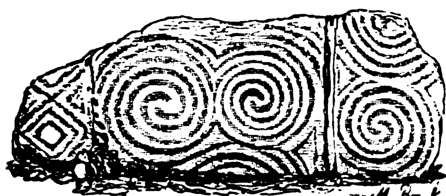

Dessa figurer, som i stort antal finnas i grottan vid Dowth, kunna icke vara tillfälliga; de måste hafva någon betydelse, sannolikt en religiös: allegorisk, symbolisk, mystisk — hvilketdera det också är, men *någon* måste det vara; och de *samma* figurer *måste* hafva *samma* betydelse på båda ställen, vid Kivik i Skåne och vid Dowth i Irland. Dock jag vill afhålla mig från alla gissningar och blott anföra fakta, öfvertygad att dessa slutligen förklara sig sjelfva.

Men ännu ett föremål träffades i grottan, hvilket förekom mig lika märkvärdigt, som de inhuggna figurerna. I det ena rummet låg en rundaktig, ofvan platt sten med brädden rundt omkring något uppstående; den höll kring 5 fot i diameter; den var söndrig, men styckena hoplagda och sammanpassade (se sid. 10). Då man tydligt kunde se att stenen blifvit arbetad af menniskohand, och således varit använd för något visst ändamål, frågade jag hvartill man ansett den hafva blifvit använd. Någon hade menat att det varit en sarkofag. Deri kan jag icke instämma; den är allt för litet urgröpt att hafva varit en likkista. I Hr Wildes ofvan anförda verk p. 200 finnas äfven figurer öfver dessa rundt-ovala, flackt konkava stenar; men de fäste ej der min uppmärksamhet så, som då jag fick se dem på stället och i full storlek. I den andra sidokammaren utgjordes golfvet af en mycket stor sten, i hvars midt äfven en dylik platt oval ingröpning förefanns. Jag tviflade icke att ju dessa platta konkava stenar hört till något religiöst bruk, för hvars ändamål grottan blifvit byggd. Jag var derföre nyfiken att få veta om dylika äfven funnos i de andra grottkamrarna, och jag hoppades att genom dem möjligtvis hafva fått en Ariadne-tråd, som kunde leda till en riktig förklaring öfver dessa skumma mystiska grottor, hvilka D:r Wilde sätter både i ålder och användande i jemnbredd med Egyptens pyramider. Andra anse dem hafva varit tempel för Druidernas gudstjenst; andra, grafställen för ortens småkungar.

Efter att å nyo hafva sett oss om åt alla håll, begåfvo vi oss åter ut på fria fältet. Derifrån sågo vi, på ungefär en Engelsk mils afstånd, en annan kulle, i omkrets vida större än den förra och ofvan beväxt med buskar och träd. Detta är den beryktade *New Grange;* den ligger på ett högre fält, vid sidan af Boinedalen. Vi vandrade dit. Äfven denna kulle, eller snarare detta berg, är helt och hållet ett stenkummel (en cairn) hopkastadt af många tusen sinom tusende hästlass kullersten. Det är svårt att begripa hvarifrån denna ofantliga massa af småsten kunnat hopsamlas, men ännu svårare är, då man ser det inre af byggnaden, att begripa huru i forntiden sådana jätteverk kunnat uppföras. Det har ej kunnat ske utan en stor menniskomängds förenade styrka, och har säkert kostat mer tid och möda, än uppförandet af de största byggnader nu. Äfven här hade man börjat taga småsten för macadamisering; men egaren hade för kort tid sedan låtit kasta upp bräddarna rundt omkring och derigenom upplägga en stenmur kring högen, hvilket hindrar okynnet att, åtminstone med åkdon, bortföra stenar från högen. I den grop, som för ändamålet blifvit gräfd rundt kring kullen, hade man träffat på stora stenar, hvilka utgjort ett slags ringmur kring hela foten, och, hvad man icke förut visste, äfven dessa fotstenar befunnos vara försedda med inhuggna figurer af spiraler, zickzacklinier o. s. v.

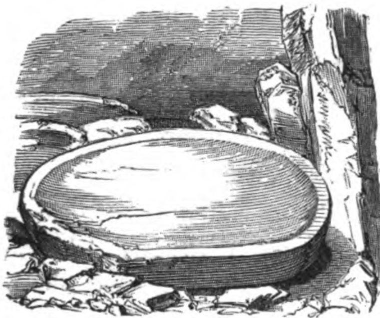
Äfven här finnes på ena sidan en trång öppning, som leder inunder kullen, och genom hvilken man måste inkrypa, för att komma i grottan. Vid venstra sidan af ingången ligger en stor aflång sten, i hvilken äro huggna vackra och stora spiralfigurer af omkring två fot i diameter; de löpa, efter hvad jag i hast upptecknat, S-formigt i hvarandra, alldeles som på våra bronsvapen (jemf. sid. 1, fig. 1) och icke, efter hvad jag kan minnas, så som på planchen i *Beauties of Boine* sid. 192. Men emedan jag ej är säker derpå. så har jag här låtit kopiera den ur Hr Wildes Verk, för att ej synas hafva gjort förändringar till förmån för min förklaring. Figurerna äro i alla fall utbildade spiraler med strecken ända till 1 tum breda och trindt ingröpta. På venstra sidan om dessa voro tecknade ingräfda tredubbla rhombfigurer (jemf. sid. 2, fig. 8). Det synes troligt att denna sten förr tillhört det inre af grottan; men säkert är i allt fall att den, tvärt emot hvad man velat gissa, tillhör samma tid och samma byggnad, som de öfriga i grottan; ty en dylik, ehuru mycket mindre, spiralfigur, finnes på en af grundstenarna till höger om ingången. Vidare har jag antecknat en upp öfver öppningen liggande zickzackfigur, lik vår sid. 2, N:o 6, med den anmärkning att strecken deri äro upphöjda.

Sedan man hunnit slutet af den 63 fot långa och mycket smala gången, inkommer man i en vidsträckt och hög grotta, med sidorum åt höger och venster

så att det hela äfven här bildar en korsformig krypta. Gången, äfvensom sidorna af rummen, utgöras äfven här af en mängd uppresta stora och höga stenar af ända till 17 à 18 fots höjd. På dem och på uppstaplade stenar ligga takstenarna, liksom i förra grottan, men denna är större och högre. Sidostenarna äro öfverallt försedda med inhuggna figurer af åtskilliga slag: spiral-, zickzack-, bågfigurer, dubbla rhomber m. m. och dessa figurer ser man äfven på sidorna in mellan stenarna, der intet huggverktyg kunnat användas; så att figurerna påtagligt blifvit inhuggna på stenarna, innan grottan blef af dessa uppförd. Men oaktadt denna grotta så väl som den förra påtagligt tillhört samma folkstam, samma religionskult och måhända nära nog samma tid, så finnes dock någon olikhet i figurerna uti hvardera, så att i den förra träffas, så vidt jag vet, ingen spiralfigur, hvaraf i denna senare finnas många; deremot träffas här intet fyrekrigt hjul, hvaraf der finnas flera. Detta kan vara upplysande med afseende på förklaringen af Kiviksmonumentet.

Men hvad som icke heller i denna grotta saknas, äro de rundaktiga, ofvan konkava stenar, som lågo på golfvet i den förra grottan (sid. 8). I denna låg en af 3 fots längd i högra sidorummet och en dylik i det venstra. Dessa stenar hafva omöjligt kunnat vara sarkofager, som man velat gissa, ty dertill äro de, som ofvan nämndes, för korta och för platta. Men att de blifvit inrättade och begagnade för samma ändamål, för hvilket grottorna blifvit byggda, kan man sluta deraf att de aldrig saknas i *någon*. Att ändamålet varit ett religiöst, kan man äfven taga för gifvet, troligen hörande till begrafnings-ceremoni, hvilken, såsom man vet, hos alla folk utgör en del af deras religion. Men vi behöfva icke gissa oss till betydelsen af dessa konkava stenar, vi skola, som jag tror, snart öfvertygas om deras verkliga användande.

Jag ville minnas att jag någonstädes läst en beskrifning öfver grottor i ett från Irland långt aflägset land, som bevisligen länge varit bebodt af en phœnicisk koloni, och sedan jag återkom till Sverige, fann jag åter ifrågavarande beskrifning, hvaraf jag äfven här skall meddela ett utdrag. Förut torde jag dock få erinra om öfverensstämmelsen och olikheten mellan grottorna på Irland och Kiviksmonumentet i Skåne:

1:o Begge bestå af bredvid hvarandra resta stenar, som bilda en graf eller grotta, ofvan belagd med grofva täckstenar.

2:o Begge äro öfverhöljda med en stor massa af kullersten, och utgöra hvar för sig en *cairn*.

3:o Hos begge äro de resta stenarna på inre sidan försedda med ingräfda figurer.

4:o Af dessa figurer äro några fullkomligt lika på begge t. ex. hjulet med fyra ekrar, zickzackfiguren och kanske äfven spiralen (på Kiviksstenen N:o 6).

Men den utbildade spiralfiguren saknas på Kiviksmonumentet likasom i grottan vid Dowth, (så vidt jag vet) och de koncentriska ringarna, likasom i New Grange — dock måhända de finnas, om grottan blefve noggrannare och vid tillräckligt klar belysning undersökt. Jag såg dessa grottor blott vid svag belysning.

Olikheten mellan Kiviksmonumentet och grottorna består hufvudsakligen deri att på det förra finnas menniskofigurer, hvilka saknas på de senare. Men om man tänker närmare på saken, torde man finna att det *måste* så vara. Det förra monumentet är påtagligt uppfördt till minne af en enskilt händelse: en strid, en seger och ett segertåg, som det genom figurskrift, tecknad på segrarens sarkofag eller kenotaph vill föreviga; grottorna deremot äro tempelbyggnader, ämnade för hednisk gudstjenst, och sidogångarna måhända kapeller för begrafningar. Innan vi lemna dessa grottor, vill jag hafva erinrat läsaren att de, likasom Kiviksmonumentet, obestridligt tillhöra bronsåldern: man träffar der spiralen, zickzacklinien, hjulet med fyra ekrar, den flerdubbla cirkeln med eller utan medelpunkt m. m., hvilka figurer osvikligt karakterisera den egentliga bronsåldern och hvilkas symboliska betydelse vi framdeles skola försöka att förklara *). Således har jag hittills blott velat bevisa att de Irländska grottorna tillhöra bronsåldern.

Men vi torde ännu närmare kunna bestämma bruket och betydelsen af dessa Irländska grottor, sedan vi jemfört dem med dylika, hvilka förekomma i ett annat land och ligga långt närmare källan för den hedniska gudstjenst, för hvilken de påtagligt varit bestämda.

Att ön Malta, som nu tillhör England, fordom under en lång tid varit bebodd af en phœnicisk koloni, inhemta vi af *Diodorus Siculus* och af flera forntidens klassiska författare. Ön som redan omtalas af Homerus under namn af Ogygia **), blef sedan kallad Meleta och slutligen Malta. Den beboddes af Phœnicerna då den, ungefär vid Trojanska krigets tider, intogs af Grekerna, derefter af Karthaginenserna under Hannibal. Sedan togs den af Romarna, efter dem af Araberna m. fl.; men det säges uttryckligen att den af sina nya herrskare allt jemt fick behålla och öfva sin phœniciska gudadyrkan.

I Badger's *Description of Malta and Gozo. Valetta 1851,* finnas noggranna beskrifningar öfver der förekommande grottor eller så kallade katakomber, hvilka bevisligen äro af phœniciskt ursprung och hafva användts för phœnicisk gudstjenst. Sid. 300 beskrifver författaren en sådan grotta, nära S:t Paulskyrkan, hvilken, likasom de Irländska, består af flera sidogalerier, och hvad som är ett slående bevis för likheten, är att samma runda platt-konkava stenar, som träffas i de Irländska, äfven förekommer i dessa: på golfvet, säger författaren, ligga två cirkelrunda ste-

*) Härtill kan läggas *figuren* hos Wilde s. 198, som något liknar *Bölgeziraten.* Thoms. p. a. st. sid. 62.

**) Att Homérs Ogygia verkligen varit denna, betviflas dock af andra.

nar, kring fyra fot i diameter, ofvan platta med en låg kant kring brädden *). Man skulle ej i så få ord kunna bättre beskrifva de platt-konkava stenarna i grottorna på Irland. Till och med storleken är ej mycket olika; deras diameter varierar mellan 3 och 5 fot. Hr Badger upplyser att somliga äro af den mening att dessa stenar begagnats för att två liken innan de begrofvos; och detta synes mig vara högst sannolikt. På följande sida 301 beskrifver förf. en annan grotta i Citta vecchia: Kammaren innehåller åtskilliga grafvar och ett rundt stenblock, likt det som jag har omnämnt i grottorna vid S:t Paul **).

Äfven på ön Gozo träffas något dylikt. I beskrifningen af det så kallade *Torre tal Giganti* yttrar författaren att i ett af rummen finnes på golfvet en rund kavitet med en uppstående sidokant "resembling those which are met with in the catacombs of Citta vecchia ***). En sådan rund urhålkning på golfvet fanns äfven i grottan vid Dowth. Sid. 8.

Således finnas i grottorna på båda ställen dessa urgröpningar dels i lösa på golfvet liggande stenar, dels i sjelfva golfvet. Man kan icke tänka sig en större öfverensstämmelse, och häraf är äfven påtagligt att dessa runda urgröpta stenar varit en nödvändig tillhörighet för bruket af dessa grottor. Författaren omnämner äfven sid. 364 att, på några större stenar, råa försök till ornamentering blifvit gjorda. Han säger väl icke hvari dessa bestått; men en annan förf., *Julius Braun*, har i *Deutsches Museum* N:o 60, för den 20 Juli 1860, der han omtalar templet på Gozo, anfört att på de uppresta stenskifvorna finnas, bland annat, *spirallinier;* och i *Jules Gailhabauds Denkmäler der Baukunst,* Leipz. 1861, 2 Häft. tab. 1 och 2, finnas plancher öfver ifrågavarande tempel på Gozo. På fig. 2 synas spiraler, hvilka äro ännu tydligare på pl. 2, fig. 6 och 7. På N:o 8 synes figuren af en *orm,* hvilken äfven Badger omnämner sid. 370 och hvarom sedermera; och på N:o 4 ser man en halfmåne och solens ring. — Att detta antyder phœnicisk kult, lärer ingen sakkunnig man kunna bestrida.

Samma Herr Badger anför sid. 6 att hvar och en som besökt trakterna vid Sidon och Tyrus, det fordna hufvudsätet för phœnicisk kult, och sett de begrafningsgrottor (sepulchral grots) som ännu förekomma der i mängd, finner en slående likhet mellan dem och dessa på Malta †).

Således har jag sökt att följa raden af dessa uråldriga monumenter, hvilkas ena extrême ligger i det södra Sverige, den andra i det gamla Phœnicien vid Sidon

*) On the floor, are two circular blocks, about four feet in diameter, flat on the top, with a low edge round the circumference.

**) The chamber contains several sepulchres and a round block, similar to that, which I have mentioned in the catacombs of S:t Paul.

***) Detta torn innehåller åtskilligt som för vårt ämne är af stort intresse, och för hvilket jag framdeles skall redovisa.

†) Äfven D:r Wilde har funnit likhet mellan de Irländska grottorna och dem, som förekomma i Orienten vid Tyrus o. s. v.

och Tyrus. Likheten mellan de Maltesiska grottorna och de Irländska är allt för stor och påtaglig, för att kunna betviflas; isynnerhet anser jag den konkava stenen, som aldrig saknas i *någon*, fullt bevisa identiteten af deras fordna användande. När vi nu veta att de Maltesiska blifvit använda till begrafningsplatser — jag har sjelf fått ett mennisko-kranium, funnet i en nisch i ett af sidorummen, hvarom mera framdeles — så kunna vi icke betvifla att ju de Irländska varit använda till samma bruk. Detta hindrar icke att det mellersta och största rummet i grottan kunnat användas till phœnicisk gudstjenst, hvilket också författaren menar.

Men om vi öfvertygat oss att katakomberna på Malta och grottorna på Irland tillhört en och samma religiösa kult och varit byggda och använda för samma ändamål; så kunna vi väl knappast betvifla att ju monumentet vid Kivik med sin cairn (sitt stenkummel) och sina på inre sidan inhuggna symboliska figurer, till en del alldeles de samma som träffas på insidorna af de Irländska grottorna, tillhör samma phœniciska religionskult och varit ett äreminne, rest efter en svår strid och en erhållen seger; och att vi således i södra Sverige hafva spår efter phœnicisk kult, samt att denna infaller samtidigt med bronsperioden i södra och vestra Skandinavien.

Så vidt jag förstår saknas numera ingen länk i bevisningskedjan; men om ännu något spår till tvifvel skulle återstå, så skall det, som jag förmodar, helt och hållet försvinna, om vi undersöka samma ämne, som vi nu betraktat från den monumentala sidan, äfven från historiens och folktraditionens.

Jag föreställer mig nemligen, att om det Skånska, äfvensom de Irländska och Maltesiska forntidsmonumenterna varit af phœnicisk upprinnelse, och blifvit byggda i religiöst ändamål, så skola måhända några spår i folktraditionen här ännu finnas qvar efter phœnicisk religion. Härvid må erinras att det var soldyrkan d. v. s. Baalskult som herrskade i Phœnicien äfven på den tid, då Israeliterna intogo landet. Jag skall här i största korthet anföra hvad vi om den då varande phœniciska gudstjensten hafva oss bekant, och sedan följa dessa religiösa traditioner genom samma länder, genom hvilka jag följt monumenterna, från det fordna Phœnicien till det södra Sverige. Dock torde jag först få omnämna att då jag i ethnografiskt ändamål anför en beskrifning, hemtad ur våra heliga religions-urkunder, anser jag mig böra skilja mellan det underbara och det rent historiska; endast om det senare kan i ethnografien vara fråga.

I 1 Konungabok. 18 kap. 22—40 vers. omtalas att i en uppkommen täflan mellan Baals prester och Jehovahs, skulle en stockeld upptändas på berget Carmel och att Baals prester, för att åkalla guden Baal, sprungo (dansade) *) kring altaret (elden) "så som deras sed var". Och de ropade högt m. m. såsom de plägade göra".

*) Den frejdade bibeltolkaren Professorn D:r *H. M. Melin* i Lund har vänskapsfullt lemnat mig åtskilliga upplysningar rörande detta Baalsprästernas uppträde. Enligt honom betyder det ord, som här återgifvits med "sprungo" egentligen en linkande, hit och dit vaggande rörelse under dansen. Således dansade de kring altaret. Detta öfverensstämmer också med hvad Movers berättar om Baalsprester-

På samma sätt firades, åtminstone för mindre än femtio år sedan, och firas kanske der och hvar ännu, *Baldersfesten* midsommarsnatten, i Skåne och längs kusten uppåt Halland, Bohuslän och långt upp i Norge. Der upptändes en stockeld på ett berg eller en kulle, och dit samlades folk, i senare åren blott ungdom, från trakterna deromkring, för att likasom Baals prester, dansa kring elden under rop och sång. Denna stockeld midsommarsnatten har ännu i somliga trakter bibehållit namnet *Baldersbål* *).

Redan den skarpsinnige geologen *Leopold v. Buch,* som såg denna fest firas ända upp i det nordligare Norge (Reis. I, p. 360), gissade att den ej kunnat uppkomma i ett så nordligt liggande land, der man under den ljusa midsommarsnatten blott ser röken, ej elden; men han synes ej hafva kunnat ana, från hvilket land och hvilken kult den härstammade. Han säger att folket lopp tillsammans på en närbelägen kulle och upptände en stor eld, i hvilken midsommarssolen sken klar och lysande. Det oaktadt voro dock alla muntra och dansade i eviga kretsar kring elden **).

Men om denna Baldersfest här i Norden har något sammanhang med den gamla Baalskulten i Phœnicien, så måste samma fest firas äfven i länder, som ligga mellan Phœnicien och Skandinavien. I detta hänseende torde det äfven vara upplysande att känna förhållandet härmed i Irland, som påtagligt måste hafva stått i närmare beröring än vår Nord, med Baalskultens moderland.

Min intelligente ledsagare D:r Wilson, som jag frågade derom, yttrade att man förr, mera än nu, brukat att på höjderna i Irland, midsommarsafton, upptända *Balseldar,* hvilka på landets språk kallas *Balstein,* och dansa kring dem hela natten. Nu var det blott ungdom som samlades, men han visste att förr hade äfven äldre, både gubbar och gummor, infunnit sig. Der dansades dels ringdans, dels parvis gossar och flickor, och "man sprang stundom äfven *genom elden* fram och åter". Sjelf hade han deltagit i dessa folkfester; men i senare åren hade de blifvit af presterskapet strängt förbjudna i anseende till de oordningar som dervid föreföllo. Jag förstod ej hvad detta bruk, "*att springa genom elden*", betydde och frågade om de dervid fäste någon betydelse, eller om det blott skedde af yrhet och öfverdåd. Han visste det icke, men sedan fick jag upplysning derom.

---

nas tåg genom gatorna "mer dansande än gående". Movers I, p. 682. Se äfven framdeles rörande tolkningen af 8:de stenen i Kiviksmonumentet.

*) Denna traditionella benämning har Tegnér antagit som öfverskrift på X:de stycket i sin Frithiofs-saga. *Tegnérs Samlade skrifter I, sid. 117.*

**) Det är dock högst märkvärdigt att denna Baalsfest firades vid kusttrakterna så nordligt som Hindön, d. v. s. i granskapet af Lofodens verldsbekanta fiskerier. Detta, i förening med andra kända fakta, kan gifva anledning till hvarjehanda betraktelser rörande Phœnicernas kringspridda handelsexpeditioner. Men för att ej synas falla i hypotheser, böra vi gå varsamt och blott steg för steg, på den undersökningsbana, som vi beträdt. Således först framdeles härom.

Återkommen till Dublin inlät jag mig i samtal med min lärde vän D:r Wilde rörande denna märkvärdigt gamla folkfest. D:r Wilde åberopade då en liten bok, som han för flera år sedan utgifvit, under namn af *Irish popular superstitions*, men som den icke mera var att tillgå i bokhandeln, förärade D:r Wilde mig det enda exemplar, han ägde. Af denna Afhandling fick jag alla de upplysningar, jag kunde önska, rörande Balseldarna midsommarsnatten på höjderna i Irland, och blef snart öfvertygad att de äro precist de samma som i södra Sverige *). Sid. 48—49 beskrifver D:r Wilde denna fest i Irland med sina gigspelare och sina pipblåsare; frampå natten antog festen beskaffenheten af de gamles Saturnalia o. s. v. Så vild som den här beskrifves, har den väl aldrig utförts hos oss. Företaget att springa genom elden, säger D:r Wilde var en qvarlefva af Druidernas gamla plägsed, likasom fordomdags vid den romerska Palilia. Af somliga, isynnerhet de yngre, utfördes detta bruk (nemligen att springa genom elden) blott för ro skull, och de fäste dervid ingen särskilt mening. Men andra utförde det med en djupare afsigt, ja alldeles som en religiös ceremoni. Således såg man många af de äldre gående kring elden och läsande för sig sjelfva vissa böner **). Skulle en man företaga en lång resa, så sprang han tre gånger fram och åter genom elden, för att få lycka på sin färd. Var det fråga om ett giftermål, så gjorde han det för att rena sig för det äktenskapliga förbundet. Hade han i sinnet att utföra något vågspel, så sprang han genom elden för att göra sig osårbar. När elden blef svag, gingo flickorna genom den för att få beskedliga män; hafvande qvinnor såg man gå genom den för att få en lycklig nedkomst; och barn såg man ofta bäras öfver de glödande kolen, alldeles som i fordna tider bruket var hos Canaaniterna" m. m.

Att Baalsdyrkarna i det gamla Phœnicien hade samma bruk, se vi deraf att det af Moses uttryckligen var Israeliterna förbjudet att låta sin son eller dotter *gå genom eld.* 5 Mos. 18: 10, och detta förbud gifves på samma gång som det förbjudes att vara spåman eller dagaväljare, eller akta på foglalåt, eller vara en trollkarl". Häraf ser man att det hos Canaaniterna, liksom hos Irländarna, öfvades som ett slags signeri.

I sammanhang härmed förtjenar nämnas hvad Plinius förtäljer (Hist. Nat. VII, 2) att ej långt från Rom på Faliskiska marken, bodde några få familjer som kallades Hirper. De firade årligen, på berget Soracte, en offerfest till solgudens (Apollos) ära, hvarvid de gingo öfver ett glödande bål, utan att bränna sig ***). Man ser

*) Den (s. 46) yttrade förmodan, att Balsfesten förr firats den 1 Maj och blifvit af S:t Patrick flyttad till den 24 Juni, torde vara tvifvelaktig. Baal eller som han i våra Nordiska Sagor benämnes, Balder, var solguden, hvars fest måste firas då solen står högst på himlen och hans dödsfest, då solen börjar sjunka; *då lägges Balder på bål.* Ur-invånarne förra uppl. VI, p. 14. Om *våreldar,* se längre fram.

**) Det samma hörde jag som barn, att en och annan gubbe eller gumma brukade göra vid Baldersfesten i Skåne.

***) Dessa Hirper voro påtagligt Baalsdyrkare (Soldyrkare) och firade gudens fest på samma sätt som Baals prester i Canaan. Det ser ut som de med sina konster förvändt synen på sjelfva Romarena; ty Pli-

häraf dels att Hirperna voro Baalsdyrkare, och dels att samma bruk af dem öfvades, och att Baalspresterna gjorde samma konster öfverallt hvar de satt sig ned: i Canaan, Italien, Irland, Sverige o. s. v.

Jag anser mig nu hafva fullständigt ådagalagt, både genom forntida minnesmärken och ännu i handling lefvande folktraditioner, att i det södra och vestra Skandinavien, under en lång tid bott en eller flera folkstammar, hvilka likasom Phœnicierna i Canaan, och Hirperna i Italien och Kelterna i Irland, voro Baalsdyrkare, och att denna kult här i Norden var samtidig med bronsperioden.

Att således källan för denna gamla Skandinaviska kult ligger i Phœnicien, vid Tyrus eller Sidon, derom förmodar jag att läsaren af det redan anförda är, likasom jag, fullt öfvertygad. Dock kunna vi för samma öfvertygelse framlägga ännu flera bevis, af hvilka jag först vill anföra följande, som synes mig vara mest slående.

För åtskilliga år sedan fanns i en jordhög eller s. k. ätthög vid byn Paccatel, en mil från Schwerin i Meklenburg, tre små stenhvalf, upplagda af kullersten, och under hvartdera af dessa åtskilliga saker af brons och guld, alla påtagligt hörande till bronsåldern. Bland annat fanns en liten vagn af brons, på hvilken var fästad en kort ihålig cylinder, som bar en bronsvas af vacker form, och jemförelsevis med vagnen, af betydlig storlek.

Detta märkvärdiga fynd blef beskrifvet med upplysande plancher af Archiv-Rådet m. m. Hr *G. C. J. Lisch, i Jahrbücher des Vereins für Meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde IX,* (1844) sid. 369. Sjelfva vagnen eller vagnstolen var ungefär 9 tum lång, lika så bred och 5½ t. hög. Vasen var af tunnt drifvet bronsarbete, mellan 7 och 8 tum hög, och i öppningen 16 tum vid; hjulen voro 4½ tum höga och, likasom axlarna, gjutna. Det hela hade en höjd af mellan 15 och 16 tum. Så väl axlarna som långvagnarna voro böjda uppåt i stark båge. Vid deras förening voro de fästade genom en och samma nitnagel, med hvilken äfven voro fästade fyra något bredare styltor, som stodo uppåt och voro vid öfra ändan hvardera med 2:ne nitnaglar häftade vid den ihåliga bronscylindern, på hvilken vasen var, äfven med nitnaglar, fästad. Axlarna slutas horisontelt, och hjulen, som äro gjutna och försedda med 4 ekrar, hållas qvar på axlarna derigenom att dessa på

---

nius berättar att de derföre (att de kunde gå öfver ett glödande bål utan att bränna sig) voro, genom ett ständigt gällande Senatsbeslut, befriade från krigstjenst och alla andra medborgerliga åligganden. Om Romarenas skrockfullhet kan äfven läsas en märkvärdig berättelse hos *Diodorus Siculus,* XXXVI, 13, 8 vers., Paris, uppl. 2, p. 557.

Åtminstone tror Plinius sjelf att de verkligen voro obrännliga; ty han förtäljer i sammanhang dermed, en saga om högra stortån på kung Pyrrhus, att den kunde kurera sjukdomar och att den ej kunde brännas med den öfriga kroppen, hvarföre den blef särskilt förvarad i ett skrin i templet".

Beträffande de hexmästarekonster som Baals prester kunde åstadkomma, vill jag erinra att deras kult i mycket liknar Egyptiernas, och att Phœnicerna hemtat en stor del af sina kunskaper från Egypten. Men af 2 Mos. VII och VIII se vi att Egyptierna voro stora trollkarlar, och att då Moses och Aaron gjorde underverk inför Pharao, "gjorde de Egyptiska trollkarlarna sammalunda med deras besvärjningar".

ändarna äro slagna platta och något utvidgade. Men slutändarna af långvagnarna framtill och baktill äro böjda rakt upp och i spetsen krökta, hvarigenom man i dem velat finna likhet med fogelhalsar.

I XXV:te årgången af samma *Jahrbücher* sid. 215 har Hr Lisch närmare beskrifvit denna skålvagn och deraf gifvit en fullständig afbildning sid. 219. Då Hr Lisch 1858 förevisade den vid Fornforskaremötet i Berlin, fäste Professor Piper Hr Lischs' uppmärksamhet på likheten mellan denna och de Salomonska kittelvagnarna, som beskrifvas i 1 Konungab. VII. Derefter satte Hr Lisch sig i förbindelse med den frejdade Semitisten Prof. Ewald i Göttingen, som i anledning deraf har i *Gesellschaft der Wissenchaften zu Göttingen* 1859, s. 131—146, lemnat en noggrann öfversättning af hithörande ställe i Bibeln.

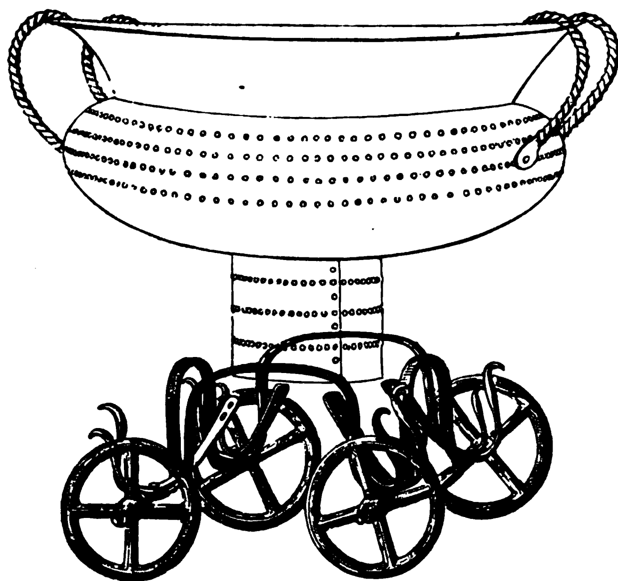
Något senare än i Meklenburg, blef en dylik bronsvagn funnen i Skåne, af hvilken dock endast underredet med hjulen blifvit tillvarataget; skålen eller vasen är för alltid förlorad *). Det som återstår, förvaras nu i Kongl. Witterhets-Histor. och Antiqvitets-Akademiens Museum i Stockholm, dit det genom Magister *Nils Bruzelius'* biträde blifvit förskaffadt.

Denna Skånska bronsvagn är både till storlek och form i de flesta delar så lik den Meklenburgska, som om den vore gjord på samma verkstad och nära nog gjuten i samma former. Men underredet af den Skånska är fullständigare och bättre bibehållet, ehuru det påtagligt länge varit begagnadt och nött. En olikhet visar sig deruti att äfven styltornas bakre ändar böjas uppåt och att de, liksom långvagnarnas, äro under den tunnare krökta ändan mer eller mindre utvidgade och tjocka, så att de hafva någon likhet med en på egyptiska målningar ofta förekommande figur, föreställande Uræus-ormen.

Det är detta i Skåne funna underredet jag här låtit afteckna med antydning af skålen, sådan den fanns på den Meklenburgska, hvilken jag äfven, år 1860, såg hos Hr Lisch. Att den Skånska burit en alldeles dylik skål, är tydligt deraf, att på de uppstående styltorna finnas hål efter naglar, med hvilka cylindern varit fästad. En af dessa naglar sitter ännu qvar.

Om vi nu jemföra denna figur och den på förra sidan gifna beskrifningen, med den beskrifning som i 1 Konungaboken, 7:de kap. förekommer på skålvagnarna i Salomos tempel, så skola vi utan tvifvel finna en förvånande likhet, som visst icke kan vara tillfällig. Till saken hörer äfven och bör icke förbises, att konstnären, som förfärdigade skålvagnarna för templet, var en phœnicisk man från Tyrus.

*) Rörande fyndet af denna bronsvagn har följande blifvit mig meddeladt af en vän i Ystad: För flera år sedan lekte ett par gossar med ett litet fartyg, som de satte ut på en dam i Ystad och då detta stannade ett stycke ut på vattnet, vadade den ene gossen ut för att göra det flott. Han letade efter hvad det kunde vara som gjort att fartyget stannat, och fick då tag i bronsvagnen, som stod föga under vattenytan. En af gossarna var Kyrkoherden Lundhs son, hvarigenom vagnen kom i fadrens samling och derifrån i K. Akademiens.

Vers. 13. "Och Konung Salomo sände bort och lät hemta Hiram från Tyrus. V. 14. Han var en mästare på brons *), full af visdom, förstånd och konst att arbeta allehanda bronsverk. Då han kom till Salomo gjorde han all hans verk. V. 27. Och han gjorde tio *bronsstolar* **), hvardera fyra alnar lång och bred och tre alnar hög. V. 30. Och hvardera stolen hade fyra bronshjul med bronsaxlar. Och uppå de fyra hörnen voro gjutna *styltor*, hvar emot annan stödjande under kitteln. V. 31. Men halsen (cylindern) midt på stolen var en aln hög och trind. V. 32. Men de fyra hjulen stodo nedan under sidorna, och axlarna åt hjulen voro vid stolen; hvart hjul var halfannan aln högt. V. 33. Och voro hjulen såsom vagnshjul och deras axlar, naf, ekrar och lötar voro alla gjutna. V. 34. Och de fyra styltor på de fyra hörnen af hvardera stolen voro ock alla fästade vid stolen — — — V. 38. Och han gjorde tio bronskittlar så att fyratio bath gingo uti hvar kittel; och den var fyra alnar stor och på hvar stol var en kittel".

Ändamålet med kittlarna var, enligt 2:dra Chrönikb. IV, 6, "att två deruti hvad som bränneoffer tillhörde".

Då vi afräkna den olika storleken, som har sin grund deri att de Salomonska vagnarna stodo på golfvet, dessa nordeuropeiska sannolikt på altaret, och vi afräkna de allegoriska figurer af oxar, cheruber och palmlöf, som enligt 29:de och 36:te vers. voro ingräfda på de Salomonska, och hvilka ej kunnat få rum på långvagns- och axelbågarna på dessa miniaturvagnar, så torde man finna en så förvånande stor likhet, att ingen lärer kunna anse den vara tillfällig.

Man kan vara förvissad att Hiram, som var bronsgjutare från Tyrus och således sjelf Baalsdyrkare, gjort de Salomonska kittelvagnarna efter samma modell, hvarefter han förut gjort dylika för Baalstemplen i Tyrus och öfriga Phœnicien. Att den form på tempelkärl, som begagnades vid offerfesterna, kunnat komma att tillika med sjelfva kulten sprida sig till vidt aflägsna länder, torde man vid närmare eftersinnande ej finna besynnerligt. Har kulten kunnat sprida sig, så hafva naturligtvis äfven de ceremonier och bruk, så väl af offer, som offerkärl, hvilka till-

*) I den Svenska öfversättningen står koppar; men i Luthers öfversättning står ej Kupfer, utan *Erz*.

**) Luther har *Gestühle*, (Ewald, *Gestelle*), egentligen underredet till en vagn utom hjulen och vagnskorgen.

hörde kulten, kunnat och *måst* sprida sig, isynnerhet till trakter der kulten (religionen) varit lifligt omfattad, hvilket synes hafva varit fallet i de sydöstra delarna af Skåne. Och der man till Baals ära anställde fester, lika de Canaaneiska, hafva äfven offer till hans ära kunnat och *måst* anställas.

Jag anser visst icke att dessa små skålvagnar varit gjorda samtidigt med de Salomonska — kanske förr än dessa, kanske senare — icke heller att modellen för dem blifvit tagen af de Salomonska i Jerusalems tempel; men jag är förvissad att de alla, så väl de förra som de senare, blifvit gjorda efter samma modeller och att dessa modeller funnits i templen i Phœnicien förr än de tillverkades i Jerusalem *); och att således äfven dessa, hos oss påträffade skålvagnar, bevisa att den från Tyrus utgående Baalskulten spridt sig ända till vår Nord **).

Vi kunna tillägga åtskilliga ännu qvarblifna spår efter soldyrkan här i Norden, hvilka bevisa att Baal länge varit nationalguden, åtminstone i de sydliga trakterna af landet. Men innan vi gå längre i våra undersökningar, önskar jag att få fästa mina läsares uppmärksamhet på ett par satser, hvilka efter min öfvertygelse kunna och böra betraktas som ethnologiska axiomer. Den första är att *hvarje religionsförändring hos ett folk är egentligen religionsblandning;* ty den införda religionen, den må genom öfvertygande skäl meddelas, eller genom eld och svärd påtrugas, kan icke ur folkets innersta på *en* gång upprycka alla de fina rötter, hvarmed den förra var fastgrodd; dertill fordras otaliga generationer, kanske årtusenden innan det låter helt och hållet verkställa sig.

Den andra ethnologiska satsen är att *hvarje qvarlefva efter en förstörd religionskult blir vidskepelse.* Ingen vidskepelse har kunnat af sig sjelf och isoleradt uppkomma. Då den uppkom och länge derefter, var den *tro* och tillhörde en gifven

---

*) Senare forskare hafva bevisat att till och med sjelfva templet, som byggdes af phœniciska byggmästare, blifvit inrättadt på samma sätt som de phœniciska, och att dessa åter erinra mycket om de egyptiska. Jemf. Movers *die Phœnizier* I, p. 58, 673.

**) Innan jag lemnar detta ämne, kan jag ej underlåta att omnämna följande: Herr J. M. Kemble har i *British Archæologia XXXVI, p. 449—369* beskrifvit åtskilliga bronsvagnar, äfven den som funnits vid Peccatel; men han har sammanblandat vagnar af helt olika former, som påtagligt varit begagnade för olika ändamål, och han synes icke hafva haft något begrepp om ändamålet med den Peccatelska kittelvagnen, der kitteln påtagligt är hufvudsak och icke de förmodade *fogelhalsarna*, som dessutom äro mycket problematiska. Vid den Skånska bronsvagnen äro dessa uppständare något olika och kunna kanske bäst förklaras i öfverensstämmelse med andra figurer från samma tid, såsom egyptiskt-phœniciska symboler. Se sid. 17.

Kemble synes, utan att ana det, hafva kommit sanningen på spåren då han, i det drifna bronsarbetet i kitteln, tyckes upptäcka likhet med etruskiskt arbete. Ty man vet att etruskerna voro Phœnicer och att den konst, de utspridde i Italien, hade med Phœnicer kommit från Egypten *). Att kitteln ej var ett tyskt arbete, hade Hr Kemble ej behöft säga, och ej heller sagt, om han anat att den var sannolikt flera hundra år äldre än Tacitus, på hvars tid så väl Tysklands, som hela vestra och norra Europas invånare ännu lefde i ett mer eller mindre halfvildt skick, och tillverkade säkert inga drifna bronsarbeten.

*) Jemf. Röth, *Geschichte u. abendländ. Philosophie I*, p. 92. — — nach Italien hinüber, wo ihr Einfluss noch bis zur späteren geschichtlichen Zeit in dem etruskichen Staate sichtbar war, dessen eigenthümliche ægyptisch gefärbte Kultur doch wohl hauptsächlich durch diese phœnikischen Pelasger vermittelt war,

religionskult; men sedan kulten förstördes, blefvo dess gudar ansedda för onda varelser *) och de hos folket fortfarande yttre plägsederna blefvo idel vidskepelse och skrock. Vidskepelser äro således egentligen döda hamnar af en fordom lefvande tro; de äro ruiner efter en för tusen år sedan störtad tempelbyggnad.

Från denna synpunkt är undersökningen af folk-vidskepelserna af vigt för ethnografen, för att utreda stammens äldsta historia. Det är från denna synpunkt vi här vilja skärskåda dem.

Som bekant är har Solguden allestädes, der han dyrkats, äfven varit gud för helsans bevarande och för dess återställande då den förlorats, d. v. s. äfven läkedomens gud. Denna föreställning kunna vi följa tillbaka genom flera folkslag ända till Egyptierna, i hvilkas myther förekommer att Isis lärde sin son Horus (Baal-Apollo) läkekonsten **). Samma föreställning synes påtagligt äfven hafva funnits hos soldyrkarne (Baldersdyrkarne) här i Norden. På Balders högtidsdag den 24 Juni på eftermiddagen (således midsommarsafton) skulle, för att vara kraftigt verkande, alla de medicinalväxter insamlas, som allmogen använde i sina huskurer. Som barn såg jag att på eftermiddagen, före midsommarsnatten, sådana växter flitigt insamlades som läkemedel för menniskor och boskap. Ännu brukas på flera orter att midsommarsaftonen utbreda lakan på kyrkogårdarna och låta dem ligga der så länge till dess dagg fallit på dem, hvarefter de, fuktiga som de äro, lindas närmast kroppen på dem, som lida af utslagssjukdomar. Andra bruka att midsommarsnatten utlägga mindre klutar af linne, hvilka de mot morgonen upptaga och vrida derur daggen, som förvaras på flaska och användes sedan vid påkommande behof att dermed bada sår och utslag.

Midsommarsafton färdades man till *heliga källor* af hvilka man tog vatten för medicinskt bruk, och i hvilka man som offer kastade penningar. Af sådana källor i Skåne är S:t Olofs den mest frejdade, och denna ligger i samma trakt af landet som Kiviksmonumentet, och der ännu talrika minnen af Baalskulten möta oss. Äfven på andra ställen i Skåne hafva funnits heliga källor, till hvilka allmogen valfärdats midsommarsafton och der hemtat vatten eller druckit af källan och offrat till den. Sjuka, som blifvit friska sedan de såsom läkemedel begagnat källans vatten, offra åt henne af tacksamhet de persedlar, som de begagnat under sin sjukdom. Man finner vid sådana källor, dessa upphängda på buskar och dylikt, nemligen kryckor och käppar, klutar af alla färger, hvilka varit fuktade med källans vatten och lagda på den sjukes sår. Dylika offrade saker vidröras af ingen, ty det tros att den som vidrör dem, får samma sjukdom, som de en gång botat ***).

*) Soldyrkarnas ljusbärande gud blef af de christna kallad *Lucifer*, och vi veta att detta är ett af de många namn som tilläggas hin onde.

**) *Diodorus Siculus* I. kap. 25: 7, säger uttryckligen att *Horus, som öfversättes Apollo*, hade af sin moder Isis lärt läkekonsten och spådomskonsten, och derigenom gjort sig väl förtjent af de dödligas slägte.

***) Deremot har jag i senare åren på mer än ett ställe hört att sedan midsommar var förbi, rensade

Om samma Baalskult erinra s. k. heliga träd, som finnas på de jordhögar, hvilka innehålla bronsvapen. Som vi veta, firades Baals högtid på höjder, i lundar och under träd.

Samma förhållande är med Druidkulten, hvilken synes mig vara blott en annan, i Gallien uppkommen, benämning för Baalskulten, eller måhända en afart deraf *). De träd som växa på kullar, hörande till bronsperioden, der de ej af tiden blifvit förstörda, utgöras hos oss i Skåne af ett enda trädslag, nemligen *Hagtorn (Cratægus Oxyacantha* Linn.). Vår Skånska allmoge kallar ett sådant träd en *Torn.* Jag känner mer än ett halft tjog ättekullar i södra och vestra Skåne, på hvilka gamla *Tornar* ännu växa, och dessa träd äro, eller åtminstone voro för 40—50 år sedan så heliga, att yxan aldrig fick vidröra dem, ingen vågade bryta en qvist af dem, och barn som lekte på kullen fingo af sina föräldrar sträng befallning att aldrig vidröra ett sådant träd. I senare åren hafva dock åtskilliga blifvit nedhuggna och ättekullarna utdrifna, för att användas till åker. Detta trädslag som är hårdt och blir mycket gammalt **), har dessutom den egenskapen att innan det gamla trädet af ålder dör ut, uppskjuta nya skott från någon del af den gamla roten som afgifvit någon ny sidorot och tillväxa, hvarigenom trädet således kan under årtusenden fortsättas på samma kulle, der det en gång i forntiden blifvit planteradt. Att det verkligen blifvit planteradt, kan bestämdt slutas deraf, att det endast förekommer på *sådana* kullar, i hvilka träffas vapen och redskap af brons, men på somliga af dessa slags kullar har det dött ut och finnes icke mer. Att dessa *Tornar* både äro gamla och redan i forntiden väckt uppmärksamhet, bevises äfven deraf att här finnes en och annan gammal gård som af ett sådant träd kallas *Tornagården:* en gård med detta namn finnes i Tullstorps socken af Wemmenhögs Härad; vid V. Karaby står en åldrig fredad *Torn,* som gifvit åkern, på hvilken den står, namn af Torna-åkern; ännu mera, ett helt Härad i Skåne, nemligen *Torna Härad,* i hvilket staden Lund är belägen, har fått sitt namn af en *Torn,* som stod på en kulle nära *Tornasjö,* hvilken nu utgör ett bördigt åkerfält; och kullen, der tornen stod, är nu odlad mark och lärer vara det ställe der gården Olshög är belägen. Emellertid förvaras minnet både af kullen och tornen i Häradets sigill.

Enligt hvad vi känna, brukade Kelto-Kimbriska folk med Druidkult (Baalskult) att på sina grafhögar plantera träd. Hr Dubois i *Voyage autour du Caucase I, p. 134,* berättar att hos Tscherkesserna, i hvilkas religion åtskillig Druidkult

---

bönderna källan och gjorde sig ett litet gille för offerpenningarna. Således är det snart slut med denna vidskepelse.

*) Det förtjenar anmärkas att längs Europas vestkust: i Irland (England?), Danmark, Skandinavien, hörer man sällan, och hos oss aldrig, ordet Druidkult, utan Bals- eller Balderskult: deremot på Galliska och Germaniska kontinenten förekommer benämningen Druid och Druidkult.

**) Gamla gubbar hafva försäkrat mig om en och annan stor *Torn,* att då de voro barn omtalade gubbar att i deras barndom var Tornen lika stor och syntes lika gammal som nu.

(Balderskult) inkommit, finnas på kyrkogårdarna planterade hela lundar af *hagtornar*, stora som päronträd *). Och Skottarnas Bard Ossian omnämner *greniga kummel* **), hvilket är ett målande uttryck för våra med greniga och risiga tornar beväxta ättekullar — och vi veta att Baalskulten, äfven i äldre tider än Ossians, sträckt sig upp till Skottland.

Att vår allmoge länge bibehållit en så djupt inplantad vördnad för dessa på ättekullarna växande tornar, att hon ej vågat på minsta sätt vidröra dem, bevisar uppenbart att de tillhöra samma hedniska religionskult, som vår allmoges förfäder hade, innan christendomen bland dem blef införd, och att åtskilliga af nu varande Skånska inbyggarnas hedniska förfäder hvila i dessa grafhögar.

Men äfven andra slags träd, än dessa nu omnämnda, hörde till Baalskulten. Isynnerhet voro vissa löfrika eller ständigt gröna träd föremål för denna kult. Således omtalas på flera ställen i Gamla Testamentets skrifter att de hedniska presterna förrättade sina rökoffer under gröna träd, och det synes hafva varit den qvinliga Baal, således *Baaltis* eller *Beltis (Aschera, Kybele)* som varit föremål för denna träddyrkan ***). Sådana träd voro i Phœnicien Cypressen, Pinietallen m. fl. Jemf. *Movers, Die Phœnizier* I, p. 370—380, 381. Här i Norden, der *dessa* träd icke växa, synes den ständigt gröna *Idegranen* och framför allt den på eken växande, äfven ständigt grönskande *Misteln,* hafva varit föremål för samma kult.

Af våra fornsagor veta vi att Baalskulten blef upptagen i det Odinska pantheon, och att äfven Balder, likasom Thor m. fl. kallades Odins son. Att Misteln spelar en vigtig roll i denna kult, veta vi äfven af samma fornsagor: det var med den som Balder blef dödad af sin broder Höder. Denna växt har länge varit föremål för ett slags kult äfven hos Galler och Kimbrer, hvilka voro egentligen samma folk ****) och hvilkas religion, ehuru den bar namn af Druidkult, i sjelfva verket var Baalskult. Hos dessa folk säges ingen ting hafva varit så heligt som Mistel från ekträd †). "En viss dag på våren steg den förnämste Druiden upp i eken och afskar växten med en helig knif ††). I de länder, der ännu Kimbriska folk, mer eller mindre oblandade finnas, t. ex. i Wales och Bretagne, spelar Misteln ännu en vigtig roll i folkets plägseder vid vissa högtidliga tillfällen". I Wales brukas att om julaftonen hänga Mistel i taket; männerna föra qvinfolken derunder och önska dem glad jul och ett godt *nytt* år. I Frankrike gå bonddrängarna för dörrarna och utropa sin nyårsönskan med: Au gui l'an neuf! *Gui* är nemligen Mistelns Keltiska namn †††).

*) Dubois, *Voyage autour du Caucase* I, p. 42.
**) *Oisians sånger öfversatta af N. Arfvidsson.* 1 Del., sid. 118.
***) Spår af hennes kult sakna vi icke heller i södra Sverige, hvilket framdeles skall ådagaläggas.
****) Celtæ sive Galli quos Cimbros vocant. *Appian.*
†) Cambd. Brit. p. 10, 11.
††) Geijer *Svea Rikes Häfder,* sid. 330.
†††) Geijer p. a. st. sid. 330, not.

Äfven hos oss äro, eller åtminstone voro, för 50 år sedan, ännu hos allmogen spår efter mistelkult. De köpte misteln på apotheken under namn af *flygrönn,* och de använde den, väl stundom som medicin, men oftast som kraftigt medel mot åtskillig ofärd, som fordom troddes vara följder af hexeri: blef mjölken seg, så inborrades mistel i hornen på mjölkkon; ville smörkärningen ej lyckas, så inborrades mistel i kärnlaggen; äfvenså i mäskekaret, om mäsken misslyckades. Till rökningar användes det i flera rheumatiska sjukdomar, som fordom troddes vara påkomna genom förhexning. I Westergötland tror allmogen att då mistel hänges i taket, är det fredadt för vådeld *).

Man torde lätt inse att allt detta är förvissnade qvarlefvor efter en forntida mistelkult.

Äfven den ständigt grönskande *Idegranen* har varit föremål för ett slags kult. Druiderna (som väl egentligen voro Baalsprester) ansågo den för helig och hade, vid sina helgedomar, hela lundar deraf. Under mitt vistande i London 1836, firades af *Linean Society* en sekularfest till ära åt vår odödlige Linné, som för hundra år sedan besökt England och i en trädgård vid Mill-Hill förmodas hafva planterat en Ceder, som nu är ett stort träd. I grannskapet af detta firades Linnés fest. I en park der bredvid, nu tillhörig en skola för Dissenters, stodo stora mycket gamla, af tiden mer och mindre skadade *Idegranar,* hvilka en närvarande Botanist försäkrade hafva utgjort en helig lund, som tillhört Druidkulten och att dessa samma träd stått der sedan Druidernas tid. Att ännu i England finnas lefvande *Idegranar* af en mycket hög ålder, till och med vida äldre än Cæsars tid, ådagalägges i A. P. De Candolle's *Physiologie vegetate,* Tom. 2, p. 1001—2. Hos oss förekommer detta trädslag isynnerhet på öarna i Bohuslän och skall äfven växa vid ostkusten.

Af hvad ofvan blifvit anfördt om Idegranslundar vid Druidernas helgedomar i England, kunna vi förklara ett ställe hos Albert Kranzius i dess *Chronica veterum germ.* p. 204, der det heter: "Det vidtfrejdade Svenska folket hade ett tempel som het Upsola" — — — Vid templet stod ett stort träd med yfviga grenar och lika grönt vinter och sommar; ingen kände dess art **).

Detta ställe har af många blifvit anfördt, men, så vidt jag vet, af ingen förklaradt. Att trädet, som var lika grönt vinter och sommar, måste hafva varit ett barrträd, inser man lätt; men icke gran eller tall, eftersom ingen kände dess art. Det måste hafva varit ett ovanligt barrträd och således säkerligen icke något annat än *Idegran (Taxus),* som väl är sällsynt, men växer dock der och hvar ända upp till Gefle. Den blir mycket gammal (se ofvan) och är då ett stort träd (arbor ingens), den är yfvig, den utbreder busklikt sina grenar åt alla håll (patulis diffusa ramis) och den är lika grön sommar och vinter.

*) Linnés Westgötaresa sid. 31.

**) "Arbor juxta templum stabat ingens, patulis diffusa ramis, æstate et hieme juxta virens; genus ejus nemo potuit edicere".

Att man fordom ansett Idegranen, likasom Misteln, vara på visst sätt helig och lyckobringande, kan slutas af den uppgift derom som den frejdade prosten Ekström skriftligt meddelat mig, nemligen att "Idegranen brukas allmänt i östra skär- "gården till notkaflar, emedan den notredskap anses blifva lycklig, som bindes öfver "denna trädsort".

Det är påtagligt att denna fördom, rörande Idegranen och Misteln, att de tillförde lycka, har sin grund i en gammal kult, som fordom var förenad med en hednisk gudstjenst, hvilken i forntiden öfvades här i Norden.

Att denna stod i sammanhang med Balderskulten, derom underrättas vi genom mythen om Balders död, och vi hafva redan sett att Balderskulten i Skandinavien var den samma som Baalskulten i Canaan eller det gamla Phœnicien.

Sedan vi således genom tillräckliga bevis blifvit ofvertygade att phœnicisk religionskult funnits här i Norden samtidigt med bronsperioden, så torde vi nu kunna skrida till förklaring af figurerna på Kiviksmonumentet. Dock torde jag förut böra erinra om följande: Den phœniciska gudaläran, sådan den var då den spriddes till Norden, hade mottagit flera främmande elementer ur religionerna hos de folk, med hvilka Phœnicerna kommit i nära och långvarig beröring. Dels hade de under vistandet vid Persiska hafsbugten, d. v. s. i den Babyloniska delen af Mesopotamien, kommit i beröring med Arianiska folk och antagit åtskilliga af deras religionsbegrepp (Röth p. a. st. sid. 199); dels och isynnerhet hade, under deras mer än femhundraåriga vistande i Egypten, mycket af den egyptiska gudaläran blifvit inblandadt i den phœniciska. Detta skedde nemligen under den tid då den phœniciska dynastien, under benämningen Hyksos (Herdekungarna) herrskade öfver nedra Egypten och hade sin hufvudstad i Memphis, enligt några forskares uppgift från 2300 till 1788 f. Chr. Jemf. *Röth Geschichte u. Abendl. Philos.* I, sid. 198 o. ff. Andra förf. uppgifva tiden, då detta inträffat, mycket olika. Se längre fram. Hufvudsaken blir dock densamma. Den egyptiska kungafamiljen, med hofvet och militären, hade dragit sig undan till öfre Egypten och tagit sitt kungasäte i Diospolis eller Thebe; men det egentliga folket hade blifvit qvar. Härigenom blef den egyptiska kulten småningom herrskande äfven bland de inflyttade Phœnicerna, isynnerhet sedan dess konungar bekände sig hylla denna kult. Manetho berättar om Chephren, som enligt Herodotus var den tredje af Hyksos-kungarna, att han i början var en gudsföraktare, d. v. s. att han förbjudit egyptiska kulten; men att han sedan omvände sig och skref en helig bok (Röth p. a. st. sid. 204). Således var, ända från och med honom, den egyptiska religionen antagen af de i Egypten boende Phœnicerna. Härigenom måste, ifrån den tid, då Phœnicerna åter blefvo fördrifna ur Egypten och spridda till många trakter af Europa och Norra Afrika, i deras gudadyrkan finnas mycket af den egyptiska och äfven något af den arianiska kulten inblandadt. Också finna vi denna inblandning af egyptisk kult bland den phœniciska, både på votivtaflorna från Carthago och på monumentet vid Kivik.

För att faktiskt ådagalägga detta, att egyptiska elementer blifvit inblandade i den phœniciska gudaläran, och för att derigenom äfven kunna förklara ett par figurer på Kiviksmonumentet, vill jag här lemna en kopia af en af de Carthaginensiska Votivtaflor, som jag låtit afteckna i British Museum, der åtskilliga, bland antiqviteter från Carthago, förvaras. De utgöras af stentaflor med oslipad, ojemn yta, likasom stenarna i Kiviksmonumentet; figurerna äro konstlösa och råa, kanske inhuggna af den samme man, som uppställt dem såsom tacksamhetsgärd i gudens helgedom. Den tafla, hvars innehåll jag här framställt, var, så vidt jag minnes, af ungefär 3 alnars höjd och 1½ alns bredd. Figurernas betydelse synes mig vara följande:

Midt på stenen står bilden af Baal, som hos Phœnicerna äfven var de sjöfarandes skyddsgud och i denna bemärkelse liktydig med Grekernas Poseidon och Romarenas Neptunus. Orsaken att han afbildas med armarna utsträckta och händerna uppåtriktade, skall längre fram förklaras. Stundom förekommer han på puniska votivtaflor i form af en trekant på hvars spets sitter en cirkelrund figur och under denna en horisontal stång, hvars båda ändar äro uppåt böjda. D:r Redslob, p. 12. Här företer han en något mer menniskolik skepnad. Men öfver honom står den mystiska treangeln, öfver denna den egyptiska mångudinnan Isis' symboliska bild, halfmånen, och öfver denna står solens ring. Alla dessa tre figurerna kunna också sammantagna beteckna Baal med utsträckta armar. Vid hvardera sidan står äfven solens (eller fullmånens) bild och öfverst den strålande solen *). Under Baal står inom ram-linien en punisk inskription; men denna har icke ännu, så vidt jag vet, blifvit läst. Vid hvardera sidan står ett skeppsankare, som antyder den offrande mannens yrke.

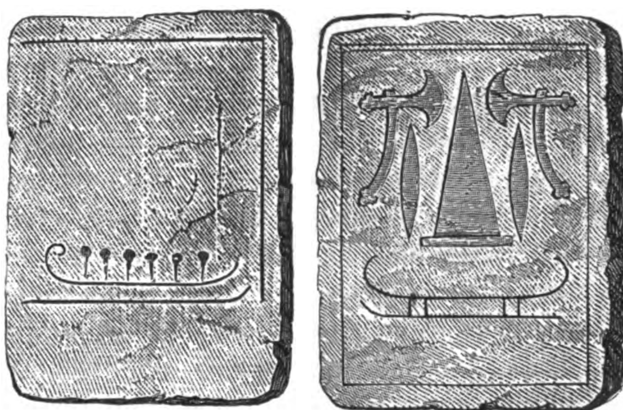
En annan punisk votivtafla, i British Museum, föreställer den phœniciska Astarte med den egyptiska Isis' emblemer; på fotställningen, under högra foten, ser man kohufvudet, afbildadt alldeles likt det man ser på egyptiska bildverk, midt under henne står bilden af hennes spegel och under venstra foten, den heliga korgen, i hvilken hon förvarar sina hemligheter. Inunder detta står en man färdig att offra en tjur åt gudinnan. (Jemf. Herod. II, 40, 41). Allt detta bevisar ovedersägligt, hvad som ofvan nämndes, att mycket af den egyptiska kulten inkommit i den phœniciska.

---

*) Jemför en figur med samma betydelse i grottan vid Dowth, sid. 8.

Om allt hvad hittills blifvit anfördt befinnes, såsom jag förmodar, hvila på historisk grund: om Kiviksmonumentet blifvit uppfördt under bronsperioden, då Baalskulten var folkets gudalära i södra Sverige, så måste från denna synpunkt, och *endast* från denna, de figurer kunna tolkas, som af phœniciska soldyrkare blifvit på detta forntida monument inhuggna. Vi skola nu försöka denna tolkning.

Likasom förra gången (se taflan sid. 5) gå vi in vid södra gafveln och börja vår undersökning med första stenen till höger. Genom en hastig öfversigt öfver hela räckan af figurer, finna vi att alla de som möta oss på stenarna från N:o 1 till och med N:o 6 äro symboliska, och blott de figurer, som äro tecknade på de två sista stenarna, N:o 7 och 8, äro historiska.

2. 1.

På stenen N:o 1 se vi figurer af 2:ne bronsyxor, hvilka föreställa vapen hos det folk som rest monumentet, efter att hafva stridt och segrat i den kamp, som längre fram är genom figurer framställd. Yxorna äro med eggarna inåt vända, liksom egnade åt den figur, som står i midten; innanför dem stå 2:ne lansformiga figurer, sannolikt kastspjutspetsar, ty de likna fullkomligt sådana af flinta, som i Skåne finnas mycket ofta, då deremot aldrig derstädes funnits någon kastspjutspets af brons och sällan någon bronspil. I grafvar från bronsperioden finnas deremot ej sällan, jemte svärd af brons, spjutspetsar och pilspetsar af flinta.

Midt ibland dessa vapen, står solgudens symboliska bild, såsom den der gifvit seger åt deras vapen. Denna märkvärdiga figur förtjenar en utförligare förklaring.

Då Hr Badger besökte det phœniciska tornet på Gozo. såg han der en *kägelformig sten,* kring två och en half fot hög och en fot i diameter, och han tillägger att han ej tviflar på att det var en af templets gudomligheter *). På sidan 372 tillägger samma författare att en dylik figur var allmän bland Egyptierna och "kalllades *Ob-El,* samma namn som de gåfvo åt solen, hvars symbol de åsyftade att den skulle föreställa". "Häraf kommer", fortfar han, "att bland Grekerna, som ofta kopierade Egyptierna, hvarje föremål som småningom afsmalnar till en spets, blef

*) In this part I observed a conic stone, about two feet and a half high, and one foot in diameter, which, I have no doubt, was one of the deities of the temple. *Badger, Description of Malta and Gozo,* p. 364.

kalladt *obelos* *) eller slutligen *obelisk*." I första delen af Bryants Mythologi gifver författaren en planche öfver *Ophis termuthis* eller kanske *Basiliscus ægyptiacus*, jemte en prest som knäböjer framför den, hållande i ena handen figuren af en kägla." — Äfven i grottan vid New Grange, likaledes egnad åt phœnicisk kult, låg en sådan sten, 5 eller 6 fot lång och till formen lik en pyramid. Wilde *Beauties of Boine, pag. 202*. Märkligt är, att många folk, som dyrkade solen, framställde denna deras gud under bilden af en kägla af sten. Detta var påtagligt en mystisk bild, hvars betydelse var solen, föreställd som alstrande naturkraft.

Då Alexander den store under sitt tåg till Egypten besökte Jupiter Ammons tempel i öknen, visade presterna honom gudens bild, som var en kägelformig sten, sammansatt af smaragd och ädelstenar **). "Då guden skall tillfrågas, för att gifva ett orakelsvar, frambära presterna denna kägelformiga sten i ett förgyldt skepp" ***). Än vidare: I *Herodiani Historia* V, 3, omtalas en phœnicisk qvinna vid namn Mæsa (i Romerska Historien förekommer hon under namn af Julia Mæsa), hvars syster Julia (Domna) varit Kejsar Severus' gemål. Hon hade två söner, begge, *Solens prester*. "Solen dyrkades mest af de infödda under phœniciska benämningen *Heliogabalus*." Sedan förf. beskrifvit den prakt, som rådde i solens tempel, och nämnt hvilka rika skänker, årligen ditströmmade från utländska satraper och konungar, fortfar han: der fanns ingen efter Grekernas eller Romarnas sed gjord *bildstod* af guden, utan i dess ställe en *stor sten* nedifrån rund och uppåt småningom afsmalnande, nästan i form af en kägla. Denna föregåfvo de vara nedfallen från himlen — och de försäkrade att det var solens bild †). Tillägg: "samma bild tillbådo äfven Syrerna i sina tempel" — — "om således Hammon, som man tror, är solguden, så har gudens dyrkan först utgått från Egyptierna". En sådan figur, buren på handen, se Lepsius II, bl. 43 och 46.

Häraf se vi att solgudens (Baals) dyrkare, i de skilda länder, der hans kult funnits, tillbedt honom under bilden af en kägelformig sten. Vi torde således icke finna oväntadt att denna bild äfven förekommer på framställningen af det högtidliga och religiösa segertåg, som figurerna på Kiviksmonumentet åsyfta att beskrifva.

Innunder gudens bild och under vapnen ligger en figur, som synes skola föreställa delar af ett fiendtligt skepp, som blifvit förstördt; och säkert är, att på nästa

*) *Obelos* eller *Obolos* var samma ord och betydde små spetsiga stycken af koppar eller jern, som allraförst användes som mynt vid byteshandel. Melins Grek. Lexik. pag. 264.

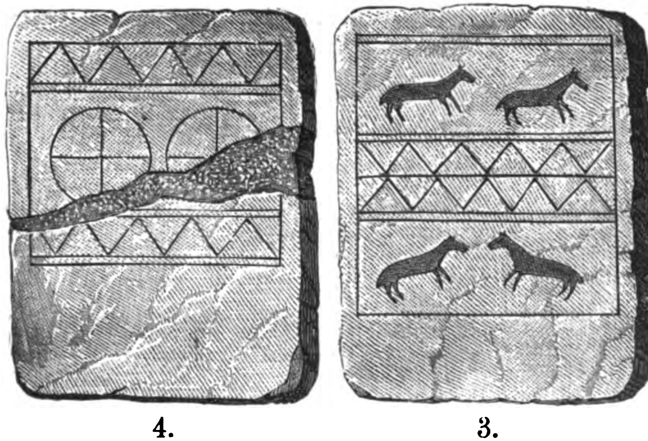
**) Id quod pro deo colitur non eandem effigiem habet, quam vulgo diis artifices accommodaverunt: *umbilico maxime similis est habitus* (forma), smaragdo et gemmis coagmentatus. Curtius IV, 7.

***) Detta *navigium auratum* har troligtvis varit ett slags bädd, till formen lik en båt, således föreställande halfmånen — Isis' symbol, som merendels åtföljer solgudens — ehuru Alexanders grekiska medfölje togo den för bilden af en båt.

†) — — — templum illi maximum — — auro argentoque plurimo — — exornatum. — — Simulacrum vero nullum græco aut romano more manufactum ad ejus dei similitudinem, *sed lapis est maximus, ab imo rotundus et sensim fastigiatus, propemodum ad coni figuram.* Niger lapidi color, quem etiam jactant cœlitus dicidisse. — — solis imaginem illam esse affirmant.

sten N:o 2 finnes bilden af ett bemannadt skepp — segervinnarnas — sådant som det stundom förekommer på bronssaker från forntiden. Detta synes antyda att drabbningen hållits till sjös. Öfver detta skepp stå några streck, men dessa hafva af den hundraåriga tid, under hvilken monumentet varit utsatt för luftens alla omvexlingar, blifvit så utplånade, att man ej kan se deras betydelse. Det synes mig icke osannolikt att de föreställt en figur som saknas på detta monument.

På stenen N:o 3 äro figurer af 2:ne hästar, i öfra fältet löpande åt samma håll, i nedra mot hvarandra. Hästen förekommer allmänt på Carthaginensiska mynt *) och jemte honom ofta den egyptiska solringen och Uræus-ormarna **). Hästen är liksom hjulet en sinnebild af snabbheten och derigenom äfven af solen. Perserna voro soldyrkare och hos dem underhöllos *hvita hästar*, helgade åt solen. Herodot. VII, 54, 55, äfven I, 189 ***).

4. 3.

Det mellersta fältet upptages af den dubbla zickzacklinien (sid. 2, fig. 7) hvilken torde hafva samma betydelse som den enkla. Denna förekommer på nästa sten (N:o 4) ofvan och nedan. I sin enklaste form är det egyptiska hieroglyphen ΛΛΛ, så tydligt framställd bland figurerna i grottan vid Dowth, sid. 8 †). Denna hieroglyph är ljudtecknet för N, begynnelsebokstafven till *noun* (vatten) och skall beteckna en vågig vattenyta. I denna bemärkelse af vatten, skall hieroglyphen äfven betyda *Neith*, det andra gudomsväsendet hos Egyptierna, tänkt såsom ur-vatten, ur-materia, af hvilket, i förening med solens inverkan, hela den materiella verlden framgått. Gudinnan Neith är således den qvinliga alstrande naturkraften och kallas derföre den "stora modren", *Neith genetrix, magna dea, mater, domina cœli* o. s. v. Jemf. Röth p. a. st. sid. 134, not. 87—92. Såsom den qvinliga alstrande naturgudinnan uppträdde hon hos skilda folk under många olika namn. På denna fjerde sten, som längesedan blifvit sönderbruten och mellanstycket förkommet, ser man i mellanfältet tvenne hjul med fyra ekrar. Denna

*) L. Müller *Numismatique* II, p. 74—79, 82—104 m. fl.

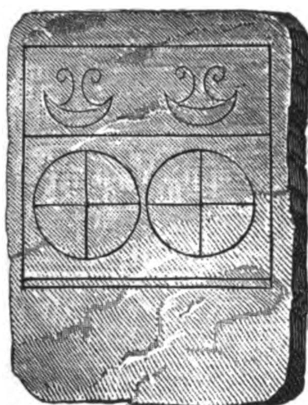
**) Müller II, p. 85 f. 63, p. 88 f. 87, 99, p. 93 f. 132, 143, 146, &c. Hästen jemte Baals symboliska bild p. 77, f. 32. 120, f. 74. hvilket allt antyder phœnicisk kult.

***) På sista stället omtalas huru Cyrus tuktade floden Gyndes, derföre att en af de heliga hvita hästarna, som under öfverfarten sprang öfver bord, blef af floden dragen under vattnet och bortförd.

†) Enligt Hr Braun: *Deutsches Museum* 1860, 2, p. 129, förekomma ifrågavarande zickzackband äfven på Atreus-monumentet (Agamemnons) och anses vara ur-Chaldeiska.

figur förekommer ofta bland de egyptiska hieroglypherna och har olika betydelse. Herr V. Simon säger i sina "Observations sur les rouelles" p. 2, att denna figur hos Egyptierna var emblemet för det tillkommande lifvet. Men ofta betecknar den *solen* och förekommer på gamla mynt från det mer phœniciska än grekiska Massilia, med solgudens (Apollos) bild på adversen; jemför Akermans "*Ancient coins*" XVI, fig. 1, 2. — På mynt från Barka ses en man till häst på ena sidan och ett hjul med fyra ekrar på den andra (L. Müller *Numismatique 1, pag. 82 och fig.*). Äfven i en senare tid finna vi samma figur. Hos Gallerna bestod ett af deras äldsta mynt i en ring med ett kors (Hist. de France par Bordier & Charton, I, pag. 49, fig.). Hjul med fyra ekrar förekomma på mynt från Cyrene (*L. Müller, Numismatique I, p. 56, N:o 249, 250,* en häst på ena sidan och ett fyrekrigt hjul på den andra). Ekrarnas antal har utan tvifvel sin betydelse, men äfven utan sådana föreställer cirkeln ofta *solen,* och denna figur finnes också bland Egyptens hieroglypher; den har, såsom cirkelring med en medelpunkt, solens tecken i zodiaken, inkommit i våra almanackor.

Sedan vi nu kommit fram till norra gafveln, vända vi oss åt venster. På innersta stenen N:o 5, som är mycket skroflig, finnas inga figurer, och sannolikt hafva aldrig några funnits, ty der saknas det ram-streck, som finnes på de andra.

6.

5.

Nästa sten är N:o 6. Midt på stenen stå de samma två fyrekrade hjul, och precist af samma storlek, som vi sett på den sist undersökta stenen N:o 4, och hafva samma betydelse af *solen.* Öfver dessa solsymboler stå 2:ne figurer, som vi icke förr träffat på detta monument. Man har menat att de föreställa 2:ne yxblad; men denna förklaring är orimlig. Mig synes påtagligt att hvardera hufvudfiguren föreställer en halfmåne och således finnes på samma sten den symboliska bilden af solen, såsom dagens gud, och månen som är sinnebilden af nattens gudinna — och dessa 2:ne bilder åtföljas ofta; vi hafva äfven sett begge på den Carthaginensiska votivtaflan, af hvilken vi gifvit en teckning sid. 25. Hos oss finnas flera spår efter denna *Nattgudinnas kult* både i Skåne och för öfrigt i det norra Europa; hvarom framdeles något mer skall meddelas. De till spiral böjda streck, som utgå från spetsarna af halfmånen, hafva sin egen betydelse. Vi se sådana, fullkomligt lika dessa, nästan alltid pryda Pharaonernas hufvudbonad fram öfver pannan. Men vi finna dem ofta ensamma eller förenade med andra föremål. Jemf. Lepsius II. bl. 97. De äro bokstafven *Ra* (*r*=ര) i egyptiska alphabetet och

anses utmärka makt, herrskarevälde. Om de romerska augurernas *lituus* har sin upprinnelse från samma källa, lemnas åt andra att undersöka *).

Här slutas de symboliska figurerna och de historiska taga sin början. På de två följande stenarna N:o 7 och 8 börjas och fortsättes berättelsen om den historiska tilldragelse, för hvars framställande minnesvården egentligen synes hafva blifvit ristad. Meningen dermed är så tydligt framställd, att den ej gerna kan missförstås. Också har denna del af monumentet en och annan gång blifvit temligen riktigt förklarad.

8. 7.

Efter den strid som på första och andra stenen antyddes, följer här på 7:de och 8:de, segerfesten, efter den tidens sed, med thy åtföljande menniskooffer af krigsfångar.

Om vi fortsätta vår undersökning i den ordning vi börjat den, så träffa vi figurerna efter händelsernas naturliga följd.

Först se vi på 7:de stenen segraren på sin triumfvagn, dragen af hästar. Framför dessa går en man med lyftadt svärd och förer fångar med bakbundna händer. Framför dessa gå (på 8:de stenen) musikanter, som blåsa i krumböjda stridslurar, alldeles af samma form som dem vi ännu stundom träffa från bronsåldern, i torfmossarna i södra Skåne, och hvaraf jag låtit afteckna en på planchen 1 **). Framför dessa går en man, som i den lyftade handen håller någonting rutformigt, af hvilket jag ej kan gifva en nöjaktig förklaring; men att det ej är utan betydelse finna vi deraf, att en alldeles dylik figur står på N:o 7 i nedersta raden. Framför denna (på 8:de stenen) se vi figuren af en Baalsprest i en vid klädnad, tillbunden och förkortad genom en gördel, och efter benens ställning synes han vara dansande. Det är den första figur, vi träffat med synbart vid klädnad, men också den enda som ej är krigare. Alla de andra föreställas med korta åtsittande kläder, sådana de gingo i striden. Framom denna dansande Baalsprest stå 2:ne andra figurer, som tyckas slå på något musikaliskt instrument, san-

*) Det är märkvärdigt att se under huru många olika former soldyrkarna framställa föremålet för sin dyrkan. Här hafva vi sett tre symboliska figurer af solen: käglan, hästen, hjulet. Vi sakna *en*, nemligen *ormen*, under hvars bild många Orientens folk, och bland dem Phœnicerna, dyrkade solen. Jemf. Badger a. st. sid. 370.

**) Denna stridslur, som förvaras i min f. d. samling vid Universitetet i Lund, är i form af ett ur-oxhorn, gjuten och sammansatt af flera i hvarandra gripande stycken. Den synes mig vara till tiden äldre än den Köpenhamnska, afbildad i Worsaaes *Nordiske Oldsager*, pl. 40, fig. 201. Detta skulle då antyda att Kiviksmonumentet hörer till en äldre tid af bronsperioden.

nolikt ett *tympanon*, ett cirkelrundt band, öfverdraget med skinn, på hvilket slogs med en pinne, hvaraf uppkom en skrällande musik *). Men en olika tydning af dessa eller den ofvanstående figuren, anser jag icke kunna ändra hufvudsaken.

Denna del af segerfesten slutas med de nu nämnda figurerna.

Kasta vi nu vår blick ned till nedersta raden på samma sten, så se vi krigsfångarna med bakbundna händer, af svärdväpnade män föras ut ur omstängda rum, sannolikt deras fängelser, som här föreställas under formen af ett liggande omega Ͻ, för att offras öfver offerkitteln. som står midt på stenen.

De figurer som stå på båda sidor om denna kittel, äfvensom de likformiga som förekomma på nedersta raden af 7:de stenen, har jag länge tvekat att förklara. Efter närmare eftersinnande har jag dock trott mig böra försöka, äfven af dem, en tolkning, hvilken också öfverensstämmer med allt det öfriga. Dock bör jag först framlägga de skäl, som föranledt den tydning, jag deraf gifver:

1) Dessa figurer äro påtagligt icke symboliska, utan historiska, ty de stå bland andra rent historiska figurer; de symboliska hafva slutats med 6:te stenen.

2) De måste föreställa menniskor, ty de äro jemnt lika höga som den man, hvilken står framför dem på 7:de stenen.

3) De som stå kring offerkitteln vända samma sida mot denna; och det synes vara framsidan.

4) En så högtidlig och helig handling, som menniskooffer till gudarna efter en vunnen seger, kunde icke verkställas, minst hos ett folk med phœnicisk kult, utan att dervid ett stort antal offerprester assisterade. Lucianus omtalar i 42:dra § af sin Afhandling *De Syria Dea,* som han kallar Juno, men som är Phœnicernas Astarte, att han bevistade en offerfest och såg der mer än trehundrade prester på *en* gång närvarande, alla klädda i hvita mantlar och med hattar **) på hufvuden. Att äfven Baals offerprester funnos i stort antal, veta vi deraf att vid offret på berget Carmel, som blifvit omnämdt sid. 13, voro fyrahundrade och femtio Baalsprester församlade. Äfven känna vi genom flera uppgifter, som öfverensstämma med ofvannämnda, att Baalsprester voro, vid sina förrättningar, klädda liksom de egyptiska, i hvita fotsida mantlar. Det enda som så länge gjort dessa figurer för mig otydliga, är ett slags hufvudbonad som framtill slutas i en spets. Om denna hörde till deras embetsdrägt, torde framdeles blifva upplyst (Se noten **). — Att Phœnicerna idkade menniskooffer, likasåväl och sannolikt på samma sätt som efter dem Kimbrerna, veta vi deraf att sedan de blifvit utdrifna ur Egypten, rensade Kung Amosis den

*) Af dessa musikanter och den dansande presten, erinras vi om ett ställe hos Movers, der han beskrifver ett tåg af den Syriska gudinnans prester genom gatorna: — — "sie zogen mehr tanzend als gehend, unter dem Schall einer wilden Musik, durch die Strasse." Movers I, p. 682.

*) Πῖλος, filthatt, reshatt, äfven hjelm, således kanske med ett utstående skygge eller brätt framtill. Detta skulle kunna förklara den framstående spetsen på figurerna.

egyptiska kulten från menniskooffer, som deri blifvit af de phœniciska Hyksos införda *). — Af alla dessa skäl antager jag, att dessa figurer föreställa offerprester.

Sedan nu (nästan) alla figurerna på Kiviksmonumentet blifvit förklarade, torde jag få fästa läsarens uppmärksamhet derpå att de blifvit lästa från höger till venster, och att de *måste* i denna riktning läsas, om de skola förstås. Då de påtagligen utgöra en skrift, ehuru icke med bokstäfver, utan med figurer, så bevisar äfven detta förhållande, att de äro af semitiskt urspung och måste läsas i samma riktning som hvarje phœnicisk eller hebreisk skrift.

Äfven bör jag, innan vi lemna detta monument, omnämna att detta icke är det enda i sitt slag, som funnits i Skåne. Professor Sjöborg omtalar i *Samlingar för Nordens fornälskare* III, sid. 146, att två mil från Kivik, på gränsen mellan Wallbys och Wranarps ägor i Järrestads Härad, är en sten med figurer inlaggd i gärdsgården, och att den är tagen från den närbelägna ätthögen, Willfarahögen kallad. — — "På nämnda sten ser man", säger Sjöborg, "med lika dålig teckning som vid "Kivik, en vagn med 4 hjul, dragen af 2:ne hästar, och dervid något som tyckes "föreställa en väg eller en bro, måhända ett skrank tillhörande en circus". Man inser af denna besynnerliga förklaring att, jemte vagnen och hästarna, finnes samma dubbla eller enkla zickzacklinier, som på Kiviksmonumentet, stenarna N:o 3 och 4, och att således här omtalas ruiner efter ett förstördt monument, likt det vid Kivik **).

Till ofvanstående förklaring af figurerna på 8:de stenen, der ett menniskooffer framställes, finna vi ett motstycke i det fynd vid Peccatel i Mecklenburg, som Hr Archiv-Rådet Lisch beskrifvit i *Jahrb. IX, sid. 369* med plancher.

År 1845 lät Hr Lisch öppna den största af de tre nära hvarandra liggande högarna. Midt i denna fanns under en stenhop ett begrafningsställe, der ett brändt lik och der bredvid en hel hop brons-antiqviteter träffades. Dessutom fanns i samma hög, i riktningen från öster till vester, ett af flera delar bestående *offeraltare*. Åt öster bestod det af en liten fyrkantig upphöjning, 5 fot hög och bred på hvar sida; på vestra sidan om denna stod en dylik upphöjning och på denna en (inmurad?) rund kittel, 3 fot i genomsnitt, 2 fot djup, med brädden ungefär 1 fot uppstående öfver altaret. I vester till denna upphöjning stötte ett stort 10 fot långt och lika bredt, samt likaledes 5 fot högt bord, *altaret*. Alltsammans var gjordt af sandblandad

*) Eine Reaction —— wenigstens gegen die den Phœnikern eigenthümlichen rohen und grausamen Menschenopfer, muss unmittelbar nach der Vertreibung der Phœniker statt gefunden haben m. m. Röth Geschichte u. Abendl. Philos. I, p. 216.

**) Kanske, om vi kunde finna rätt på detta, skulle vi der träffa *ormfiguren*, som saknas i Kiviksgrafven, men som finnes både i katakomben på Gozo, *Badger Descript. of Malta &c. p. 370*, äfvensom i grafven på Gavr-Innis, *Histoire de France par Bordier et Charton* I. p. 10—11. Denna graf tillhör högst sannolikt äfven bronsåldern och samma kult som de omnämnda. Jag har ej besökt den; men af hvad derom anföres, synes mig ej vara tvifvelaktigt till hvad kulturperiod och kult den hört. Prof. *Worsaae* uppgifver i sina *Meddelelser fra Normandie och Bretagne* s. 19, att der på stenarna finnas inhuggna både spiraler och ormfigurer, äfvensom figurer af yxor, men af hvad form dessa äro, har jag ej kunnat få veta. Flera hithörande monumenter torde sannolikt efter hand upptäckas.

lera, och kitteln hade, der den stod, blifvit bränd, och af sot och tjära eller furuharts svartfärgad och fast *). På marken vid vestra sidan, tätt vid altaret, stod ett 6 fot långt, 3 fot bredt och 1 fot djupt tråg (eller likkista) af svart bränd sandhaltig lera och med 3 tum tjocka väggar. I detta tråg låg skelettet af ett obrändt lik, med hufvudet åt vester och fötterna åt öster mot altaret **). Hr Lisch antager, säkert med rätta, att nämnda upphöjning varit ett offeraltare: att det största, åt vester belägna, varit inrättadt för att derpå lägga slagtoffret med hufvudet öfver kitteln; på den östra delen (*αναβάϑρα*) stod offerpresten (eller prestinnan) och höll svärdet, hvarmed han afhögg hufvudet, så att blodet rann ned i kitteln. Tråget anses hafva varit för att mottaga den offrades lik.

Hela denna inrättning stämmer också, såsom Hr Lisch anmärker, fullkomligt öfverens med Kimbrernas sätt att offra sina krigsfångar, efter hvad Strabo om dem berättar (Lib. VII, kap. 2 Paris. uppl. p. 244) ***). Men jag betviflar icke att ju samma bruk, att offra krigsfångar, äfven fanns hos Phœnicerna; ty både de och Kimbrerna hade i grunden samma kult, ehuru den benämnes med olika namn: hos de senare kallas den Druidkult, hos de förra Baalskult. Äfven finna vi att innehållet i högen vid Peccatel och teckningarna i grafven vid Kivik äro så vida samtidiga, att de tillhöra samma kulturperiod. Icke heller kunna vi betvifla att ju bronsvagnen som fanns i Peccatelhögen och den som funnits i sydöstra Skåne, tillhört en och samma kulturperiod och samma kult, och att de varit använda, likasom de phœniciska i Jerusalem, att deri två de vanliga brännoffren; ty de offrade ej alltid menniskor.

I anledning af hvad jag sid. 29 anfört om tolkningen af månfigurerna på 6:te stenen, vill jag tillägga följande: om tolkningen af dessa figurer är riktig, så måste ännu i södra Sverige förekomma spår efter Mångudinnans både namn och dyrkan; och detta är verkligen förhållandet. Hvad hennes namn beträffar, så förekom hon i forntiden, på de ställen der Baal dyrkades, under namn af *Baltis* eller *Beltis* (den qvinliga *Baal* eller *Bel*). Detta namn genljuder hos oss i benämningen *Baltiska hafvet* (mare *balticum* †) (Östersjön); Stora och Lilla *Belt;* äfven *Belteberga* och andra lokalnamn i Skåne erinra om samma Beltis. Och hvad hennes dyrkan beträffar, så veta vi att, der denna naturgudinna, under hvad namn hon också dyrkades (som Beltis, Aschera, Mylitta, Kybele, Neith, hvilken äfven kallas *magna mater,* eller *mater deûm* m. m., den qvinliga alstringskraften i naturen) och hade sitt

*) Månne ej äfven af blod?

**) Här erinras man om Babyloniska bruket att lägga den döde i en sarkofag af brändt ler. J. Braun *Deutsches Mus.* 1860, 2, p. 583.

***) Att Kimbrer bott i södra Sverige och haft Druidkult (Baalskult) under bronsperioden, har jag redan anfört i förra uppl. af *Ur-invånarna* VI:te kapitlet.

†) Namnet är gammalt och träffas redan, som benämning på en ö (Baltia) hos Xenoph. Lamps. för omkring 2000 år sedan.

tempel och sina prester, voro dessa eunucher. Den Syriska gudinnans prester kallades derföre *Galler;* och det bör anmärkas att samma ord finnes äfven i Skånska allmogens språk och har der samma bemärkelse af sterilis. Det brukas både om växter och djur: gallhampa, gallko, gallhöna o. s. v. Äfven finnes verbum af samma stamord. — Men det finnes äfven i Skånska allmogens språk ett annat ord, nemligen *sigg* eller *sigge,* med samma bemärkelse som det förra, men det brukas blott om menniskor och djur af hankönet.

Med anledning deraf att den egyptiska gudinnan Neith äfven kallas *mater deorum* (Jemf. Röth p. a. st. I, p. 134, samt noten 89—91) erinra vi oss att Tacitus i sin Germ. Kap. 45 omtalar att Æstyerna tillbedja *mater deorum* och att de, såsom ett heligt vårdtecken, bära vildsvinsbilder. Han tillägger att, "utan annat vapen och försvar, gör detta vårdtecken en gudinnans tillbedjare säker, äfven bland fiender." De buro således detta vårdtecken utanpå kläderna; och af Taciti yttrande, skulle man tro att det äfven, om ej endast, bars af männer. Således buro Æstyerna till ära för *mater deûm, mångudinnan,* bilder af svinet, och, enligt Herodotus 2, 47, offrade Egyptierna svinet åt samma *mångudinna,* under namn af Selene. Således fanns ännu på Taciti tid en egyptisk gudinna, dyrkad af Æstyerna. Hvar dessa bodde, skola vi framdeles undersöka.

I sammanhang härmed förtjenar nämnas, att vi hos oss ofta finna ett slags spännbucklor, hvarmed kläderna utan tvifvel varit hopfästa, och som tydligt hafva formen af ett svinhufvud. De finnas i flera trakter af landet och skola närmare omtalas i afhandlingen om *jernåldern.* Att de varit prydnader för tillbedjare af den stora naturmodren, *mater deorum,* är otvifvelaktigt; men hvad kallades hon här? och hvar hade hon sitt tempel? Hennes symboliska bild hafva vi sett på 6:te stenen i Kiviksmonumentet.

Denna samma gudinna, som Tacitus på anförda ställe kallat *mater deûm,* kallar han på ett annat ställe Hertha, *Terra mater;* men hon är allestädes samma *magna mater* och *genetrix,* d. ä. den alstrande naturkraften. Hvad Tacitus anför om denna *Terra mater* är högst märkvärdigt, såsom äfven upplysande ett och annat, mycket gammalt och redan nästan utplånadt spår hos oss.

Sedan Tacitus i 40:de kapitlet af sin *Germania* uppräknat flera folkslag, säger han slutligen att något märkvärdigt finnes icke att förtälja om dem, utom det att de gemensamt tillbedja *Hertha* *), det är *modren jorden, Terra mater.* "De tro att hon tager sig af menniskors angelägenheter och färdas från folk till folk. På en ö i oceanen är en helig lund, och i den en invigd och med ett kläde betäckt vagn, som presten allena törs vidröra. Han märker när gudinnan är i denna sin helgedom och med mycken vördnad följer han hennes *vagn,* som drages af kor. *Då* äro glada dagar

*) *Hertha* är ett latiniseradt ord som i alla nordiska språk betyder *jorden.* — Romerska Generalen Sempronius gjorde ett löfte att åt denna gudinna bygga ett tempel. *Florus I L. c. 19.* — Den gudom som styrde luften och elementerna *(solen)* troddes vara fadren till allt, och *jorden* modren. *Lucret. IV, 251.*

och högtider på alla de ställen, der gudinnan värdes uppehålla sig. De gå icke i krig, gripa icke till vapen; alla svärd instängas. Fred och ro känner och älskar man då endast, till dess presten till templet återför gudinnan, sedan hon blifvit ledsen vid menniskors umgänge. Straxt derpå tvättas vagnen, klädet och om man vill tro det, gudinnan sjelf i en hemlig sjö. Dervid uppassa slafvar, som samma sjö straxt uppslukar. Häraf en tyst fasa och en helig okunnighet om det, som ingen kan få veta utan med förlust af lifvet." Så långt Tacitus.

Man har länge sökt efter denna "ö i oceanen", der Herthas helgedom var belägen, och man har förlagt den till många olika ställen.

Slutligen anser Hr D:r v. Maack sig hafva återfunnit den på ön Oldenburg-Fehmern, der han menar att Hertha hade sitt tempel och sina prester. Bland annat anför Hr v. Maack*), som bevis för sin mening, att på ön finnes ett gods och en numera uttorkad sjö, som nu heter *Siggen*, men i gamla urkunder förekommer under namnet *Sygghem* eller *Sigghem* m. m. Således kunde detta ord väl öfversättas på svenska med Siggens eller kanske ännu rättare med Siggarnas hem eller bostad — en i sanning karakteristisk benämning för en naturgudinnas tempel. Förf. förmodar att ordet kan härledas af gammaltyskan *signat* eller af danska ordet *signe*, med afseende derpå att presten skulle välsigna folket; men ordet *sigge* är ett nomen substantivum och betyder *spado*.

Från samma egyptiskt-phœniciska ursprung härleda sig, utan tvifvel, de få spår efter *ko-dyrkan* i Skandinavien, som våra fornhäfder omtala. Kung Augvald Rognvaldssön, som bodde på Augvaldsnäs i Norge, hade en helig ko, den så kallade Augvalds-kon, åt hvilken han anställde stora offer och hvilken han förde med sig på sina härfärder; han trodde att det var med hennes beskydd och hjelp, som han samlade sina skatter och sin krigsära. Slutligen föll han i en strid mot en annan småkung, Varin, och blef då, jemte sin ko, begrafven i en hög nära vid kungsgården. J. K. Christie *Urda 2. B. sid. 327.* I *Sturlesons Kungasagor*, J. Aalls Öfvers. sid. 155, 156 berättas samma historia, men der säges att Augvald och hans ko blefvo begrafna i hvar sin hög, tätt vid hvarandra. — Kung Eisten Beli i Sverige hade också en ko, som han dyrkade och förde med sig på sina härfärder, och hvars råmande, som hos fienden injagade förskräckelse, ansågs skaffa honom seger.

Det förtjenar i anledning häraf anmärkas hvad Herodot yttrar om ko-dyrkan i Egypten: "Korna äro heliga och tillhöra Isis; ty Isis' bild föreställer en qvinna med kohorn — — och af all fänad, dyrka Egyptierna utan undantag korna allramest." Herod. 2:dra B. 41.

Äfven var kon helig hos Philistéerna — ett slags Phœnicer, hvilka dock skiljde sig från de andra genom åtskilliga religionsbruk. De voro storväxta och grofbyggda. Det var dessa Cycloper (stenhuggare) som byggde Salomos tempel. — Om Philistéerna berättas i 1 Sam. 4, 10 och ff. att de en gång slogo Israeliterna i en stor drabbning, då de äfven togo och bortförde "Guds ark" och satte den i Asdod i af-

*) *Das urgeschichtliche Schleswig-Holsteinische Land. Kiel 1860. Sid. 28.*

guden Dagons hus; men Dagon föll från sin ställning och blef sönderslagen, hvarefter arken fördes från stad till stad, men hvar han kom, utbrast en ohygglig sjukdom bland Philistéerna. Då rådde deras prester att de skulle sätta arken på en vagn, "förespänd med två unga kor, hvilka aldrig burit ok", och låta dem gå med arken hvart de ville. På detta sätt förde korna arken inom Israeliternas landamären, och stannade der på en åker.

En något liknande tilldragelse har, enligt en folksägen ägt rum äfven i Sverige. I Prosten Lignells *Antiqvariska Topografi öfver Dal* (i manuscript förvarad i K. Witterh. Hist. och Antiqv. Akad:s Bibliothek) berättas sid. 7, att man på två skilda ställen på Dal sökt bygga en (christen) kyrka; men hvad som byggdes om dagen, blef af osynliga händer om natten nedrifvet. Omsider rådde en klok gubbe att taga ett par hvita oxar (sannolikt kor) som förr icke burit ok, och med dem köra en sten dit, der de sjelfmant stannade. Så skedde; oxarna (korna) stannade der Bolstads kyrka nu är belägen.

Allt detta antyder dunkla spår efter naturgudinnans kult. I Egypten kallades hon Isis; på andra ställen hade hon andra namn.

Ännu ett ehuru äfven dunkelt spår, efter en hednisk gudinnas kult här i Norden, anser jag finnas i de så kallade Walborgsmesse-eldarna, som i öfra Sverige upptändas om våren, mellan den 30:de April och den 1 Maj. Att namnet blifvit ändradt efter något christet helgons, bevisar icke att kulten ej varit ursprungligt hednisk; ty sådant är mycket vanligt, och de första christna presterna i Sverige, synas hafva varit mycket måna om att, enligt Påfvens föreskrift, omändra de hedniska benämningarna, för att förmå folket att glömma dem. Emellertid finnes ingen anledning att antaga, att någon christen högtidlighet hölls vid upptända eldar på skogshöjderna; deremot berättar Lucianus att den syriska gudinnans största högtid hölls om våren, genom att upptända en stor eld och deri till hennes ära uppbränna djur, foglar, kläder och smycken (*De Syria Dea*, § 49). Jag kan tillägga, att om denna fest, såsom jag tror, ursprungligt varit hednisk, så har den fått ett christet *qvinnonamn* derföre att den tillhört en hednisk *gudinna*. Äfven vår majstång har, enligt fleras mening, samma upprinnelse.

Jag har trott mig böra framlägga alla dessa, ehuru dunkla och nästan utplånade spår efter en ursprunglig gudinne-kult, hvilken utan tvifvel, jemte Baalskulten, blifvit till Norden införd under bronsperioden, men fortsatts äfven under jernåldern, vid hvars afhandlande jag återkommer till den.

Innan vi gå längre i våra forskningar, vilja vi kasta en blick tillbaka på den undersökningsbana, vi redan genomgått, och efterse om vi derunder verkligen vunnit några säkra resultater, och hvilka dessa äro. Vi hafva, enligt mitt förmenande, funnit:

1:o Att de så kallade siraterna på våra bronssaker icke uppkommit här i Norden, utan kunna följas tillbaka till det gamla Phœnicien och Egypten, der vi återfinna dem på bronser och byggnader.

Man har sagt att de äro något olika till antal och äfven till slag i de skilda länder i vestra Europa, der bronssaker från forntiden förekomma. Detta återstår således att förklara; och skall så mycket lättare kunna förklaras, som det öfverensstämmer med de åsigter, vi redan fattat om de förhållanden, under hvilka bronsen hos oss blifvit spridd.

Också skall man hafva funnit att blandningen af tennet och kopparen i bronsen är något olika i de skilda länderna i vestra Europa. Äfven detta skall förklaras enligt den åsigt vi redan fattat.

2:o Att egyptisk-phœnicisk soldyrkan funnits i vår Nord och lemnat djupa, omisskännliga spår efter sig i alla de trakter, der bronssaker från forntiden träffats i jorden.

3:o Att denna soldyrkan varit *samtidig* med bronskultur-perioden, hafva vi sett bevisadt genom figurer i grottorna på Gozo och Irland, och ännu närmare oss, i monumentet vid Kivik, der på en och samma sten, N:o 1, till höger vid ingången, står solgudens symboliska bild, käglan *), och omisskännliga figurer af bronsyxor.

4:o Att här finnas spår, ehuru dunkla, dock omisskännliga, både i lokalnamn och i allmogens språk efter naturgudinnans kult, hvilken äfven härleder sig från Södern: Egypten, Phœnicien eller Syrien.

Men oberäknadt allt detta, synes det mig att man, vid betraktandet af dessa forntida bronssaker, med deras ytterst smakfulla former och enkelt sköna sirater, som täfla med nutidens vackraste fabriksprodukter, men som bevisligen äro bibehållna från en här i Norden för öfrigt rå och barbarisk tid, svårligen skall kunna neka deras orientaliska och för Norden fremmande ursprung; isynnerhet då man vet att denna sköna tekniska bildning icke förmådde bibehålla sig här, utan föll så snart källan för dess tillflöde uttorkade. Häraf, äfvensom af formerna och siraterna sjelfva, vill det synas mig att det för hvarje opartisk man måste vara påtagligt, att denna kultur varit en främmande från Södern införd växt, planterad i nordisk jord, der han ej trifdes längre än han omsorgsfullt vårdades från moderlandet. Vi skola se hur han småningom aftynade och slutligen dog ut.

Nu torde i ordningen böra följa besvarandet af följande frågor: på hvilka vägar och genom hvilka medel har Baalskulten och bronssakerna kommit hit till vår Skandinaviska Nord? Hafva de genom mellanliggande folkslag blifvit hit införda, eller hafva Phœnicer sjelfva besökt vår Nord och fört dem hit? Läsaren torde lätt finna att svaret på dessa frågor är af underordnad beskaffenhet; har det blifvit bevist att dessa bronssaker, som finnas hos oss, härstamma från Orienten, så är utrönandet af sättet huru de kommit hit, af ringare betydelse. Är *verkligheten* be-

*) Kanske *pyramiden* har samma betydelse. I J. G. Haas' *Griech. Deutsch. Wörterbuch* 2, p. 1074 säges att ordet pyramid ej härledes ur grekiska ordet πῦρ, ty Egyptierna kallade aldrig sina produkter med grekiska namn, utan med ord ur deras eget språk, af *pira* solen och *mye* en stråle.

vist, behöfver *möjligheten* knappt bevisas. Dock skall jag försöka att besvara äfven dessa frågor.

Af historien känna vi att Phœnicerna voro forntidens rikaste och mäktigaste handlande folk. Om vi nu med dem jemföra nutidens rikaste och mäktigaste handlande folk, och underrätta oss om sättet för dessas verksamhet, så torde vi tydligast kunna fatta beskaffenheten af Phœnicernas handelsverksamhet, äfven i den Europeiska Norden.

Likasom de förra, utsände äfven dessa senare sina handelsflottor i alla riktningar, för att uppsöka nya källor för erhållande af råämnen för sin handel och nya afsättningsorter för sina fabrikater. Enligt tidens sed voro skepparena sjelfva handlande, och egare både af fartyg och last. De anlände till förut obesökta kuster, och der det ansågs lämpligt, anlade de faktorier eller små kolonier, och från dessa stamhåll utsändes missionärer bland de vilda eller halfvilda invånarna, med hvilka de ville drifva byteshandel; ty redan i forntiden begrep man, att om man kunde lyckas att bland dessa råa barbarer införa sin religion, så skulle man lättare med dem komma i handelsförhållanden och måhända äfven lättare underkufva dem. Att detta varit fallet och att det verkligen lyckats, se vi af de talrika spåren efter Phœnicernas kultur och kult, i alla de länder, hvilka deras gudar, såsom det heter, genomtågat och underlagt sig.

Från ostkusten af Medelhafvet, der de i Sidon och Tyrus hade sina hufvudsäten, anlade Phœnicerna sina kolonier först på öar och kuster i den östra afdelningen af detta haf, ända till sydligaste Italien, Sicilien och motsvarande udden af Afrika, der de, till en början, lära ansett gränsen hafva varit för detta haf*). Dock hafva de under en mycket gammal tid, och före all till oss framkommen historia, genomseglat sunden vid Sicilien och utsträckt sin verksamhet äfven i den vestra delen af Medelhafvet, der de anlagt sina kolonier på öarna och på kusterna af norra Afrika, Spanien och Frankrike. För att underlätta seglingen genom de trånga sunden och de stundom svåra inloppen till deras kuststäder, hafva de byggt vårdtorn och fyrbåkar, hvaraf minnet bibehållit sig äfven in i den historiska tiden, och dessa kunna måhända hjelpa oss att uppleta spåren af den väg, dessa seglare tagit. Vi skola derföre i korthet uppehålla oss vid detta ämne.

Nämnda vårdtorn voro, enligt Redslobs undersökningar, af två slag, dels för att leda seglarena om dagen, dessa voro hvita stenpelare, byggda antingen af hvit marmor eller öfverkalkade; dels för att vägvisa om natten. Dessa voro torn på hvilka stod bilden af Baal, med utsträckta armar, med hvilka han sades utpeka vägen för seglarena, och med upprättstående händer, på hvilka bloss varit upptända

*) G. M. Redslob *Thule* sid. 2, 6. Om det så förhåller sig, att dessa trakter för dem utgjort det *yttersta Vestern*, d. ä. varit deras *Hesperien*, hvilket lokalnamn förlorar sig i sagans dunkel, så synes *Hesperiens trädgårdar* hafva legat på Sicilien, och deras *gyllene äpplen* hafva varit de samma, som derifrån ännu årligen tillföras oss, under namn af apelsiner och pomeranser.

likasom på den Rhodiska kolossen, för att lysa dem mellan klippor och blindskär. På 25:te sidan hafva vi gifvit figur af en Carthaginensisk votivtafla, föreställande den ljusbärande Baal med utsträckta armar och uppåt riktade händer, och vi vilja här endast tillägga, att den p. a. st. meddelade förklaringen, att den som gifvit votivtaflan, var utan tvifvel en seglare, som genom den ljusbärande gudens ledning blifvit räddad från skeppsbrott någon mörk natt, och som härigenom hembär honom sin hyllning. Denna tafla, ehuru af rå tillverkning, visar att puniska folket, ty skepparen tillhörde detta, ägde en religion och trodde på en vårdande högre makt och att de voro tacksamma mot denna makt, som de under bilden tillbådo *).

Sådana torn med Baals bildstod kallades af Grekerna Herakles-, af Romarena *Herculis stoder*, ty den phœniciske *Herkules*, d. v. s. Baal, var Tyrus' skyddsgud. Det finnes spår efter dessa vårdtorn hos Grekiska och Romerska författare. Strabo **) omtalar att invånarna i Rhegium satte i sundet vid Sicilien en pelare, (ett slags småtorn), midt emot det så kallade *Peloros* torn. Detta namn är, enligt hvad D:r Redslob (Thule p. 7) visat, puniskt och bokstafven b, såsom ofta sker, förbytt till p, samt grekiska ändelsen *os* tillaggd. Tornet hette således egentligen *Bel-or* eller *Baal-or* som på phœniciska skall betyda *ljusets herre*. — Äfven omnämner Strabo p. a. st. Philænernas altaren, (*φιλαίνων βωμοὶ*) mellan Syrterna. — Plinius omtalar (Lib. II, k. 73) Hannibals torn (sannolikt stod der Herculestorn) i Afrika och Spanien, och att på dem upptändes eldar på 6:te timman af dagen.

Hr D:r Redslob har funnit att sådana phœniciska s. k. Hercules stoder beskrifves af Arabiska Geografen Ibn-el-Wardi (*Margarita mirabilium ed. Tornberg)*. Der omtalas på flera ställen sådana stoder, hvilka Abraha Dhulmenar byggt (på blindskär) i sjelfva vattnet. Den ena sträcker handen ut, för att uppfordra seglaren att vända; den andra visar på sig sjelf, för att varna skepparen att hålla stilla o. s. v. ***).

*) Om vi med dessa, till utförandet råa, men till innehållet religiöst vackra taflor, inhuggna af Baalsdyrkare, jemföra de likaledes råa hällristningarna, inhuggna på våra berg af Odins- och Thors-dyrkare under vikingatiden, så se vi der helt andra uppträden: vilda strider, mord och rån, förbrytelser af den mest kränkande art, och framställningar af den mest djuriska råhet. Jemf. *Skandinaviens Hällristningar* af A. E. Holmberg. Vi skola då måhända ej finna besynnerligt att Balder, jemförd med de andra Wallhalla-gudarna, kallades *den fromme guden*. Vi vilja tillägga: Balder kallas i sagan den hvite guden deraf att hans prester voro hvitklädda. Han kallas den *fromme guden* derföre att hans dyrkare ej voro så grymma som den ojemförligt råare Odinskultens anhängare, hvilka ristade örn på den fallne fiendens rygg, och nedkastade fångar att långsamt dödas på träspetsar; eller som de lika så grymma Thorsdyrkarna, hvilka bredvid gudahuset hade den hemske *Thorsstenen*, på hvilken de bröto ryggen på de menniskor, som skulle offras (*Islands Landnama* &c.). Baldersdyrkarena offrade väl äfven menniskor, men det skedde genom att döda dem med ens, utan att förut plåga dem. På Skandinavien har jag ej funnit ett enda spår efter Molochskulten.

**) Lib. III, kap. 5, Paris. edit. I, p. 142.

***) Se vidare Redslob p. 7—8, der detta ämne är utförligare behandladt. Jag har ej Professor Tornbergs öfversättning till hands. Jag anser mig derföre böra, för tydligheten skull anföra ett hithörande ställe hos Redslob sid. 9. "Ibn-el-Wardi sagt es ausdrüchlich dass sie (die Bildsäulen) auf die Säulen gestellt worden sind, um den Seefahrern die nöthigen Winke und Fingerzeige zur Vermeidung der Gefahr zu geben. Geschehen zoll dieses sein durch die bedeutungsvolle Weise, in welcher sie ihre

Sådana phœniciska fyrbåkar, som vid Sicilianska sunden, funnos äfven vid inloppen till phœniciska städer vid Medelhafskusten. Vi vilja i detta afseende omnämna Marseille, emedan denna stad är för vårt ämne i flera afseenden af intresse. Strabo förtäljer att Massilienserna, på en ö, som bildas af Rhones utlopp, byggt ett tempel åt den ephesinska Diana, och äfven der uppfört två torn, för att vägleda sjöfarande genom den ofta töckniga luften, förbi de sumpiga kusterna, till det svåra inloppet af Rhonefloden. Dessa torn anser Redslob, p. 20, som det synes, med skäl hafva varit sådana phœniciska *Hercules stoder*, som de ofvannämnda. Vi skola äfven vid vestkusten af Europa finna spår efter en sådan Herculesstod; och vi kunna vara förvissade att der sådana stoder funnits, de otvifvelaktigt antyda att der varit phœnicisk handel.

Utom Massalia, innehade Phœnicerna äfven ett stort antal hamnar vid Medelhafvet och på dess öar, och hvad som för vårt ämne i detta afseende förtjenar uppmärksamhet, är att nästan vid hvarje stad nämnes bland dess märkvärdigheter, först om den har god hamn, och för det andra om den har större eller mindre insaltningsanläggning för fiskvaror. Så yttrar sig Strabo (L. III, c. 4, p. 130) om Malaga att den har betydliga insaltningsställen, (*Ταριχείας μεγάλας*). Sjelfva namnet är phœniciskt חוב, och betyder insalta; och p. 131, om Carthago nova, anlagdt af Hasdrubal, att den har så väl i staden som i tillgränsande trakter många insaltningsställen. Äfvensom p. 132 att bakom Carthago nova ligger Herculis ö som kallas Scombroaria, deraf att der fångades makril, hvaraf det bästa "*garum*" tillagades *). Samma förf. beskrifver flera öar med namnet *Ταριχείαι* vid Libyen nära Tharsus; äfven dessa äro phœniciska. Strabo Lib. XVII, p. 708, 16. Straxt derpå talas om Promontorium Balithonis på hvilket var ett torn *προς Θυννοσκοπίαν*, hvilket ord är liktydigt med *Lax-observatorium*, som deraf är en öfversättning, lämpad efter de olika fiskslagen (Skand. Fauna 4:de del., sid. 392) och Strilernas *Laxvarpe* (sid. 393). Jag skall närmare förklara detta, då jag kommer att omtala phœnicernas handelsexpeditioner till Skandinaviens vestkust. Här vill jag blott fästa uppmärksamhet på att Phœnicerna mycket sysselsatte sig med fiske, fiskinsaltning och bökling, och att derföre, vid Skandinaviens fiskrika vestkust, mycket var för dem, äfven i detta afseende att uträtta.

På hvilken väg Phœnicerna hafva kommit från Medelhafskusten till vestkusten af Europa, derom hafva meningarna varit delade. Några hafva antagit att de seglat ut genom Gibraltars sund, kring Spanien och Portugal och på den vägen kommit till England o. s. v. Andra deremot antaga att Phœnicernas handelsvägar från Medelhafvet till vestkusten gått på floderna genom Spanien och Frankrike. För hvardera af dessa meningar, kunna flera författare åberopas. För vårt nuvarande

Arme ausgestreckt gehalten haben. — — Und hier liegt nicht näher, als dass sie wie der Rhodische Koloss, sie ausgestreckt haben, weil sie ehedem bei Nacht Seeleuchten in denselben trugen, und in so fern mit den ausgestreckten Armen den Schiffern die nöthige Winke gaben." Jemf. äfven sid. 10.

*) Om detta *γάρον* kan ses Plin. III. 144, b; I. 271, b. Haas Griech. Deutsch. Worterb. I, p. 884.

ämne är detta mindre maktpåliggande; deremot är det af vigt att veta, att Phœnicerna redan i de äldsta tiderna innehaft större delen af Spanien, som hos Grekerna förekommer under namn af Iberien. Strabo berättar (III, 2, 14, p. 125) att Phœnicerna redan före Homeri tid intagit den bästa delen af Iberien, och innehade den, ända till dess Romarena fråntogo dem väldet. Med den "bästa delen" menar Strabo det silfverrika Turditanien med *Tharsis*, hvarifrån både ädla metaller och ädelstenar erhöllos. Movers yttrar sig derom, i sitt klassiska verk *Die Phœnizier II, 2, p. 592:* "det äldsta spår af denna för den gamla Orienten så utomordentligt vigtiga handel (med Spanien) finnes uti ädelstenen Tharsis som satt i den öfversteprestérliga embetsskölden *). Denna embetssköld, *Urim & Thummim*, tillhör den högre Israelitiska ålderdomen och är lika säkert, som någon annan presterlig inrättning, ett verk från den Mosaiska tiden". Då nu ädelstenens namn *Tharsis*, d. ä. Chrysolith, som fanns i Spanien, är bildadt efter det berömda handelslandet, så måste Phœnicernas tarsisskeppsfart och Tarsishandel, redan i förmosaisk tid, hafva bringat det sydvestliga Spaniens rika skatter till Egypten och Palæstina.

Med anledning af ofvanstående uppgift, att Phœnicerna redan före Mosis tid drefvo handel på Spanien, vill jag erinra om hvad som förekommer på 24:de sidan rörande de Phœniciska Herdekungarnes fördrifvande ur Egypten, hvilket enligt Röths forskningar skedde 1788 f. Chr., hvarefter de spriddes till många trakter af Europa och norra Afrika och kommo då äfven till Spanien. Jemf. Röth p. a. st. I, sid. 93, not. 39, äfven sid. 89 o. ff. Jag nämnde äfven att andra förf. uppgifva tiden, då detta inträffat, mycket olika. Den lärde C. C. J. Bunsen har, i sitt bekanta Bibelverk, sid. CCXII m. fl., kommit till det resultat, att de nomadiska Israeliterna inkommit i Egypten (genom Israeliten Joseph, som blifvit statsminister) under den tid då Nomadfurstarna, Hyksos, der voro herrskande; och att de åtnjöto frihet så länge dessa, som han kallar ett arabiskt-palæstinskt folk och Israeliternas stamförvandter, med sin ofantliga härsmakt ännu innehade Avaris (Pelusium). Men sedan dessa blefvo utdrifna 1540 f. Chr. (enligt Bunsen) under Thutmósis III, började Israeliternas förtryck och slafveri vid de stora byggnaderna, som då uppfördes vid Karnak, Medinet-Habu &c. — På ett annat ställe säger Bunsen att Israeliternas förtryck började 1535, således 5 år efter att Hyksos förmåtts uttåga till Palæstina. — Moses är, efter Bunsens uppgift, född 1368 och utförde Israeliterna 1320, under Pharao Menephthah. Således uttågade Israeliterna 220 år efter Hyksos — och således hade deras slafveri i Egypten varat i 215 år. Vidare nämner B. att i en graf efter en af Thutmósis embetsmän funnits en målning, som föreställer tegelstrykande asiatiska fångar, i hvilka man igenkänner Israeliter, äfven af egenheten i deras omisskänliga fysionomi."

*) Ädelstenen Tharschisch (תַּרְשִׁישׁ) satt främst i 4:de raden af *Urim*. Exod. 28, 20—30; 39, 13.

Således kunde äfven, enligt Bunsen, de Phœnicer hvilka blifvit utdrifna ur Egypten 1540, derefter infalla i Spanien och derifrån (Turditanien och Tarsis) drifva handel på Egypten, långt före Mosis uttåg 1320.

Strabo kallar dock de Phœnicer, som innehade Spanien, *Tyrier*, och han berättar (L. XVII, 3, 15, p. 706) att det lyckats dem så väl, att anlägga sina kolonier, både de som i Iberien finnas inom som utom Herkulis stoder (således äfven vid Atlantiska hafvet) att de ännu innehafva bästa delen af Europa, på fasta landet och närliggande öar." Movers (2, 2. p. 620) tror att Strabo haft dessa underrättelser från Posidonius, och att de äro pålitliga. Äfven berättar Varro att Phœnicerna invandrat i hela Spanien. — D:r Redslob anför i sin Afhandl. *Thule*, 2:dra kap. åtskilligt hithörande. Han antager att Phœnicernas handelsresor från Medelhafvets öar och kuster, der de på många ställen inrättat sin handel, gått tvärs genom Iberien och Gallien på de stora floderna, som hafva sina utlopp i Medelhafvet, och de som löpa ut i Atlantiska hafvet och att handelsvarorna blefvo på kort väg förda öfver land på dessa floder. Detta instämmer så vida med Strabo att han anför (V. B. 1 kap.) att Gallien är genomskuret af segelbara floder, på hvilka handelsvarorna lätt kunna öfverföras från det ena hafvet till det andra, så att man blott på korta sträckor behöfver föra dem öfver land; längsta vägen föras de på floder fram och åter. I detta hänseende har Rhodanus företräde." Ej långt från utloppet af denna flod, Rhone, ligger Marseille, som af Grekerna kallades Massalia, af Romarena Massilia. Der har stått ett Baalstempel *) äfvensom ett annat helgadt åt den Ephesinska Diana, d. v. s. Astarte, och Strabo intygar att hon var i lika så stort anseende i Massalia som i sjelfva Ephesus. Det synes således påtagligt att Massalia egentligen var ett phœniciskt nybygge, hvilket också framdeles skall ådagaläggas. — Äfven anför Redslob bland phœniciska nybyggen, Tortosa, vid mynningen af Ebro. Förf. söker ådagalägga att den phœniciska handelsvägen med Britannien gått på denna flod upp till Viana på gränsen mellan Navarra och Castilien, och att stället förr hetat Diana, efter en hennes helgedom derstädes. Vidare antager förf. att för de handelsvaror, som kommo från England för att gå till Medelhafvet, voro stapelplatserna på kusten vid Santander och Bilbao. Nära detta senare stället nämner han den gamla hamnen Amanus, som han tror vara phœniciska Hamman (solstod) och att namnet Bilbao finnes på Celtiberiska mynt. Redslob p. 18.

Således veta vi att Phœnicier länge uppehållit sig i Spanien och vi träffa dem äfven vid Spaniens nordkust. Från denna kust af Spanien, eller vestkusten af Frankrike, var det lätt för dem att komma till Scilly-öarne, hvarifrån de redan under de äldsta tiderna hemtat tenn för sin handel.

Att de verkligen drifvit handel på Scilly-öarna, som af Grekerna kallades *Tennöarna* (**Κασσιτερίδες νῆσοι**), derom underrättas vi på flera ställen af Strabo, som i

*) Man har mynt, slagna i Massalia, med solguden Apollos (sål. Baals) bild på ena sidan och ett fyrekrigt hjul på den andra. Se Akermans *Ancient Coins* XVI, fig. 1 och 2.

detta hänseende bör kunna anses pålitlig, helst han haft tillgång till flera äldre källor, grekiska och måhända äfven puniska, som för oss gått förlorade. Han berättar att Gaditanska Phœnicer varit de första som besökt Kassiteriderna (p. 146, 2), och då han på samma gång nämner att de ligga i öppna hafvet, i norr från Artabrernas hamn, äfvensom på ett annat ställe, att de ligga midt emot Artabrerna; så synes högst sannolikt att Phœnicerna, då de besökte dessa öar, utgingo från Artabrernas hamn. Det kan då vara af intresse att veta hvar denna hamn var belägen: Artabrerna bodde i de nordvestliga delarna af Lusitanien, kring den i hafvet utskjutande udden Nerium. Denna udde är nuvarande *Cap de finis terre,* den nordvestligaste udden af Spanien. Härifrån seglade de ut till *Tennöarna.* Och det var Gaditaner som först gjorde denna färd. Gaditanerna voro invånare i Gades (**Τὰ Γάδειρα**), hvilken stad var anlagd *från Tyrus,* i en uråldrig tid, som förlorar sig i sagans dimma. Eljest uppgifves Gades, det nuvarande Cadiz, vara anlagd 1068 f. Chr. *).

Enligt ofvanstående uppgift, kunde således Phœnicerna från Gades hafva börjat sin handelsverksamhet i England och öfriga vestra Europas kusttrakter kring ett tusende år före Christi födelse. Likväl finnes anledning att tro, det de mycket förr drefvo handel på vestra Europa. På sid. 41 har blifvit ådagalagdt, genom ädelstenen *Tarsis,* att de redan i en förmosaisk tid haft anläggningar i Spanien och sid. 24 har omnämnts, att sedan Phœnicerna blifvit fördrifna ur Egypten, spriddes de till många trakter och kommo då äfven till Spanien. Jemf. sid. 38. Dessutom vill jag erinra att Professor Movers' lärda undersökningar fört till det resultat, att allt *tenn* i handelsgebitet kring Medelhafvet, ända in i det inre af Asien och ända till kusterna af Röda hafvet, har kommit från det vestliga Europas länder. Movers III. s. 62. Detta har blifvit bestridt af det skäl att grekiska benämningen på *tenn* (**Κασσίτερος**) förekommer i Sanskrit, der tennet kallas *kastira.* Men andra hafva ådagalagt att denna benämning kommit genom grekiska handeln till Indien och på det sättet i Sanskrit-språket. Jemf. Movers 63, äfven Weber: *Indische Skizzen.* Då man nu äfven känner att all brons utgöres af en blandning af koppar och *tenn,* och att man i ruinerna efter det gamla Thebe, och andra egyptiska städer funnit husgeråd af brons med stark tillsats af *tenn,* så måste handeln mellan Egypten och vestra Europas tennländer gå längre upp i tiden, än man måhända föreställer sig. Ännu mer: Leyard har funnit, vid utgräfningar i Ninive, brons icke blott af den vanliga legeringen med 10 delar koppar och 1 del tenn; utan han har äfven iakttagit att i ringklockor har man vetat att tillsätta mer tenn, 14%, för att göra malmen mer hård och klingande, hvilket synes förutsätta en redan långvarig erfarenhet och öfning att gjuta brons. Om nu *tennet* äfven i Ninives och Egyptens brons, såsom Movers utforskat, förutsät-

*) Det förtäljes af Strabo L. III, cap. 5, § 5, p. 141, att Tyrierna blefvo genom ett orakel uppmanade att anlägga en koloni vid Herkules stoder. Men de i detta ändamål utskickade kunde icke finna några Herkules stoder vid sundet, nuvarande Gibraltars sund, och sannolikt hafva der aldrig funnits några. De för 3:dje gången utsände seglade *genom* sundet och anlade Gades.

ter kännedom om tennländerna i vestern, och äfven vår brons härstammar från samma tennländer — ty sjelfva hafva vi intet tenn — så kunna dessa bronssaker vara oss tillförda i en forntid, hvarom vi ej kunna göra oss en redig föreställning. Vid detta tillfälle kan jag ej underlåta att gå våra undersökningar litet i förväg och erinra om ett faktum, som, ehuru ej nog releveradt, förtjenar vårt synnerliga begrundande, nemligen att oaktadt den stora mängd af bronssaker, som hos oss uppgräfvas ur jorden och som antyda en på sin höjd varande, och småningom aftynande kulturperiod, hvilken således under en lång tid måste hafva funnits, så har man dock icke i någon enda af våra Sagohäfder, hvarpå Skandinavien är så rikt, träffat ett enda ord, icke ens en antydning om ett bronssvärd eller annat bronsvapen. Detta måtte väl bevisa att bronsperioden ligger tillbaka i en mycket aflägsen tid, och dertill att den hufvudsakligén tillhört en främmande folkstam, som försvunnit utan att efterlemna mundtliga traditioner. De enda minnen som ännu lefva bland folket från denna aflägsna tid, äro de religiösa, hvilka, enligt sin natur, alltid äro de mest sega och uthålliga. Bevis derpå skola framdeles lemnas.

Deremot sakna vi icke exempel att flintpilar, som man ansett vara äldre än bronsen, omtalas i våra Sagor: men det är icke svårt att bevisa att den s. k. stenåldern går igenom hela bronsåldern och sträcker sig långt fram i jernåldern. Dock härom på sitt ställe.

Således hafva vi följt Phœnicerna till Tennöarna söder om England. Men vi kunna äfven spåra dem vida längre åt norr, nemligen upp vid vestkusten af Europa i Nordsjön. Tacitus omnämner (German. XXXIV.) att enligt ett gängse rykte, ännu på hans tid Herkulis stoder varit qvar på något ställe vid Oceanen. Redan af det föregående hafva vi blifvit öfvertygade, att hvar helst Herkulis stoder funnits, hafva de blifvit byggda af Phœnicer, till lättnad för deras sjöfart vid kuster och inlopp af floder. Det är derföre af stor vigt för vårt ämne att söka, om möjligt, bestämma stället, der dessa Herkulis stoder ännu på Taciti tid varit qvar. Af sammanhanget se vi att Tacitus talar om trakterna kring Rhenflodens utlopp. Han uppräknar flera folkstammar och bland dem Friserna, som bo kring Rhenen ända till oceanen, och omsluta dessutom omätliga insjöar, som romerska flottorna genomseglat. Nu veta vi att dessa dåvarande omätliga insjöar hufvudsakligen varit sjön Flevus, som genom hafvets inbrott, förorsakadt af vestkustens småningom eller ryckvis skeende sänkning, genom en bred öppning från hafvet, blifvit förvandlad till en djup hafsvik, *Zuider Zee.* För att med sina skepp inkomma i sjön Flevus, lät Drusus germanicus, som anförde detta tåg mot Germanerna, gräfva en kanal dit från Rhen, och derifrån utförde han i Nordsjön en flottilj, passande att kryssa i de grunda vattnen vid kusten. På denna flottilj gick han med sina trupper till utloppet af Ems, der han ernade göra en landstigning (år 12 f. Chr.), men den för Romarena obekanta, oförmodadt inträdande ebben hindrade hans föresats och nödgade honom att återvända. Utloppet af Ems var således det längst i norr belägna ställe vid vestkusten, som Drusus be-

sökt. Tacitus fortfar i sin berättelse, att "Drusus germanicus icke saknade djerfhet, men att Oceanen hindrade honom att undersöka så väl den, som Herkules; och sedan har ingen försökt".

Häraf ser man att det varit Taciti mening att, om ej Oceanen hindrat Drusus, utan han kommit längre upp åt norr, så skulle han der hafva träffat Herkulis stoder *).

Då nu intet annat folkslag än Phœnicerna byggt sådana, så bevisar minnet om dem ännu på Taciti tid, att i en redan då längesedan förfluten forntid, Phœnicer drifvit sin handel och upprest sina vårdtorn, kanske sina gudars bildstoder, för att utvisa segelleden åtminstone så långt upp vid Europas vestkust som till Ems, eller rättare ännu längre åt norr. Detta synes alldeles obestridligt, ehuru det tilldragit sig så lång tid tillbaka, att det redan på Taciti tid var blott ett rykte, af hvilket Tacitus sjelf, enligt hvad han derom yttrar, påtagligen ej rätt förstod egentliga betydelsen. Äfven detta innehåller ett icke ringa bevis för bronsperiodens höga ålder här i Norden — och derpå har jag, äfven i det föregående, sökt fästa uppmärksamheten.

Sedan det blifvit ådagalagdt, att Phœnicer verkligen drifvit handel längs kusttrakterna af det vestra Europa, så vilja vi nu framlägga de bevis, som för oss äro tillgängliga, för att lära känna med hvad slags handel de sysselsatte sig här.

Af Strabo *(III. 5, Paris. uppl. I. p. 145, 11)* underrättas vi att *Tennöarna* (**Κασσιτερίδες**) voro tio till antalet och lågo nära hvarandra; en af dem var obebodd, de andra bebodda af folk, som buro långa svarta rockar, hvilka räckte ned till hälarna, med gördel kring lifvet och käpp i handen. De lefde af boskap (voro nomader) och hade merendels inga bestämda boningsplatser. Tyrierna från Gades tillbytte sig, af dessa halfvilda öboar, *tenn,* bly och skinnvaror (pelsverk) mot krukmakaregods, salt och bronsvaror.

I Irland tillbytte de sig, utan allt tvifvel, mot samma varor och annat småkram, äfven tenn — som jag hörde att der skall hafva funnits — och framför allt *guld*, hvarpå floderna och bergen i vissa trakter då voro ännu rikare än nu.

I England drefvo de utan allt tvifvel äfven byteshandel, ehuru vi icke hafva reda på hvilka varor de derifrån hemtade; men längs vestkusten, åtminstone norr om Elben, var *Bernstenshandeln* den som de mest drefvo och som lärer hafva gifvit dem ganska stor vinst. Denna handelsvara fanns isynnerhet på kusten af Schleswig

*) Väl kom han tre år derefter (år 9 f. Chr.) ända till Elben, men icke längs kusten, utan tågande genom landen. Det berättas att då han kom till Elbstranden och ärnade öfverstiga floden, trädde en qvinna af öfvermensklig storlek *) mot honom och ropade till honom att han skulle vända om: "ödet tillåter dig ej att gå längre; ty slutet af dina bragder och ditt lif nalkas". Han vände också verkligen om, störtade på återtåget med hästen och dog genom följderna af denna olyckshändelse, innan han nådde Rhen.

*) Att de småväxta Romarena ansågo Germanerna för jättar, se vi af J. Cæsars berättelse om den paniska förskräckelse, hvaraf Romarhären intogs, då den genom köpmän fått ryktesvis höra omtalas Germanernas ofantliga kroppsstorlek. *Cæs. bell. gall. I. 6, 39.* — Att Romarena voro skrockfulla, har redan omnämnts sid. 15, not. Den Germaniska spåqvinnan, som tillropade Drusus att vända om, var en Wala eller Wedela, som alltid följde Germanernas krigshärar och som före hvarje batalj tillfrågades af chefen om han skulle inläta sig i drabbning eller icke. En sådan Wedela fingo de se i Rom under Vespasianus. Tac. Germ. cap. 8.

och Jutland, äfvensom vid kusterna af Danska öarna och Skåne. Jag tviflar på att Phœnicerna drifvit bernstenshandel äfven vid Preussiska kusten, så mycket mer som jag är förvissad att syd- och sydost-kusten af Östersjön *då*, icke på långt när var der den nu är belägen. Sedan den tiden har Östersjöns physiska geografi säkert undergått stora förändringar. Och vestkusten af Europa, *åtminstone* från Belgien till Skagen, gick då vida längre ut än nu och hade flera öar och holmar, som nu försvunnit. Jemf. v. Maack: *Das urgeschichtl. Schlesw. Holst. Land.* Rörande *bernstenshandeln* i Danmark, hänvisa vi till E. C. Werlauffs ypperliga skrift: *Bidrag til den Nordiske Ravhandels Historie. Kjöbenh. 1835*, der detta ämne är utförligt afhandladt. I alla de trakter der eftersökta handelsvaror i större mängd funnos, är det helt naturligt att Phœnicerna isynnerhet anlade handelsfaktorier; och deraf kan man förklara att phœniciska bronssaker finnas i större antal i Irland och Danmark, än i andra, äfven kringliggande länder. Måhända kan Irland i detta hänseende täfla med Danmark; ty der äro traditionerna bättre bibehållna än i något annat af det vestra Europas länder *), hvilket också kan till en del hafva sin grund deri, att Irland låg mer isoleradt, och hemsöktes ej så ofta af invandrande främmande folkhopar eller arméer, som de flesta andra.

Det är mer än sannolikt att Phœnicerna här i vår Nord, jemte bernsten, äfven skaffade sig vackra skinnvaror (pelsverk), hvarpå i alla tider, likasom ännu, i Orienten sattes högt pris **), och att de förskaffat sig sådana från Sverige, kunna vi sluta deraf att vi stundom finna, i jorden, trubbiga pilar af brons, som påtagligen blifvit använda att dermed skjuta sådana pelsdjur, hvilkas skinn ej fingo suddlas af blod. Två sådana bronspilar förvaras i min f. d. samling i Lund, begge funna i södra Skåne. Säkert är dock att på den tiden användes äfven spetsiga jagtpilar, ej blott af brons, utan äfven af flinta.

Att Phœnicerna äfven besökt vestra och norra kusttrakterna af Norge, anser jag kunna faktiskt ådagaläggas. Att de varit stora fiskare och mycket begärliga efter goda fisksorter, hafva vi redan sett sid. 40, och sedan de en gång kommit hit till Norden, var det för dem lätt att få reda på att vestkusten af Norge var särdeles fiskrik, och att der fanns i mängd en förträfflig fiskart, *Laxen*, som i det närmaste till storlek och form, äfvensom i någon mån till lefnadssättet, liknade deras *Thynnos* (Thonfisken), på hvilken de satte ett särdeles högt pris. Jemf. Cuvier Hist. Nat. des poiss. VIII. Med kännedom härom, skola vi finna det helt naturligt, att de på Norges kust, inrättade samma fiskemethod att fånga Laxen, som de vid Medelhafvets kuster haft för att fånga Thynnusfisken; och vi skola se att detta verkligen är förhållandet.

*) Hurudant förhållandet, i detta hänseende är i Spanien, känner jag icke.

**) Att de rika och förnäma i Orienten äfven i forntiden satte högt värde på vackert pelsverk, tror jag mig kunna, bland annat, sluta af en frescomålning från Thebe, förvarad i British Museum, der Rameses III, d. v. s. Grekernas Sesostris, föreställes efter en seger öfver Ethioperna, sitta på en stol, och de besegrade folken ödmjukt frambära till honom såsom segerbyte det dyrbaraste de äga af landets alster, och deribland vackra skinn, som hänga på en stång och frambäras af två Ethioper.

Vi hafva redan sid. 40 anfört, vid några phœniciska städer vid Medelhafvet, fanns ett slags uppförda byggnader, som kallas *Θυννοσκοπεῖον*, d. v. s. ett slags vakttorn, i hvilket en man sitter på utkik för att iakttaga Thynnusfisken. En sådan utbyggnad var vid staden Pelonion i Etrurien (Strabo V. 2, pag. 186, 13) från höjden af en utskjutande udde, och på följande sida (längst ned) talas om ett sådant fiskobservatorium, likaledes utbygdt från en höjd, för att fånga Thynnusfiskar. Hos Aristoteles söker man förgäfves upplysning om detta fiske. Han berättar blott H. A. Lib. I, cap. 10, § 4, att dessa Thynnoskopoi stundom fånga fisken då han sofver. I *Beyträge zur Geographie* von Fr. Vierthaler, 2:te Th. s. 131, yttras om detta fiske, säkert efter någon grekisk författare: "Högt på en vaktplats, som sträckte sig vida ut öfver hafvet, stod *Thynnoscopos*. Han gaf tecken vid annalkandet af den simmande skaran, och ledde hela bestyret". Detta gamla phœniciska fångningssätt af Thonfisken, fortsättes ännu vid Bosforen och sannolikt vid andra kuster af Medelhafvet. *Berggren*, i sin *Resa i Österlanden I. p. 81,* beskrifver detta fiske i Bosforen på följande sätt: Utmed stränderna har man uppbyggt höga vaktposter af trä (talian) der fiskaren ligger på utkik för att vid fiskens annalkande sammandraga omkring honom det med långa linor utspända nätet". En Engelsk författare beskrifver denna fiskmethod i Bosforen på följande sätt: Några få pålar äro neddrifna i strömmens botten och på dessa är byggd en koja af det simplaste slag. Nät äro sträckta tvärs öfver strömmens stränder; och vattnets genomsigtighet är så stor, att fiskarena i sina kojor kunna se fisken i (öfver) näten och uppdraga dessa, utan vidare besvär". Författaren har äfven lemnat plancher öfver dessa fiskkojor. Se *Illustrated London News* 1853, N:o 639, p. 140 *). Af denna och föregående beskrifningar finna vi att fisknätet var utspändt på bottnen med långa linor, som gingo upp i vaktkojan, så att då fiskarena sågo ned genom det klara vattnet och blefvo varse att någon fisk stod öfver nätet, sammandrogo de det kring honom och uppdrogo honom medelst de långa linorna.

Alldeles samma fiskmethod användes vid Norges vestkust af Strilerna som bo kring Bergen. På sådana ställen, der bottnen nära kusten är jemn och icke för djup, bygger man ett "Laxobservatorium" på det viset, att från klippan utläggas i horisontel riktning två eller flera långa furubalkar, ett par alnar mellan de yttersta, och låter dem, ut vid ändarna, understödjas af andra långa furubalkar, som fästas i hafsbottnen och stå upp något utspärrade nedtill. På de horisontela balkarna fästas tvärslår, på hvilka lägges ett bräde och längst ute bygges ett litet skjul (en vaktkoja) hvari ständigt en eller flera fiskare sitta och kunna se lodrätt ned i vattnet. På bottnen strös hvita musslеskal, för att lättare varseblifva de fiskar, som komma deröfver. Här utbredes ett stort och starkt nät, i kanterna (eller hörnen) försedt med linor, som gå upp i vaktkojan, och med hvilka fiskaren kan hopdraga nätet,

*) Någon har velat jemföra dessa fisk-observatorier med de pålbyggnader, hvarefter man finner ruiner i sjöarna i Schweitz och annorstädes; men detta har intet sammanhang. De senare hafva varit boningshus.

nästan som en pung, då han märker att någon lax står deröfver. Detta fiske kan endast verkställas om dagen och idkas blott af *Strilerna*, som bo i trakten vid Bergen och som sägas hafva mycket egendomligt i sina plägseder. Denna deras fiskemethod, så egen den här i Norden synes, är således alldeles den samma, som, enligt Grekiska författares beskrifning, i forntiden idkades på flera ställen vid Medelhafvet af Phœnicerna, och ännu idkas af deras efterkommande vid Bosforen.

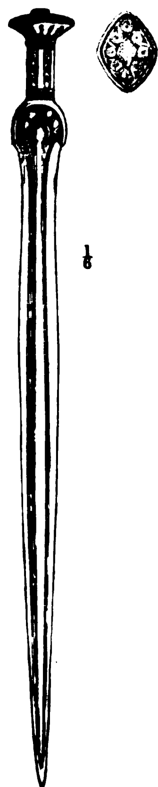
På grund af dessa jemförelser, anser jag mig kunna med visshet antaga, att Phœnicer idkat laxfiske på vestkusten af Norge i trakten af Bergen. Att de äfven känt Lofodens verldsbekanta fiskerier, anser jag kunna styrkas af flera spår efter Bal och Balskult, som möta oss i dessa trakter. Det var här, vid Lödingens prestgård på Hindoe, hvilken skiljer sig blott genom ett smalt sund från Lofoden, som von Buch såg Balsfesten firas, och några mil nordost derifrån, söder om Tromsöe, träffa vi en *Balself* och en *Balsfjord*, hvilka namn knappast kunna anses vara tillfälliga. Vi hafva äfven i Skåne, ett Balsberg i Christianstads Län och ett Baldringe i Malmö Län.

Sedan vi nu, som det vill synas mig, genom tillräckliga och säkra bevis, ådagalagt att Phœnicer i södra, vestra och nordvestra trakterna af Skandinavien lemnat spår af sin religionskult, sina fabrikater och sin fiskemethod m. m., så torde nu i ordningen följa att besvara frågan, om Phœnicerna sjelfva besökt vår Nord, eller de saker som från dem härstamma, blifvit oss tillförda genom mellanliggande folk af germanisk, *icke* semitisk stam? För att besvara denna fråga, beder jag få anmoda läsaren att besöka något antiqvariskt Museum, der bronssaker från forntiden förvaras. Bland dessa träffas, utom annat, äfven *armband* af brons eller guld, antingen enkla breda och hela, så att de ej kunna öppnas, eller ock spiralformiga, gjorda af trinda guldtenar. I begge fallen äro de så små, att de omöjligen kunna trädas öfver handen upp på handlofven af något fruntimmer af den menniskostam, som nu bebor vestra och norra Europa. De måste således hafva blifvit gjorda till och begagnade af helt andra händer än af germanisk stam. I samma samlingar se vi äfven bronssvärd med så korta handtag att de omöjligt kunnat gripas om och begagnas af någon fullväxt hand af något af de folk, som nu bebo det norra eller vestra Europa. De äro i allmänhet ej mer än 2¼ tum (55 millim.) långa och kunna ej omgripas mer än på sin största höjd af 3 finger, af en vanlig karlhand. De hafva således aldrig kunnat begagnas af den folkstam, som nu bebor det land, der de finnas i jorden. Vi måste således annorstädes söka en folkstam med så smala händer, att den i forntiden *här* kunnat begagna dem. Det enklaste vore att söka denna bland Phœnicerna, från hvilka, efter hvad vi sett, Balskulten och mycket annat kommit hit. Men så vidt jag vet, har denna folkstam blifvit skingrad åt olika håll och bortsmält bland andra nationer. Möjligt skulle det vara att träffa bevisligt phœniciska svärd från något bataljfält. D:r Wilde nämner att på fältet vid Cannæ, der Romarena ledo ett förfärligt nederlag af Carthaginensiska generalen Hannibal 216 f. Chr. skall finnas korta bronssvärd, alldeles som våra jordfynd, och

dessa hafva väl tillhört Hannibals soldater, helst Romarena redan då måste hafva haft jernvapen; men man har ej iakttagit handtagen på dessa puniska svärd. Vi skola dock försöka huruvida jemförelsen, äfven i detta fall, kan lemna oss någon upplysning.

I förbigående vill jag först nämna, att jag sökt skaffa mig underrättelse om bredden af handen hos de gamla Egyptierna, som kommo i nära beröring med Phœnicerna och voro med dem, ehuru på fjermare håll stamförvandter.

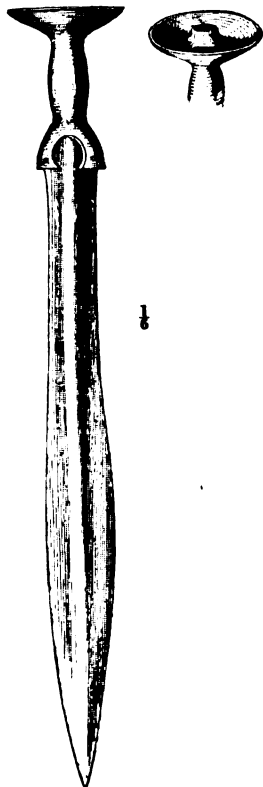
Jag har framför mig en hand af en egyptisk mumie. tagen bland ruinerna af Thebe. Denna hand, som enligt anatomers intyg är af en fullväxt person, håller i bredd tvärs öfver fingerfästena ej mer än 2 t. 1 lin. (kring 53 millim.). Men som den möjligtvis kan vara af en qvinna, önskade jag närmare upplysning i detta ämne. Jag vände mig derföre till Berlin, der jag förmodade vara god tillgång på egyptiska mumier, och genom Hr Professor W. Peters erhöll jag den underrättelsen, att hos en mumie, som höll i längd 5 f. 3 t. var handen tvärs öfver fingerrötterna 65 millim., d. ä. 2 tum 5 lin. bred; och således var den ungefär lika med handtagen på Ostindiska svärd, hvaraf jag mätt flera i samlingarna både utomlands och i Sverige, och deribland ett särdeles praktfullt och dyrbart med hela fästet af rent guld. Det förvaras i Orientaliska afdelningen af *H. M. Konung Carl XV:s vapensamling pl. 2, fig. 3.* Hos alla dessa håller handtaget 2 t. 6 lin. (kring 68 millim.). Dessa äro således vida kortare än handtagen på våra (germaniska), som hålla 3 t. 2 till 4 lin. i längd; men icke så korta som handtagen på bronssvärden, af hvilka jag mätt åtskilliga på Muséerna i Stockholm, Köpenhamn och Lund m. m., hvilka nästan alla hållit blott 2 t. 2 lin. (56 millim.) i längd. Af ett sådant bronssvärd från Antiqvar. Museum i Lund meddelas här en figur. Klingan har i längd 20 t. 4 lin. Hela fästet 4 tum 1 lin. och kaflen, eller den delen deraf som omgripes af handen, 2 t. 2 lin. och nästan samma längd hafva de, såsom ofvan nämndes, alla. Häraf tror jag mig med säkerhet kunna sluta, att de händer, för hvilka dessa bronssvärd blifvit gjorda och af hvilka de varit begagnade, ej varit mer än 2 t. 2 lin. breda. Detta instämmer också, i det närmaste, med längden af greparna på de gjutna bronssköldar, som förvaras i det rika Museum i Köpenhamn.

Således tvingas vi att antaga att de män, af hvilka dessa vapen varit begagnade, icke tillhört den Indogermaniska stammen, i hvilken vi innefatta äfven Kelter och Kimbrer, utan tillhört en från Orienten hit anländ semitisk stam; och att detta är förhållandet, skola vi äfven på en annan väg söka att leda i bevis.

Vi hafva sett att alla sirater på bronsen och guldet från den egentliga bronsåldern: spiralen, zickzacklinien m. fl. kunna följas tillbaka ända till Orienten, derifrån de således hafva sitt ursprung. Nu

torde jag få fästa uppmärksamheten på ett för vårt ämne vigtigt faktum, som synes mig innefatta ett slående bevis, nemligen att *alla bronssvärd med korta handtag (kaflar) hafva dessa orientaliska sirater; alla bronssvärd med långa handtag sakna sådana sirater.* Det finnes nemligen, i samlingarna från forntiden, äfven bronssvärd med långa handtag (kaflar) af 3 tum, ända till 3 tum 4 lin., så att de förträffligt passa till våra egna händer. Men dessa äro alltid af en sämre tillverkning, och så vidt jag hittills kunnat utröna, aldrig prydda med sådana sirater, som tillhöra den egentliga bronsåldern. Stundom finner man bland dessa ett slags öfvergång, hvad handtagens längd beträffar. Detta synes mig vara af stort intresse, hvarföre jag här låtit införa en figur af ett sådant, som förvaras i H. M. Konung Carl XV:s vapensamling och är funnet i Nerike. Klingan håller i längd nära 20 tum, hela fästet 4 t. 7 lin., kaflens längd 2 t. 6 lin. Största bredden af klingan litet mer än 2 tum. — Således har det längre handtag än de med orientaliska sirater prydda, men kortare än hos de flesta bronssvärd utan sirater, af hvilka största delen hålla 3 t. 2 lin., några 3 t. 4 lin. Alla dessa äro påtagligen af en senare tillverkning och gjorda här i landet; då de hafva några sirater, visa dessa en öfvergång till jernåldern, ja stundom finner man hos dem, i jorden, någon del gjord af jern, hvilket jag i det följande skall genom beskrifning och figur ådagalägga.

¼

Dessa svärd äro således gjorda för andra händer än deras, som hitfört bronssakerna. De äro gjorda för att begagnas af en annan stam med större händer. Detta är ju alldeles påtagligt. Flera figurer af svärd med långa handtag skola följa.

Men äfven en del af svärden med korta handtag och prydda med orientaliska sirater äro också verkligen förfärdigade här i Norden, hvilket, bland andra, Professor Worsaae har visat i sin Afhandling under rubrik: *Fund af en Metalarbeiders Forraad fra Broncealderen.* Kjöbenh. 1854. Sådana fynd behöfdes äfven, för en fullständig utredning af ämnet.

Nu hafva vi således en hel mängd föreliggande obestridliga fakta, hvilka böra förklaras. Men innan jag försöker gifva en förklaring, anser jag mig böra fästa uppmärksamheten på ännu ett par hithörande omständigheter. Den första är att materialet, hvaraf bronssakerna äro gjorda, blifvit utifrån hit infördt; ty här fanns då hvarken tenn eller koppar. Men ej nog härmed: tennet och kopparen hade redan blifvit hopsmälta innan de infördes hit, hvilket är klart deraf, att oaktadt hos oss i Skåne liksom i Danmark, och der ännu oftare, blifvit funna ej blott gjöten, utan äfven större och mindre stycken af metalltackor, har man dock aldrig funnit

någon enda bit af en tenntacka eller koppartacka. Detta bevisar äfven, enligt mitt förmenande, att denna kulturperiod icke varit så helt och hållet inhemsk eller så allmän, som man velat föreställa sig; och de fynd af flintsaker som ofta träffas tillsammans med bronssakerna, och det till och med uti, efter utseendet, höga personers grafvar, bevisa att bronsvapnen dock alltid utgjort lyxartiklar, som aldrig begagnats af massan af folket. Denna har väl kunnat mottaga den införda religionen, utan att få del af den införda lyxen.

Den andra omständigheten som förtjenar vår uppmärksamhet är att, efter hvad man uppgifvit, legeringen är något olika i de skilda länderna, der bronssaker finnas i jorden, äfvensom att siraterna äro olika. Detta bevisar icke hvad man dermed velat bevisa, att ej hela denna kulturperiod *ursprungligen* utgått från samma land, utan att den under sin utveckling gestaltat sig olika efter den olika smak, som kommit att göra sig gällande i de skilda länderna. Och att åtminstone *vår Skandinaviska* bronskulturperiod, hvilken jag här söker att afhandla, härleder sig från Orienten, kan slutas deraf, (som vi ofta nämnt) att vi kunna följa siraterna ända till Phœnicien och Egypten. Nu uppkommer den frågan: hvar stodo de smältugnar, der kopparen och tennet smältes sammans till brons? Att de ej stått i Skandinavien, är klart af hvad ofvan anförts, att metallen redan var hopsmält och blandad då den kom hit. Icke heller hafva de stått i Britannien; ty Cæsar säger uttryckligen att den brons, som ännu på hans tid begagnades i Britannien, blifvit utifrån dit förd. Bell. gall. V. 12. Men hvarifrån den kommit dit, säger han icke. Var det från Gades eller något annat ställe i Spanien? Var det från Massilia? Vi veta det icke, men omöjligt torde ej vara att få veta det, sedan frågan blifvit väckt.

Innan vi skrida till en förklaring af alla föreliggande fakta, vill jag ännu erinra om följande. Vi kunna föreställa oss att från de Phœnicer från Tyrus, som efter hvad vi veta, bosatt sig i Gades och på många andra ställen i Spanien, handelsexpeditioner blifvit utsända längs vestkusten af Europa, och att de nedsatt sig och inrättat faktorier på de ställen, som de funnit vara passande. Detta är väl också obestridligt. Men nu uppkommer den frågan: på hvilken bildningsgrad stodo Skandinaviens invånare vid tidpunkten af dessa främlingars hitkomst? Denna fråga kunna vi besvara. Vi veta att före bronsen fanns ingen metall här i landet, och att sluta från dåvarande invånarnas qvarlåtenskap, hade de inga andra redskap och vapen än af sten, ben och trä. Således stodo de på en mycket låg bildningsgrad och voro hvad vi kalla vildar eller halfvildar. Detta är ju äfven ovedersägligt.

Om vi nu genom resebeskrifningar, eller trovärdiga och erfarna skeppskaptener, söka inhemta underrättelse om vilda folkslag och deras beteende då ett handelsskepp anländer till deras kust, så underrättas vi att vildarna lefva stamvis i större eller mindre horder under en chef, som, med eller utan underordnade chefer, styr hela horden med oinskränkt makt. Vidare erfara vi, att då ett handelsskepp först anländer till kusten, äro vildarna i början misstänksamma, visa sig rädda

och hålla sig på afstånd; men sedan de erfarit att främlingarna äro fredligt sinnade, närma de sig mer och mer, och inlåta sig i byteshandel. Det är dock hufvudsakligast, om ej endast, med cheferna, som främlingarna komma i närmare förhållande och med hvilka byteshandeln verkställes; den största delen af horden utgöres nära nog af slafvar *). Då sålunda handlande främlingar, sedan de först kommit i vänskapligt förhållande till invånarna, fästa sig på kusten och der anlägga ett handelsfaktori, infinna sig invånarna efter hand mer och mer, för att med dem idka byteshandel. De varor som af främlingarna lemnas i utbyte mot landets produkter, äro väl i början endast brokiga och granna tyger, glasperlor **) och dylikt småkram, hvarpå vildarna alltid sätta högt värde ***). Främlingarna akta sig väl att icke lemna sina vapen i de vilda invånarnes händer. Dessutom inträffar merendels alltid, då en genom sin större bildning eller sina bättre vapen öfverlägsen koloni, fredligt fäster sig bland råare folk, att de maktegande bland dessa snart täfla att vinna främlingarnas vänskap och skydd mot sina fiender. Ty vilda stammar ligga oftast i fejd med hvarandra †). Härigenom blifva främlingarna snart deras herrskare; de blifva deras anförare i krigen och deras rådgifvare under freden, isynnerhet sedan det lyckats dem att bland barbarerna införa sin religion, hvars föreståndare de sjelfva eller deras missionärer fortfarande förblifva ††). De blifva traktens småkungar; de åtaga sig att värna landet mot det att de erhålla skatt af folket. Denna skatt lemnas i sådana landets alster, som främlingarna önska att erhålla †††).

Hvad som nu alltid inträffar, måste äfven under dylika förhållanden i forntiden hafva inträffat; ty menniskan visar sig alltid lika på lika bildningsgrader. Om vi nu fortsätta dessa betraktelser, skola vi utan tvifvel finna det vara åtmin-

*) Märkligt att detta förhållande eger rum äfven sedan samhällsskicket blifvit mer ordnadt, till exempel hos Gallerna, der, enligt Cæsars intyg VI. 13, det egentliga folket, som han kallar "*plebs*", hölls "*pæne servorum loco*".

**) Sådana af en rå tillverkning, som, enligt kännare, antyder glasblåseriets början, men dock ej tillverkats af vildarna sjelfva, utan hitkommit från främmande trakter, finnas ej sällan i Skånes gamla torfmossar bland stenredskap, som tillhört landets vilda ur-invånare. Vi veta att Phœnicerna anses hafva uppfunnit konsten att tillverka glas.

***) Sid. 45 hafva vi sett att Phœnicerna, enligt Strabo, förde salt från Gades till England. Samma vara hafva de kunnat föra till Bernstenskusten; men kustboarna i Norge, hvar fingo de sitt salt? Och hvar fingo Phœnicerna sjelfva det som ätgätt för fisket? Jag skall framdeles söka förklara det; har vill jag blott erinra om "*saltbrännare*" vid kusten, som förekomma i Sagorna.

†) De här uppgifna förhållanden grunda sig på Resebeskrifvares erfarenhet. Dessutom har jag, af vår utmärkte Skeppskapten Hr Werngren, säkert en af de mest erfarna kaptener i Svenska Handelsflottan, erhållit noggranna mundtliga underrättelser. Kapten Werngren har under många år drifvit byteshandel med vildarna på Söderhafsöarna. Våra naturhistoriska och ethnografiska Muséer både i Lund och Stockholm kunna dessutom uppvisa ovärderliga vedermälen af Hr Werngrens nit att i sin mån gagna och befordra vetenskaperna.

††) Ett Balstempel var, enligt *Sagann af Frithiofe Frækna*, vid Sognefjorden, som jag besökte 1826, och hvarom framdeles.

†††) Att sådant ofta varit förhållandet, lärer oss traditionen, till och med äldre och nyare historien. Man erinrar sig Asa-Oden i Sverige, Rurik i Ryssland, o. s. v.

stone högst sannolikt, om ej fullt säkert, att sedan de medförda vapnen hos de inflyttade Phœnicerna börjat blifva förbrukade eller otillräckliga, inkallades från hemlandet (Spanien?), med hvilket kommunikationen ännu var öppen, bronsgjutare som förstodo att förfärdiga vapen. Åt dessa lemnades den inköpta bronsen, som de ej blott smälte till vapen, utan derå äfven graverade samma sirater som funnos på de förra. Om de dertill haft grafstiklar af stål, eller af brons, härdad genom stark tillsats af tenn, känna vi icke, men att en stor del bronssaker blifvit med grafstickel ciselerade, är utan allt tvifvel *).

Under tidernas lopp och omvexlingar, sedan kommunikationen med hemlandet, genom politiska förhållanden blifvit afbruten, måste de jemförelsevis fåtaliga utländningarna mer och mer, äfven genom äktenskapliga föreningar, hafva blandat sig med de rikare och mäktigare bland landets egna infödingar, hvarigenom deras språk uppgick i landets tungomål och deras semitiska former försvunno mer och mer under hvarje, på hvarannan följande generation **). Under dessa förhållanden anser jag att de bronssvärd blifvit gjorda, som äro försedda med längre handtag, passande för europeiska händer, och saknande alla orientaliska sirater. Dessa svärd, sannolikt gjorda sedan kommunikationen med hemlandet upphört, och således då ingen brons derifrån vidare erhölls, synas mig hafva kunnat blifva gjorda af äldre förbrukade eller sönderbrutna bronssaker ***), som blifvit omstöpta till nya vapen, passande för dåvarande invånarnas händer. Antingen hafva de främmande kolonisterna på detta sätt bortsmält bland landets infödingar, eller hafva de på ett eller annat ställe blifvit anfallna och utrotade. Historien företer, i andra länder, exempel på begge slagen.

Jag har yttrat, sid. 44, att stenåldern hos oss genomgått hela bronsåldern, och sträckt sig långt in i jernåldern; jag anser mig derföre böra gifva skäl för denna mening, isynnerhet som man synes tro att de grafvar, i hvilka flintsaker finnas tillsammans med bronsvapen, tillhöra den äldsta bronsperioden och antyda en öfvergång från stenåldern. Man synes dock härvid hafva glömt att om ock stensaker saknas i en eller annan bronsgraf, så måste de dock bestämdt hafva funnits samtidigt *utanför,* om de än icke funnits *inom* grafven. Man tvingas nemligen att antaga att män med så sirligt utarbetade vapen: svärd, sköldar, lansar m. m. och

*) Dessa bronsgjutare hafva kunnat, likasom tenngjutarna i ett annat land och under en långt senare tid, flytta sin verkstad från ett ställe till ett annat, der deras arbete behöfdes. På detta sätt menar jag att de bronssaker tillkommit, som finnas intagna i Hr Worsaaes Afhandling: *Fund af en Metalarbeiders Forraad,* m. m.

**) Likväl har minnet af deras orientaliska ursprung och stamförhållande der och hvar, genom tradition från fader till son, länge kunnat bibehålla sig, hvilket lärer vara händelsen på Irland.

***) I Kongl. Witterh. Hist. och Antiqv. Akademiens Museum i Stockholm förvaras en hel mängd sådana sönderbrutna bronssaker, funna på *ett* ställe i Dahlsland och helt säkert ämnade att omsmältas till nya. — Sådana samlingar äro funna på flera ställen och jemte dem ligga gjöten som erinra om bronsgjutaren.

qvinnor med så sköna och dyrbara guldsmycken, icke hafva bott i jordkulor, utan i väl upptimrade hus. Detta kan väl icke bestridas. Äfven kunna vi antaga att de som på sina knifvar låto afbilda skepp, också låto bygga sådana i sina hamnar, helst de hade så mycket qvar af sitt phœniciska sjömannalif, att de äfven efter döden ville ligga på höga ställen der utsigt var öfver hafvet, och på sådana träffar man mest deras grafvar *). Men hus och skepp byggas icke utan dertill erforderliga verktyg; men af dylika träffa vi icke ett enda af brons. Deremot träffa vi sådana af sten, isynnerhet af vår Skånska flinta, hvilka till dylika förrättningar äro ganska tjenliga, ja lika tjenliga för ändamålet som de skulle hafva varit af brons. Dessutom visa deras former uppenbart hvartill de varit använda. Vi träffa bland dem: vedyxan eller timmeryxan, tväryxan, mejseln (stämjernet) så väl den smala som breda, så väl den räteggade som hålmejseln, hammaren, borret m. fl. Äfven är det påtagligt att här på den tiden äfven var åkerbruk, men för detta yrke finnes icke heller något enda redskap af brons, hvarken någon del som tillhört plogen eller spaden eller hackan. Det enda skulle vara skäran; men det som så kallas, kan möjligtvis ha varit den knif, hvarmed misteln skars från eken. Att de ekonomiska flint-verktygen icke ligga tillsammans med bronssvärden i grafvarna, ehuru de påtagligt funnits och begagnats samtidigt med dessa, lemnar ett vigtigt bidrag till kännedomen om den tidens sociala förhållanden. Det bevisar uppenbart att bronsvapnen tillhörde blott cheferna, aristokratien, som icke befattade sig med båt- eller husbyggande eller åkerbruk, utan endast med krigets och jagtens yrken; hvarföre endast dessas attributer ligga hos deras skeletter i grafvarna. Och icke en gång dessa attributer voro *endast* af brons; ty ofta ligga så väl pilar som kastspjutsspetsar af flinta bredvid ett prydligt bronssvärd hos skelettet. Detta kan så mycket mindre vara tillfälligt eller symboliskt, som kastspjutet *måste* ha tillhört deras rustning; men detta finnes *aldrig* och pilen sällan hos oss af brons. Således hafva flintvapen här i Norden begagnats samtidigt med bronsvapnen. Men härom skall mer anföras i afhandlingen om *Stenåldern*.

P. S. **Mången torde finna besynnerligt, att forntiden tillbad solen under bilden af en kägla eller pyramid. Detta synes mig derföre böra förklaras. Forntiden föreställde sig solen som den manliga, och jorden som den qvinliga alstrande kraften, hvarifrån hela naturen (allt skapadt) utgått. (Jemf. sid. 34 nederst). Således betecknar käglan och pyramiden solstrålarnas alstrande kraft då de, utgående liksom i en spets, från solen, sprida sig öfver jorden, denna *stora moder*, *Terra mater*, *magna genetrix* &c., jemf. sid. 28. — Deremot synes obelisken hafva en inskränktare betydelse, ehuru något af samma slag. Äfven på Skandinavien kunna vi uppvisa spår efter en urgammal phallus-kult.**

---

*) Denna outsläckliga håg för sjömannalifvet är märkvärdig. Jag påminner mig härvid en yngling som af naturlig drift blifvit sjöman, men som en sommar af någon anledning var tvungen att vistas hos sina föräldrar på landet. Hvarje dag uppklef han i ett högt träd för att derifrån åtminstone få njuta nöjet att se ut öfver hafvet. Det var för honom en tröst och ett behof.

II

FÖRORD TILL ANDRA HÄFTET.

Tacksam för den ynnest, hvarmed en upplyst allmänhet mottagit första häftet af detta ethnografiska försök, öfverlemnar jag härmed fortsättningen och slutet deraf, under hopp om samma fortfarande gunst.

Ämnet är härigenom icke på långt när uttömdt; tvärtom anser jag denna afhandling blott som *det första försöket* att visa hvarifrån ifrågavarande kulturperiod har sitt ursprung, på hvilka vägar den kommit hit och huru den härstädes fortsatt sig, aftynat och slutligen upphört.

Jag betviflar icke att ju en och annan skall finnas, som förmenar att jag, vid behandlingen af detta ämne, »gått allt för djerft tillväga och derigenom framkommit med gissningar och lösa hypotheser». Jag utbeder mig derföre på förhand att till mitt försvar få anföra några ord. Hvar och en, som sysselsatt sig med komparativ forskning i hvilken vetenskap som helst, vet ganska väl att der är en väsendtlig skillnad mellan en hypothes och en på fakta stödd logisk slutledning. I närvarande afhandling har jag hufvudsakligen vinnlagt mig om att uppsöka till ämnet hörande *fakta* och att, så godt jag förstått, deraf draga obestridliga slutsatser, just för att vederlägga de *hypotheser*, hvilka hittills varit rådande rörande Skandinaviens förhistoriska tid. Men de fördomar, hvilka man från barndomen insupit och som meddelats med den första historiska undervisningen, äro svåra att besegra, och jag gör mig visst icke den djerfva förhoppningen att de så snart kunna utrotas.

Djerft skulle det utan tvifvel förefalla mången, om jag redan nu skulle våga yttra min öfvertygelse att hvad vi hittills anse oss känna om den Skandinaviska Nordens förhistoriska tid är till en stor del endast filosofiska spekulationer och poetiska dikter, utan motsvarande verklighet. Likväl är det icke min afsigt att vilja, om jag ock kunde, nedbryta det gamla, utan att försöka att lemna något, som jag tror, riktigare och således bättre i dess ställe. Derföre har det länge varit min önskan och föresats att, så vida helsa och krafter förunnas mig, bearbeta Skandinaviens hela förhistoriska tid (hvartill jag redan utgifvit några förberedande arbeten) efter samma komparativa method, efter hvilken det här meddelade försöket öfver dess så kallade *Bronsålder* blifvit bearbetadt. Och att slutsatserna härvid icke blifvit byggda på lösa hypotheser, utan, som ofvan nämndes, på ovedersägliga fakta, hoppas jag att den fördomsfrie granskaren skall inse. Att misstag finnes i en eller annan bisak medgifves gerna; i hufvudsaken skulle jag deremot våga hoppas, att man medgifver mig hafva rätt. Bland hithörande fakta som, så vidt jag vet, för första gången blifvit här framlagda och såsom bevis begagnade, torde jag få anföra: 1:o att de på bronsvapnen förekommande emblemerna kunna följas tillbaka till Phœnicien och Egypten, såsom de äldsta stamhåll, hvarifrån de utgått; 2:o att de med dessa emblemer försedda svärden hafva korta kaflar af 2 t. 2 lin., då de med längre kaflar af omkring 3 t. aldrig äro prydda med dessa emblemer, och orsaken dertill har jag sökt förklara; 3:o att bronskulturen och Baalskulten varit samtidiga här i Norden; och att spår efter denna kult ännu finnas qvar i åtskilliga trakter af Europa. 4:o att Massilia, hvarifrån Pytheas härstammade, hade phœnicisk Baalskult; 5:o att det naturfenomén, som Pytheas liknar vid den s. k. »*hafslungan*» årligen förekommer här i Norden; 6:o att Phœnicerna först infört åkerbruk, ölbryggd och mjödtillverkning i vår Skandinaviska Nord; 7:o att Phœnicerna lemnat spår efter sig

uti åtskilliga orientaliska bruk, som ännu under historiska tiden varit qvar i flera trakter af det vestra och norra Europa. 8:o att der i 4:de seklet f. Chr. fanns ett Baalstempel i England m. m. — Än vidare: sedan, genom Movers lärda tolkning af den phœniciska stentaflan i Marseille, blifvit ådagalagdt, att der var en omisskänlig likhet mellan den hebreiska och phœniciska ritualen, kunna vi förklara att här i Norden uppgräfvas phœniciska tempelkärl, hvilkas beskrifning återfinnes i Gamla Testamentets skrifter. Sådana äro de här i Norden redan funna *Kittelvagnarna* pl. sid. 18, hvilkas beskrifning såsom salomoniska tempelkärl förekommer i 1:sta Konunga B. 7; sådana äro äfven »*Ösekaren*» pl. sid. 98, hvilkas beskrifning vi finna antydd i 2 Mos. B. 25, 29. Och vi kunna häraf hoppas att ännu flera till samma kult hörande tempelsaker efter hand skola upptäckas. Så mycket är emellertid säkert, att om jag får dömma efter de figurer och beskrifningar, jag hittills känner, hade Bibeltolkarna ingen reda på utseendet af de utaf *Phœnicern* Hiram åt Salomo förfärdigade Kittelvagnarna, förr än dylika *phœniciska* upptäcktes här i Norden, hvilka i allt väsendtligt motsvara den bibliska beskrifningen. Ty figuren hos Lundius i dess *Alte jüdische Heiligthümer* s. 311, äfvensom Beskrifningen hos Bähr i dess: *Salomonische Tempel* s. 218 äro alldeles oefterrättliga.

Sedan man härom öfvertygat sig, och blifvit förvissad att Phœnicer, härstammande från Tyrus, länge som kolonister bebott många ställen i vestra och norra Europa, så torde man inse att fynden efter dessa kunna gifva anledning äfven till ett annat slags komparativ forskning. Vi känna nemligen historiskt att först Sidon sedan Tyrus var forntidens rikaste handelsstad, hvarifrån all lyx utspriddes äfven till andra folkslag, och vi kunna vara säkra att tyriska artister förfärdigat icke blott prydnader åt Jerusalems tempel och kungl. palats, utan äfven smycken åt »Jerusalems döttrar». Dessa måste således ha varit lika de phœniciska qvinnosmycken, som från bronsperioden uppgräfvas hos oss; och således kunna dessa lära oss känna utseendet af de Israelitiska qvinnosmycken, som på flera ställen i Gamla Testamentet omtalas. Man jemföre t. ex. vår figur t. 3 f. 23 (som genom gravörens misstag kommit att stå upp- och nedvänd) med de månformiga qvinnosmycken som omtalas i Jes. 3, 18. Utom dessa kunna vi från samma kulturperiod uppvisa örhängen, armband, spännen, fingerringar, diademer m. m. Men innan man företager denna undersökning, bör man förvissa sig om riktigheten af hvad här förut blifvit framlagdt; ty man bör väl icke taga ett nytt steg, förr än man är fullt förvissad att man står på fast grund.

Sedan denna afhandling nu är fulländad, finner jag mig af pligt uppmanad att offentligt egna en tacksamhetsgärd isynnerhet åt Föreståndarena för de antiqvariska Muséerna: Herr Konferensrådet Thomsen i Köpenhamn och Herr Riksantiqvarien Hildebrand i Stockholm, för den utmärkta beredvillighet, hvarmed det tillåtits mig att, för detta arbete, begagna de under deras vård stående Samlingarna. Äfven är jag tacksam för den tillåtelse jag erhållit, att till gravering få begagna ett större antal af de förträffliga ritningar, som K. Vitterh. Hist. och Antiqv. Akad. låtit förfärdiga och som, jemte originalerna, förvaras i k. Akademiens Museum.

Slutligen bör jag äfven tacksamt erkänna den tjenstvillighet, Hrr Assistenter vid det Köpenhamnska Museum visat mig och bland dem isynnerhet Herr Kammarrådet Strunk, som under flera år sändt mig alla de upplysningar jag önskat, både genom meddelandet af beskrifningar och värdefulla pennritningar.

Stockholm den 8 Oktober 1862.

S. Nilsson.

Jag har försökt och skall än vidare försöka, att framleta spåren efter den äldsta egentliga bildningens framskridande till vår Nord; jag skall än vidare försöka att följa dessa spår tillbaka till deras ursprung, och derigenom ådagalägga att de icke, såsom man förr antog, leda till Indien och den derifrån utgångna Indo-germaniska folkstammen, men deremot helt påtagligt till *den Semitiska stammen,* som under sin mångåriga vistelse i Egypten, inhemtat en stor del af den kultur, den sedan spridde till åtskilliga Europas folk.

Ju mer man fördomsfritt undersöker detta ämne, desto flera bevis förete sig att *i alla de trakter der Phœnicer i forntiden anlagt sina Nybyggen, finnas omisskänliga spår efter semitiska bruk, då deremot dessa helt och hållet saknas i alla de trakter, der Phoenicer aldrig bosatt sig, och der endast folk af Indo-germanisk stam, haft sina bostäder.*

Jag beder Läsaren erinra sig dessa satser, hvilka jag anser mig kunna och böra fullständigt leda i bevis. Men förut bör jag upptaga och närmare bevisa åtskilligt af hvad förut blifvit blott i förbigående yttradt.

I föregående afdelning har blifvit yttradt dels att *Stenåldern* hos oss genomgått hela bronsåldern och sträckt sig långt in i jernåldern (sid. 44) dels att det endast varit Cheferna och de mäktigare som hade bronsvapen, under det att massan af folket allt jemnt fortfor att nyttja vapen och verktyg af sten. (Sid. 54) Men emedan riktigheten af dessa uppgifter blifvit ifrågasatt, anser jag mig pligtig att faktiskt bevisa dem.

För det första finner man ofta, såsom nämndes sid. 54, åtskilliga kastvapen af flinta i samma stenkista, hvari prydliga bronsvapen ligga jemte skelettet af den, de tillhört; och sådant förekommer icke blott hos oss, utan, som jag tror, i alla de länder, der brons träffas från forntiden. De två kastspjutspetsar af flinta, som här blifvit aftecknade på pl. 2 f. 20, 21, lågo i en stenkista i Skifvarps socken tillsammans med den prydligt arbetade s. k. *pålstafven* f. 19 och ett vackert bronssvärd, hvaraf dock endast brutna stycken kommo mig tillhanda. Jemte vapnen lågo i stenkistan 2:ne skeletter. — I *Description of the Tumulus opened at Gristhorpe near Scarborough by Will. Williamson.* Scarb. 1836, (med en planche) funnos, i en träkista, gjord af en ekstock, jemte skelettet, en bronsdolk af samma slag som den här tecknade pl. 2 f. 12, en kastspjutspets af flinta, och två pilspetsar af samma slags sten. — I Hannovers Museum visade Professor Grotefend mig sju stycken små pilspetsar af flinta, som funnits tillsammans med ett svärd af brons.

Samma blandning af sten och brons beskrifves på många ställen i *Thomas Batemans' Vestiges of the Antiquities of Derbyshire,* t. ex. sid. 23: en brons- och en bennagel samt några flintstycken bland brända benskärfvor. Sid. 48 en flintpilspets, ett par hundtänder och en liten brons-Celt. Sid. 63 afbildas och 64 beskrifvas en bronsdolk och en med skafthål genomborrad stenklubba, hvilka lågo bred-

vid skelettet af den, de såsom stridsvapen tillhört. Sid. 66 en vacker bronsdolk och i samma hög två flintinstrument. Sid 68 en stor bronsdolk m. m. och 69, tillsammans med dessa, talrika fragmenter af kalcinerad flinta. Se vidare sid. 74, 96 o. s. v.

Många andra data kunde anföras, men dessa torde vara tillräckliga för att bevisa att stenvapen blifvit begagnade jemte bronsvapen; ja vi finna aldrig hos oss i Sverige något enda kastvapen (knappt en pil) af brons.*) Dessa äro alltid af flinta och sådana ligga, som vi sett, tillsammans med prydligt arbetade bronsvapen, hvilka tydligen tillhört en Chef. Då nu till och med Cheferna begagnat sten till en del af sin beväpning, är det ju påtagligt att manskapet haft vapen endast och allenast af sistnämnda ämne.

Hvad nu beträffar uppgiften att sedan stenåldern genomgått hela bronsåldern, har den sträckt sig långt in i jernåldern, så kan äfven denna ledas i bevis. — Om vi först betrakta Hällristningarna i Bohuslän,**) hvilka påtagligen tillkommit under jernåldern och framställa scener ur det barbariska och råa vikingalifvet i 8:de eller 9:de seklet, så finna vi, bland obestridliga jernvapen, lika obestridliga stenvapen i kämparnas händer. Exempel på de förra se vi uti hvarje svärd, som är aftecknadt; bevis på de sednare träffa vi säkrast bland yxor och klubbor. Sådana äro, bland andra, de stridsyxor, hvilka de två till venster stående kämparna, på Tab. 6 & 7 fig. 17 (mellersta gruppen), lyfta mot hvarandra. På samma sätt väpnad är äfven kämpen, som här föreställes. Han har svärd vid sidan och ändå en stridsyxa af sten i hvardera handen, hvilket synes lemna stöd åt Holmbergs åsigt, att de äro så kallade kastyxor.***) Stenyxor af samma form träffa vi någon gång, hvilka tydligt varit borrade

*) Detta kommer deraf att bronsen var mycket kostbar. Orsaken dertill var åter den, att det fordrades *tenn* för att göra brons, och vi veta, genom säkra uppgifter från forntiden, att tennet stod i särdeles högt pris, just derföre att det utgjorde enda medlet, hvarigenom man kunde skaffa sig eggvapen och andra skärande verktyg på en tid, då man ännu icke förstod att härda jernet till stål; ty kopparen kunde ej användas till eggvapen, utan att ha blifvit härdad genom legering med *tenn*. Dertill kom att Phœnicerna, som innehade all handel på Vestern der tenn erhölls, *) förde det mesta till Indien, der de för denna metall tillbytte sig perlor och juveler. Movers 3: 1 p. 64 n. 169; p. 65 n. 74, efter Plin. L. XXXIV 48 (sista raden).

**) Jag har besett en stor del af dem i sällskap med A. E. Holmberg, som sedan öfver dem utgifvit ett förtjenstfullt planche-verk: *Skandinaviens Hällristningar* af *A. E. Holmberg. Stockholm 1848.*

***) Ha sådana blifvit använda, så måste skafthålet ha suttit på midten, såsom här; ej som på mina *skaftkilar* der det sitter längst upp vid öfra ändan, och hvilka säkert icke kunde användas som kastyxor, utan som kilar att drifva in i träet medelst slag af en klubba, och efter sådana slag äro också märken.

*) Sid. 43 har efter Movers die Phœnizier 3. 1 p. 62, blifvit anfördt att allt tenn i forntiden härledde sig från det vestra Europa, derifrån det genom Phœnicerna inkommit i verldshandeln och blifvit kringspridt äfven till Indien. Sedermera har jag vid denna D:r Movers uppgift funnit ett par betänkligheter, som jag torde få underkasta de lärdas granskning. Hos Strabo XXV. 2, 10. Paris. uppl. 1 p. 616, b. 10 förekommer att i landskapet Drange i Indien finnes *tenn;* och i Brugsch's *Histoire d'Egypte* sid. 101 omtalas det byte Tothmoses tog i landet Tounep (Phœnicien?) och som äfven bestod i *tenn;* och sid. 103 omnämnas *tenntackor* m. m. såsom Assyriens produkt. Förf. anför sid. 104 att dessa skatter, tagna i Asien från Phœnicien och Assyrien m. fl. vittna om den höga bildning, som då redan fanns der 3400 år före våra dagar. Detta ändrar dock intet i våra yttrade åsigter, ty säkert

med cylinderborr, sannolikast af stål; och då vi nu för våra ögon se samma man väpnad med både svärd och dylika stenyxor, kunna vi förklara hur dessa kunnat blifva borrade med stålborr. Dessutom är det blott sådana, i hvilka skafthålet ej blifvit färdigt, der vi se märke af cylinderborret; hos dem der skafthålet blifvit färdigt, (påtagligt de flesta) kunna vi ej se med hvad slags borr det blifvit gjordt. — Härtill kommer som ytterligare bevis, beskrifningen öfver en strid der äfven stenvapen blifvit använda, vid en ännu sednare tid under jernåldern, nemligen i slaget vid Hastings, der, som bekant är, Wilhelm Eröfraren år 1066, vann en afgörande seger öfver Harald. I beskrifningen öfver denna strid förekommer; *Jactant Angli cuspides et diversorum generum tela, sævissimasque secures, et lignis imposita saxa.* (Se Caumont Cours d'antiquités 1 T. p. 221.) Häraf ses ju tydligt att stridsvapen, sådana som: med träskaft försedda stenyxor och kastspjutspetsar af sten, ännu i 11:te seklet voro i bruk. Den som vill göra sig besvär att genomleta Medeltidshandlingar, skall säkert finna flera bevis, att icke blott hos Anglosaxarne, utan äfven hos andra folk, stenvapen blifvit använda långt fram i jernåldern.

Således torde Läsaren finna att jag nu, genom ovädersägliga data har bevist, *att stenvapen begagnats både under bronsåldern och långt fram i jernåldern.*

I sammanhang med hvad här ofvan blifvit anfördt om bronsfolkets vapen, har äfven blifvit antydt att anförarna för den hit inflyttade orientaliska folkstammen sysselsatt sig, utom handel, mest om ej endast med krigets och jagtens yrken, (kanske äfven med fiske) och vi skola framdeles leda i bevis att de hitfört icke blott vapen, sådana som varit brukade i Orienten, utan äfven samma krigssätt och åtskilligt annat, som der varit i bruk.

Hvad boskapsskötsel, åkerbruk och slöjder beträffar, så synas de hafva blifvit handhafda af det lägre folket, och det finnes skäl att antaga, att Österländningarna haft med sig underhafvande (slafvar) som lärt de halfvilda Nordboarna i de trakter, der säd kunde växa, samma sätt att bruka jorden och skörda säden, som varit öfligt hos dem sjelfva i Södern. Vi hafva skäl att antaga att det första åkerbruket i Skandinavien härleder sig från dessa Österländningar.

Men för att bevisa att detta och åtskilligt annat är qvarlefvor efter Österländningarnas kolonisationer, icke blott i vår Skandinaviska Nord, utan äfven i andra Europas länder, der Phœnicer bevisligen kommit att bosätta sig, anser jag mig böra erinra Läsaren om följande upplysande omständigheter: I förra Afdelningen sid. 24 omnämnes att då Phœnicerna blifvit utdrifna ur Egypten, spridde de sig till många trakter af Europa och norra Afrika. Vi vilja derföre här i korthet efterse till hvilka länder det var, dit de begåfvo sig, och vi skola härvid

är i allt fall, att det tenn som blifvit användt till den brons, hvilken kommit vår Nord till godo, härleder sig från Vestern och att det äfven der stod i högt pris, af skäl att det afyttrades till många andra länder, der tenn ej fanns, men der brons behöfdes.

följa de grundliga forskningar, som D:r Röth meddelat i sitt lärda verk: *Geschichte unserer abendländ. Philosophie* 1 B. s. 90 o. f. hvarvid vi först vilja fästa uppmärksamheten på det som redan blifvit anfördt s. 24 att under den tid af mer än ett halft årtusende som Phœnicer vistades i Egypten, blef mycket egyptiskt inblandadt ej blott i deras gudadyrkan utan äfven i deras öfriga bruk och lefnadssätt; *och detta blef af dem fortplantadt till alla de folkslag, med hvilka de kommo i förbindelse* (Röth sid. 90 rad. 26). Det samma intygar den lärde Movers, isynnerhet med hänseende till deras religion och presterliga inrättningar. Denna anmärkning är af stor vigt för vårt ämne, och bör icke förgätas; vi komma längre fram att använda den. Men af denna orsak är det också af vigt att veta i hvilka länder det var, der de spridda Phœnicerna nedsatte sig. Dessa länder voro först de, af deras stamförvandter redan bebodda landsträckor: Phœnicien, Kypern, Kilikien, o. s. v. (Jemf. härmed Movers die Phœnizier 1 p. 43—44). Men de måste äfven hoptals söka sig andra boningsplatser, bland hvilka en af de första var Kreta, hvars äldsta inbyggare kallas Phœnicer, Karer och Pelasger. Namnet *Pelasger,* säger D:r Röth, "är fullkomligt af samma stam som *Philister,* hvilket knappt behöfver bevisas för någon som känner Österländska språken." Från Kreta utspridde sig denna phœniciska folkstam af Karer och Pelasger, *öfver hela Grekland ända till Italien* (sid. 91.) — — — Under namnet Pelasger förekommer denna folkstam oftast i de Grekiska underrättelserna. "*Pelasger* nämnas som äldre invånarne på många orter af Greklands fastland: Arkadien, Achaia, Athen, *) Beotien, Epirus, isynnerhet vid Dodona, i Thessalien o. s. v. De blifva uttryckligen benämnda som *barbarer* d. v. s. icke greker. I en sednare tid blefvo de till större delen hopsmälta med Grekerna och talade Grekiska. Dock ännu på Herodots tider, på de få orter der de hållit sig oblandade, talade de ett för Grekerna oförståeligt språk. Men att detta pelasgiska språk var intet annat än phœniciska, upplyses af de enskilta qvarlefvorna deraf i lokal- och stam-namn t. ex. Dodona, Dodan eller Dedan, som ofta förekommer hos Phœnicerna och Hebreerna t. ex. hos Sanchoniaton, som namn på en phœnikisk folkstam; och i gamla Testam. som namn på en ö i persiska hafsviken, den gamla bostaden för Phœnicer. Namnet *Jonier,* hos Homer *Jaoner,* tillhörde enligt Herodots intyg ursprungligen en pelasgisk folkstam, som först sednare antagit grekiskt språk och grekiska sedvanor. Jaoner, Jonier, kallas hos Hebreerna *Ivan,* och detta ord förekommer äfven som namn på en stad i Sydarabien. (Se vidare Röth s. 92.)

Det har således här blifvit, i öfverensstämmelse med Historiens intyg, ådagalagdt, dels att hvar helst Phœnicer satte sig ned, der spridde de i början sina

*) Det är märkvärdigt att Herodotos, som skref sitt verk 456—444 f. Chr. väl hade sig bekant att Athenarna voro ett pelasgiskt folk af Jonisk stam (Herod. 1 Kap. 56) men han visste icke hvad det var för ett språk som Pelasgerna talade (kap. 57), blott att det var ett barbariskt d. v. s. icke grekiskt språk; men att de vid öfvergången till Hellenerne, lärde sig deras språk.

sedvanor och sin gudadyrkan, ty de hade vanligen om ej alltid mer bildning än de äldre inbyggarna i de trakter, dit de anlände; dels att på de flesta ställen, der de kommit att bo, bortsmälte de sjelfva och deras språk småningom bland landets äldre invånares.

Dessa tvänne resultater, till hvilka grundeliga forskares undersökningar fört, äro särdeles vigtiga för vårt ämne; ty om det nu verkligen så förhåller sig, att Phœnicer varit spridda till Grekland, Italien och *vestra Europas kustländer*, så bör det icke förvåna oss om vi der återfinna orientaliska bruk, som vi ej träffa på de ställen der endast folk af Indogermaniska eller Arianiska stammen bott. Och detta inträffar också verkligen. — Vi kunna således härigenom förklara det eljest oförklarliga faktum, huru orientaliska bruk kunna förekomma i länder, så vidt aflägsna från Orienten. Sådana orientaliska bruk träffa vi icke blott i Grekland på Homeri tid, utan äfven längs Europas vestkust och på dess öar t. ex. det orientaliska bruket af stridsvagnar, äfven som det orientaliska sättet att skörda säden m. m. hvilket längre fram skall genom faktiska bevis ådagaläggas.

Nu torde böra i ordningen följa att genom figurer och beskrifningar öfver vapen, verktyg och smycken bekräfta hvad vi förut anfört, att det var en för Norden och för Europa främmande folkstam, som till en början införde bronsen till vår Nord; äfvensom deraf kan inhemtas på hvilken grad af materiel och tecknisk utbildning dessa kolonister då stodo, samt, så vidt kan utrönas, hurudana kroppsformer de hade, samt slutligen hvilka äfven fysiska förändringar de, under tidernas skiften och bronsålderns länge varande fortsättning, småningom undergingo.

Men då det skulle blifva alltför vidlyftigt att här införa figurer öfver alla olika former af bronssaker, som blifvit funna i Skandinavisk jord, så hafva hufvudsakligast sådana blifvit valda, som ansetts mest upplysande för ämnets utredning.

Det första blir således att fullständigare än förut visa, att *det folk som hit-fört bronsen, tillhört en för Norden och Vestern främmande stam.* Derom kunna vi lätt öfvertyga oss, om vi fördomsfritt undersöka en samling af bronssvärd, och betrakta längden af deras handtag; ty det måtte väl vara klart för alla, att dessa handtag äro sådana att de kunnat begagnas af dem, för hvilka de blifvit gjorda. Af de svärd med hela handtag (kaflar) som här blifvit aftecknade på planchen 1 och 2, hafva fig. 1, 2, 3, 4 och 13, kaflarna 2 tum 2 linier (56 m. m.) långa; deremot har fig. 5 kaflen 3 tum 2 lin., (80 m. m.) och fig. 6 har kaflen af samma längd. Om vi nu betrakta dem närmare, så finna vi att alla de svärd, som hafva korta kaflar äro mer eller mindre prydda med sådana orientaliska sirater, som i detta arbete på sid. 1 och 2 blifvit afbildade, då deremot alla de svärd, som ha kaflarnas längd af 3 tum och deröfver, alltid sakna sådana sirater och antyda dessutom, för ett öfvadt öga, ett sämre tillverkningssätt. Detta redan vid förra afdelningen

uppgifna förhållande har jag ytterligare funnit bekräftadt genom en sednare undersökning, som jag nyligen haft tillfälle att anställa i Museerna i Stockholm, Lund och Köpenhamn. Det kan således icke vara något tillfälligt; utan gensägelse måste kaflens längd på svärden visa bredden af de händer, för hvilka svärden blifvit gjorda och af hvilka de varit begagnade.

Om vi nu eftersinna hvilketdera af dessa tvänne slags svärd det var, som af de främmande kolonisterna först blifvit hit infördt, så torde vi genast kunna inse att det måste ha varit det slags, som hafva korta kaflar och äro prydda med orientaliska sirater, helst vi kunna följa dessa sirater på bronssaker, architektoniska verk och andra konstalster tillbaka ända till Phœnicien och Egypten *) och således bestämdt bevisa, att de icke uppkommit i Europa, utan blifvit hit införda från Orienten. Jag inser icke hur det vore möjligt att föreställa sig förhållandet annorlunda. Ty om vi försöka tänka oss att de första med brons hit inflyttade kolonisterna haft svärd med långa kaflar och utan sirater på sina vapen och smycken, men att de lärt sig här att pryda dem med sådana orientaliska, som vi nu träffa; så är det för mig omöjligt att inse, af hvem de *här* skulle ha lärt sig denna orientaliska konst; och det som vore ännu befängdare: deras händer hvilka i början varit breda som våra och som vanliga germaniska, skulle småningom hafva hopkrymt och blifvit allt smalare, för att kunna gripa om kaflarna på de med prydliga sirater försedda svärden. Vid minsta eftertanka torde man finna att detta antagande vore orimligt. Deremot är det lätt att inse, att kolonisterna, som hitkommit oblandade med sina orientaliska kroppsformer och sina dertill passande vapen, samt sina skönt tilldanade, med sirater prydda smycken, kunde och *måste,* under tidernas längd och hvarjehanda politiska förändringar, hafva blandat sig med (de mäktigare bland) infödingarna och att genom denna blandning deras afkomlingar småningom mer och mer, och i aflägsna slägtled fullkomligt, skulle få infödingarnas kroppsformer. Att denna förändring skett småningom är lätt begripligt, och derföre träffa vi också öfvergångar af begge slagen af svärd. Vi finna nemligen dels sådana *med* sirater, som genom handtagen närma sig något till de långkaflade; och dels sådana *utan* sirater som genom kaflens korthet närma sig de med sirater prydda. Enligt dessa åsigter kunna vi, vid betraktandet af en antiqvarisk bronssamling, nästan alltid skilja mellan de saker som tillhöra den äldsta delen af

*) I det föregående har jag sökt förklara åtskilliga af de figurer som förekomma på våra bronsvapen. Rörande spiralfiguren, som oftast förekommer på de vackraste vapen och smycken, får jag hänvisa till fig. 70—73 på 5:te planchen. Figuren 73 är tecknad efter ett fragment af ett i sandsten hugget pelarhufvud, funnet bland ruinerna i det gamla Thebe i Egypten, och sannolikt tilldanadt för närmare 4500 år sedan. Från Egypten och egyptiska monumenter har spiralfiguren spridts till Grekland och finnes i Atreus' skattkammare i Mykenæ, från tiden före Trojanska kriget. Atreus var, som bekant är, fader till Agamemnon och Menelaus. Originalet till förstnämnda fig. 73, har, jemte den sid. 49 nämnda balsamerade handen, blifvit mig föräradt af Herr Kommendörkapten C. B. Lilliehöök, som sjelf hemfört dem från Egypten. Nämnda spiral är 2 t. 6 lin. i genomsnitt. De 3 andra fig. 70, 71 och 72 äro fragmenter af pelarsirater. Se Kugler Gesch. d. Baukunst s. 143.

bronsåldern och dem, som tillhöra den mellersta eller yngsta, äfven om kaflen icke är fullständig. De förstnämnda äro nemligen merendels vackert formade och smakfullt prydda. Hit höra bland andra det vackra svärdet pl. 2 fig. 10, 10 a. med en ovanligt skön, glänsande mörkgrön ærugo nobilis och prydt med krumböjda taggiga figurer, som icke äro ovanliga på bronssaker i vissa trakter af halfön. Liknande förekomma äfven på bronser från andra trakter t. ex. på rakknifvarna tab. 36 bland "*Nordiske Oldsager*". Deremot anser jag svärdet f. 9, på samma planche vara bland de sednast tillverkade, ty det är sämre gjordt och har närmast skafttungan en lös bronsring (se pl. 5 fig. 60) som varit fästad vid öfra ändan af skidan; och vid denna har, något nedanför ringen, genom en nagel varit fästad den *jernögla* med sin *jernbögel*, som jemte ringen är aftecknad genom fig. 61. Genom bögeln har gehänget gått, och sannolikt varit fästadt vid en gördel kring veka lifvet, eller hängt öfver krigarens axel.

I närmaste sammanhang med de kortkaflade svärden, stå de små armbanden af guld eller brons, som äfven höra till den egentliga bronsåldern. Dessa armband eller armringar äro ofta så små att de omöjligen kunna trädas öfver handen upp på armen af något nuvarande fullväxt fruntimmer, af den stam som nu bebor vestra och norra Europa, och bevisa således att de qvinnor, som begagnat dem haft smala händer, i likhet med de männer som begagnat de korta svärdkaflarna. Sådana armband af guld eller brons träffas ej sällan i samlingar från bronsåldern. De här aftecknade tab. 3 f. 26 och 27 äro något större och hålla invändigt i genomsnitt 2 t. 4 linier. De spiralformiga armbanden t. 5 f. 68 hafva invändigt ungefär samma diameter.

Af hvad här ofvan blifvit anfördt om den småningom skedda förändringen af bronsvapnen, är påtagligt att Phœnicerna varit bosatta här under en ganska lång tid och att de äfven här slutligen hopsmält med landets äldre inbyggare; likasom vi se att förhållandet har varit på alla de ställen, der Phœnicer nedsatt sig bland ett för dem främmande folk, och der de äfven alltid slutligen helt och hållet försvunnit som eget folk och deras språk har uppgått i landets tungomål. Jemf. sid. 58.

Då nu sådant inträffat på alla andra ställen, dit Phœnicer kommit att bosätta sig, så vore det väl besynnerligt om det icke äfven skulle ha inträffat i vestra och norra Europa. *)

---

*) En utmärkt philolog i Dublin sade sig vara viss på att Phœnicer aldrig funnits i Irland, derföre att han ej funnit semitiska ord i landets gamla språk. Jag respekterar hvars och ens öfvertygelse, men kan icke dela den. De enda spåren efter Phœnicernas språk i Grekland träffar man i lokalnamn, och sådana skola finnas många på Irland, som erinra om Phœnicer och deras kult — och ett och annat sådant finnes äfven hos oss i Sverige och Norge. Semitiska ord finnas ju icke heller i Italienskan eller i fransyskan kring Marseille; och dock veta vi nu att äfven på sistnämda ställe funnits phœniciska prester, som på phœniciska språket hållit sin gudstjenst. Om semitiska ord inkommit och blifvit upptagna i de länders språk, der Judar länge uppehållit sig, känner jag icke.

Någon lärer hafva gjort den invändning att det visserligen varit ett främmande folk med smala händer, som hitfört bronsen; men det kan hafva varit ett Ostindiskt folk. Härtill får jag svara att siraterna på vapnen och smyckena förråda deras ursprung. Sådana finnas aldrig hos något Ostindiskt eller Indo-germaniskt folk; men hos Phœnicer och Egyptier kunna de följas tillbaka till de äldsta tiderna, så långt mensklig erinran sträcker sig.

Således anser jag det nu hafva blifvit mer än tillräckligt bevist, att bronsen kommit hit till Norden genom Phœnicer; att de sjelfva fört den hit och att de här varit under en lång tid bosatta.

Då vi nu äro inne på ämnet att bestämma de phœniciska konstsakernas relativa ålder, vilja vi försöka att bestämma den relativa åldern för Kiviksmonumentet, från hvilket våra undersökningar utgått. Att det tillhör bronsåldern är genast påtagligt af de figurer af bronsyxor, som äro aftecknade på första stenen till höger. Dessa likna fullkomligt den bronsyxa, jag (efter *Nordiske Oldsager fig. 112*) här låtit afteckna på pl. 3 f. 34, och denna liknar närmast fig. 113 i *Nord. Olds.* och denna åter har stor likhet med den jag här låtit teckna på pl. 3 fig. 35 från Skåne. Men ingen lärer kunna bestrida att ju alla dessa tre yxor tillhöra den äldsta tiden af bronsperioden här i Norden, hvilket både formen och siraterna påtagligen bevisa. Äfven de andra figurerna bevisa monumentets höga ålder: zickzackfigurerna, vagnshjulen med 4 ekrar, som visa att de hjul som *så* föreställas måste ha varit tänkta som tillverkade af gjuten metall, ty trähjul med blott 4 ekrar skulle platt icke duga att åka på, hvarom hvarje vagnmakare kan lemna upplysning; offerpresterna klädda i egyptisk prestdrägt med kapuchonger som stå fram i en spets öfver pannan; de krökta stridslurarna, lika den på pl. 4 fig. 50 aftecknade, och slutligen solgudens symboliska bild under form af en kegla eller pyramid. Allt detta synes mig tillräckligt bevisa monumentets höga ålder. Men ännu ett ovedersägligt bevis förefinnes. Det är nemligen påtagligt att detta monument med sina offerprester m. m. tillhör samma tidsperiod, som den för offringar bestämda Kittelvagnen, hvilken funnits i samma trakt af landet, och som är aftecknad på sid. 18. Men ingen lärer kunna betvifla att denna kittelvagn är samtidig med den alldeles likdane, som fanns vid Peccatel i Mecklenburg. Men under samma hög, som denna vagn, låg det bronssvärd, som här blifvit aftecknadt på planchen 2 f. 11, efter Hr Lischs teckning i *Mechlenb. Jahrbücher IX. f. 5.* Och detta svärd tillhör utan gensägelse, genom sin korta kafle, af 2 t. 2 lin. längd, och genom hela sin sköna form, den äldsta tiden af bronsåldern här i Norden. Efter alla dessa här framlagda bevis, kan väl ingen opartisk man betvifla att ju Kiviksmonumentet tillhör den äldsta tiden af bronsperioden här i Norden.

Men nu torde frågas: när var den äldsta tiden för bronsperioden här i Norden? Denna fråga är ännu, och blir förmodligen alltid omöjlig att bestämdt besvara. Redan

sid. 43 och 44 hafva bevis blifvit anförda att denna kulturperiod börjat långt tidigare här i Norden, än man hittills synes hafva föreställt sig. Utom de bevis, som på ofvan anförda och flera ställen blifvit framlagda, på Phœniceras i urminnes tider på vestra Europa drifna handel, kunna vi anföra osvikliga bevis att de äfven i södra Sverige hade sina stationer och idkade sin handel i en mycket aflägsen tid. I våra äldsta torfmossar i Skåne, de samma i hvilka ligga skeletter af Uroxar och Sköldpaddor, och som således antyda en tid som ej låg mycket aflägsen från den, då ännu Skånska vallen och den Preussiska utgjorde ett sammanhängande land, träffa vi, jemte redskap af flinta, äfven smycken af bernsten och, blandade med dem, äfven *glasperlor**) hvilka således ådagalägga Phœnicernas byteshandel med Vildarna, redan i en tid då här i landet ännu lefde sköldpaddor och uroxar. Jemf. Nilss. Skand. Faun. I s. 531; III s. 10. Att de här i landet bosatta Österländningarna oftast begagnat horn af uroxar, som således ännu lefde i skogarna, till sina stridslurar, bevises af den här pl. 4 f. 50, aftecknade stridsluren af brons, hvilken obestridligen är gjord efter modellen af ett uroxhorn. Samma krumböjda form se vi äfven på de stridslurar, som äro afbildade på Kiviksmonumentet, stenen n. 8.

Af allt detta synes mig obestridligen följa, att början af bronsperioden och som är det samma, af Phœnicernas handel här i Norden, ligger i en så aflägsen forntid att vi derom icke gjort oss någon föreställning. Så mycket synes derföre kunna tagas för gifvet att Österländningarnas handel här på vår Nord redan bedrefs af Tyrierna och är till sin början vida äldre än Karthago, som anlades kring 800 f. Chr. Men den fortsattes af Karthaginensarna och efter dem af Massiliensarna. Dock huru länge denna period varat, och när i tiden den här i Norden upphört, kunna vi icke bestämma; men att den varat en mycket lång tid, hafva vi många anledningar att antaga.

Men om frågan endast är att blott relativt d. v. s. i förhållande till de andra kulturperioderna bestämma början och slutet af denna högst märkvärdiga och för Norden ursprungligt främmande kulturperiod, synes mig att vi böra noga bestämma hvad vi dermed förstå; och för att, om möjligt undvika att blifva missförstådd, vill jag här framlägga hvad jag, för min del, förstår med hvardera af de tre ifrågavarande kulturperioderna. Således förstår jag med:

*) Jag torde här få anföra hvad jag om dessa glasperlor yttrat i "*Nordens Ur-invånare* I. sid. 46 der äfven figurer af dem finnas pl. IX. f. 118, 119. "De äro af en ganska rå tillverkning. Hålet i dem är icke borradt, utan antingen blåst eller i den smälta massan stucket med ett hårdare instrument af metall eller bränd lera o. d., och af slipning finnes ej annat spår än att den från hålet på ena sidan utstående kanten stundom är bortslipad. De häntyda således på glassmälteriets barndom; men det oaktadt är det väl knappt antagligt att de blifvit tillverkade af samma folk som nyttjat yxor och mejslar af sten. De häntyda utan tvifvel på ett främmande folk, som med Skandinaviens vilda urinvånare stått i handelsrelationer och som, för glasperlor och dylikt kram, tillbytt sig deras bernsten, skinnvaror och andra produkter, på samma sätt som ännu byteshandel sker mellan Européer och Vildarna på Söderhafsöarna samt i Norra Amerika." Af hvad jag då, för 20 år sedan härom skref, har jag under fortsatta undersökningar ej fått anledning att ändra något.

1) *Stenåldern* den tid i ett folks kultur-tillstånd, då det nyttjade *blott* sten, trä, ben o. s. v. till vapen och verktyg.
2) *Bronsåldern* då eggvapen och andra skärande redskap voro af brons; och
3) *Jernåldern* då eggvapen och andra skärande redskap voro af jern, *och alla bronsvapen aflagda.*

Häraf torde man lätt inse att jag för min del icke antager, att Homerus eller hans hjeltar, hafva lefvat i *Jernåldern,* ehuru jernet ofta omtalas i hans skrifter; ty de flesta eggvapen som omnämnas och, så vidt jag kan erinra mig, alla stridsvapen som beskrifvas: svärd, lansar, pilar, voro af brons och till formen alldeles lika dem, vi finna i jorden hos oss.

Tiden för dessa vapens begagnande af Grekerna bestämmes olika; Trojas förstöring utsättes af somliga till 1270, af andra till 1183 f. Chr. och 2 eller 3 sekler derefter anses Homerus hafva lefvat, kring 900 f. Chr.

Sednare träffa vi bronsen som stridsvapen hos Massageterna, en Skytisk folkstam, som bodde på en vidsträckt slätt öster om Kaspiska hafvet. Herodot, som beskrifver dem, säger att de använde guld och brons till allt. Till sina spjut och pilspetsar och stridsyxor nyttjade de intet annat än brons, till smycken, guld. Herod. I. k. 215. Det var, som Läsaren erinrar sig, dessa Skyters drottning Tomyris, mot hvilken Cyrus drog i härnad, och sedan han slagit hennes armée och tillfångatagit hennes son, som af harm dödade sig sjelf, samlade hon åter truppar och slog Perserna och dödade Cyrus. Detta skall ha tilldragit sig 530 år f. Chr. Häraf känna vi således tiden för bronsens begagnande af Massageterna.

Ännu sednare spåra vi bronsvapen hos Karthaginenserna i slaget vid Cannæ, 216 år f. Chr. — Strabo som föddes år 50 f. Chr. och dog kring år 20 e. Chr. berättar att köpmännen föra bronssaker till Tennöarna (Strabo I. p. 145 nederst) och på ett annat ställe yttrar han att *tenn* föres från Britannien till Massilia (Strabo I. p. 122, 18;) men häraf följer icke att detta allt skedde ännu på Strabos tid, ty han har samlat sina underrättelser från vida äldre författare: Polybius, Posidonius &c. och dessa måhända från ännu äldre. Och häraf erhålla vi således ingen ledning för att bestämma bronsåldern här i Norden. Att den börjats mycket tidigt, ha vi sökt med flera skäl ådagalägga, och vi skola ännu framlägga flera; och att den slutats förr i tiden, än man vanligtvis föreställer sig, torde äfven kunna ledas i bevis. Emellertid är det påtagligt af de skäl, som blifvit anförda att den funnits här under en mycket lång tidrymd, och det synes mer än blott sannolikt att den fortfor här åtminstone ännu 3 till 400 år före Christi födelse.

Vid denna tid inträffade här i Norden en resande vid namn Pytheas, af hvars Resa till Thule vi skola försöka att tolka några af de fragmenter, som finnas qvar, och visa att våra yttrade åsigter om Phœnicernas härvaro, deraf vinna ytterligare bekräftelse.

Pytheas, som var bördig från det gamla Massilia, nu varande Marseille, företog sin resa till Norden kring 350 år f. Chr. således för omkring 2200 år sedan. *)

Det är bekant att af denna märkvärdiga resa finnas qvar blott några få brutna stycken, anförda af en och annan grekisk och romersk författare, stundom med tydlig afsigt att förlöjliga författaren och att ådagalägga att det mesta han sagt var rent af diktadt.

Detta oblida omdöme hade sin grund deri att ingen hvarken grek eller romare förstod honom, ty ingen hade på den tiden besökt de polartrakter, Pytheas beskrifvit. Åtskilliga af de naturfenomener, han der såg och vid sin hemkomst beskref för sina landsmän, måste derföre förefalla dem som dikter och skryt. Också hafva de stundom framställt dem i sina skrifter på ett sätt att man tydligt inser att de hvarken förstodo eller ville förstå dem. För att bevisa detta behöfves blott att anföra följande ställe hos Strabo: "Derefter berättar han (Pytheas) om trakterna vid Thule att der icke vidare finnes hvarken jord eller haf eller luft, utan en af dessa sammansatt massa, lik en hafslunga, hvari han säger att jorden och hafvet och allt gungar" m. m. Detta referat är uppenbart falskt, då han (Strabo) först låter Pytheas säga att vid Thule fanns hvarken jord eller haf eller luft och straxt derefter att i massan af det som liknade en hafslunga, jorden och hafvet och allt gungade.

Det för Strabo oförklarliga som Pytheas berättat, ville han göra ännu oförklarligare och alldeles orimligt för att visa hvilken storljugare Pytheas varit; och hela grunden till detta agg ligger deri att det stred emot Strabos geografiska system att jorden skulle vara af menniskor bebodd så långt åt Norr. Hvad Pytheas här skrifvit är, oaktadt det oriktiga referatet, lätt att inse, och det nordiska naturfenomen, hvartill han varit vittne, har han beskrifvit fullkomligt efter naturen, hvilket längre fram skall faktiskt bevisas.

Men Pytheas' sednare tolkare, till och med våra samtida hafva i vissa fall icke stort bättre förstått honom än Polybius och Strabo. Hur de kunnat förklara det fenomen vid Thule, som Pytheas säger vara likt en massa af maneter, att vara flytande isberg i polarhafvet, eller sanddynerna utanför Jutland, eller att den af Plinius öfverdrifna uppgiften om ebb och flod (æstus maris) vid England, skulle vara Gejsern på Island m. m. är åtminstone för mig alldeles obegripligt. **) Eget torde det också förefalla att, oaktadt man tydligt kunnat inse att åtskilliga högnordiska na-

*) Bessell *über Pytheas von Massilien* s. 8, antager som sannolikt att Pytheas reste mellan 366 och 327 f. Chr. Då året i allt fall icke kan närmare bestämmas, har jag antagit det runda talet 350; men får härvid nämna, att hvad vi med full säkerhet känna är, att resan inträffade i 4:de seklet före Chr.

**) En i många afseenden för öfrigt lärd och förtjenstfull författare *W. Bessell* har i sin ofvan anförda skrift *über Pytheas von Massilien*, 1858 s. 47—49 rörande ifrågavarande ställe gifvit en utförlig och lärd förklaring, till hvilken jag torde få hänvisa Läsaren, men i hvilken jag för min del icke kan instämma.

turfenomen af Pytheas blifvit beskrifna, har dock, så vidt jag vet, ingen nordisk naturhistoriker utom förf. *) försökt att förklara dem.

De som förklarat Pytheas hafva varit i andra delar: Astronomi, Filologi, Geografi m. m. mycket grundliga och lärda män, hvarföre också hans utmärkta förtjenster om Astronomi, Geografi m. m. njutit full rättvisa; men Nordens naturförhållanden, hvilka Pytheas beskrifvit, hafva de icke känt och de ha icke aktadt nödigt att derom underrätta sig. Derigenom har en mängd mer och mindre lärda uttydningar tillkommit, utan att af dessas författare två tänka fullkomligt lika, knappt i någon enda väsendtlig punkt öfver tolkningen af denna märkvärdiga text. En sednare författare vederlägger alltid sina föregångare, och sådant synes förhållandet alltid skola blifva, så länge ämnet behandlas af lärda män, utan egen erfarenhet om nordiska naturförhållanden. Härigenom har också skett, att ända till närvarande tid, meningarna äro delade om läget af *det Thule,* det vill säga *den trakt af Norden,* öfver hvilken Pytheas spridt de första strålarna af ljus.

Orsaken att jag åter här företager ett försök att, utförligare än för 25 år sedan, tolka Pytheas' reseberättelser, är den att jag, under bearbetandet af Skandinaviens bronsålder, kommit att betrakta dem från en synpunkt, från hvilken, så vidt jag vet, ingen förut kommit att se dem, och som sätter dem i det närmaste samband med undersökningarna rörande bronsperioden och den dermed samtidiga Baalskulten här i Norden. Det har nemligen för mig blifvit tydligt, dels att Pytheas var phœnicisk Baalsdyrkare, och dels att hans resa här i Norden inträffade under bronsperioden.

Dessa begge omständigheter, som kunna nära nog historiskt bevisas, synas mig lemna en förut saknad vägledning vid tolkningen af Pytheas' resefragmenter; ty de gifva anledning att med temlig visshet inse både hvilken väg han följde under sin resa här i Norden, och att med denna resa var förenadt äfven ett annat ändamål, än det rent vetenskapliga.

För att först bevisa att Pytheas var phœnicisk soldyrkare, torde jag få erinra Läsaren om det fordna förhållandet med Pytheas' födelsestad Marseille, i anseende till den religion der dyrkades.

Den stad som nu kallas Marseille blef af Romarena kallad Massilia, af Grekerna Massalia. Den var anlagd kring 600 år f. Chr. af Jonier från Phocœa i Mindre Asien. Att Jonierna äro af en pelasgisk d. v. s. en phœnicisk-grekisk folkstam har redan sid. 58 blifvit anfördt, äfven som att då de inflyttade i Grekland talade de ett barbariskt språk, men att sedan de blifvit blandade med grekerna antogo de småningom grekiskt språk och försvunno efter hand som eget folk. Dessa Jonier i Phocœa voro de första bland Grekerna som företogo långväga sjö-

*) *Commentarier till Pytheas resa* af S. Nilsson, Physiographiska Sällskapets Tidskrift 1837 s. 44.

resor och anlade talrika kolonier: vid Adriatiska hafvet, på Corsika, i Central-Italien, Gallien och Spanien. Af dessa blef Massilia den mest frejdade.

Det berättas, säger Strabo (IV. 1 4 Paris. uppl. 1 s. 148, 52) att då Phocæerna voro färdiga att begifva sig åstad för att anlägga denna koloni, fingo de ett orakelsvar, som befallde dem att af den Ephesiska Diana (det är samma gudinna som Phœnicernas Astarte) mottaga en anförare för seglingen. För att efterkomma denna befallning, lade de till vid Ephesus och frågade på hvad sätt de kunde verkställa det uppdrag de fått. Då uppenbarade gudinnan sig i sömnen för Aristarche, en af de mest hedrade tempelfruarna, och befallde henne att segla bort med Phocæerna och taga med sig en afbild af helgedomarna. Sedan detta skett anlade de kolonien Massalia, byggde der ett tempel åt Diana, satte Aristarche till dess prestinna och hade henne i stor heder. Redan i Phocæa hade de dyrkat solguden Apollo d. v. s. den phœniciske Baal, hvars dyrkan, säger Strabo, är gemensam för alla Jonier; men Dianas för Ephesierna. Nu fingo de begges helgedomar förlagda till Massalia. Strabo säger också att (på hans tid?) fanns inom borgen ett Dianas tempel och ett Apollos tempel. Det förtjenar anmärkas att efter begge dessa afgudahus hafva funnits spår ännu i våra dagar. Enligt *Dictionaire generale de Biographie et d'Histoire*, Paris 1857, finnes ännu en gammal kyrka i Marseille som varit ett Dianas-tempel *) och för några år sedan, 1845, har man bland ruinerna af ett nedrifvet hus, som äfven legat i gamla staden, i närheten af *la Major*, funnit en gammal stentafla med en phœnicisk inskrift, som visar att den varit uppställd i ett Baals-tempel och innehåller ordningsregler för de offrande. **) Den har blifvit beskrifven och aftecknad af den lärde D:r Movers i hans skrift: *Das Opferwesen der Karthager*, Bresl. 1847, och lemnar högst märkvärdiga upplysningar, rörande denna phœniciska koloni; hvarom något mer sedan.

Strabo som beskrifver staden och hamnen, såsom på hans tid särdeles präktiga, säger att dess författning var republikansk. Det samma upplyses af stentaflan, som tillika underrättar att der voro *Sufeter*, likasom i Karthago, och att isynnerhet religionsväsendet var inrättadt på Karthagiskt vis. Massiliensarna idkade mest sjöfart och handel; de eröfrade dock några landsträckor kring staden, och anlade åtskilliga kolonier.

Då Pytheas reste från Massilia åt norden, 350 f. Chr. hade således denna koloni varat i 250 år och var allt jemnt i stigande utveckling. Då nu religionen derstädes ända från början varit den phœniciska, och der fanns tempel så väl för solguden Baals, som för naturgudinnan Astartes kult och, så vidt man vet, fanns der ingen annan gudadyrkan, hvarom man så mycket mer blir öfvertygad då man känner att, utom Judarna, har intet folk funnits, som så strängt hållit på sin reli-

*) On remarque l'anicenne cathedrale, dite *la Major*, qui etait un temple de Diane.
**) Den förvaras på Museum i Marseille, och ett gipsaftryck deraf finnes i Bibliotheket i Paris.

gion och iakttagandet af alla dess ceremonier, som Phœnicerna, (hvarom längre fram) så kan icke den minsta anledning vara att betvifla, det ju Pytheas tillhörde samma phœniciska religion, till hvilken hela staden och kolonien bekände sig, helst det är historiskt säkert att denna bibehöll sig der ännu långt efter Pytheas tid. Detta bevisas bland annat deraf att sedan Massiliensarna genom sin handel blifvit en rik och mäktig stat, så att de äfven voro i stånd att biträda Romarena vid deras eröfringar, låto dessa, Massiliensarna till ära, uppsätta Dianas bild på Aventinska berget (i Rom) i samma form och ställning som den hade i Massilia, der denna gudinna enligt Strabos uttryckliga intyg, hölls lika helig som i sjelfva Ephesus. (Jemf. sid. 42). Detta rörande phœniciska kulten i Massilia före och efter Pytheas tid.

Hvad nu beträffar *bronsåldern,* så synes det säkert att den ännu fortfor; ty ännu mer än 130 år derefter brukade Hannibals soldater i slaget vid Cannæ (216 f. Chr.) bronssvärd lika dem som ur jorden uppgräfvas hos oss, hvarom åtskilligt förut blifvit anfördt.

Det vänskapliga förhållandet till Romarna bibehöll sig länge och under denna tid utvecklade sig äfven ett annat förhållande, som i ethnografiskt afseende är märkvärdigt och bör icke med stillatigande förbigås. Med Massiliensarnas stigande makt, steg äfven deras utveckling i vetenskap och skön konst; och märkvärdigt är att här inträffade alldeles samma förhållande som förr hade inträffat i Athen. Rörande denna stat förtäljer Herodot (I. 56) att då Lydiska Kungen Croesus lät fråga oraklet i Delphi hvilka stammar i Grekland voro de mäktigaste och hvilkas vänskap han borde söka, fick han det svar att der funnos två ursprungligt skilda folkstammar som voro förmer än de andre, nemligen Lacedemonierna som voro af Dorisk stam och Athenarna af Jonisk. Dessa Jonier voro ett pelasgiskt folk, som satt sig ner bland Athenarna och liksom alla Pelasger talade ett barbariskt språk. Men vid öfvergången till Hellenerna lärde de sig deras språk och deri, nemligen i språkets renhet och välljud, likasom i mycket annat har, såsom man vet, det Attiska folket öfverträffat alla de andra, så att de förnämare och rikare Romarna, då de enligt tidens bruk skickade sina söner till Grekland för att grundligt lära sig grekiskt språk och bildning, sände de dem alltid till Athén. Något alldeles dylikt inträffade äfven i Massilia, hvars invånare voro ursprungligen af samma pelasgiska stam som Athenarna. De anlade offentliga undervisningsanstalter, der isynnerhet undervisades i vältalighet och filosofi, och de gingo deri så långt att äfven de förnämaste Romare, i stället för att resa till Athén, reste till Massilia för att lära sig Grekiskt språk och litteratur. (Strabo IV. 1, 5 Par. p. 150.)

Som ytterligare bevis på Massiliensarnas vänskapliga förhållande till Romarna kan äfven anföras att Romerska fältherren Marius, som såg att flodmynningen småningom tillstoppades af slam, så att inloppet till staden försvårades, lät gräfva en kanal i hvilken större delen af floden upptogs, och denna kanal skänkte

han till Massiliensarna, som deraf skaffade sig stora fördelar och togo tull af dem som gingo upp eller ut derigenom. På den ö, som bildades mellan flodens begge utlopp, var det som den Ephesiska Dianas tempel låg. Äfven anlade de vårdtorn och fyrbåkar för att visa de sjöfarande vägen in till hamnen. Äfven detta var således inrättadt på phœniciskt sätt. Att mynt med Apollos (solgudens) bild blifvit slagna i Massilia har på ett annat ställe blifvit nämdt. Men hvad som bevisar att der i Massilia fanns icke blott phœnicisk *gudstjenst,* utan till och med phœniciska prester, som på phœniciska språket förrättade gudstjensten, är den ofvannämnda stentaflan som på sistnämnda språk innehåller föreskrifter att iakttaga vid offringarna.

Det har synts mig nödvändigt att göra sig ett klart begrepp om dessa förhållanden, för att rätt kunna fatta betydelsen af Pytheas' resa som derifrån utgått.

Således, för att med få ord upprepa hufvudinnehållet af hvad här blifvit adagalagdt: Pytheas, ehuru han, likasom öfriga Massiliensare på hans tid, skrifvit sitt verk på grekiska språket, var dock, likasom de, en Baals- och Astartes dyrkare. Således om han, som jag skall söka leda i bevis, tog vägen längs vestkusten af Europa, ända inom polcirkeln, så träffade han öfver allt religionsförvandter, ja till och med stamförvandter på denna sin färd. Ty på andra ställen har jag sökt leda i bevis, att friska spår efter phœnicisk Balskult ännu efter årtusenden finnas qvar bland folket längs kusten ända upp förbi Lofoden; och här skall jag söka ådagalägga, att Pytheas verkligen besökt samma vestkust ända in i polartrakterna.

Tager man dessa förhållande i betraktande, så ligger det nära till hands att Pytheas, som egentligen var Astronom och Geograf, blifvit sänd af Massiliensiska regeringen eller kanske snarare af några rika köpmän för att, jemte insamlandet af astronomiska och geografiska notiser, äfven skaffa underrättelser om de trakter i Vestern och Norden af Europa, på hvilka först Tyrierna och sedan Karthaginenserna drifvit en så förmånlig handel, och i hvilken Massiliensarna såsom kloka köpmän gerna ville taga del. Detta synes äfven hafva lyckats dem, ty Strabo säger uttryckligen att äfven till Massilia föres tenn från Britannien. Det är anmärkningsvärdt och bör icke förbises att, så väl *Tennöarna* som *Bernstensöarna* på Strabos tid, redan fått Grekiska namn; de förra kallades *Kassiterides,* de sednare *Electrides,* och då inga andra Greker än Massiliensarna besökt dem, är det klart att det var dessa *Græci recensiores* Plin. som gifvit dem grekiska namn. Hvad Tyrierna och efter dem Karthaginensarna förut kallat dem på phœniciska, eller hvad de hetat på landets eget språk, känna vi icke.

Att Pytheas var en utmärkt Astronom, har ingen kunnat bestrida; och om uppgiften är riktig att han, utan annat instrument än en Gnomon (en solpelare) bestämde latituden för Massilia så noga, att blott några sekunder skilja emellan

hans bestämmelse och de sednast gjorda; så måste man erkänna att han var en stor mästare i denna vetenskap. Enligt Bessell p. 2, befinnes, vid beräkning af Pytheas' uppgift, Massilia ligga under 43° 17′ 8⅘″, då den i sjelfva verket ligger under 43° 17′ 50″ n. br. Enligt *Diction. de Biogr. et d'Hist.* ligger den under 43° 17′ 52″. Han var också den förste, som noga bestämde läget af Nordpolen på himlen.

Om Pytheas, då han från Marseille började sin resa mot Norden, tog vägen ut genom Gibraltarssund, eller på floderna genom Gallien, derom äro meningarna delade, och för vårt föresatta ämne kan det vara likgiltigt; dock synes den förra meningen vara antagligast, helst vi veta att Pytheas verkligen varit i Gadeira (Caditz) och der anställt åtskilliga fysiska iakttagelser, t. ex. öfver ebb och flod, hvilket dock kunnat ske på återresan. Men deremot är det af vigt att lägga märke till hvad Pytheas sjelf, enligt Polybius, anförd af Strabo (11, 4, 9 Par. I. p. 86) har sagt, att han *berest hela Europas kust från Gades*, till Tanais (?) *) och dervid nämnes äfven Thule, i sammanhang med denna kustresa. Dock är det att förmoda, att Polybius här som på flera ställen missförstått Pytheas, och att man med säkerhet endast kan antaga att Pytheas, sedan han beskrifvit trakterna vid Thule, i sin reseberättelse sagt att han berest hela Europas hafskust, således kusterna af Spanien, Frankrike, England, Holland, Nordtyskland, Danmark, Sverige och Norge, och *så* synes äfven Hr Bessell (*Pytheas von Massilia* s. 21) hafva förstått det anförda stället. Och detta är utan tvifvel det rätta, ty vi finna spår i hans ännu tillgängliga resefragmenter, som bevisa att han besökt åtskilliga ställen vid denna kust ända upp till polcirkeln. Då vi nu i det föregående sett många spår efter Phœnicerna längs samma kust ända långt upp i Norge, och vi äfven snart i fortsättningen skola framlägga ännu flera bevis på semitiska bruk i nämnde trakter, och då vi nu äfven veta att Pytheas var phœnicisk soldyrkare och ursprungligen af pelasgisk- (d. ä. phœnicisk-) grekisk stam, så ligger det nära till hands att han på sin resa följt samma stråt, som Phœnicerna före honom banat och att han med deras fartyg (ty säkert gingo ännu inga Massiliensiska fartyg längs denna kust) rest från den ena phœniciska handelsstationen till den andra hela kuststräckan uppåt. **) Endast på detta sätt kunna vi förstå att, för Pytheas, som enskilt man och fattig (ἰδιώτῃ ανθρώπῳ και πένητι Polyb. ***), det var möjligt att verkställa denna vidsträckta resa på en tid, då invånarna på hela denna kust-

*) Hvad med detta Tanais skall förstås, derom hafva många skiljaktiga meningar blifvit yttrade.

) D:r Movers 3 s. 23 omnämner "*de med talrika tyriska Handelskolonier betäckta atlantiska kusterna*"; och säkert har han rätt att många Handelskolonier här blifvit anlagda af Tyrierna före Karthagos tid. Det är antagligt att föreståndarna för dessa kolonier, under tidernas lopp skulle blifva Furstar, hvar i sin stad. Det är derföre anmärkningsvärdt hvad Cæsar berättar, att i de trakter i Britannien som han besökte, voro många småkungar, men att de merendels lefde i fred med hvarandra; och det var just dessa småkungar som hade det gamla orientaliska bruket af stridsvagnar, hvilket nogsamt förråder deras egen orientaliska härkomst. *) Strabo I. 86, 12.

sträcka ännu voro stadda i ett mer eller mindre vildt tillstånd. Man skall invända att detta är blott en gissning. Det medgifves; men en gissning som allena kan förklara *alla* de obestridliga data, som reseberättelserna innehålla; en hypothes som ensam kan förklara alla föreliggande fakta, är nära nog en bevisad sanning.

Man har förlagt Pytheas' *Thule,* bland annat, till Island och dervid tagit Grönland till hjelp, men vid närmare eftersinnande, torde man finna att detta antagande är otänkbart. För det första är det temligen säkert att Island ännu icke var bebodt 350 år f. Chr. och Grönland hade då visst icke andra invånare än Eskimoer; för det andra: hur skulle Pytheas ha kunnat komma dit? ty säkert gingo inga phœniciska, och lika litet några andra skepp till Island. Också ha på Island aldrig funnits spår efter phœniciska kolonisationer; *) men sådana träffas deremot på flera ställen längs Skandinaviens kust, hvilket här skall än vidare ådagaläggas. För detta ändamål skola vi söka att följa Pytheas på hans färd.

Anländ till vestkusten besökte han derifrån Britannien, som han i flera riktningar genomreste. Derifrån begaf han sig upp till vestkusten af kontinenten, der han, enligt Plinius, omtalar ett *æstuarium oceani* af 6000 stadiers (d. ä. 150 geogr. mils) längd, som på landets språk het *Mentonomon,* och som beboddes af germaniska Guttoner. En dags resa derifrån, säger han, är en ö "*Abalus*" till hvilken bernsten om våren uppkastas af vågorna, såsom en hafvets utrensning, och nyttjas af invånarna i stället för ved (*pro ligno utitur* Plin.) eller säljes till de nästgränsande Teutonerna. **) — Att man velat förlägga ofvannämnda *Mentonomon* till preussiska kusten af Östersjön, derföre att der nu förtiden uppgräfves bernsten, är alldeles oriktigt. *Mentonomon* skall vara ett kymbriskt ord, hvars betydelse fullkomligt motsvarar det latinska *æstuarium,* hvarmed Plinius återgifvit det, och således betyda den delen af en strand, som under ebben är torr och under flodtiden står under vatten. Detta förutsätter en strand med ebb och flod, men sådan finnes icke i Östersjön, knappt i Kattegat. På Norrska heter ordet *Fjære,* på Tysklands vestkust *Watt;* i Svenskan ha vi intet motsvarande ord, emedan vi ej ha sjelfva saken. Af dessa och åtskilliga andra skäl föranledes jag att antaga Werlauffs mening att med *Mentonomon* menas Europas vestkust från Skagen till Nederländerna, der vi veta att Kimbrer då bodde ***) och dit äfven längdmåttet 6000 stadier passar, men alls

*) Orsaken att Island kommit att anses för Pytheas' Thule är blott den att munken Dicuil 825 omtalar att några Irländska munkar, för 30 år sedan, således kring 795, uppehållit sig der från Februari till Augusti och ansett ön vara Thule. P. A. Munchs Norske Hist, I. s. 418, 447.

**) Man har bland annat gissat att detta electrum skulle vara *brunkol;* men mellan bernsten och brunkol är dock en så väsendtlig olikhet, att de aldrig kunna förblandas. Tänkbart är åtminstone att bernsten, der den fanns i mycket stor mängd, kunnat användas i stället för trästickor att brinna som *pertor* för att lysa. Dock detta är en bisak.

***) Så antages det af alla forntidens författare: Mela, Plinius, Tacitus och Ptolemeus, alla utom Strabo, som ej antog Kimbrer längre upp än till Elben, förmodligen af det skäl att han, enligt sitt geografiska system, ej ansåg jorden vara beboelig längre i norr.

icke på preussiska Östersjökusten. Dessutom veta vi icke hur denna kust såg ut 350 år f. Chr. eller om bernsten då var der funnen; det var några hundra år sednare som Romarena derifrån fingo bernsten. Åtminstone inträffade vid pass 200 år efter Pytheas' tid en förfärlig öfversvämning, som kom från östra delen af Östersjön, utvidgade dess stränder, och utdref en mängd af de i Skåne och Danmark boende Kimbrerna. (Se den geologiska afdelningen af detta arbete).

Emellertid är det af stor vigt för vårt ämne att utröna hvad det var för en inhemsk folkstam, som bodde i dessa trakter af södra och vestra Skandinavien, då Pytheas besökte dem.

Härom kunna vi få upplysning af de lokalnamn, som förekomma bland Pytheas' resefragmenter och hos hans kommentatorer.

De flesta af dessa namn har man härledt från det kymbriska språket. Den lärde Språkforskaren och Historikern Prof. Rud. Keyser i Christiania har i sin berömda Afhandling *Om Nordmändens Herkomst og Folkeslägtskab. Christiania 1837,* så utförligt och grundligt afhandlat detta ämne, att jag anser ingenting för det uppgifna ändamålet behöfva tilläggas, hvarföre jag tillåter mig att här införa ett utdrag deraf:

Sid. 395. yttrar sig Hr Keyser: *Kimbrerna* (*Κίμβροι* eller *Κήμβροι,* Cimbri) blefvo Romarena bekanta genom deras angrepp på det Romerska riket kring 100 år f. Chr. i förbindelse med Teutonerna. Dessa Kimbrer uppgifvas af de äldre grekiska och romerska historieskrifvarne än för Kelter, än för Germaner; men de gamles stora obestämdhet i bruket af dessa namn, gör det ytterst vanskligt att här bygga på deras uppgifter. De fleste nyare hafva, på grund af den nära förbindelse, hvari Kimbrerna på detta tåg befunno sig med Teutonerna, hvilkas tyska härkomst är alldeles otvifvelaktig, äfven förklarat de förstnämda för ett tyskt folk.

Det gifves måhända vigtiga grunder som tala för den mening att de Kimbrer, som vid detta tillfälle blefvo för Romarena bekanta, hafva åtminstone varit starkt blandade med Tyskar; men det finnes derföre intet som hindrar att antaga folknamnet Kimbrer att ursprungligt tillhöra ett Keltiskt folkslag. Härför talar sjelfva namnet. Det är nemligen bekant att den gren af den Keltiska folkstammen, som ännu bebor Wales och som i äldre historiska tider har bebott hela den sydliga delen af *Britannia* samt den nordöstliga delen af *Gallia,* eller det så kallade *Gallia belgica,* så långt tillbaka i tiden som man känner den, har kallat sig sjelf *Kymro* eller *Kymbro* — ett namn som i deras eget språk betecknar: *första eller förnämsta inbyggare.* (W. Owen Dict. of the Welsh language) Att detta är samma namn som Grekernas och Romarnas Kimbroi och Cimbri är uppenbart.

Betraktar man nu de två namn på det nordliga haf, som Grekerna uppgifva för Kimbriska, nemligen: *Morimarusa* och *Cronium,* så skall man också finna att de äro helt enkelt *Kymriska* och, i det nuvarande Wælska språket, just hafva den betydelse, som de efter Plinius' utsago skulle hafva. Ordet *môr* betecknar nemligen

i det Wælska: sjö, haf; och *y môr marw* helt enkelt det döda haf (Owen Dict. s. v. môr); *Croni* betyder i samma språk: att samla sammans (Owen l. c.) och *muir-croinn* (egentligen det sammanlöpna hafvet) betyder ännu i det närbeslägtade Irska språket: *Ishafvet* (Adel. Mithr. 2, 54). Men detta är icke blott förhållandet med dessa tvänne namn, utan också med största delen af de öfriga som tillhöra Pytheas' tid; ty äfven de hafva uppenbarligen sin rot i den Keltiska språkstammen och närmast i dennes Kymriska gren. *Rubeas* är utan tvifvel det Wälska *Rhybyz* d. ä. *tecken, varning* (Owen) — en passande benämning på ett starkt i ögonen fallande sjömärke. *Basilia* synes helt enkelt vara det Wälska bås-lle d. ä. lågt, sidt liggande land. (Owen l. c.) Benämningen *Cartris* som af Plinius tillägges den Kimbriska halföns nordspets, tillhör utan tvifvel äfven Pytheas' tid. Ordet *Carth* betyder i Wälskan: *utsida, ytterdel* (Owen Dict.) således *Cartris* en rand, kant eller flik. Namnet *Mentonomon* häntyder också på ett Kymriskt ursprung; man har härledt det af de Wälska orden: *men* ställe, *ton* bölja, vatten och *man* liten; således skulle det betyda: det låga vattnets ställe, och uttrycka begreppet af Romarnas *æstuarium* (Wachter præf. ad Gloss. Germ. & 45.) — Namnet *Abalus* är på det nogaste beslägtadt med andra Keltiska ställesnamn, neml. i Gallia: *Aballo* (det nuvarande *Avallon*) och i Britannia: *Avallonia* en latinsk form af det gamla Kymriska namn på en ö i Sommerset-Shire" o. s. v. Men detta hindrar dock icke, som mig synes, att för dessa namn Baltia och Abalus ordet *Bal* kan ligga till grund.

Om också vid härledningen af en och annan af dessa benämningar något kunde vara att anmärka, så torde ej kunna nekas att ju de flesta verkligen otvunget härleda sig från den Keltiska språkstammens Kymbriska gren.

Af hvad här blifvit anfördt torde således anses vara afgjordt, att då Pytheas reste här i Norden, bodde Kimbrer både i Danmark och södra Sverige och måhända längs vestra kusten; och således föranlåtas vi antaga att det var dessa infödingar, som redan många år förut af de inflyttade Phœnicerna mottagit Baalskulten *) hvilken hos dem länge kom att fortfara.

*) Jag bör här rätta ett misstag, som jag för omkring 20 år sedan begått i förra upplagan af *Skandinaviens Ur-invånare*. I 6:te Kapitlet har jag beskrifvit en från Asien invandrad Kimbrisk kolonistam, som i forntiden bebott vestra Europa. Hvad jag om dess vandringar anfört, anser jag ännu vara riktigt, och att det varit denna stam som byggt de af grofva stenar uppförda grafvårdar, som vi kalla *Dös* eller *Dyss*, Engelsmännen *Cromlech* och Fransmännen *Dolmen;* men det var ett fel att jag ansåg dessa Kimbrer hafva med sig infört bronsen; ty erfarenheten har visat att endast stenvapen, aldrig brons, finnas i dessa slags grafvårdar, hvari liken blifvit insatta i en hukande ställning och deras vapen lagda bredvid dem. De tillhöra således en folkstam, som bott här redan förr än bronsen blifvit hit införd, och som till vapen och redskap nyttjat endast sten.

Deremot har jag på anförda ställe sid. 7 ganska riktigt beskrifvit de stengrafvar, hvilka finnas efter det folk, som hit infört bronsen och i hvilka bronsvapnen förekomma. Dessa grafvårdar bestå vanligen af resta hällar, som tillsammans bilda en kista af 3 till 3½ alnars längd och 1 till 1½ alns bredd, ofvan täckt med stenhällar; och ofta är det hela öfverhöljdt af ett stenkummel, såsom Kiviksgrafven, eller af en större eller mindre jordhög. De förra kallas "*Kisterör*." Stundom hafva de begrafvit liken i urhålkade trästockar merendels af ek. Af en sådan har man funnit brutna stycken en

Vidare yttrar sig Plinius (IV. 30; I. 147 a) sedan han omtalat öar på andra sidan Britannien: "Å andra sidan i germaniska hafvet ligga *Glessarierna* strödda, hvilka de nyare Grekerna kalla *Electrides*, emedan der alstras *Electrum* (bernsten). *Den yttersta af alla som nämnas är Thule, på hvilken vi anfört att vid sommarsolståndet, då solen går genom kräftans tecken, finnas inga nätter och vid vintersolståndet deremot inga dagar.*"

Häraf se vi ju påtagligt att Pytheas' *Thule* låg så långt inom polcirkeln, att der vid sommarsolståndet fanns *inga nätter*, således icke blott *ingen natt*, hvilket hade antydt en fortfarande dag af 24 timmar; utan "*inga nätter*" hvilket bevisar att den oafbrutna dagen fortfor i flera dygn. Skada att Plinius ej säger oss hur många dygn; ty då hade vi kunnat bestämma hvar Pytheas' *Thule* låg. Nu måste vi tills vidare låta oss nöja med den upplysning vi fått, hvilken åtminstone bevisar att Pytheas varit så långt i Norr, att han sett midnattssolen, hvilket jag torde få anhålla att Läsaren ville framdeles erinra sig. *)

Vidare fortfar Plinius p. s. st. "Det finnas äfven de som omnämna andra öar: Scandia, Dumna, Bergos och den största af alla Nerigon, från hvilken man seglar till *Thule*." Man har trott sig i dessa namn kunna igenkänna ställen vid Skandinaviens vestkust. Scandia kan vara vestra Sverige, eller kanske rättare, som Werlauff antager, någon trakt i vestra Norge af dem som fordom hette *Skaun*, *Skaan* eller *Skan*, och som sedan blifvit kallade *Skogn;* Bergos är utan tvifvel en trakt i Norge, och Nerigon ett allmänt namn redan då för Norge. Jemf. Werl. Nord. Ravhand. s. 120. Beträffande *Dumna*, så äro de flesta öfverens att dermed menas den stora ö: Dunö, eller Dönna-ö, som i Helgelands Fögderi ligger utanför Norges kust, 4 geografiska, kring 3 Svenska mil söder om polcirkeln. Denna ö företer den astronomiska märkvärdigheten att den är det sydligaste ställe vid denna kust, der man ser solen öfver horisonten midsommarsnatten.

Detta erinrar om ett ställe hos Pytheas, anfördt af Geminus i dess ***Elςαγωγη εις τα φαινόμενα;*** Altorph 1590, p. 83, der det heter: ***εδίκνυον ἡμῖν δι βάρβαροι, ὅπου ὁ ἥλιος κοιμᾶται:*** "Barbarerna visade oss hvar solen har sitt nattläger." Här omtalar Pytheas, utan allt tvifvel, den händelse då han första gången var vittne

---

gång i Skåne, Willands Härad; en eller annan gång någon hel i England; men i sednare åren flera gånger i Danmark, hvilka lemnat ganska märkvärdiga upplysningar, som våra lärda vänner Danskarna otvifvelaktigt komma att offentliggöra. För min del anser jag dem höra till en mycket sednare tid än de äldsta Skandinaviska bronserna, som jag ville kalla de Tyriskt-phœniciska. Men härom framdeles.

*) Plinius tillägger: "Några (*quidam*) mena att detta förhållande fortfor oafbrutet i 6 månader." Denna uppgift har Plinius således icke hemtet från Pytheas, utan från *några* som missförstått honom. Sannolikt har Pytheas genom astronomiska iakttagelser beräknat att der finnes ett ställe på jorden, der en oafbruten dag varar i 6 månader, och en oafbruten natt i 6; och då han sagt att detta ställe var beläget längst i Norr, har man identifierat det med Thule, som af alla *bebodda* ställen, enligt Pytheas, låg längst i Norr.

till det förvånande skådespel att se solen hela natten öfver horisonten: då han såg "hvar solen har sitt nattläger" eller tillbringar natten. "Barbarerna" voro naturligtvis landets egna invånare, och "oss" var Pytheas sjelf och hans landsmän, som åtföljde honom eller som förut bodde på ön. Att invånarna visade dem stället der de kunde se midnattssolen, bevisar att den ej sågs på låglandet eller vid hafskusten, der de bodde, utan från en höjd, dit invånarna förde dem upp. Och detta är just händelsen på Dönnäs, som ligger för långt söder om polcirkeln för att midnattssolen der skulle kunna ses vid hafskusten. Jag besökte denna ö i Juli 1816, och om jag ej missminnes, visade man äfven mig på afstånd det berg, hvarifrån man hela midsommarsnatten kunnat se solen. — Geminus, som anför Pytheas' ord, tillägger: ty det hände i dessa trakter att natten var mycket kort, dels två, dels tre timmar, så att kort efter nedgången, solen straxt steg upp igen." Detta inträffar således på låglandet och de i trakten liggande öarna. Häraf, äfven som af hvad sid. 74 blifvit anfördt efter Plinius, veta vi således också med säkerhet att Pytheas åtminstone var så långt upp åt Norden att han såg midnattssolen, och således kan icke, vid hans Thule, tänkas på Shetlandsöarna eller ens på Færoarna, som ligga allt för aflägsna fran polarcirkeln, för att han der kunnat se midnattssolen. *)

Men Pytheas hade ännu icke hunnit upp till Thule; detta låg ännu mer i Norr. — Samma Geminus som efter Pytheas berättar att denne träffat ställen der natten blott är 2—3 timmar, förtäljer äfven att då man går ännu vidare åt norr, synes en båge af Zodiaken städse öfver jorden, och hos dem, hos hvilka den synes under storleken af *ett* tecken öfver horizonten varar längsta dagen en månad; hos hvilka den synes som två tecken varar dagen två månader. — Att dessa uppgifter äro tagna ur Pytheas reseberättelse, likasom samma förf:s anförande "barbarerna visade oss" — är otvifvelaktigt. Om Pytheas varit så långt upp i Norr att dagen der varade två månader d. v. s. vid 70°, i granskapet af Alten, kan ej bevisas; ty han hade kunnat mathematiskt beräkna det, likasom att ett ställe måste finnas på jorden d. v. s. vid polen, der dagen är sex månader och natten sex, oaktadt hvarken han eller någon annan menniska någonsin besökt det. Men vare härmed huru som helst så veta vi, af hvad ofvan blifvit efter Plinius anfördt, att Thule låg så långt i norr att dagen varade der under flera dygn; och att Thule låg utanför Norge kan äfven slutas deraf att man seglar dit från Nerigon (sid. 74.) Man torde komma sanningen närmast och kunna förklara alla dithörande uppgifter, om man antager att Pytheas' beryktade *Thule* varit någon af öarna inom polkretsen

*) Att Phœnicerna på ofvannämnda från forntiden bekanta ansenliga ö (Dumna) haft något Nybygge för sin handel och följaktligen äfven någon inrättning för offentlig gudstjenst, anser jag så mycket sannolikare, som der blifvit funnen en märkvärdig hednisk idol, som nu förvaras i Bergens Museum och är afbildad och beskrifven af Christie i Urda 2 B. s. 352, t. XIV. f. 1, hvarom kanhända mera framdeles.

vid Norges nordvestra kust, i närheten af Lofoden. Ty det är mer än blott sannolikt att Phœnicerna vid detta, från urminnes tider ryktbara fiskeställe haft ett Nybygge, och derjemte, likasom öfver allt, der de fästat sina bopålar, haft en "inrättning för offentlig gudstjenst." Om någon ifrågasätter hvad Phœnicerna skulle för sin handel hafva att uträtta vid Lofodens fiskerier, tillåter jag mig att anföra den upplysning *D:r Movers* lemnar i sitt ofta anförda verk: *Die Phœnizier* B. 3, s. 92, "Bland varor, som djurriket lemnar för den phœniciska handeln, bör framför allt nämnas *fisk*, emedan denna handelsgren icke står efter någon annan." Och vi erinra oss dessutom att det var just här på Hindön vid Lödingens prestgård som v. Buch såg Baalsfesten firas Midsommarsnatten (sid. 14, 48), och några mil derifrån möta oss flera namn som erinra om Baal. Med detta antagande öfverensstämmer också den beskrifning öfver Naturförhållandena i trakten kring Thule, som Strabo meddelar efter Pytheas. Strabo yttrar sig derom: (IV. 5, 42; Paris. uppl. 1, p. 167). — "Likväl hvad Pytheas berättar om de klimatiska och mathematiska "förhållanden (vid Thule), synes han ej oriktigt hafva beskrifvit de föremål som "finnas i närheten af den kalla zonen; såsom då han säger att af ädlare frukter och tama djur trifvas der antingen få eller inga; att invånarna der lefva "af *Kenchros* och andra örtagårdsväxter (saftväxter), af (vilda) frukter och rötter" m. m.

Det torde ej sakna intresse att lära känna huru invånarna lefde för 2,200 år sedan i norra trakterna af vår Skandinaviska Nord. *) Till och med blott det att den högre Norden då redan hade inbyggare, torde för mången anses för märkvärdigt nog, isynnerhet som lefnadssättet ej antyder nomadiska Lappar utan, ganska bestämdt, redan invånare med fasta bostäder. Derföre förtjenar uppgiften utan tvifvel att närmare granskas.

Det heter att invånarna lefva af **Κέγχρῳ δὲ και ἄλλοις λαχάνοις** m. m. Hvad nu först beträffar *Kenchros*, så betyder det *milium* (hirs) men milium är en gräsväxt, hvaraf s. k. mannagryn fås. Det är rent af omöjligt att i Pytheas' skrift stått detta namn, ty dels förekommer denna växt på långt när icke så nordligt, dels skall *Kenchros*, enligt sammanhanget med *allois lachanois* vara en planterad saftväxt eller trädgårdsväxt. Sannolikast synes att i Pytheas' skrift stått ett i norden inhemskt barbariskt namn, som hans afskrifvare ej förstått och derföre insatt ett kanske till ljudet något liknande, bekant växtnamn.

Af det sammanhang hvari Kenchros står med *andra planterade* växter — ty **λαχανον** kommer af **λαχαινω**, gräfva, plantera, och således trädgårdsväxt, — måste äfven **Κεγχρος** betyda en växt som blifvit planterad genom gräfning. Men *mi-*

*) Någon har menat att här icke var frågan om trakterna kring Thule, utan i allmänhet om förhållandet i den högre Norden; men om man uppmärksamt genomläser hela stycket hos Strabo (I: 167, 5) skall man lätt finna att förf. har specielt hänseende till Pytheas' berättelser, så väl om de nordligaste som de sydligare trakterna, han beskrifvit.

lium är en växt som aldrig planteras hos oss i trädgårdar och dessutom, såsom ofvan nämndes, icke växer så långt upp i norr. Men just i de norra trakterna af Halfön, der Pytheas då uppehöll sig, finnes en saftväxt temligen allmänt vildtväxande, som ännu af allmogen ätes, men som fordom varit till födoämne vida mer använd än nu. Den kallas af folket *Qvanne* och är den *Angelica*, hvars söta och aromatiska smak i dessa högnordiska trakter, Professor Wahlenberg så högligen berömmer (Se dess biografi i *Biografiskt Lexicon*). Denna planterades fordom i omhägnade tegar. I den gamla *Gulathings-Lagen* omtalas på flera ställen Hvannogarðr eller *Qvannahagar*. På ett ställe bestämmes böter för den som går in i annan mans Qvannahage m. m. "eller allt slags frukt som man värger med hägn eller påpassning." På ett annat ställe stadgas att om någon går in i en annan mans *Qvannahage*, så har han ingen rätt till ersättning, om han blir pryglad och slagen och hans kläder blifva honom fråntagna.

Häraf ser man påtagligt huru stort värde fästades vid äganderätten till planteringar af denna saftväxt, hvilken således utan allt tvifvel utgjorde ett af invånarnas hufvudsakligaste näringsämnen.

I sammanhang med denna nämner Pytheas äfven andra planterade (trädgårds) växter såsom utgörande födoämnen för invånarna i trakten af Thule. Det är i detta hänseende märkvärdigt att i anförda gamla Lag, nämnes alltid Laukagarðr (Lökgård) bredvid Qvannagarðr. Med frukter kan Pytheas ha menat bär eller inhemska äpplen, ifall de växa så nordligt; ty i samma lag omtalas äfven eplagarðr, och med rötter kan förstås rofvor: *næpna-reit* anföres också i samma gamla lag, hvars stadgar såsom öfverenskommelser bland folket, utan allt tvifvel äro vida äldre än den Kongl. sanktionen. (Uppgifter benäget meddelade för många år sedan af Professorn R. Keyser i Christiania).

Om dessa ställen ur Galathings Lagen kunna här tillämpas eller icke, så står det dock fast att Pytheas här beskrifvit *lefnadssättet hos landets egna invånare* och icke det som främlingarna der förde; ty dessa hade tvifvelsutan ständig tillförsel från sydligare kusttrakter. Att han ej uppräknar *fisk* bland invånarnas matordning, har förefallit besynnerligt, men torde kunna förklaras derigenom att han ansåg denna maträtt vara så allmän, isynnerhet bland hans egna landsmän ända från Massilia till Thule, att den icke på minsta vis var betecknande som egen för den högre Nordens invånare; och det var endast dessas lefnadssätt han ville skildra.

Sedan han slutat denna korta skildring om de ekonomiska förhållanden i den högre Norden, låter Strabo Pytheas fortsätta uppgifterna rörande de sydliga trakterna af samma *Τα περί Θουλήν*, och berätta hur man der skördar och använder skörden. Men innan vi företaga dessa uppgifter till granskning, vilja vi undersöka ett annat fenomén som Pytheas säger sig hafva träffat vid Thule, nemligen den beryktade *hafslungan*, som blifvit så olika tolkad och gifvit anledning till de vidunderligaste förklaringar.

Strabo anför efter *Polybius* (Strabo II. IV. 47, Par. Uppl. I. p. 86 öfverst) att Pytheas berättat, nemligen sedan man frånräknat de med flit honom pådiktade uppenbara motsägelser, (Se sid. 65) att han vid Thule och deromkring sett någon ting, som ej var hvarken jord eller haf eller luft, utan en af dessa sammansatt mörja (*σύγκριμα,* en röra, massa) lik en *pneumon thalassios,* i hvilken, (mörja) han säger jorden hafvet och allt sammans gunga, (sväfva, hållas i gungande rörelse) och att denna vore liksom ett band kring allt och att man i denna (mörja) hvarken kunde komma fram till fots eller med skepp.

Det är påtagligt att vi här hafva för oss ett nordiskt naturfenomén, som en sydländning sökt beskrifva på sitt eget, för oss något besynnerliga vis. För att förstå hvad han åsyftade, skola vi först öfvertyga oss om hvad han mente med *pneumon thalassios* (hafslunga). Derom kunna vi lätt öfvertyga oss, då vi finna samma benämning hos Aristoteles, som talade och skref samma språk som Pytheas och var med honom ungefär samtidig. *Pneumon thalassios* var grekiska namnet på det hafsdjur, som vi på Svenska kalla *manét,* (af några kalladt *sjökalf,* af andra *brännvabel.*) I Linnés system kallas samma hafsdjur *Medusa.* Det kan således icke uppstå minsta tvifvel att ju Pytheas med *pneumon thalassios* menat hvad vi kalla *manét.*

För det andra böra vi lägga märke till Pytheas' ord: han säger icke att han vid Thule såg någon *hafslunga,* men något som var *likt hafslungan* (*πνέυμονι θαλαςςίω εοικὸς*) — hvilket är en väsendtlig skillnad. Således då han kom hem till Marseille berättade han för sina landsmän, eller skref i sin reseberättelse, att han vid Thule sett något besynnerligt, som han ej kunde namngifva, emedan han ej sett det på något annat ställe, men för att gifva sina landsmän något begrepp derom, sade han att det var likt maneter, som hans landsmän ofta sett i hafvet vid Marseille. Häraf är det ju uppenbart att det han tog till liknelse för att förklara hvad han sett på främmande ort, måste vara något som för hans landsmän Marseilleboarna var bekant och att således *pneumon thalassios* måste finnas i Medelhafvet vid Marseille, ej i Ishafvet vid Thule. Detta är ju solklart, men äfven detta har man förbisett och äflats att söka hafslungan vid Thule. *)

Då detta således är ådagalagdt, så uppkommer den frågan: hvad var det för en mörja (*σύγκριμα*), Pytheas såg i hafvet vid Thule, som var lik en mörja af *maneter* i hafvet vid Marseille?

---

*) Dokt. Redslob, *Thule* sid. 110 erinrar att "Seenesseln" (d. v. s. maneter) förekomma i stor mängd i Kielerbugten och att man på dem, som ligga uppkastade på stranden, svårligen *kan gå utan att halka.* Äfven anför han s. 111: att enligt Tunelds Geografi finnas maneter i skärgårdarna (vid Sverige) i så stor mängd att hafvet är deraf betäckt. Deraf slutar Hr R. att "det var lika omöjligt att segla i det af detta ämne stelnade vattnet, som att gå på den af dessa djur betäckta stranden." Således skulle flytande maneter kunna hindra en båt att komma fram! de hindra icke en gång en liten simmande råtta. Men redan det att vilja söka Pytheas' *pneumon thalassios* i Norden är ett missförstånd. Om än der icke funnits en enda manét vid Thule, skulle dock Pytheas hafva berättat såsom han gjort.

För att besvara denna fråga utbeder jag mig att få fästa uppmärksamheten på ett naturfenomén här i Norden, som icke visar sig i Södern, och således var obekant för Grekerna, äfven som, efter hvad det vill synas, för åtskilliga nordligare boende Lärda, som sökt förklara Pytheas.

Då hafvet kring våra stränder börjar frysa, sker det icke på samma sätt som då en dam eller insjö börjar beläggas med is, derigenom att isen börjar från brädden eller från något annat öfver vattenytan uppstående föremål och sprider sig stråligt tunn och glaslik öfver vattnet. Så tillgår det icke i hafvet vid början af en kall vinter, åtminstone icke på de ställen, der jag vid den tiden kunnat iakttaga förhållandet. Der börjar hafvet vid stark köld frysa på det sätt, att tunna små isskifvor, ofta inom kort tid, i stor mängd skjuta upp från en eller annan alns djup till ytan, med kanten uppåt och med sådan fart att de stundom hoppa 3—4 tum öfver vattenytan och komma der att ligga bredvid eller på hvarandra, hvarigenom der bildas rundaktiga isklimpar eller något plattryckta bollar af olika dimensioner. Dessa tillväxa mer och mer, hvarunder de gunga på hafsytan, tills de slutligen, ofta hastigt nog, frysa sammans. Ännu gunga de i hafvets dyning; man kan hvarken gå på denna ismörja (σύγκριμα) eller med båt ro deri, sedan klimparna börjat hopfrysa. Då fiskrarna äro ute i båt på Kattegat och se sådana isklimpar skjuta upp omkring sig, skynda de sig i land, för att ej blifva kringstängda af is.

Första gången jag såg detta naturfenomén, var den 8 Januari 1815, utanför hamnen vid Landskrona och jag behöll det i friskt minne, så mycket mer som den lilla båten, hvari jag skulle resa till Hven, höll på att bland de i den starka aftonkylan hastigt ökade isklimparna, frysa fast, innan den genom mycket bemödande kom ut i klart vatten. *)

Vid början af hösten några år derefter, då jag seglade längs Bohusläns kuster, såg jag hafsytan öfverhöljd af döda maneter, indrifna under en storm i en hafsvik, der de lågo hopade tätt vid hvarandra; och genast framställde sig för mitt minne *bilden af* hvad jag några år förut sett under vintern vid Landskrona.

Derefter har jag flera gånger, under vistandet i Kullen, frågat fiskarena huru hafvet *der* börjar tillfrysa, och jag har alltid och af alla fått samma svar. Äfven på tillfrågan om de funnit likhet mellan denna af flytande isklimpar bestående massa och en massa af döda maneter, som efter en storm finnas, tätt hoppackade, flytande på hafsytan, hafva de alltid svarat att deremellan finnes påfallande likhet.

Om vi nu med detta naturfenomén, nemligen hur hafvet börjar tillfrysa, hvilket fenomén nästan årligen visar sig vid våra stränder, jemföra Pytheas' be-

*) I Östersjön vid Cimbrishamn visar sig samma fenomén. Flera hafva äfven der varit utsatta för faran af en sådan hastigt påkommande issamling.

skrifning på det *som liknar pneumon thalassios* och den deraf bildade *synkrima:* så synes berättelsen visst icke vara orimlig, eller svår att förstå.

Pytheas säger att han vid Thule såg en röra (en massa) af något som han fann vara likt en massa af maneter, och i denna massa säger han att jorden och hafvet och allt sammans sattes i gungande rörelse, och att det var ett band kring det hela, eller det helas hopbindningsmedel, på hvilket man hvarken kunde gå till fots eller seglande framkomma.

Föreställa vi oss nu en Sydbo, som aldrig förr sett något dylikt naturfenomén, och som vid hemkomsten berättar derom för sina landsmän, så skola vi finna att hans berättelse måste blifva ungefär sådan som Pytheas' berättelse blifvit för Massiensarna, och att denna är fullkomligt naturtrogen. Vi erinra oss härvid hvad Herodotus förtäljer om en annan Sydbo, som gjort en resa i Norden och derunder råkat ut för ett snöfall, att han vid hemkomsten berättade för sina landsmän, att deruppe var luften full af fjäder.

Än mer: föreställom oss att en liten gosse befunne sig, jemte båtkarlar i en båt utanför en nordisk hafskust, då sådana isklimpar som här ofvan omtalats, i en hast uppkommo och skockade sig kring båten, så att den endast med yttersta ansträngning kunde komma genom i klart vatten. Vid hemkomsten skulle han helt visst berätta för sina kamrater att han under sin färd sett något, som 1:o liknade en massa af maneter, ifall han och de förr, under sommaren, sett sådana; 2:o skulle han förtälja att när dessa klimpar, som liknade maneter, fröso sammans, syntes det från båten (som sjelf gungade i dyningen), att både jorden (då man såg land) och hafvet höllos i gungande rörelse, och 3:o skulle han säga att (då klimparna vidare fröso sammans till ett sammanhängande helt) var isen som ett föreningsband för allt sammans; men att man dock icke hvarken kunde segla i denna is, ej heller var den nog stark för att gå derpå.

Att denna enkla och naturliga förklaring af det berycktade stället hos Pytheas, är den enda rätta, torde hvarje opartisk och förståndig man lätt inse. *)

Då jag nu ansåg det vara af vigt, både i vetenskapligt afseende och för att omsider göra rättvisa åt den länge och bittert förtalade Pytheas, genom att ådagalägga att hans beskrifning är naturtrogen och hans belackare okunniga om naturförhållanden i Norden, den han under sin resa besökt; så var jag icke nöjd med att blott anföra min egen erfarenhet, utan önskade att få den offentligt bekräftad

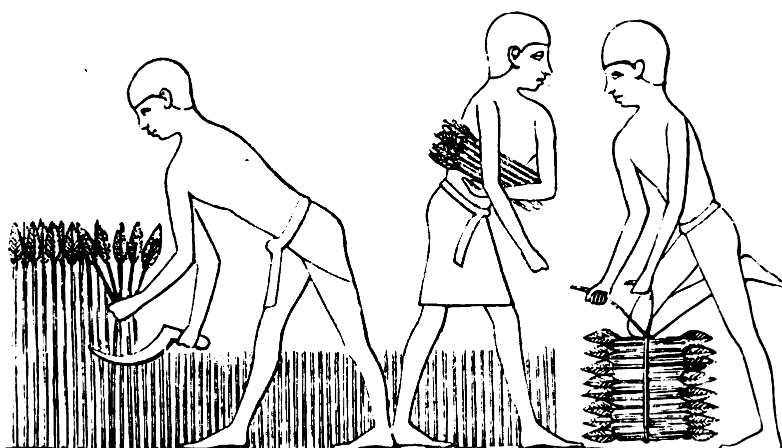
*) Häraf är också klart att Pytheas verkligen varit här i Norden och sjelf sett hvad han beskrifvit. Det som hufvudsakligast bidragit till att Polybius och efter honom Strabo fått misstankan att Pytheas diktat sina reseberättelser, lärer vara det (efter hvad Polybius berättar) att ingen af de gesandter som från Massilia, Narbo och Korbila blifvit sända till Scipio, kunde lemna honom någon upplysning om England; (Strabo IV. 2, 5) och detta skall hafva tilldragit sig i Polybius' närvaro. Men denna föregifna okunnighet hade påtagligt sin grund i deras handelspolitik; de ville icke att Romarna skulle lära känna de rika tenn- och bernstenstrakterna, der de sjelfva tillegnat sig handeln efter Karthaginensarna.

af sakkunniga män. Jag vände mig derföre till Herr Baron Gyllenstjerna på Krapperup med anmodan att, på mina skriftligt framställda frågor, skaffa mig svar af hans erfarnaste fiskare på de flera fisklägen som tillhöra hans säteri. Jag erhöll derpå den skriftliga uppsats hvars innehåll jag här bilägger (Se Bihanget).

Jag nämnde sid. 77, att sedan Pytheas beskrifvit invånarnas lefnadssätt i de norra trakterna af det land (Skandinavien) han besökt, gifver han äfven en kort skildring öfver de sydligare trakterna af samma land. Han säger att "de, "hos hvilka säd och honing alstras, deraf tillreda dryck och att emedan de icke "hafva rena solar (klar himmel), uttröska de säden i stora hus, dit de samman-"burit (insamlat) *axen;* ty öppna tröskplatsar äro der oanvändbara af brist på "klart väder, och för regn skull."

Om, såsom det vill synas, det var samma trakt i landet "ta peri Thulén, der säd och honing beskrifvas, så torde jag böra erinra att Biskötsel finnes i hela södra och mellersta delen af Skandinavien; men icke i dess Norra trakter. Det nordligaste stället i Norge der bin finnas är Hedemarken. Således tillhöra dessa Pytheas uppgifter Skandinaviens sydligaste eller mellersta vestra kusttrakter, och äro i mer än *ett* afseende märkvärdiga. — Men innan jag fortsätter, torde jag få erinra att enär jag gjort till min uppgift att bevisa att den kultur som till Skandinavien inkom med bronsen, hade sitt ursprung från Orienten och var egyptisk-phœnicisk, anser jag det vara min pligt att bevisa detta med så många vittnen som kunna anskaffas, och att jag således bör uppleta spåren efter alla orientaliska både profana och religiösa bruk i Europa, isynnerhet i dess vestra trakter, för att ådagalägga, äfven genom dessa bevis, att Österländningar (Phœnicer) der fordom haft sin bostad. Efter denna erinran skall jag fortsätta att tolka Pytheas' berättelse om trakterna af Thule.

Pytheas berättar att *axen* insamlas i stora hus, der sädeskornen ur dem uttröskas eller utbultas. Således skördade Thuliterna sin säd på det viset att de med skäror afskuro *axen.* Om detta uttryck stått ensamt, skulle det ej hafva väckt vår uppmärksamhet; men i sammanhang med åtskilligt annat, häntyder det på ett egyptisk-phœniciskt skördesätt, som brukats i alla de trakter, der Phœnicer en längre tid varit bosatta. Vi skola börja med Egypten, hvarifrån detta skördesätt utgått. Den på nästa sida bifogade planchen är hemtad från Lepsius' stora verk: *Denkmäler aus Ægypten und Æthiopien,* 2:te Abtheil. Pl. 106 och föreställer en pågående sädesskörd. Här ser man skördemannen som, försedd med en sädesskära, fattar med venstra handen ett knippe af säden och afskär med den högra alla de omfattade stråna ett stycke nedanför axet, så att åtminstone hälften af halmen blir efter skörden stående qvar på åkern. — Af detta egyptiska sätt att skörda säden, kunna vi fatta rätta meningen af ett ställe i Bibeln. I 2:dra Mos. 5, 12, heter det: Då spridde sig folket kring på fälten för att samla stybbe att begagna som strå (för att dervid bränna tegel vers. 7.*) Detta hade svårligen låtit sig göra om åkerfälten blifvit så nära roten afmejade som hos oss. — På samma sätt skördade äf-

ven Judarna i Palestina, hvilket ses af flera ställen t. ex. Ruths B. 2, 15—16. Boas befallde sina drängar att låta Ruth ej blott hemta mellan kärfvarna, utan äfven att låta falla utaf händerna till henne att hon må upphemta det."

Som vi redan hafva sett sid. 58, hafva Phœnicer under namn af Pelasger blifvit blandade med många bland Grekerna och infört hos dem sina bruk. Äfven till dem hade det orientaliska sättet att skörda säden blifvit infördt. Då Homerus i Iliaden XVIII. v. 550 beskrifver den sköld, som Hephæstus, på Thetis anhållan förfärdigat åt hennes son Achilles, och han dervid skrildrar den scen, der åkerbrukare skörda säd, erinras man lifligt om den egyptiska taflan, hvaraf dock här blott ett fragment kunnat meddelas. För att visa detta, tager jag mig friheten att här införa Voss' öfversättning, emedan denna bäst återgifver meningen af den herrliga texten:

Drauf auch schuf er ein Feld, tiefwallender Saat wo die Schnitter
Mäheten, jeder die Hand mit schneidender Sichel bewafnet.
Häufig in Schwade gereiht sank Handvoll *Aehren* an Handvoll;
Andere banden in Garben bereits mit Seilen die Binder;
Denn drei Garbenbinder verfolgeten. Hinter den Mähern
Sammelten Knaben die Griff', und trugen sie unter den Armen
Rastlos jenen hinzu.

Äfven hos de gamla Britterna, der Phœnicer också haft sina kolonier, brukades samma orientaliska skördemethod, ännu på *Diodori Siculi* och *Cæsars* tid. — *Diodor*. V. 21 säger att invånarna ansågos vara aborigines, och bibehöllo ännu sina gamla lefnadsvanor. "Säden skörda de på det sätt, att de från strået skurna *axen* lägga de under tak i lador." Detta skördesätt är ju det samma som det Pytheas anför om Thuliterna. Men dessa tröskade sina ax; Britterna förforo dermed på något olika sätt: de utplockade de äldre axen, så många som voro nog för en dag, och af dessas korn tillredde de sig föda. Detta instämmer äfven med forntida bruk i Orienten, hvarom bevis finnas på flera ställen både i gamla och nya Testamentet.

Man har från denna likhet, i Pytheas' och Diodors beskrifningar öfver skörden, velat sluta till att den sednare tagit sin beskrifning af den förra och att så-

*) Teglen i de gamla Egyptiska ruinerna befinnas stundom vara brända, ej soltorkade, enligt uppgift af en bekant, som nyligen rest i Egypten.

ledes Pytheas' Thule eller snarare hans *Ta peri Thulen* skulle vara Britannien. Men dertill finnes ingen anledning. Pytheas beskrifver påtagligen norra och sydligare trakterna af ett och samma land; men Britannien räcker icke till åt Norr för att vara ett Thule, der längsta dagen är åtminstone *ett* om ej flera dygn, om man ock tager öarna norr om England (Shetland och Færöarna) till hjelp. Men hvad deraf bevises är att orientaliska bruk blifvit fortplantade så väl till Britannien som Skandinavien och att phœniciska handlande anlagt sina handelsinrättningar så väl vid Englands som Skandinaviens kuster.

Häraf vill det synas mig att åkerbruket först blifvit infördt i det vestra och nordvestra Europa af de samma Österländningar, som hit infört bronsvapnen och Baalskulten, och att detta skett i en från Cæsars tidehvarf redan så aflägsen tid, att derom inga traditioner meddelas af honom eller hans samtida Diodorus från Sicilien. Den sednare tror, som ofvan nämndes, att invånarna voro *aborigines* d. v. s. de första som bott i landet. — Vi veta att Grekerna, och således säkerligen före dem Phœnicerna, nyttjat skäror af brons; Sådana finnas visserligen sällan i jorden hos oss; men på det sätt, vi se att skäror begagnats, finna vi att dertill ganska väl kunnat användas sådana flintknifvar, försedda med vidbundna träskaft, som äro aftecknade i *Ur-invånarna t. XIV. f. 17; VI. f. 68.*

Ännu ett bevis kunna vi anföra på orientaliska bruk, som blifvit spridda till Europas vestra kusttrakter. Som Läsaren vet, var det ett både i Egypten och Phœnicien öfligt bruk, att i krig nyttja *Stridsvagnar.* Då Israeliterna flytt ur Egypten, jagade Pharao efter dem med *600 utvalda vagnar* och hvad der eljest var för vagnar i Egypten och vagnskämpar på dem alla. (2 Mos. 14, 7). — Då Josua intog Canaan, hade Canaaniterna stridsvagnar i mängd (Jos. 17, 16, 18.) Vidare omtalas i Domare Bok. 1, 19 att Juda väl kunde intaga bergstrakten, men ej dalbygden, derföre att der brukades stridsvagnar. Vidare omtalas i Domareb. 4, 3, 13 att Canaaniternas konung hade 900 stridsvagnar.

Äfven dessa ursprungligt orientaliska vapen hade genom Pelasgerna spridt sig till Grekland och nyttjades i kriget vid Troja, som vi se af talrika beskrifningar deröfver hos Homerus.

För att låta Läsaren erinra sig beskaffenheten af dessa stridsvagnar, vill jag här införa det ställe ur Iliaden 5:te sången, 837:de och följ. vers, då Minerva berättas stiga upp på hjelten Diomedis stridsvagn, för att drifva bort sjelfva Ares (Mars) från stridsfeltet:

Sie dann trat in den Sessel zum göttlichen Held Diomedes,
Heiss im Begierde des Kampfs; *laut stöhnte die buchene Axe,*
Lastvoll, tragend die Graungöttin und den stärksten der Männer. *)

*) På helt annat sätt beskrifver samma skald (Iliad. V. 722.) Gudinnan Junos vagn i Olympen: hjulen med *8 bronsekrar,* lötarna af guld, men beslagna med bronsskenor, nafven af silfver och axeln af jern. Förespänningen och de olympiska hästarna, svarade också i prakt mot vagnen.

Häraf se vi att *axlarna på dessa stridsvagnar voro af trä;* det torde derföre synas anmärkningsvärdt att vi likaledes finna träaxlar på stridsvagnarna, fortplantade till långt sednare tider och aflägsna trakter. Enligt hvad här ofvan blifvit anfördt om qvarlefvor efter orientaliska bruk längs Europas vestkust, kan det icke vara oväntadt att äfven finna bruket af orientaliska stridsvagnar i de trakter af det gamla Britannien och Gallien, som gränsa till hafskusten och der vi redan trott oss veta att Phœnicer haft sina handelskolonier; men att få veta att äfven dessa, likasom de grekiska vid Troja, hade knarkande träaxlar, det var kanske mer än man väntat. Diodorus yttrar sig, som vi förut nämnt, om Britterna att de ännu på hans tid bibehöllo sina gamla lefnadsvanor. "Ty säger han, till krig bruka de stridsvagnar, likasom Grekernas hjeltar berättas hafva haft i kriget vid Troja." Således synes Diodorus icke hafva vetat att bruket af stridsvagnar var vida äldre, nemligen hos Egyptier och Phœnicer, än hos Grekerna vid Troja.

Jul. Cæsar beskrifver på flera ställen romerska härens strider i Britannien mot *stridsvagnar* (esseda) och på ett ställe (Bell. Gall. IV. 33) gifver han derom en sådan beskrifning att man tydligt inser att äfven dessa, likasom Diomedis sridsvagn vid Troja, hade knarkande träaxlar. Cæsar förtäljer derom: Stridssättet med dessa vagnar är följande: "Först ströfva fienderna kring åt alla håll och kasta sina spjut, och just genom hästarnas skrämsel och *hjulens knarkande* *) (*strepitu rotarum*) bryta de merendels lederna, och sedan de innätslat sig bland rytteriets sqvadroner, hoppa de ned från vagnarna och strida till fots. Emellertid maka sig kuskarna småningom ur striden och ställa vagnarna *så*, att, om kämparna hårdt ansättas af fiendernas mängd, de må hafva en lätt retirad till sina vagnar." Precist på samma sätt gick det äfven till vid Troja, enligt Homérs beskrifning.

Stridsvagnarna voro i hufvudsaken fullkomligt lika hos Egyptierna, Phœnicierna, (Canaaniter och Philistéer) Grekerna vid Troja och Britterna på Jul. Cæsars tid, till ovedersägligt bevis att de alla härledde sig från samma ursprung. De hade två sexekrade hjul, som rullade på en mot ändarna trind, i midten fyrkantig axel, på hvilken vagnskorgen var fästad. Denna hvilade äfven på tistelstången, som var fästad midt under axeln och gick fram med en böjning uppåt och sträckte sig mellan 2:ne förespända hästar. Vagnskorgen var framtill rund, *der* och på sidorna så hög att han skjulde kämpen upp mot skrefvet, men baktill helt öppen, så att stridsmannen lätt kunde springa på och ur den. Omfånget var blott så stort att den beqvämt rymde två personer, kämpen och kusken. (Hos Egyptierna voro tre på vagnen, kusken i midten och en kämpe på hvar sida). Kusken höll tömmarna med begge händerna, och hade dessutom en piska i den högra; kämpen var väpnad med båge och lans eller kastspjut. Utvändigt på si-

*) Den som hört de gamla Göingevagnarna med deras tjocka träaxlar, kan göra sig ett begrepp om detta skrammel, som skrämde Cæsars hästar.

dorna voro fästade koger med pilar och andra vapen.*) Sådan stridsvagn kallades hos Gallerna och Britterna, *esseda* eller *essedum* och vagnskämpen *essedarius*.

Ett annat slag af stridsvagnar hos Galler och Britter kallades *Covini* och voro väpnade med skäror eller liar. Se *D:r Uhlemann Handbuch der Ægyptischen Alterthumskunde* S. 99—101.

I Danmark och vestra Skandinavien hafva vi, så vidt jag vet, ingen beskrifning eller tradition om krig från denna gamla tid; men jag är förvissad att man äfven här begagnade samma orientaliska stridssätt, hvilket här, likasom annorstädes småningom försvunnit för det indo-germaniska bruket. Dock hafva vi ett svagt minne från en mycket sednare tid om en stridsvagn äfven hos oss. I den historiska Romanen, som kallas *Sagubrott om Bråvallaslaget*, omtalas den gamle kung Harald, som var Skåning, således just från de trakter, som varit mest besökta af Österländningarna, och det säges att emedan han var utlefvad, ställde han sig på knä på stridsvagnen och fäktade med ett svärd i hvardera handen, tills hans egen befälhafvare, Brune, slog honom med en klubba så att han föll. Man må tillägga denna berättelse huru mycken eller huru liten historisk sanning som helst, så minskar den icke bevisningsvärdet af de förut anförda fakta, att åtskilliga spår efter orientaliska bruk förekomma längs vestra Europas kustländer.

Om således hvad här ofvan blifvit framlagdt, vid noggrann pröfning befinnes stödja sig på historisk grund; om här längs vestra kusten träffas omisskänliga spår efter orientaliska bruk, hvilka icke kunna framvisas i de inre trakterna af Europas kontinent; om, än vidare, såsom Doktor Movers sökt historiskt bevisa, *Phœnicerna öfver allt der de i större antal bosatt sig, hade inrättningar för sin offentliga gudstjenst;* så synes för oss återstå att undersöka om spår efter sådana phœniciska inrättningar för offentlig gudstjenst, äfven finnas här i vestra och norra Europa, på de samma ställen, der vi hafva anledning antaga att Phœnicer fordom varit bosatta.

Vi hafva visserligen redan uppräknat flera ethnograpska bevis för phœnicisk soldyrkan, ådagalagd genom ännu fortfarande folkbruk: att på höjder midsommarsnatten dansa kring upptända eldar, (på Irland ännu benämnda Balseldar, hos oss Baldersbål) likasom Baals prester på Carmel och Hirperna på Soracte; äfven hafva vi antydt åtskilliga andra folkbruk, som påtagligen äro reminiscenser af soldyrkan, t. ex. att insamla medicinalväxter midsommars afton; att som läkemedel begagna den dagg som då faller m. m. Men oaktadt allt detta, hvilket likväl, för hvarje opartisk och fördomsfri man måste befinnas fullt bevisande, synes dock en och annan ännu icke vara öfvertygad att soldyrkan, sådan som i Canaan på Moses och Josua tid, i en aflägsen forntid äfven funnits här i Norden; och således nekas äfven att här funnits tempel och prester för denna *semitiska* kult.

*) En sådan egyptisk vagn se *Bonomi, Niniveh and its palaces. p. 225.* — Men ofta och bättre i Lepsius' stora planschverk.

Derföre, likasom vi följt monumenterna med sina *symboliska figurer* från Skandinavien till Egypten och Phœnicien, och likasom vi följt de religiösa bruken från det phœniciska Canaan till norra kusten af vår Halfö, samt det semitiska sättet att skörda säden och att i krig begagna stridsvagnar; skola vi nu försöka att äfven uppleta spåren efter redan försvunna Baalstempel och af prester, som i dem förrättat den phœniciska gudstjensten.

Vi vilja börja med förhållandet i Massilia och derifrån öfvergå till det vestra Europa. Öfver nämnda förhållanden kunna vi inhemta högst märkvärdiga upplysningar af den sid. 67, omnämnda stentafla, som för några år sedan (1845) blifvit funnen i Marseille bland ruinerna af ett gammalt Baalstempel. Denna phœniciska tafla har, såsom förut nämndes, den lärde semetisten D:r Movers tolkat och deröfver lemnat en utförlig forklaring i ofvan anförda skrift: *das Opferwesen der Karthager.* Taflan som börjas med orden: *Beth Baal* (Baals hus eller tempel) är ingräfd med phœnicisk skrift som enligt Movers undersökning består af de tydligaste bokstäfver och är skrifven på ett rent språk, hvilket Förf. anser icke äldre än 5:te och säkrast hörande till 4:de seklet före Christi födelse. Men hvad för oss är isynnerhet lärorikt är att den ådagalägger att i Massilia funnits *prester som på phœniciska språket förrättat gudstjensten.* Således oaktadt grekiskan var det allmänna folkspråket, skedde dock gudstjensten på phœniciska. Samma förhållande är ju ännu med Judarna, i hvilka länder de än vistas, sker gudstjensten dock i deras synagogor på hebreiska; Katholikernas på latin, (Hinduernas på sanskritspråket, Sundew.) De reformerta församlingarna inom christna kyrkan hålla hela sin gudstjenst på det språk, som folket läser och talar.

Ifrågavarande stentafla innehåller föreskrifter för de i templet offrande, hvaraf ådagalägges att Phœnicernas ritual haft en omisskänlig likhet med Hebréernas; mycket deri erinrar om föreskrifterna i 2:dra och 3:dje Mos. B. Likasom hos Hebréerna, funnos hos dem en mängd ceremonier, som borde strängt iakttagas, ock likasom hos de förra förbjöds strängeligen att dyrka främmande gudar d. v. s. att hafva en annan religion än statsreligionen. Vi komma sanningen närmast om vi föreställa oss Phœnicerna i de flesta afseenden lika deras stamförvanter Judarna; likasom dessa voro de ytterst företagsamma, både som större affärsmän och som småhandlande, svarande mot nutidens Schacherjudar. De satte sig ned dels mer enskilt, dels kolonivis i många skilda länder, der de, jemte handeln, vårdade sin kult, och iakttogo, enligt föreskrift, alla dithörande ceremonier.

Ofvannämnda föreskrifter hade enligt Movers, kommit till Massilia från Karthago, hvars prestkollegium, på den tiden, hade öfverinseendet och öfverbefälet öfver Prestdömena i alla phœniciska kolonistater. Dylika föreskrifter voro väl i allmänhet skrifna på skinn eller väf, och förvarades i ställets prestarchiv; men den ifrågavarande, som blifvit huggen i sten, hade blifvit uppsatt i templets förstuga, till rättelse för de offrande.

Såsom här ofvan s. 85 nämndes, har D:r Movers upplyst sid. 20 att *"öfver allt, der Phœnicer som handlande satt sig ned, hade de inrättning för offentlig gudstjenst"*; äfvensom att i Occidenten, phœniciska helgedomar med phœniciska prester funnits på alla betydligare handelsplatser. Ty såsom förut nämndes var hela phœniciska folket likasom Judarna, mycket tillgifvet sin inhemska kult, och *"denna var på främmande handelsplatser inrättad helt och hållet efter typen af de inhemska helgedomarna."* Efter dessa upplysningar, i förening med den, hvilken samme förf. lemnar, att "de atlantiska kusterna voro betäckta af talrika tyriska handelskolonier," kan väl ingen betvifla att ju äfven *här* funnits inrättningar för Baalskulten, på åtskilliga ställen i vestra och norra Europa.

Men man nöjer sig icke med traditioner; Historikern vill hafva skrifven Historia som bevis, om han skall kunna öfvertygas att här verkligen i vestra Europa funnits någon Baalshelgedom med phœniciska Baalsprester. Nu tror jag mig vara i tillfälle att meddela ett sådant historiskt bevis, hvilket jag underkastar de Lärdas bedömmande.

Läsaren täckes erinra sig af hvad som förekommer sid. 15 att då Hirperna, som på berget Soracte firade Baalsfesten på samma sätt som Baalspresterna i det gamla Canaan, blef den gud hvars fest de firade, af Plinius kallad *Apollo* d. v. s. *Solguden;* likaledes då Strabo omtalar att Phocæerna dyrkade den gud, hvars kult flyttades med till Massilia, kallar han (Greken) honom Apollo; jemf. s. 67, men i Massilia kallades han Baal och blef der som sådan dyrkad. Den grekiske Apollo, som solgud, är således den samme som den phœniciske Baal.

Öfver ett Baalstempel i det gamla England, eller såsom det äfven der, af en Grek blifvit kalladt, ett *Apollostempel*, hafva vi verkligen en historisk beskrifning från 4:de seklet före Christus. Greken Hecatæus från Abdera, som lefde på Alexander den stores tid, omtalar i sina fragmenter en ö, som ligger midt för Keltiska (Galliska) kusten och är icke mindre än Sicilien.*) Ingen kan tvifla på att ju denna ö är Britannien, och ingen har heller, så vidt jag vet, satt det i fråga. Der finnes, säger Hecatæus ett utmärkt tempel af rund form, och prydt med många tempelskänker.**) Till templet hörer äfven en präktig lund." Man diktar att Latona (Apollos moder) varit här, derföre dyrkas här *Apollo* (d. v. s. Baal) framför andra gudar, och de som dagligen sjunga hans lof och med största heders bevis fira honom, anses vara *Apollos* (*Baals*) *prester*. Det finnes äfven en stad helgad åt samma gud." Hvad förf. vidare anför om invånarnas (presternas?) egna språk, och deras samband med Delos, der Apollo hade ett frejdadt tempel, är så oredigt att Hecatæus synes ej sjelf ha haft saken klart för sig.

Hr Bateman, som anför detta ställe i sina *Antiquities of Derbyshire* p. 2, säger att det är den första beskrifning på Stoneshenge, eller hvad som är sannoli-

*) Fragmenta Historicorum græcorum, Vol. II. p. 386. **) Likasom alla Baalstempel.

kare, på Albury. För mitt ämne är det likgiltigt hvar stället inom Britannien låg, men det som är af vigt att veta, är att det var ett tempel, helgadt åt solguden *Apollo* d. ä. *Baal.* Jag inser icke att detta skall kunna betviflas; ty då en Grek eller Romare, vid den tiden, ville tala om den phœniciske solguden *Baal,* hade han ingen annan benämning för honom än *Apollo,* hvilket med många bevis kan ådagaläggas. Således få vi väl antaga att vi hafva historisk uppgift åtminstone på *ett* Baalstempel i England under forntiden. Ett, som det synes mig, hithörande ställe förekommer hos Movers 3 s. 67, der det heter: "Phœnicerna drefvo stark handel med koppar- och bronsredskap, hvaraf deras konstnärer förfärdigade *både "tempelredskap" och till profant bruk,* hvilka gingo till Britannien. Häraf följer att i Britannien måste varit tempel, i hvilka dessa tempelredskap blifvit använda; och detta gällde ej blott för Britannien, utan äfven för längre upp mot Norden belägna länder, der vi också verkligen finna sådana tempelredskap, som blifvit undangömda i jorden.

Sedan vi nu, som jag förmodar, öfvertygat oss att det i forntiden stått ett Baalstempel i England, anser jag oss kunna utan tvekan antaga att det äfven funnits ett dylikt afgudahus eller *offerställe för phœnicisk kult,* vid Peccatel i Mecklenburg. Der man funnit ett sådant offeraltare och en sådan *tyrisk* kittelvagn, som i Peccatel-högen, måste äfven hafva varit offerceremonier och prester som förestått dem. Jemf. hvad här sid. 32 blifvit anfördt efter Lisch.

Anmärkn. Det torde förefalla besynnerligt att alla dessa saker: offeraltare, offerkärl, kittelvagn, skelettet förmodligen af en som blifvit offrad, jemte åtskilliga troligtvis till tempeltjensten hörande vapen, redskap och smycken af brons och guld m. m. blifvit öfverhöljda med stenhvalf och sedan med en deröfver uppkastad jordhög. Detta synes ej kunna mer än på ett sätt förklaras, nemligen att då en ny religion inkom och gjorde sig gällande i landet, måste den gamla religionens prester öfvergifna sina tempel och offerställen; men innan de gingo bort ville de bevara sina heliga tempelsaker från profanation, hvilket måhända här ansågs bäst kunna ske derigenom att de kastade öfver dem en stor jordhög. Sannolikt var stället, som vanligen Baalshusen, omgifvet af stor och tät skog. — På andra ställen hafva presterna sökt rädda sina heliga tempelsaker från profanation, derigenom att de nedsänkt dem i vatten, hvari sedan, under tidernas längd, oftast bildat sig torfjord. På detta sätt kan man förklara att den vid Ystad funna kittelvagnen låg i en dam; och säkert kan man endast på detta sätt förklara det i en torfmosse på Fyen förliden sommar gjorda märkvärdiga guldfynd, hvaröfver vi snart skola meddela närmare underrättelse jemte figur af en af guldskålarna. På samma sätt, synas vi bäst kunna förklara tillkomsten af åtskilliga fynd i våra gamla Skånska torfmossar.*)

*) Att detta sätt att förklara lokalen för dylika dyrbara fynd är det rätta, kunna vi sluta af en tilldragelse som skall ha skett under en mycket sednare tid och hvarom en vän i Köpenhamn underrättat mig. Då reformationen infördes i Danmark och munkarna voro nödsakade att lemna klostret i Roeskilde, undandolde de och inmurade alla till deras kult hörande dyrbarheter af guld och silfver. Men de blefvo, genom hot om svårt straff, tvungna att uppgifva hvar de hade dolt skatterna, och ännu lärer man visa stället der dessa varit inmurade. Det kan begripas att nitiska och trogna prester af en religion

Samma förhållande som vid Peccatel har utan allt tvifvel egt rum i Skåne, i granskapet af Kivik. De scener som i Kiviksmonumentet genom figurskrift föreställas, kunna icke vara diktade; de måste ha en historisk grund: phœniciska offerprester, iklädda sin skrud och staende kring offerkitteln, och fångarna som ditföras med bakbundna händer — allt antyder onekligen en handling, som måste hafva haft sin motsvarande verklighet.

Att på Danska öarna varit ett eller flera ställen för offentlig Baalstjenst, tror jag mig kunna med bestämdhet antaga, och jag skall längre fram uppgifva mina skäl för detta antagande.

En inrättning för offentlig Baalstjenst har likaledes utan tvifvel funnits vid Sognefjorden i Norge, i granskapet af det genom Frithiofs Saga berycktade Framnäs.

Anmärkn. Att der finnes mycken dikt äfven i den äldre prosaiska Sagan, är otvifvelaktigt, men lika otvifvelaktigt är att på bottnen ligger Historia, hvilket lätt märkes om man besöker stället, ser minnesmärkena och hörer berättas traditioner från forntiden. Jag besökte stället i Juli 1826. Vid Söstranden som är norra sidan af fjorden ligger kyrkan Leganger pa en förhöjning med sluttning åt söder. Nedanför den är en trädgard med frodiga fruktträd af äpple-, körsbär- och plomonträd; der antecknades äfven ett stort valnötsträd. Öfver kyrkan och på sidorna var sluttningen prydd med sköna lummiga träd af björk, lind, alm, ask, mellan bördiga åkerfält, som just nu stodo i sin fägring. Allt antydde bördighet. Ett par hundra alnar vester om kyrkan låg en Kummelhög hvilken en gammal bonde som visade oss kring (ty presten var borta) kallade *Baldershaug;* på kartan kallas den Hanehaug. Pa dess mot stranden vända sida, reste sig en bautasten af - - alnars höjd öfver kullen, den högste och vackraste jag hittills sett. Den liknar en obelisk, är spetsig, något flat och utan inskrift. Bonden berättade historier om strider emellan en, som han kallade, djeflabonde och en baldersbonde m. m. Från Söstrand seglade vi en half mil i v. s. v., och foro omkring udden som nu kallas Vangsnäs och fordom het Framnäs, der Frithiof skall ha haft sin gård. Här ligga åtskilliga ätthögar samt skeppssättningar från Vikingatiden; äfven stå här gamla lummiga och tjocka ekstammar, samt askar och björkar m. m. Från näset i vester ligger *Balestranden* der de flesta tro att Balders hage varit belägen. På denna strand ligger en mycket stor hög, kallad *Baleshaugen* der kung Bale eller Bele säges ligga begrafven. En gård skall äfven ligga der som heter Bele. Benämningen *Baleshaugen* anser jag vara mer genuin bibehållen från forntiden än *Baldershaugen,* som är en sednare tillkommen dialekt förändring. *) Likväl anser jag sannolikast att afgudahuset legat på samma ställe der sedermera en Christen

som blir förföljd och utrotad, skola anse den nya religionens prester för så profana, att deras händer ej böra få vidröra de heliga ting, som tillhört de förras kult; och framför allt måste det hafva varit händelsen med Baals prester, hvilkas religion var så full af ceremonier och så strängt och uteslutande anbefalld.

*) Emellertid är detta bevisande för hvar och en som vill antaga bevis, att dessa två namn *Bal* och *Balder* användas begge i samma trakt och hafva der samma betydelse. Och dock har man påstått att *Balder* alls icke har någon gemenskap med *Bal.* Men mer härom i Afhandlingen om *jernåldern,* dit frågan egentligen hör.

kyrka blifvit byggd, och att denna äfven under munktiden, likasom förut haft anseende, anser jag kunna slutas deraf att stället är beläget i en utmärkt bördig och behaglig trakt. Måhända äfven lunden och trädgården äro af hög ålder. Märkligt är hvad traditionsvis berättas från äldre tider om betydliga och dyrbara jordfynd. Möjligtvis ha de tillhört Baalstemplet; ty vi veta att dessa alltid varit rika. — Det var i denna fjord, jag 1826 såg användas den orientaliska methoden att fånga lax. Nilss. Fanna 3, s. 392.

Att Phœnicerna äfven vid Lofoden haft någon inrättning för offentlig Baalstjenst,*) anser jag vara antagligt derföre att de utan allt tvifvel der haft en betydlig handelskoloni. Jemf. s. 76. Jag har också antagit som sannolikast att här i granskapet legat Pytheas' *Thule*.

Anmärkn. Detta så ofta omskrifna och besjungna Thule har af skilda författare blifvit förlagdt till många vidt skilda ställen. Orsaken dertill har varit den att Pytheas uppgifvit att Thule låg längst i norr — och man visste ej hvilken kosa Pytheas under sin resa tagit. Deraf kom att hvar och en som sjelf sett eller eljest fått kunskap om ett ställe, som han ansett ligga längst i norr, kallade det straxt Thule. Till exempel: Sedan romerska flottan seglat kring udden af Kaledonien och upptäckt och lagt under sig de öar, som kallas Orkaderna såg den på afstånd än längre i norr ett land, och straxt troddes det vara Thule (Tac. Agricola 10), ehuru det påtagligt ej var något annat än en af Shetlandsöarna. Då Dicuil fick höra af några munkar att Island åt det hållet låg längst i norr, så kallade han det utan betänkande Thule. Då Procopius i Constantinopel sammanträffade med några Heruler, som uppgåfvo sig vara från ett land i den högsta Norden, skref han genast i sin bok att de voro från Thule, ehuru de ganska säkert icke sjefva gåfvo sitt hemland detta namn, som de sannolikt aldrig hade hört. Detta sammanträffande är dock högst märkvärdigt och skall närmare granskas i Afhandlingen om *Jernåldern*. — När poeterna tala om "ultima Thule," så ha de dervid säkert icke fästat något bestämdt begrepp. Då, i anledning af hvad skalden Statius yttrat: "et refluo circumsona gurgite Thule," man har velat lämpa detta uttryck på Gejsern, och derigenom bevisa att Island är Thule; tillåter jag mig erinra att om man vill tillägga detta uttryck någon motsvarighet i verkligheten, så passar det långt bättre på Malströmmen och Saltensströmmen utanför kusten af Norge, än på Gejsern på Island.**) — På ön Tränen såg jag en ofantligt stor portöppning till en grotta i sidan af fjellväggen; men der märktes intet spår efter menniskohand.

---

*) Jag kom icke dit under resan 1816; men Krigsrådinnan Coldevin på Dönnäs, som var född på Lofoden berättade att der fanns en besynnerlig grotta, i hvilken hon jemte andra barn brukade leka gömma, och hvilken hon sedan som fullvuxen funnit märkvärdig, helst den påtagligt i forntiden blifvit uppförd af menniskohand. Jag har trott mig böra nämna detta för det fall att någon sakkunnig man, som dertill komme i tillfälle, ville undersöka förhållandet. Måhända grottan numera icke finnes, måhända är den utan någon betydlighet.

**) Jag rodde i båt öfver Saltensströmmen d. 18 Aug. 1816, vid ett tillfälle då vattnet i fjorden och i hafvet stodo i jemnvigt; men sedan såg jag från en uppstående klippa hur vattnet från ena sidan började stiga, och detta tilltog ögonblickligt. Då bildades djupa trattlika hvirflar, den ene vid den andre, i hvilka vi från klippan kunde se djupt ned i botten, och på hvilkas stigande bräddar vattnet yrde fraggande och dånande som en våldsam störtflod; hela vattenmassan var i en förfärligt vild framrusande fart. Denna ström slukar, sade man, årligen några menniskolif, hvilket kommer mest deraf

Förteckning

öfver här bifogade figurer af bronsantiquiteter.

Originalerna till de här meddelade figurerna äro nästan alla funna inom Sveriges landamären; de förvaras dels i härvarande K. Vitterhets-Historie och Antiquitets-Akademiens Museum, = St. Mus. dels i Lunds Universitets Museum = L. Mus. och dessa sistnämnda hafva för det mesta blifvit samlade af förf.

Jag hade gerna önskat att här kunna lemna uppgift öfver alla de lokaler inom Sverige, der bronssaker från forntiden blifvit funna; men dertill saknas ännu tillräckliga uppgifter. Dock bör jag erinra att, oaktadt dessa bronssaker ursprungligen inkommit till Norden genom Handelskolonier, anlagda till en början längs vestra kusterna, hafva de dock på många ställen trängt djupt in i landet, isynnerhet vid stränderna af de större vattnen. Denna spridning öfver större delen af landet kan hafva åtskillig orsak: handel, krigsbyte, flyttning, folkblandning o. s. v.

Bronssakerna kunna indelas i 1:o *vapen,* 2:o *smycken,* 3:o *redskap för profant bruk* och 4:o *redskap för religiösa förrättningar.* Denna sistnämnda afdelning har man hittills icke lemnat nog uppmärksamhet.

I. *Vapnen* äro: *1:o Anfallsvapen:*

A) *Svärd.* Då dessa äro korta kallas de dolkar.

a) *med hela handtag* α) med kort kafle af 2 t. 2 lin. oftast prydd med orientaliska sirater: Hit höra Tab. 1 fig. 1, 2, 3, 4, till hvilka originalerna förvaras i St. Mus. Tab. 2 fig. 11, kopierad efter Lisch' Meklanb. Jahrb. IX. fig. 5. β) med lång kafle af 2 t. 6 lin. till 3 t. 4 lin. aldrig med orient. sirater: Tab. 1 fig. 5 och 6. St. Mus.

b) *med skafttunga,* mer eller mindre smal, alltid smalare än klingan. Hos dem som ha den platt och något bred, ha plåtar af horn, ben eller trä varit med naglar fästade på båda sidor och bildat handtaget: Tab. 1 f. 7 och 8. Lunds Mus.

Hos dem som hafva skafttungan både smal och nästan trind, har den förmodligen varit instucken i handtaget, som varit af horn (hjorthorn) ben eller trä. Tab. 2 f. 9, 10. L. Mus. — Angående svärdet tab. 5 fig. 60, se beskrifn. sid. 61.

c) Med skafttungan (skaftfästet) bredare än klingan. Dolken Tab. 2 f. 12. Denna form som alltid är mycket tunn och bred synes icke höra till den äldsta bronstiden.

---

att goda fiskeplatser skola finnas i dess granskap, och då fiskaren söker närma sig dessa, så mycket som möjligt, råkar han stundom att komma för nära brädden, drages ögonblickligt ned och krossas bland de skarpa klipporna, i den förfärliga gölen.

Hvad svärdsklingan beträffar, så är den alltid spetsig och tväeggad; eggarna äro antingen räta, som på fig. 6, 9 och 10; eller slakt essformigt mer och mindre böjda som fig. 7 och 8. På fig. 7 är klingan smalast ett stycke framom handfästet och blir bredast på främre tredjedelen från spetsen. Den har en ränna längs eggarnas sidor. Denna form förekommer i vestra trakterna, åtminstone från Skåne till Irland.

B) *Lansar.* Dessa äro likasom svärden alltid spetsiga och tväeggade; de ha en hylsa, hvari suttit ett långt träskaft. Hylsan är ofta prydd med sirater. Bladet går stundom med eggarna ned till hylsmynningen Tab. 2 f. 15; stundom upphöra de ett stycke derifrån. Fig. 14, 16. Nedtill har skaftet haft en fyrkantig dobbsko, som dock här ej blifvit aftecknad.

C) *Stridsyxor* af åtskillig form, men isynnerhet af två slag: a) långa med genomgående (utstående) skafthylsor och mer eller mindre böjda fram- och baksidor samt lång egg; sådana äro Tab. 3 f. 34 (Kjöbenh:s Mus.) och sådana äro yxorna på Kiviks monumentet, stenen N:o 1. Hit hörer N:o 113 i Worsaaes *Nord. Olds.* och hit hörer vår Tab. 3 f. 35.

b) fyrsidiga med fram- och baksidan räta, de två andra bildande en mycket öppen vinkel Tab. 4 f. 46.

D) s. k. *Pålstafvar:* Tab. 2 f. 18, 18 a. St. Mus. fig. 19: L:s Mus. Huru dessa varit skaftade, känner jag icke. Somliga antaga att de varit skaftade som yxor, genom en från skaftet utgående sidogren; andra att de haft rakt skaft. Men vare härmed hur som helst, så är det säkert att de varit stridsvapen; ty inom min ringa erfarenhet hafva de redan 2:ne gånger blifvit funna tillsammans med stridsvapen. Originalet till f. 19 har, som nämndes sid. 55, blifvit funnen i en stenkista tillsammans med ett bronssvärd; och en dylik *Pålstaf* fanns på en äng, två mil från Lund under grässvålen, tillsammans med *Stridsklubban* T. 5 f. 63, och hade utan tvifvel tillhört samma stridsman. Kanske de hade varit begagnade som *stridsyxor.*

En annan form, som äfven kallas *Pålstafvar* t. 3 f. 30—32, kunna möjligtvis hafva varit skaftade och använda som yxor, likasom tab. 4 f. 51, som jag såg hos Lindenschmidt 1860 och som blifvit funnen i Saltgrufvan vid Reichenh.

E) De s. k. *Celterna* anses också hafva varit skaftade som yxor och använda dels i krig, dels i dagligt bruk, likasom f. 30. Men för min del anser jag icke användandet af denna form i forntiden ännu vara tillräckligt kändt. Af s. k. Celter har man många former och storlekar. Den här aftecknade Tab. 4 f. 47 är en af de mest vanliga; L. Mus. F. 48 skall föreställa en gjutform hvari Celter blifvit stöpta. Sådana och andra gjutformer äro funna både här och i Danmark. Celter af jern, af samma former som bronscelterna äro funna på flera ställen i södra Skåne.

F) *Stridsklubbor.* Tab. 3 f. 33 från Gottland. St. Mus. och t. 5 f. 63 från Skåne; L:s Mus. *Anm.* För många år sedan fick jag i Skåne ett hufvudskålsben, i hvilket kantiga hål af en sådan stridsklubba voro inslagna. I Köpenhamns rika Museum ligger en bronsklubba från Italien (etruskisk), som, om jag ej missminnes, i det närmaste liknar denna f. 63.

Tab. 5 f. 64. *Stridsklubba med ansigte på ena sidan.* L. Mus. Jemf. *Norden under hednatiden* af A. E. Holmberg I. s. 36. Denna märkvärdiga stridsklubba fanns i en uttorkad elf några mil norr om Uddevalla och blef mig förärad af vännen Holmberg. Den är hittills unik.

G) *Pil.* En sådan har *kanhända* varit tab. 2 f. 17 L. Mus. Dock hyser jag något tvifvel, helst jag anser sannolikt att pilarna varit treeggade. Hvarföre jag har den förmodan skall jag sedan förklara.

H) *Stridsluren* Tab. 4 f. 50 torde äfven böra räknas bland stridsvapen Denna är i flera hänseenden märkvärdig. Den är efter böjningarna 4 fot 3 t. lång; den tjockare ändan i omkrets 12¼ t. och öppningen 3¾ t. i genomsnitt. Den är sammansatt af flera stycken, hvilka hvart för sig blifvit stöpta och derefter hopsatta med tänder som gripa i hvarandra och kunna, äfven på figuren på ett par ställen ses med lup. Den har form och krökningar af ett *Uroxhorn,* hvilket beständt antyder att den blifvit modellerad efter ett sådant horn, hvilket åter ådagalägger att den blifvit förfärdigad då detta kolossala djur ännu lefde i Skånes sumpiga skogar. Också har den blifvit funnen i en af de äldre torfmossarna i Skåne, i hvilka ben af Uroxen ej sällan förekomma. Äfven detta bevisar bronsperiodens höga ålder i södra Sverige. Sannolikt hafva oftast Uroxhorn blifvit använda till stridslurar, och blott sällan synas sådana ha blifvit efter samma modell stöpta af brons. Jag känner ej flera hela exemplar än detta. Det förvaras i min f. d. (numera Universitetets) samling i Lund. Kädjan är äfven stöpt och har hvarannan ring rörlig.

2:o Försvarsvapen: Hit höra:

Skölden tab. 4 f. 43 har utan tvifvel varit helt rund och af betydlig storlek, bestående af trä eller af flera på hvarandra lagda, och på ett eller annat sätt hopfästade läderstycken. Den här afbildade bronsplåten har varit fästad midt på sköldens främre sida, genom en ögla som finnes på baksidan. Den har i midten en hög uppstående topp. Af siraterna ser man att dessa sköldar tillhöra den äldsta bronstiden i Norden. Fråga är om icke dessa sköldar voro, utanför plåten, omgifna med en rad af sådana mindre *tutuli,* som t. 5 f. 65. Ett större antal sådana funnos i en stenkista vid Måsby och sades ligga i en krets.

Ett annat slags *gedigna Bronssköldar* hafva, utom dessa, blifvit funna i Danmark (Wors. *Nordiske Olds.* f. 203, 204 a. b.) De synas mig tillhöra

en sednare tid än de förra, hvilket också ådagalägges både genom deras för den äldsta bronsperioden främmande sirater och genom deras breda handtag, (grepar) hvilka äro jemnt så stora, att de kunna rymma en vanlig karlhand. — Härmed rättas ett misstag på sid. 49, efter en felaktig uppgift.

Ett stycke af en *Bronshjelm* har blifvit funnet i Danmark, (Worsaae *Nord. Olds. fig. 202,*) men hittills icke hos oss.

II. *Smycken* dessa äro af brons eller guld, af vacker form och oftast prydda med smakfulla sirater, hit höra:

Ett skönt Halssmycke eller Bröstsmycke tab. 3 f. 23, har här kommit att stå upp och nedvändt, hvilket jag bör tillkännagifva. Originalet förvaras i Kongl. Vitterh. Hist. och Antiqu. Akad. Museum i Stockholm. Ett något liknande se Wors. f. 226.

Pannsmycke eller *Diadem.* Tab. 3 f. 24, pryddt med vackra sirater. St. Mus. Ett liknande finnes i Lischs Jahrb. IX. f. 333, — Ett annat tab. 4 f. 44; 44 a. är en af änddelarna med siraterna på utsidan, således vända bakåt.

Spännen (*flibulæ*, broscher) Tab. 3 f. 25. Denna brosch består af två ovaltrunda plåtar på framsidan prydda med flera parallelt med yttre brädden kretsformigt gående upphöjda streck, och förenade genom en bögel, samt på undra sidan med en torn. St. Mus.; formen vanlig, deraf flera i Mus. dylik äfven i *Nord. Olds.* f. 187.

— *En annan Brosch* t. 4 f. 45 af rund ovanlig form, har i midten ett hjul med 4 ekrar. L. Mus.

— *En annan* tab. 5 f. 59 rutformig, prydd med spiraler och andra sirater. Tornen fästad med en hög knapp, mottages på andra ändan af en spiralformigt utlöpande bögel. En i hufvudsaken liknande är afbildad i Nord. Oldsag. f. 174.

Bronskam Tab. 3 f. 28. Äfven denna har ett hjul med 4 ekrar St. Mus.

Armbanden t. 3 f. 26 och 27 äro förut omnämnda, sid. 61.

Halsring (*Torques*) t. 4 f. 49. Att bära som prydnad utanpå kläderna. L. Mus. Sådana finnas af olika former, äfven af guld. De hålla vanligen invändigt i genomsnitt 6 t. till 6¼ t.

Tab. 2 fig. 22 är ett stycke af bottnen af ett kärl, här intaget för sina ovanliga sirater.

III. *I dagligt profant bruk använda verktyg* äro

Rakknifvarna Tab. 3 f. 38, 39, 40. Det vill synas att de verkligen varit använda som rakknifvar. Att Bronsfolket (Phœnicerna) brukat raka sig kunna vi sluta deraf att vi finna dem alltid utan skägg; således är ansigtet på Bronsklubban t. 5 f. 64, utan skägg. Den s. k. Bronsmannen, som låg i den urhålkade likkistan vid Brarup i Danmark, hade yfvigt lockigt och svart

hufvudhår; till och med fanns pubes, men intet skägg; och bland hans småsaker låg *en rakknif af brons* och en kam af horn. (Vänskapligt meddeladt af Hr Kammarrådet A. Strunk). Porträtter af Egyptier, Phœnicer, Etrusker m. m. hafva icke heller skägg, så vidt jag kan erinra mig. Deremot voro Israeliterna, enligt mosaiska stadgarna, ålagda att låta hår och skägg växa (3 Mos. 19 k. 27 v.); förmodligen för att äfven i det yttre skiljas från Egyptier och andra kringboende hedningar, som rakade sitt skägg. Jag påminner mig någonstädes hafva läst att Jupiters prest i Rom rakade hufvudet med en bronsknif, — säkert till följd af ett i forntiden vedertaget bruk.

Tälyknif t. 3 f. 37. Denna är aftecknad i full storlek i *Ur-invån. t. XVII. f. 205.* Den fanns i en urna bland brända benskärfvor; innan den blifvit inlagd der hade den varit mycket försliten; den hade haft egg på båda sidor, och efter träskaftet sutto ruttnade bitar qvar.

Pincetter T. 4 f. 52, bredare och prydd med sirater. Sådan finnes äfven af guld. f. 53 smal och utan sirater. Man tror att de varit använda vid fruntimmers arbeten.

Syl och *sylspett* Tab. 4 f. 55, syl med bronsskaft: f. 57 syl, hvars skaft varit af trä. *Nord. Olds.* f. 276, 274.

Nålar med ögat vid midten T. 4 f. 56. *Nord. Olds.* f. 275, med ögat vid öfra ändan t. 5 f. 74, 75. *Knappnål* f. 76. Dessa 3 sista äro, jemte andra bronssaker, funna vid Reng i södra Skåne. L. Mus.

Skäror Tab. 3 f. 41 St. Mus. En dylik i Ur-invån. t. XVII. f. 206, L. Mus. Hos en samlare i Skåne såg jag en, som var mycket mer krökt än dessa. Kanske hafva de varit använda att skära säden, dertill kunde äfven flintknifvar användas. Jemf. sid. 83.

Åderjern af brons t. 3 f. 42, (Ur-invån. XVII. f. 210 i nat. storl.) funnen i en Urna bland brända benskärfvor. Det är lätt att se huru detta instrument blifvit användt; ty ännu ej längesedan begagnades sådana af jern för åderlåtning. Ett handtag af trä satt på tvärs, och med klubba eller hammare drefs spetsen in i ådern.

Dubbelknapp t. 3 f. 29 a. b. Man har trott att dylika varit använda att dermed efter behof kunna förlänga eller förkorta svärdsgehänget som låg öfver axeln. Det är möjligt; men säkert är att jag sjelf tagit upp denna dubbelknapp ur en hög der den låg på öfra delen af ett skelett, hos hvilket ej fanns minsta spår efter något svärd. Ur-invån. XVII. fig. 212, a, b.

Trubbiga pilar t. 5 f. 66, 67 i någon minskning. Båda funna i södra Skåne, lösa i jorden, hafva påtagligen varit begagnade att skjuta sådana djur, hvilkas fäll, skulle användas som pelsverk och fick ej blodas. En dylik tvåspetsad pil af jern har jag äfven fått i Skåne.

Metkrok af brons t. 4 f. 54 efter *Nord. Olds.* f. 277. Ett fragment af en bronsmetkrok är funnet, bland en stor mängd andra bronsfragmenter, på Dahlsland nära sjön Venern och förvaras i St. Mus. — Det kan anmärkas att Grekerna på Homérs tid äfven hade metkrokar af brons. Iliad. XVI. v. 409.

Ännu återstår att nämna: t. 5 f. 62, ett s. k. *gjöte*, efter bronsstöpning. Sådana af olika utseende äro icke ovanliga och bevisa att bronssaker af åtskilliga slag hafva blifvit stöpta här i landet. — Tab. 5 f. 58, etruskisk sked af ben, funnen vid Rom och mig förärad af min oförgätlige vän Professorn B. Fogelberg, jemte åtskilliga bronssaker, som hafva mer eller mindre likhet med våra. L. Mus. T. 6 f. 77, ett tunnt ben, funnet i jorden, med ritningar som förmodats skola föreställa en sköld med sin buckla och tutuli.

Anmärkn. Vi hafva redan sid. 83 o. f. visat likheten i *stridssättet*, med *stridsvagnar,* hos Egyptier, Phœnicer, Greker, Galler och Britter, och det har blifvit omnämndt att det var de ur Egypten utdrifna Phœnicerna, som kringspridt detta och andra orientaliska bruk. Det kan derföre icke förefalla oväntadt att vi äfven finna likhet mellan de *stridsvapen,* som begagnades af Grekerna vid Troja och dem, som i forntiden användes af Phœnicerna här i Norden, och som nu uppgräfvas så väl hos oss som annorstädes i Europa. Denna öfverensstämmelse är så stor, att det ibland förefaller som om våra bronssaker tjenat till modell för Homérs beskrifningar: 1:o *Svärdet* beskrifves af Homér alltid som tväeggadt och spetsigt, och sådana äro också alltid de bronssvärd som uppgräfvas hos oss. 2:o *Lansen* beskrifves äfven som spetsig och tväeggad; på ett ställe (Iliad. XVII. v. 297) omtalas till och med röret (hvari skaftet sitter) — 3:o *Skölden:* denna beskrifves alltid som rund; stundom liknas den vid fullmånen. Den var stor och bestod af flera 5 till 7 lag af på hvarandra liggande, kanske hoplimmade läderstycken; framtill i midten hade den en buckla eller en *högstående nafle.* Så hafva helt visst äfven våra sett ut, men vi hafva af dem blott bronsplåten qvar. — Äfven omtalas gedigna bronssköldar, 4:o *Stridsklubba* omtalas äfven (Iliad. VII. v. 141, 143) ehuru den var af jern, eller kanske beslagen med jern, 5:o *Pilen* beskrifves af Homér (Iliad. XI. 507) som *treeggad,* *) och just sådana pilar af brons, liknande spetsen af en s. k. stuckatklinga, förekomma i många antiquitetssamlingar. Hos oss hafva flintpilar mest blifvit använda. Men för att fatta hela öfverensstämmelsen, bör man läsa beskrifningarna hos Homerus, och man skall finna att den är så stor, att den visst icke kan tänkas vara tillfällig. De grekiska och de hos oss funna bronsvapnen måste ursprungligen härleda sig från samma folk; och således är denna öfverensstämmelse äfven ett bevis för riktigheten af de åsigter, som här blifvit framlagda.

Ännu återstår en klass af fornsaker, som böra upptagas, nemligen sådana som hafva varit *använda för heliga bruk i hedna templen.* Ty derom kunna vi vara förvissade, att om här funnits inrättningar för offentlig Baalstjenst, så har här äf-

*) Det här förekommande ordet *τριγλώχιν* har af några blifvit öfversatt med *treuddig* eller *trespetsad;* men så ändamålsvidriga krigspilar hade visst icke Grekerna, och icke Phœnicerna heller.

ven funnits offerkärl och andra redskap, som vid gudstjensten blifvit begagnade. Och sådana träffas också verkligen, ehuru de hittills blifvit föga påaktade; och om än man någon gång insett att ett kärl, en skål e. d. varit ett *tempelkärl,* så har man dock hittills, så vidt jag vet, icke ens försökt att bestämma till hvilken hednisk kult det hört. Detta synes mig dock icke *numera* vara så svårt, som det lärer förefalla. Man synes mig först hafva att bestämma om det tillhört ett indoeuropeiskt eller ett semitiskt folk, och detta måste straxt kunna inses af dess emblemer. Visa dessa genom likhet med emblemerna på bronsvapnen, att det tillhört samma folk, som först hitfört bronsen, och vi veta ju att dessa varit phœniciska Baalsdyrkare, så veta vi tillika att kärlet tillhört något ställe för offentlig Baalskult. Men hafva vi hunnit så långt i våra undersökningar, så böra vi ej glömma den stora likhet (i somliga fall nära nog fullkomlig öfverenstämmelse) som egt rum mellan Hebreernas och Phœnicernas ritual, sid. 86, och som hade sin grund deri, att dessa begge folk öst ur samma egyptiska källa.

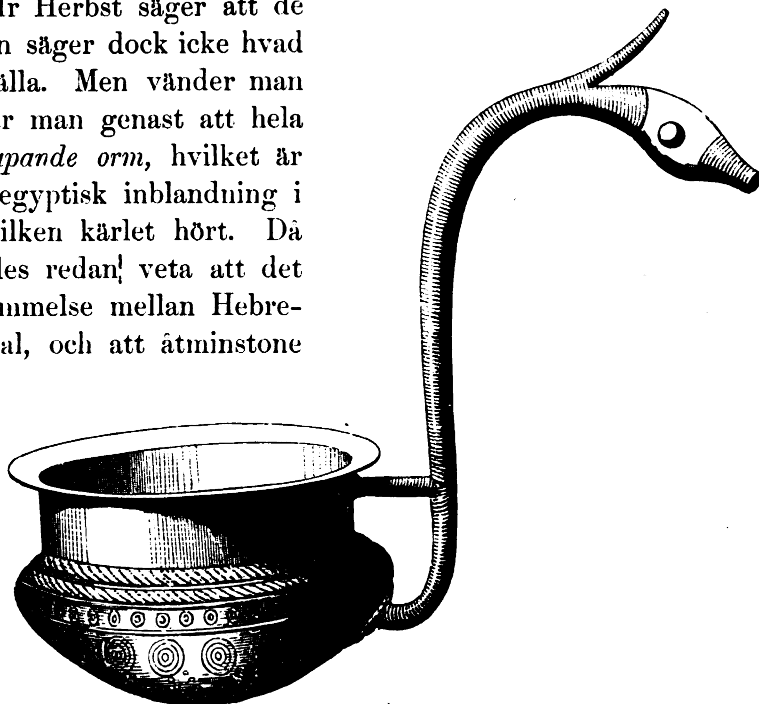
Vi hafva redan sett att de hebreiska offerkittlarna i Jerusalems tempel, som förfärdigats af Baalsdyrkaren Hiram, varit i hela konstruktionen lika dem, vi ett par ganger funnit hos oss, och hvilka patagligen hafva tillhört offerställen för Baalskulten här i Norden. Något större bevis kan såledés knappast tänkas för öfverensstämmelse mellan Hebreernas och Phœnicernas ritual, och för likheten åtminstone af *ett* tempelkärl, som vid deras gudstjenst blifvit användt.

Nyligen har vetenskapen erhållit ett nytt, lika ovedersägligt bevis för samma sats. Det är ett dyrbart fynd af guldsaker, som förleden sommar gjordes på Fyen. Det är beskrifvet af Kammarrådet Herbst i *den Berlingske Tidende* den 17 Juli 1862, och har äfven blifvit anfördt i *Aftonbladet* här i Stockholm den 22 Juli s. å.

Fyndet bestod af 11 stycken smärre skålar af 4¼ till 4¾ tum i tvärmål, alla af fint guld och af drifvet arbete med upphöjda ringsirater. De 8 hade hela greppar, skaft eller handtag, *) och hade patagligen blifvit använda som "*Ösekar,*" hvilket också Hr Herbsts antager. Handtagen äro af brons och solida, men omlindade med guldtråd, så att de se ut som rent guld; djurhufvudet på ändan af handtaget är belagdt med tunnt guldbläck. Deraf att så många blifvit funna tillsammans på *ett* ställe, förmodar Hr Herbst "att de varit begagnade vid offertjensten till ett eller annat heligt bruk, hvartill en bestämd ritus hörde." Denna förklaring anser jag vara fullkomligt riktig; och det hade varit att önska att Herr Herbst tagit steget ut och undersökt hvad det var för en kult, till hvilken de hört. Men då Hr Herbst icke funnit för godt att företaga en sådan undersökning, och sedan jag af min vän Kammarrådet A. Strunk fått en vacker pennritning af en af guldskalarna, och af Hr Konferensrådet Thomsen erhållit tillåtelse

*) På de 3 hade handtagen blifvit afbrutna.

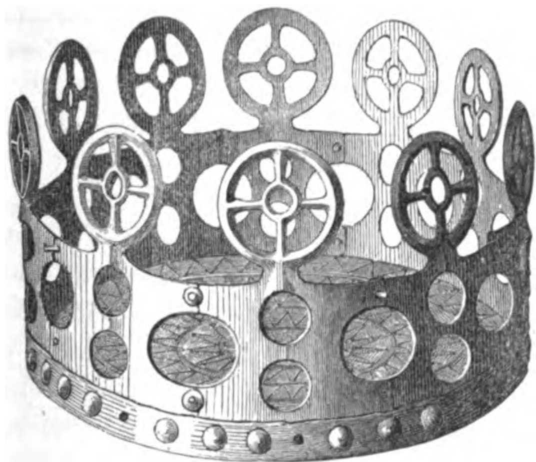
att offentliggöra den, vill jag försöka att öfver dessa märkvärdiga kärl meddela en förklaring, helst denna hörer just till den delen af mitt ämne, som jag nu har för händer. Förklaringen synes mig icke vara vansklig. Utom orneringen som är orientalisk (phœnicisk) sådan den ofta förekommer på våra bronser, och således häntyder på Baalskult, få vi derpå ännu ytterligare bekräftelse om vi närmare betrakta ett af handtagen. Hr Herbst säger att de slutas i ett djurhufvud; han säger dock icke hvad slags djur det skall föreställa. Men vänder man kärlet med botten uppåt, ser man genast att hela handtaget föreställer *en gapande orm*, hvilket är ett ovedersägligt bevis på egyptisk inblandning i den semitiska kult, till hvilken kärlet hört. Då vi nu, såsom ofvan nämndes redan, veta att det funnits en stor öfverensstämmelse mellan Hebreernas och Phœnicernas ritual, och att åtminstone *ett* offerkärl, skålvagnen, var lika hos dem båda, så ligger det ju nära till hands att förmoda, att nu ifrågavarande phœniciska "*ösekar*" äfven kan hafva funnits hos Hebreerna, och att således bland de många mosaiska föreskrifterna om beskaffenheten af de hebreiska offerkärlen, kan förekomma någon beskrifning som inträffar på detta till Baalskulten hörande "*tempelkärl.*"

I 2 Mos. B. 25 kap. 29 v. läser man att Moses fått befallning att göra åtskilliga tempelkärl, bland annat "kannor och bägare, *dermed man ut- och inskänker,*" och *att göra dem af rent guld.* Och i D:r H. M. Melins förträffliga Bibelupplaga finnes i noten till detta ställe en upplysning som åsyftar att visa, att de i texten nämnda (mindre) kärlen begagnats för att ur det större *ösa* vin, till utgjutande af dryckoffer. Det är väl knappast möjligt att betvifla att om vi hade någon figur af dessa mosaiska (mindre offerkärlen), *bägarne,* den icke skulle befinnas lik den här framställda — utom hvad ormhufvudet beträffar. För min del är jag fullkomligt säker på riktigheten af denna tolkning, helst den i allt öfverensstämmer med hvad vi förut visste i dylika ämnen; och den lemnar derför ett ännu ytterligare stöd. Ännu mer: att Phœnicerna vid sina offringar, likasom Hebreerna, hade två slags kärl, ett större, hvari vinet framsattes, och ett slags mindre för att ösa med, (för libationer?) och hvilka, likasom här, voro i större antal, se

vi deraf att då Alexander var i Syrien, "helgade han åt *den Tyriske Herkules* *) ett stort dryckeskärl af guld, tillika med trettio offerskålar," **) naturligtvis för att begagnas vid offringar i templet.

Anmärkn. Alla dessa guldkärl voro inpackade i en större Bronsvas af 13 tums höjd, äfven af drifvet arbete och af tunnt bronsbläck, sammansatt af 2:ne stycken utan lödning och blott med nitnaglar, hvilket med skäl anses vittna om hög ålder. Huruvida denna Bronsvas varit ett sådant större offerkärl, som det Curtius omtalar, hos Phœnicerna eller som det till mosaiska ritualen hörande, lemnas oafgjordt. — Af ornamenterna föranledes jag att förmoda, att den är af sednare tillverkning än guldskålarna, hvilket dock ej hindrar att de kunnat under denna sednare tid tillsammans begagnas. —

Af *ett stort och märkvärdigt tempelkärl,* som sannolikt varit af trä, förvaras *bronsbeslaget* i härvarande K. Vitt. hist. och Antiqu. Akad:s Museum. Det är till omkretsen rundt af omkring 5 fot, något vidare uppåt än nedtill, och af 6½ tums höjd upp till brädden, med tio öfver brädden uppstående fyrekrade hjulfigurer af 4 tums diameter. ***) Sidorna som bestå af flera genom bronsnaglar hopsatta stycken, äro genombrutna af runda hål, hvaraf ett större omgifves af 4 mindre. Bottnen, som är platt och cirkelrund, är på ena sidan försedd med figurer af i rader inhackade punkter, likasom hos näst föregående bronsvas, men här utgöras de endast af zickzackfigurer.

Det är möjligt att denna varit en sådan offerkittel, som den på 8:de stenen i Kiviksmonumentet afbildade; men derom kan ännu ingenting med säkerhet bestämmas. Den har blifvit funnen i en torfmosse i sydöstra Skåne. †)

*) Jag behöfver ej nämna att denna var en phœnicisk gud; det var Melharth (den starke kungen). Till honom gafs årligen offer från Karthago af statsmedlen.

**) Curtius (Lib. IV. cap. 8 vid slutet) Herculi Tyrio ex auro *crateram,* cum triginta *pateris* dicavit. *Cratera* är ett större kärl, en stånka; *patera* en bägare. Endast af ett af de mindre ha vi här bilden för oss.

***) Dessa visa att tempelkärlet tillhört bronsåldern och följaktligen Baalskulten.

†) I de trakter, der hedniska tempelkärl blifvit upptäckta, hafva förr, långt mera än nu, förekommit besynnerliga berättelser bland folket, vid hvilka man ej fästat någon uppmärksamhet, emedan man ansett dem hafva varit idel dikter, tillkomna genom okunnighet och skrock. Ej sällan torde dock Historia ligga på bottnen, äfven af dessa grumliga källor. Att de religiösa traditionerna kunna bibehålla sig genom årtusenden, derpå är bland annat följande händelse ett ovedersägligt bevis: Då Herr Archivrådet Lisch. i April 1843 öppnade den mindre högen vid Peccatel, berättade arbetsfolket att i den större högen (Rammelsberg) bodde *underjordiska;* att dessa stundom höllo kalas i denna större hög, och lånade då både knifvar och andra bordsaker från de öfriga kullarna. I November 1845, då denna större kulle öppnades och arbetarena fingo se *bordet* (offeraltaret sid. 32) och *Kitteln,* funno

Bland saker, som varit begagnade för heligt bruk skulle jag äfven vara benägen att räkna *Bronsknifven tab. 3 f. 36*, som både till form, arbete och sirater är den vackraste jag hittills sett; L. Mus. Hit räknar jag äfven en flintknif, som ligger här framför mig och som är en produkt af förvånande konstskicklighet, förvärfvad genom anlag och långvarig öfning. Jag skall en annan gång gifva en figur deraf. Här vill jag blott erinra att Phœnicerna begagnade flintknifvar i templen att dermed slagta offret. Då Hamilkar stod färdig att med arméen tåga till Spanien och i templet anställde offer, frågade han sin nioåriga son Hannibal, som var närvarande, om han ville resa med till lägret, och då denne med glädje bejakade det, förde han pilten till altaret, fattade med venstra handen *offerlammet*, *) med högra *flintknifven* och lät pilten aflägga ed på offret att han aldrig skulle ingå vänskap med Romarena. (Polyb. III. cap. XI. p. 126) — Corn. Nep. edit. Keuch. Hannib. cap. 2 not.

Ännu återstår för oss att förklara ett par ord af det som Pytheas på anförda ställe uppgifvit rörande Thuleboarnas lefnadssätt. Enligt hvad vi anfört sid. 81 yttrar han "att de, hos hvilka säd och honing alstras, deraf tillreda dryck." Det är påtagligt att den dryck som tillreddes af säd var *öl*, och den som tillreddes af honing var *mjöd*. Häraf se vi också att den säd som här odlades var *korn* (bjugg). Detta skrefs redan 350 år före Christi födelse; således fanns här i vår Skandinaviska Nord både öl och mjöd redan kring 850 år före den tid, då vi veta att Ynglinga ätten inkom med Oden till Sverige. Sådana data kunna åtminstone icke bestridas. Men hvarifrån hade, under en så uråldrig tid, konsten att brygga öl, kunnat komma ända upp till vår Nord? Jo, helt visst hade den kommit från samma håll och följt samma väg hit till Norden, som det första åkerbruket och all gryende kultur. *Diodorus Siculus* underrättar oss (Lib. I. Cap. 34, 10 Par. p. 27) att hos Egyptierna tillagas en dryck af korn (bjugg) som de kalla *Zythus* och som i behaglig lukt och smak ej mycket eftergifver vin." Egyptierna hade således hunnit rätt långt i konsten att brygga öl. Äfven Herodotus (2 Bok. 77 Kap.) säger om Egyptierna att vinet som de dricka är brygdt af korn; ty drufvor finnas ej i deras land. **) Således se vi häraf att *ölet* liksom *åkerbruket* först kom-

de häri så stor öfverensstämmelse med folktraditionen, att de af fruktan för de *underjordiska*, som de trodde sig nu hafva stört, icke utan svårighet kunde förmås att fortsätta arbetet.

Att ett så högtidligt och hemskt uppträde som ett menniskooffer, hvilket alltid skedde offentligt, hopsamlade en mängd menniskor, är påtagligt; äfven som att dessa med helig fasa betraktade den pågående handlingen som en offerfest åt gudarna; och att minnet deraf under årtusenden, sedan alla offer upphört, blott skulle framställa *högtiden* under bilden af ett stort *gille*, är ej osannolikt. Man må dock hur som helst förklara det, men faktum kan ej bestridas.

*) Häri liknade Phœnicerna äfven Hebreerna att de använde lam till offer, åtminstone vid edgång; Egyptierna offrade tjurar och kalfvar; Gallerna svin, o. s. v.

**) Detta gäller dock blott om en del af Egypten, ty på andra ställen både växte och förtärdes drufvovin. I 60 kapitlet af samma bok, der Herodotus beskrifver Bubastis-festen, säger han att vid denna fest åtgick mera drufvovin än på hela det öfriga året. Utan tvifvel dracks icke allt, utan något åtgick till libationer — likasom vid dryckesoffern hos Phœnicer och Hebreer.

mit vår Nord till godo genom de samma Österländningar som hitfört bronsen och Baalskulten. Vi få således antaga att de hade under vägen fört samma konst att brygga öl äfven till Gallerna (Kelterna) ty Diodorus (Lib. V. cap. 26, 2) berättar att "emedan Gallernas land var så kallt att vinrankan ej trifdes der, tillredde de en dryck af korn som kallades *Zythus;*" således samma benämning på öl som hos Egyptierna, till bevis att det derifrån härledde sig. Äfven säger samme författare att Gallerna "lägga honingskakor i vatten och blöta ut dem, och dricka sedan det utblötta." Man ser lätt att här är fråga om tillredning af *mjöd.* Säkert hade de lärt denna tillredning af de samma Österländningar, som lärt dem att brygga öl.

Not. Innan jag slutar, anser jag mig böra gifva en kort öfversigt af det här afhandlade ämnet. Vi hafva sett att då bronsen först infördes till Norden, befunno sig landets invånare i ett mer eller mindre lagt vildhets tillstånd; och detta var förhållandet icke blott i Skandinavien, utan i hvarje land i det vestra Europa. Forntida författare förtälja, sannolikt efter fornsägner, att i somliga trakter t. ex. på Irland, bott Kannibaler, och Professor Worsaae anser sig hafva funnit spår efter dylika från Danmarks forntid. Dock hafva vi skäl att antaga att invånarna i södra och vestra Skandinavien voro, då bronsen till dem infördes, stadda i det sista stadium af vildhets tillståndet. Väl voro de okunniga om metallers bruk, men de hade sina bestämda begrafningsställen, *Dös* eller *Dyss* kallade, och således sannolikt äfven sina bestämda boningsplatser. De förstodo mästerligt att af sten tillverka sig redskap och vapen, så väl för krig och jagt, som för ekonomiska bruk; de gjorde sig metkrokar af flinta och urhalkade båtar af tjocka trästammar. Södra och vestra delarna af landet, der de hufvudsakligast bodde, voro fulla af insjöar och träsk, och mellan dessa lågo täta skogar. Skogarna öfverflödade på villebråd och vattnen på fisk. Jagt och fiske, och krig mellan skilda horder, utgjorde invånarnas hela sysselsättning. Likasom alla Vildar, hade de sina Chefer, hvilka horden måste egna en ovillkorlig lydnad. — Sådant var det folk, Phœnicerna här vid kusterna påträffade. Hvad som först föranledde dessa, hvilka då voro innehafvare af hela verldshandeln, att besöka det vestra Europas kuster, var väl, enligt hvad allmänt antages, att skaffa sig *tenn* och *bernsten* för sin handel. Från urminnes tider innehade detta folk den största delen af Spanien; der de, äfven på Atlantiska hafvets kust, anlade sina handelskolonier. Derifrån kunde de snart lära känna Britanniens *tenn;* och i Britannien kunde de få kunskap om den i Orienten högt uppskattade *bernstenen.* Detta har tilldragit sig i en från oss så aflägsen tid, att vi ännu ej kunna bestämma den ens på årtusendet. Om dessa Orientens folk utgått från Tyrus eller det ännu äldre Sidon, veta vi icke; men att de haft sina hufvudstationer i Spanien, som var öfvergångslandet mellan Orienten och Occidenten, synes oss mest sannolikt. De varor, de hos vesterns vilda folk tillbytte sig, voro *tenn* i England, *bernsten* vid Danmarks vestkust, och pelsverk af djuren från Nordens skogar; såsom Ekorre, Iller, Mård, svart och röd Räf, Lo; kanske äfven Varg och Björn. De mindre af dessa skjötos med trubbiga pilar (fig. 66, 67) de större med kastspjut och spetsiga pilar af flinta. Ännu utgå våra flesta och dyraste skinnvaror öfver Ryssland till Orienten. Men deras handel inskränktes icke till dessa varor; Phœnicerna voro fiskare och hvar de satte sig ned, utgjorde fiske ett hufvudsakligt föremål för deras industri. För att förskaffa sig de norra kusternas *Lax*, som i mycket liknar Medelhafvets af dem högt uppskattade Tonfisk, anlade de här samma fångningssätt, för Laxen som de i Medelhafvet brukade för Tonfisken; och slutligen hafva de påtagligen äfven lärt känna det verldsbekanta Torskfisket vid Lofoden.

För bedrifvandet af sin handel anlade de här, *likasom redan förut vid Medelhafvet* Nybyggen på de ställen, der de funno lokalen passande och handeln inträgtig. Hvarje chef för ett nybygge blef snart en furste i sin trakt, och nybygget en samlingsplats för ortens invånare. Vi böra härvid

erinra oss att Phœnicerna, likasom Judarna, höllo sig strängt vid sin inhemska gudalära, och att denna likasom de sednares, öfverflödade af ceremonier, hvilka måste strängt iakttagas. Vid hvarje Nybygge var inrättning för offentlig religions öfning, och denna religion var den samma i alla Phœniciens städer och kolonier, i Sidon, Tyrus, Karthago och Massilia m. m. nemligen phœnicisk soldyrkan d. v. s. *Baalskult.* Och emedan denna öfvades vid alla Nybyggen, spriddes den lätt bland folket, från hvilket en del af dess ceremonier, nemligen den årliga festen midsommarsnatten till solgudens ära, har ända till våra dagar på många ställen bibehållit sig. Vid undersökningen af denna kulturperiod bör man derföre icke glömma att *Bronsen* och *Baalskulten* just derigenom samtidigt spridt sig till och uti vår Nord. Bevis på deras samtidighet se vi redan på första stenen till höger i Kiviksgrafven, och derpå hafva vi dessutom mångfaldiga andra bevis. Äfven böra vi erinra oss att de första bronssaker som genom kolonisterna infördes, röja genom sina sirater, äfven som genom kaflarnas korthet på svärden sitt orientaliska ursprung. Svärd, sköldar och lansar m. m. bevisa att deras tillverkare egt en hög grad af teknisk skicklighet. Detsamma bevisa deras talrika och smakfulla fruntimmerssmycken, hvilka tillsammans med de förra ådagalägga att de framför allt voro måna om att hafva prydliga vapen och smyckade qvinnor.

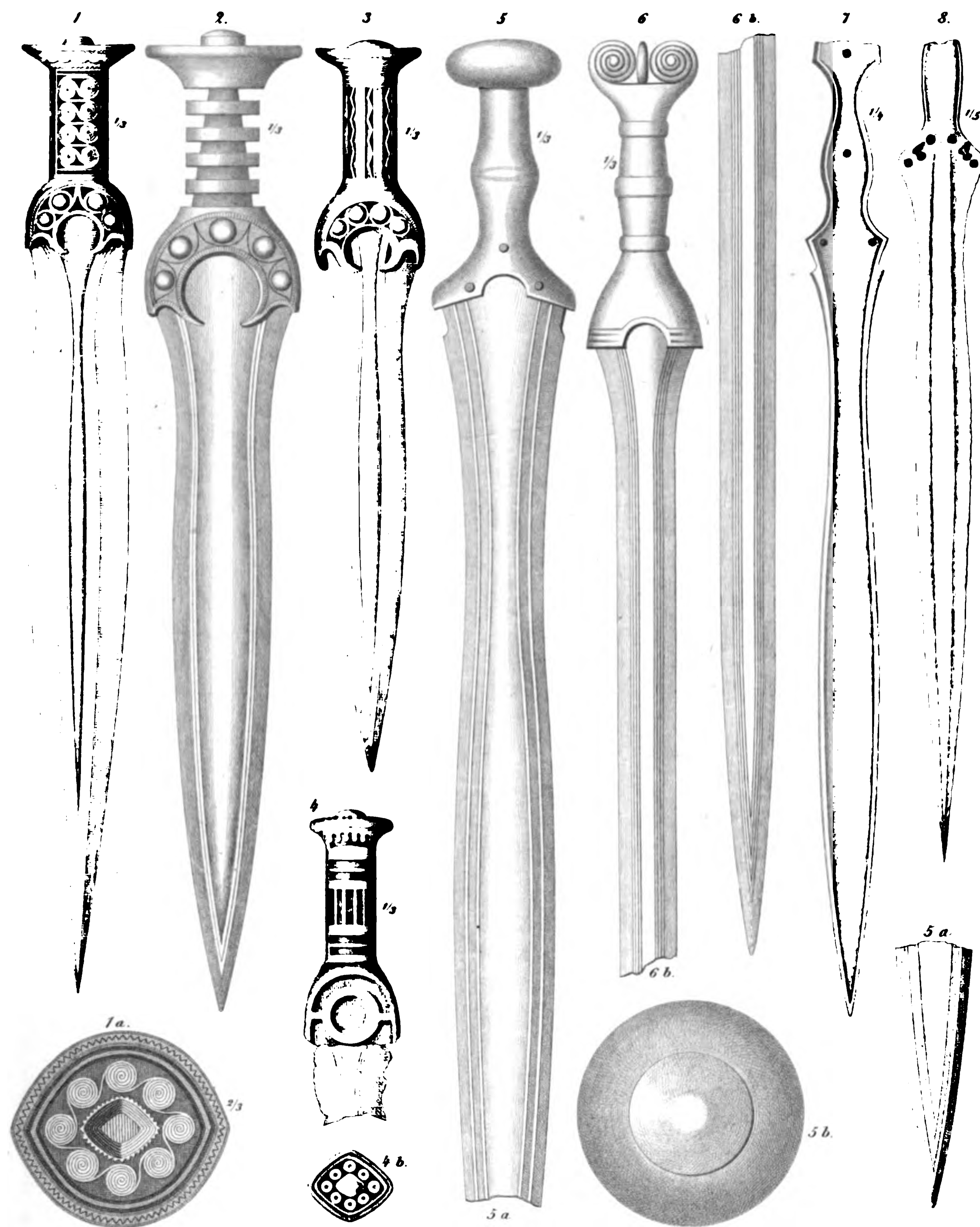
Könet hos Phœnicerna, likasom i allmänhet den semitiska qvinnan, synes hafva haft en aktad plats i samhället, som icke alltid tillkommit den Indo-europeiska qvinnan, hvilken hos somliga instängdes som fånge, hos somliga öfverlemnades vid mannens död åt lågorna.

Phœnicerna liknade i många afseenden Judarna, men skilldes från dem märkbart derigenom att då de förra fortfarande behöllo sin urgamla kult och sin nationalitet, blandade sig Phœnicerna förr eller sednare med de folk, hos hvilka de kommo att vistas; derigenom förändrades småningom deras orientaliska kroppsformer, deras fabrikater försämrades, deras språk uppgick i landets tungomål och af hela deras tillvaro återstod bland folket blott några fordom dels profana, dels heliga bruk, hvilkas ursprung eller betydelse man längesedan glömt. Först i sednare åren har man börjat sorgfälligt samla deras ur jorden uppgräfda qvarlåtenskap, som efter årtusenden bevittnar deras fordna tillvaro och deras för Norden främmande prakt.

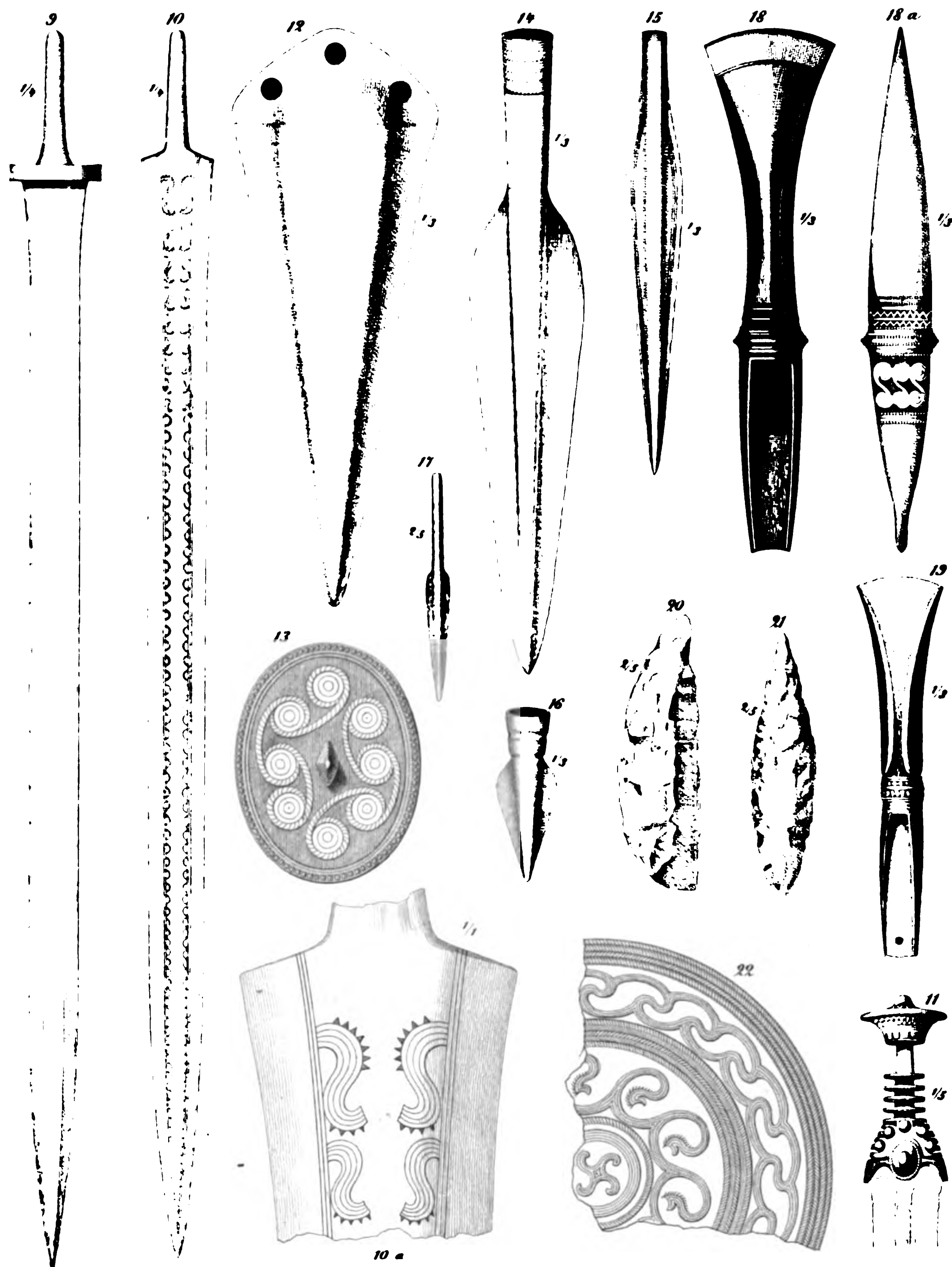
Genom alla i denna afhandling anförda fakta anser jag mig hafva fullständigt bevisat, hvad jag åtagit mig att bevisa, att den egentliga bildningen i södra och vestra trakterna af vår Skandinaviska Nord, hvarigenom den först lyftades ur det vildhetstillstånd, hvari den förut låg, utgått jemte Baalskulten, genom ett semitiskt folk, från Egypten och Phœnicien, långt förr än den Indo-germaniska folkstammen hit införde Odinska Walhalla kulten.

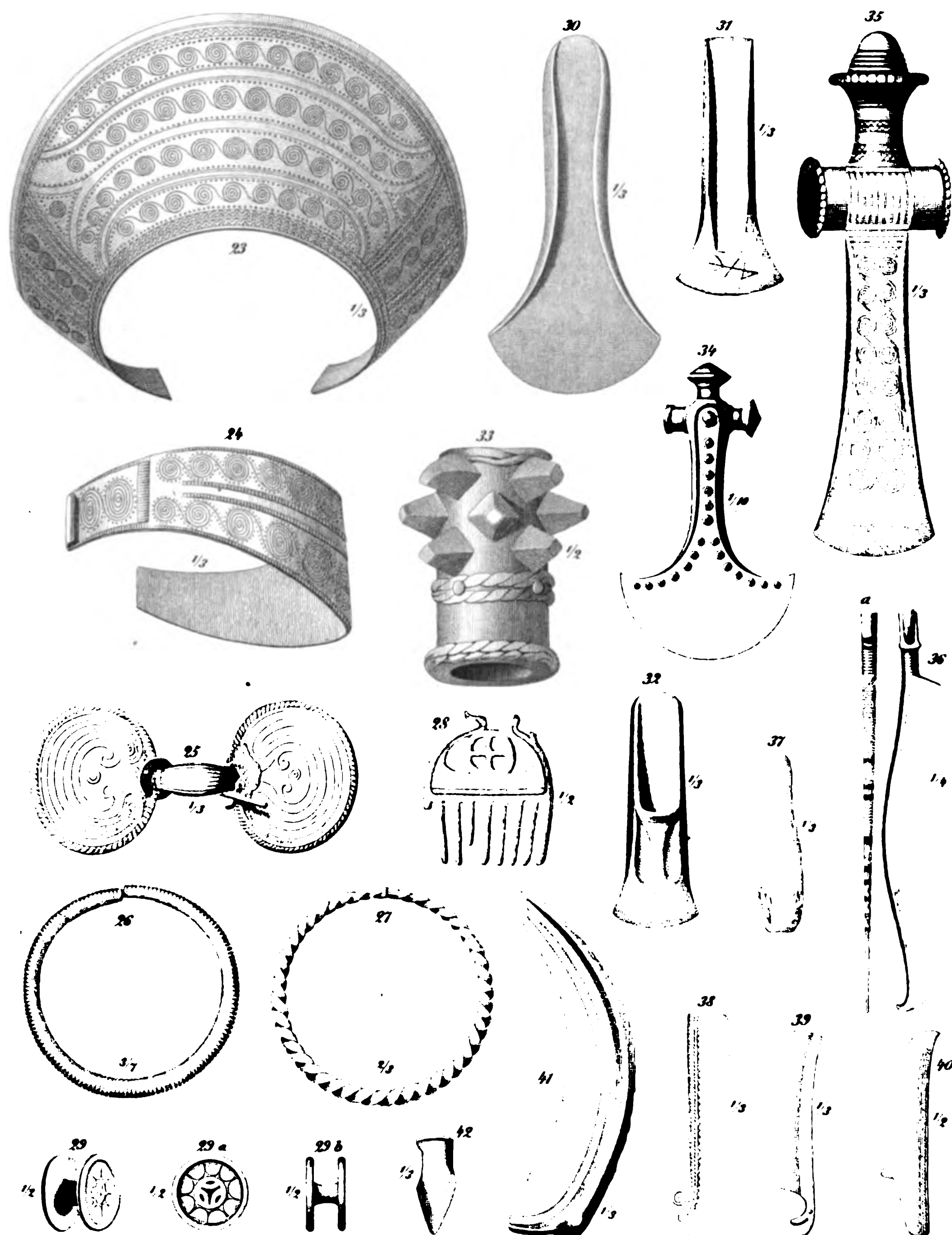
Rättelser::

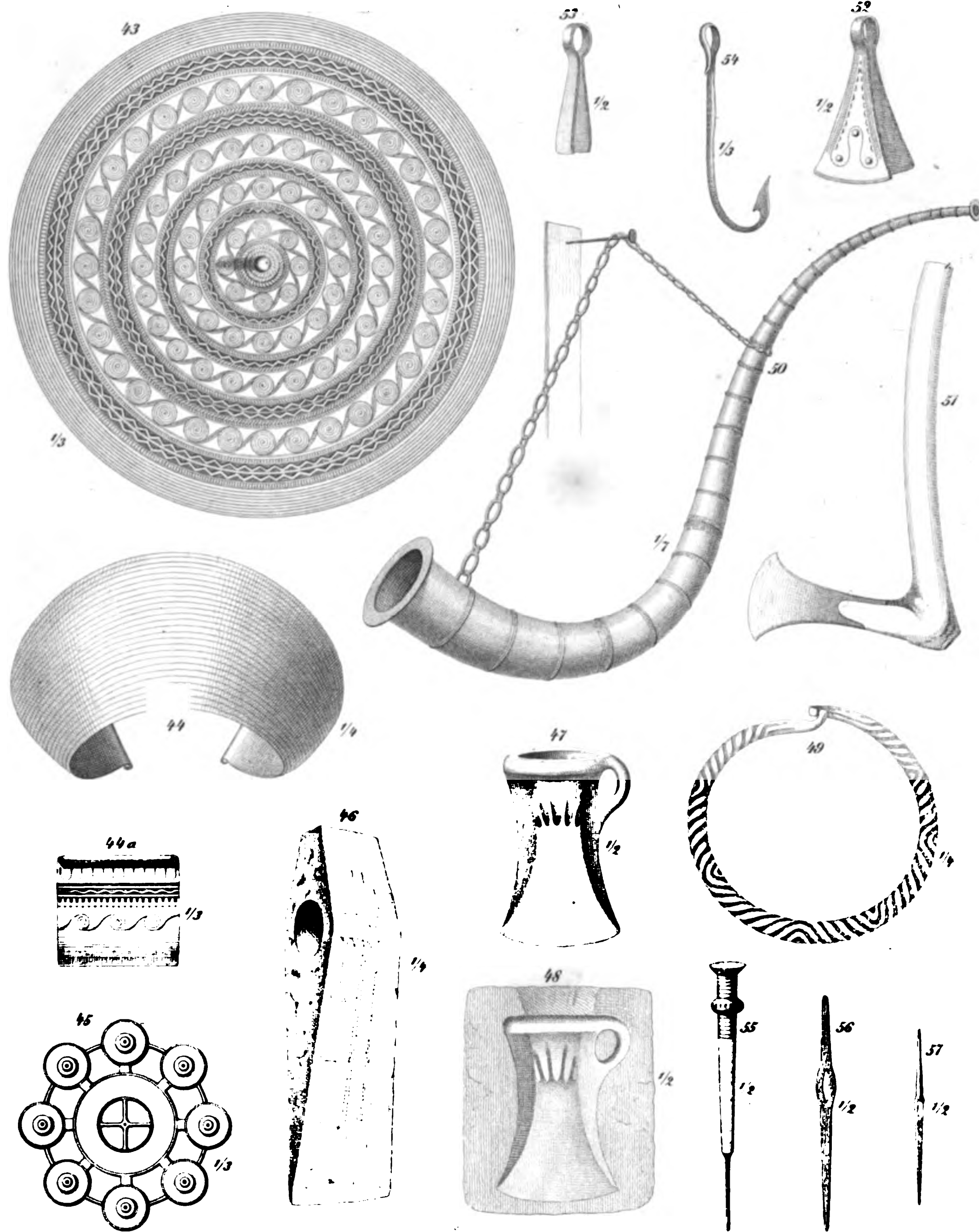
Sid. 11 rad. 28 invånarna, - -, fingo: r. 36 förekomma. s. 14 r. 25 parvis af; r. 29 springa; r. 33 8:de stenen; r. 36 Hindön. s. 16 r. 13 Peccatel; s. 24 r. 2 slutas af ett bruk; s. 26 r. 27 märkvärdiga; s. 29 r. 5 adversen; s. 34 r. 3 bemärkelse; s. 36 r. 19 mellan d. 30 Apr. och; s. 42 r. 23—24 Det synes - - - grekiska *utstrykes;* s. 49 r. 29 - - 31: Detta - - - Köpenhamn: *utstrykes.* s. 52 r. 35 helt och hället *utstrykes;* r. 36—37 Werngren; s. 53 r. 18 mest blifvit; s. 55 r. 14 först; r. 20 Och emedan; s. 56 r. 7 (med undantag af en eller annan pil) s. 57 r. 1 Centerborr; r. 17 ovedersägliga; s. 62 r. 38 Diodorus V. 21. s. 73 r. 28 länge äfven *efter* denna tid; s. 74 r. 33 mycket *utstrykes.* s. 75 r. 16 Färöarna; s. 76 r. 28 Det är; s. 77 r. 26 Gulathingslagen; s. 82 r. 16 skildrar; r. 34 de äldre, enligt annan läsart: de torra; s. 83 r. 34 stridsfältet; s. 84 r. 17 Stridsvagn; s. 85 r. 28 ethnografiska; s. 86 r. 27 iakttagas, och; s. 91 r. 12 stränderna. s. 93 r. 27 Kedjan.

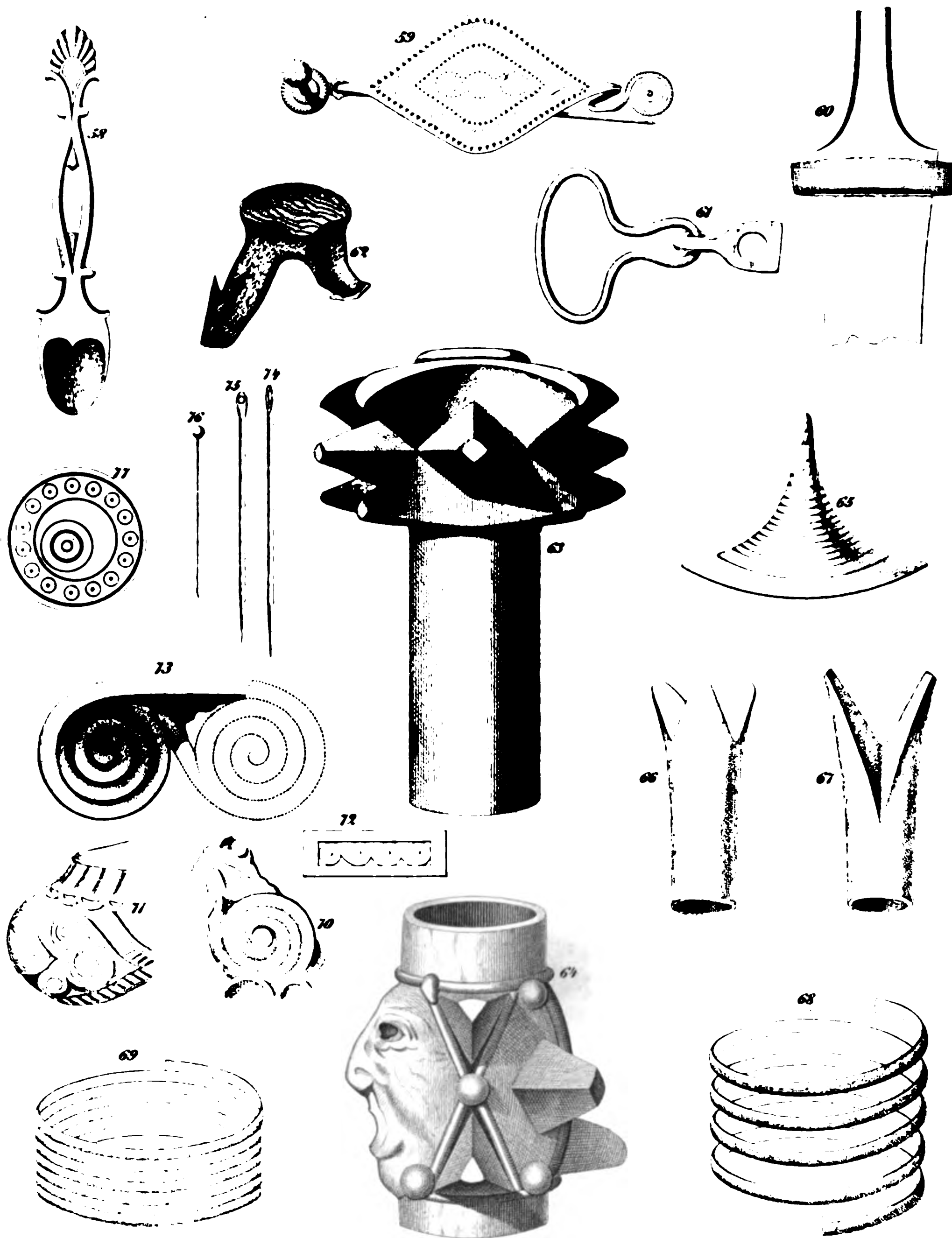

1
2.
3
5
6
6 b.
7
8.
1/3
2/3
1/3
1/3
1/3
1/4
1/5
4
1/3
1 a.
2/3
4 b.
5 a.
5 b.
6 b.
5 a.

2
9 1/4
10 1/4
12 1/3
14 1/3
15 1/3
18 1/3
18 a 1/3
17 2/3
13
16 1/3
20 2/3
21 2/3
19 1/3
1/1
10 a
22
11 1/3

3
23
1/3
24
1/3
25
1/3
26
3/7
27
2/3
28
1/2
29
1/2
29 a
1/2
29 b
1/2
30
1/3
31
1/3
32
1/3
33
1/2
34
1/10
35
1/3
36
a
1/4
37
1/3
38
1/3
39
1/3
40
1/2
41
1/3
42
1/3

4
43
1/3
53
1/2
54
1/3
52
1/2
50
1/7
51
44
1/4
47
1/2
49
1/4
44a
1/3
46
1/4
48
1/2
45
1/3
55
1/2
56
1/2
57
1/2

58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77

III

Förord till tredje häftet.

Då jag slutade förra häftet, förmodade jag icke att jag så snart skulle få gällande anledning att framlägga ett nytt. De fynd som kort tid derefter gjordes vid undersökningen af *Willfarahögen* (sid. 130), jemförda med folktraditionen om *Ballerstenen* (sid. 133), och de dermed liknande äldsta hos oss i Skånes kyrkor förekommande vigvatten-stenarna (sid. 134), tycktes mig vara så vigtiga för ämnets utredning, att jag ansåg mig ej böra undanhålla dem den upplysta allmänhetens kännedom.

Det har för mig varit särdeles glädjande, att detta mitt försök till förklaring af en vigtig förhistorisk kulturperiod i Europas vestra och norra länder, lyckats tillvinna sig uppmärksamhet så väl utom som inom fäderneslandet. Ett större antal anmälanden och recensioner af de två förra häftena hafva redan kommit till min kännedom; flera torde finnas, som jag ännu ej sett.

Jag känner mig stå i stor förbindelse hos dem, som genom utförliga granskningar behagat hedra detta försök, bland hvilka jag med tacksamhet ser flera af samtidens utmärktaste Lärda och Litteratörer, sådana som Professorerna Geffroy i Paris, Claparède i Genève, Franz Maurer i München m. fl. hvilka, genom att underteckna sina allmänt kända och aktade namn, hafva bekräftat sina bifallande omdömen om den införda komparativa methodens användbarhet i Archæologien och de resultater till hvilka den kunnat föra. För enskild del är jag förvissad att om några säkra resultater i denna vetenskap skola vinnas, det endast kan ske genom att använda nämnda method.

Men då jag anfört några bland dem som särdeles gynnsamt yttrat sig om mitt arbete, bör jag sanningsenligt icke förtiga, att andra funnits som yttrat motsatta åsigter. Det är också helt naturligt att icke alla ännu kunna se saken från samma synpunkt. Den här framställda åsigten är ännu allt för ny och af de flesta för litet öfvertänkt, för att den skulle kunna vinna allmänt bifall. Också bekymrar mig detta icke, eller minskar mitt hopp om sakens slutliga seger; ty en flerfaldig erfarenhet har lärt mig, att då meningar offentligen framläggas, som icke instämma med de allmänt gängse, eller då vetenskapliga satser yttras, som strida mot de redan genom gammal häfd antagna, måste de alltid genomgå en längre pröfvotid, innan de kunna göra sig gällande. Sådant har redan flera gånger händt mig under den längre verksamhetsbana, som varit mig förunnad. Jag vill anföra ett par exempel. Då för 38 år sedan, jag vågade offentligen uttala den öfvertygelsen att *sillen* ej invandrade till våra haf från polartrakterna, samt att den s. k. småsillen i rikets vestra skärgårdar utgjorde ungar af vanlig sill och borde icke utplundras, om man ville återfå ett lönande sillfiske, väckte detta utlåtande en mot mig mycket ovänlig sinnesstämning; nu vet en hvar att utlåtandet var riktigt. *) — Då för 25 år sedan först blifvit yttradt att Skåne varit landfast med Pomern och att Skandinaviska vallen långsamt sänker sig i söder, under det att den höjer sig i norr, blef äfven detta föremål för förkastelse och gäckeri. Nu finnes det intaget i utländska geologiska läroböcker. Än mer, och hvad som ligger närmare mitt nuvarande ämne: Då jag för 30 år sedan först vågade påstå att Skandinaviens äldsta invånare voro vildar, jemförliga med invånarna på Söderhafsöarna och att stenantiqviteterna *för det mesta* varit deras, i dagligt bruk, för jagt och fiske, använda redskap, blef äfven detta i början af mången med ovilja och hätskhet afvisadt; men, efter några år, icke blott lugnade man sig, utan äfven adopterade de förkastade satserna som egna barn.

---

*) Det var för mig oväntadt att nyligen erfara, att jag fått upprättelse äfven i en utmärkt utländsk Tidskrift: *Aus der Natur,* Leipzig 1861, sid. 488. b. hvars författare synes hafva haft noga reda på denna långvariga och i flera afseenden obehagliga tvist.

Jag har velat i korthet omnämna dessa fakta, hvilka ligga inom min egen erfarenhet, för att visa att jag blifvit van vid motstånd, då något nytt af ingripande art framlagts, men att motstånd icke är detsamma som vederläggning. Det behöfves tid för att det rätta skall inses och göra sig gällande. Jag önskar uppriktigt att man ville uppsöka grundade skäl för opposition; det sanna vinner alltid på att bli grundligt undersökt.

För att ännu ytterligare ådagalägga grunderna för min öfvertygelse om riktigheten af de i detta arbete innehållna åsigter, anser jag mig böra framställa ämnet till granskning från en sida, der det hittills icke blifvit skärskådadt. Jag önskar nemligen få återkalla i minnet, hvad vi alla känna och allmänna Verldshistorien lärt oss, att Phœnicerna under den äldsta forntiden hemtat *tenn* från England och *bernsten* från något länge okändt ställe i nordvestra delen af Europa. Tillförlitligheten af denna historiska uppgift torde ingen kunna förneka; den grundar sig på vittnesbörd af flera bland forntidens klassiska författare: Herodotus, Strabo, Diodorus, Plinius, m. fl. Men antaga vi denna uppgift som obestridlig, så tvingas vi att gå ett och annat steg längre än vi måhända hade påräknat; vi tvingas nemligen antaga att Phœnicerna måste hafva drifvit sin handel vid Europas vestra kuster, på samma sätt som de drefvo den vid Medelhafvets kuster och öar, nemligen *genom att anlägga Nybyggen.* (Jemf. sid. 121, 122). Utan nybyggen skulle icke deras handel på så aflägsna ställen hafva varit ens tänkbar. Detta har *Heeren* så grundligen bevisat i sina »*Idéen*» att derom icke kan uppstå minsta tvifvel. (Dessutom hafva vi en historisk uppgift om en kolonisations expedition till Europas vestkust, under Himilcos anförande sid. 111). Detta antagande öfverensstämmer också både med sunda förnuftet och all erfarenhet, äfven rörande alla andra handlande maritima staters förfarande, att genom kolonier hafva förvärfvat rikedom och makt. Men antaga vi detta, så tvingas vi äfven antaga, att de phœniciska Nybyggarna måste hafva fört med sig från sitt hemland åtskilligt både af vapen och redskap, då de, på så aflägsna kuster, fästade sina boningar bland vilda folk. Vidare måste vi väl antaga att af dessa phœniciska kolonister många måste, under tidernas längd, hafva dött och blifvit begrafna i den främmande jord, till hvilken de flyttat. Vi veta nu att Phœnicernas handel på Europas vestkuster varade öfver 1000 år.

Om man noga öfverväger allt detta, torde man finna att, hvad mig beträffar, jag ingen ting annat vidgjort i denna sak än att jag måhända varit den förste som vågat taga steget ut och visa konseqvenserna af ett allmänt kändt historiskt faktum. Utgående från den historiska kännedomen om Phœnicernas fordna handelstrafik och kolonier på det vestra Europa, har jag der uppletat talrika spår, hvilka bevisligen ej blott äro af orientalisk upprinnelse, utan till och med noga öfverensstämma med hvad vi känna om Phœnicernas tekniska öfverlägsenhet, deras egendomliga bruk vid fredliga och krigiska yrken, och deras canaaneiska Baalskult. Den förstnämda visar sig i deras, uti grafvar hos oss funna vapen och smycken med sina orientaliska sirater; den sistnämda visar sig ännu i Irland, äfven med biomständigheter, alldeles sådana som under Moses tid i det phœniciska Canaan. Således tvingas jag antaga att just dessa Österländningar lemnat efter sig dessa saker, dessa profana bruk och dessa religiösa traditioner. Mina undersökningar utgöra således endast bekräftelse på hvad Historien redan lärt oss. Jag bör tillägga att dessa spår finnas talrikast just i de trakter, der man af andra skäl har anledning förmoda att Phœnicerna af handelsintresse haft sina kolonier; och att de på andra ställen i Europa icke förekomma. — Dock jag vet väl att man aldrig genom skäl och bevis kan öfvertyga någon om hvad han föresatt sig att neka; men jag vet också att *tiden* är den makt, som slutligen besegrar allt motstånd, som ej har sin grund i det sanna och rätta. Med denna säkra tillförsigt lemnar jag detta försök i den upplysta allmänhetens händer och med det hopp att det hos en och annan skall väcka håg till fortsatt komparativethnografisk forskning. Ännu finnas många hithörande monumenter att uppsöka och förklara, både hos oss och i andra länder af det vestra Europa. Det skall högligen glädja mig att erfara resultaterna af de fortsatta forskningarna, helst jag är förvissad att de skola ännu ytterligare bekräfta min på Historiens vittnesbörd grundade öfvertygelse.

Stockholm den 3:dje Maj 1864.

Sven Nilsson.

Under den tid som förflutit, sedan 2:dra häftet af detta arbete utgafs, hafva till min vetskap kommit åtskilliga anmärkningar, som skaffat mig den fördelen att jag deraf kunnat finna hvilka delar af ämnet varit mer eller mindre i behof af ytterligare bevis, för att kunna rätt inses och stadga en öfvertygelse. Och enär jag anser ämnets fullständiga utredning bidraga till en riktig uppfattning af tillståndet i vårt fädernesland under den hednatid, som föregått Nordens historiska ålder; har jag föresatt mig att, så vidt helsa och lifstid medgifva, än vidare framlägga så påtagliga bevis, att ingen opartisk och tänkande man bör kunna betvifla mina åsigters riktighet. Jag skall härvid fortfarande följa den redan från början uttalade grundsatsen att icke inlåta mig i disputer, utan genom att framlägga ännu flera upplysande fakta och slutföljder, bringa frågan till sin slutliga lösning.

För att redigt och fullständigt framkomma till detta mål, anser jag mig böra skilja ämnet i sina hufvudsakliga delar och anföra bevis för hvardera delen särskilt. De tre hufvudsatser, hvaraf ämnet består äro följande: 1:mo Phœnicer hafva under en långt aflägsen forntid, idkat byteshandel på Europas vestra kustländer, hufvudsakligast för att erhålla tenn och bernsten, äfvensom fisk och pelsverk; 2:do Dessa Phœnicer, som innehade en hög teknisk bildning, hafva hit infört bronskulturen och småningom medelst talrika kolonier, bosatt sig bland landets dåvarande halfvilda invånare i vestra och norra trakterna af vår verldsdel; 3:tio Tillika med bronskulturen hafva de äfven hitfört och bland invånarna kringspridt sin phœniciska soldyrkan, d. v. s. Baalskult, och denna har länge efter bronsålderns slut fortfarit och ännu, då christendomen infördes, varit den allmännast rådande hednakult, i södra och vestra delarna af skandinaviska halfön.

Dessa äro de hufvudsatser som böra fullständigt bevisas. De öfriga t. ex. huruvida Pelasgerna voro af semitisk stam, eller huruvida Etruskerna voro Phœnicer, m. fl. äro för vårt ämne af mer underordnad betydenhet, hvarföre jag anhåller att den benägne läsaren ville från dessa skilja hufvudsatserna och om dessa befinnas fullt bevista, anse den egentliga frågan vara utredd och besvarad.

Hvad den första af dessa hufvudsatser beträffar, så får den ett ovederläggligt stöd, om det kan bevisas att allt *tenn*, som omnämnes i de gamlas skrifter, antingen rent eller blandadt med koppar till brons, ursprungligen härledde sig från det vestra Europa och att de Ostindiska tenngrufvorna först under en långt sednare tid blifvit upptäckta och begagnade. Härigenom blefve det ovedersägligt att Phœnicerna, som voro forntidens driftigaste och vidsträcktast handlande folk, redan ett och annat årtusende före Christi födelse idkat handel på det vestra Europa; ty *tenn* uppräknas redan bland det byte som Egyptiska Pharaonen Thotmoses, III kring år 1600 f. Chr. tog i landet Tounep (Phœnicien), *Brugsch Hist. d'Egypte* pag. 101; *) på samma

*) Jemf. ofvan sid. 56 not. Tennet i Phœnicien var väl hemtadt från Vestern; och uppgiften att tenn fanns i landskapet Drange i Indien (Strabo XXV 2, 10) var sannolikt en phœnicisk skeppareuppgift. Vi möta framdeles åtskilliga af samma halt.

ställe pag. 103 omtalas *tenntackor* (briques d'étain) tagna i Assyrien och pag. 90 förekomma äfven *bronsrustningar,* hvilket allt bevisar att *brons* redan då förfärdigades genom sammansmältning af koppar och tenn. Och som *tenngrufvor*, hvarken då eller någonsin, funnits i Phœnicien, Judæen eller Assyrien, så är det påtagligt att tennet genom Phœnicernas handel blifvit ditfördt från något annat land. Hvarifrån det kommit, har redan blifvit nämndt och skall vidare omnämnas. Ungefär vid samma tid omtalas *tenn* bland det krigsbyte, som Israëliterna, under Moses ledning, togo af de besegrade Moabiterna (4 Mos.-B. 31, 22) hvilket enligt Hales; anförd af D:r Smith, skall hafva inträffat 1608 år f. Chr. Vi finna således att ej blott *tenn* funnits i mängd hos vestra Asiens folk under denna gamla tid. utan äfven att de förstått att deraf, genom legering med koppar, bilda brons. Vi finna på flera ställen i gamla Testamentets skrifter, till och med i de äldsta, Mosaiska böckerna, att brons blifvit användt till verktyg och vapen. I 1 Sam.-Bok 17, 5—7, der Goliaths stridsrustning beskrifves, säges att han hade ett *kastspjut af brons* *). På flera ställen i Mose Böcker benämnes med samma ord den metall, hvaraf Moses fått befallning att under sjelfva ökenresan låta förfärdiga flera slags till Hebreiska gudstjensten hörande verktyg och kärl, t. ex. 2 Mos.-B. 26, 37; 27, 2. Sid 41 hafva vi erinrat om ädelstenen *Tharschisch,* som satt i den öfversteprestcrliga embetsskölden och som antyder en förmosaisk handel mellan Egypten och Spanien. Att man i ruinerna efter det gamla Tebe och andra Egyptiska städer funnit husgeråd af brons, ha vi redan nämnt sid. 43. Af allt detta är tydligt att Egyptierna hade brons och således äfven *tenn* redan före Moses utvandring med Israëliterna. Hvarifrån detta tenn kommit till Egypten skola vi snart få erfara. Före Trojanska kriget, som merendels antages hafva stått kring 1200 år f. Chr. måste *brons,* hvartill tenn erfordras, hafva blifvit spridt äfven till Grekerna och varit i allmänt bruk; ty alla de eggvapen: svärd, lansar, till och med treeggade pilar, som af Homer beskrifvas, äro af brons, och de två förstnämnda till formen alldeles lika dem, som påträffas i jorden hos oss jemf. s. 96. Om treeggade pilar träffats här, känner jag icke; väl ha de funnits på andra ställen i det vestra Europa. Äfven Plinius intygar att *tenn* var kändt och högt värderadt till och med före Trojanska kriget **). Att i Jerusalems tempel, som byggdes kring 1000 år f. Chr. (Tyriskt) brons, af Tyriern Hiram användes till tempelkärl och prydnader, hafva vi redan anfördt sid. 18. Fyra hundra år sednare, eller 600 år f. Chr. då Tyrus ännu stod i sin fägring, skildrar Profeten Hesekiel (kap. 27) i en härlig målning dess vidsträckta handel, dess rikedom och prakt. Bland en mängd när och fjerran belägna ställen, med hvilka Tyrus idkade handel, anför Profeten i 12 versen: »Tarschisch handlade med

---

*) Jag anser mig böra öfversätta hebreiska ordet נְחֹשֶׁת med brons ej med koppar; ty det är samma ord som i 1 Kong.-B. 7, 27—30 användes för benämning på den metall, af hvilken Hiram förfärdigade prydnaderna i Jerusalems tempel, hvarom här nedan.

**) Plin. Hist. nat. XXXIV 47. Album plumbum habuit auctoritatem *et* illiacis temporibus.

dig för myckenheten skull af allehanda varor, som du tillbytte dig, och låt komma silfver, jern, *tenn* och *bly* in uppå din marknad.» Således var det bland annat äfven *tenn,* som från Th'arschisch (Tarsis) fördes som handelsvara till Tyrus. Hvad här menas med Tarsis eller som Grekerna kallade det *Tartessos* *), torde jag böra närmare förklara. Dermed benämdes först den delen af Spanien (Turditanien), som var rikast på ädla metaller och ädelstenar sid. 41); men här menas väl dermed egentligen staden *Gadeira* (det nuvarande Cadix), som enligt *Festus Avienus* fordom kallades *Tartessus* **).

Enär denna phœniciska stad: Gadir eller Gadeira, står i nära samband med det ämne, jag här företagit mig att utreda, nemligen bronskulturperiodens höga ålder i det vestra och norra Europa, och dess ursprung från Orienten, anser jag mig här böra genom en episod närmare erinra om dess anläggning, utveckling och fall.

Vi hafva redan (sid. 43 not.) efter Strabo omnämnt en sägen hos Gaditanerna att Tyrierna fingo af ett orakel befallning att anlägga en koloni vid Herkules stoder. Det förtäljes att då de utsända anländt till sundet vid Kalpe och förmodade att der vore slutet på det bebodda landet och Herkules härtåg, anställde de der ett offer, men då detta icke slog väl ut, vände de tillbaka hem. Någon tid — sagan förmäler icke hur lång tid — derefter utsändes åter en beskickning som framträngde till ettsusende femhundra stadier utom sundet och kommo till en ö som var helgad åt Herkules ***). Här menade de att hans stoder voro, och anställde derföre offer åt guden; men då icke heller detta slog väl ut, begåfvo de sig hem. Men de som för tredje gången gåfvo sig åstad, byggde *Gadeira* och uppreste ett tempel på östra, staden på vestra sidan af ön.»

Dessa Gaditanernas traditioner om Tyriernas flera gånger misslyckade försök att fästa sig på Spaniens atlantiska kust, genom att der anlägga koloni, äro påtagligen så gamla att de förlora sig i sagotidens dimma. Då vi nu erinra oss att Gades (Gadeira) anlades redan 1068 år f. Chr. (Winderlich) †) således kring 200 år före Karthago, så tvingas vi antaga att de misslyckade försöken skedde ännu lång tid förut. Men just denna folksaga, att oraklet befallde Tyrierna att vid Spaniens vestkust uppsöka Herkules stoder, bevisar att Tyriska presterna (orakel-

*) Efter en hårdare arameiskartad form תַּרְתִּישׁ (Tharthisch) Gesen. Hebr. Handwörterb. p. 705.

**) *Rufus Festus Avienus. Ora maritima,* vers. 85. Hic Gadir urbs est dicta Tartessus prius; och vers. 269 — — »Punicorum lingua conseptum locum *Gadir* vocatur, ipsa *Tartessus* prius cognominata est.» — D:r *N. Davis: Cartage and her remains* p. 21 synes förmena att Phœnicerna också i sjelfva England hade ställen, som de kallade Carthago och Tarschish. Detta skulle då hafva skett af samma anledning som kolonister ännu stundom belägga sina nya boningsplatser med samma namn, som de gamla hade, från hvilka de flyttat.

***) Således hade här förut varit phœnicisk gudadyrkan; ty den hednagud, som Grekerna kallade den phœniciske Herakles, Romarne Hercules, var Phœnicernas skyddsgud, ehuru under annat namn.

†) Andra antaga att Gades anlades redan 80 år efter Trojas' undergång, *Vellei. Paterc.* 1, 2; andra att det grundlades vid Trojas tid. *Pomp. Mela* III, 6; anförda af D:r Smith p. 43—44.

tolkarna) visste att der skulle finnas sådana stoder, ehuru de ej rätt hade sig bekant hvar de derstädes voro belägna. Då vi nu af det föregående (jemf. sid. 39, 45) veta att *Herkules stoder* voro höga pelarformiga torn (fyrbåkar) som Phœnicerna byggde för att underlätta sin segling öfver blindskär eller genom trånga pass; så finna vi af tyriska oraklets anvisning. att det i Tyrus måste ha varit ett, ehuru obestämdt rykte, att Phœnicer redan förut idkat handel på vestra Europas kuster, och man ville genom utsända spejare skaffa sig säker reda på ställen, hvar dessa handelsanläggningar funnos, för att deltaga i denna indrägtiga handel. Således, då det härigenom visar sig, att Tyrierna icke förr än efter anläggningen af Gadeira, visste hvar några Herkules stoder på denna kust voro belägna, vill det häraf synas att det varit andra Phœnicer, Tyriernas föregångare Sidonierna, som anlagt dem och drifvit handel i dessa Europas vestliga trakter. Om nu, såsom flera påstått, och som nyligen blifvit af Engelsmannen D:r Smith faktiskt ådagalagdt, allt *tenn* i forntiden hemtats från det vestra Europa och mest från England, så följer ju häraf att tennet till allt brons, äfven i Orienten, som är äldre än vid pass 1000 år f. Chr. blifvit fördt från vestra Europa af Sidonierna. Det vill deraf synas att Tyrierna, hvilka äfvensom Sidonierna hade ypperliga konstnärer i metall, tillhandlat sig af Sidonierna råämnen dertill, ända till dess de sjelfva upptäckt handelsvägarna till Western, hvilka det synes att de Sidonier, som kände dem, hållit hemliga för andra så länge de förmådde *). Också synes af flera anledningar att Tyrus ej blef rätt namnkunnigt och mäktigt förr än det tillvällat sig handeln äfven på det vestra Europa. Det torde kunna antagas att Tyrierna voro dermed i full fart någon tid efter det att de anlagt Gadeira, d. v. s. kring 1000 år f. Chr. Fyra hundra år derefter eller kring 600 år f. Chr. då Hesekiel i sin härliga målning tecknade dess vidsträckta handel, dess prakt och rikedom, stod Tyrus på höjden af sitt herrskarevälde öfver hafven.

Gadir anlades, såsom nämdes, något mer än 1000 år f. Chr. och genom sitt förträffliga läge blef det snart stapelplatsen för den betydligaste handel både på Medelhafvet och det Atlantiska. Strabo berättar (III. v. 3. Par. uppl. 1 p. 140. 18. 22) att Gaditanerna hade både de mesta och de största skepp, som seglade i de begge nämnda hafven, och att staden var så stor att den, i anseende till invånarnas antal, ej syntes honom stå efter någon annan förutom Rom. Men denna på Strabos tid, således kring början af vår Christna tideräkning **), ännu så rika och blomstrande stad, beskrifves 400 år derefter, af *Festus Avienus* såsom fattig, öfvergifven, ringa, ett fält beströdt med ruiner ***).

*) Jag skall längre fram anföra flera bevis, från äldre och nyare tider, på köpmäns slughet att hemlighålla de ställen, der de hemtade sina råämnen eller afsatte sina fabrikater. Det är icke gifvet att alla Sidonier, måhända blott ett eller annat handelshus i Sidon, först kände vägarna till tennlandet.

**) Strabo föddes kring 50 år före och dog kring 20 år efter Chr. föd.

***) *Ora maritima* vers. 270—273. »Multa et opulenta civitas ævo vetusto, nunc egena, nunc brevis, nunc destituta, nunc ruinarum ager est.»

Man kan häraf sluta att en stor förändring under tiden försiggått med handeln mellan Orienten och Vestern. Den blomstrade under det staden innehades af Tyrierna, sedan af Karthaginenserna och derefter af Massiliensarna. Men under denna tid och sedan Romarena bemäktigat sig Spanien och Gallien, gick en stor del af handeln på floderna från det ena hafvet till det andra. Man kan måhända härvid äfven komma att tänka på de öfver land gående handelsvägar, efter hvilka man funnit spår mellan norra Europa och Orienten, hvilka otvifvelaktligt höra till en jemförelsevis nyare tid.

Emellertid är det för vårt ämne af stor vigt att den fråga vi redan flera gånger vidrört, genom ovedersägliga bevis afgöres, nemligen huruvida under denna ända från de äldsta tiderna mellan Orienten och vestra Europa existerande handelsförbindelse, allt det tenn, som i forntiden förekom i handeln och användes till fabrikater, härstammande från det vestra Europa, isynnerhet från England. Flera författare hafva påstått att sådant varit förhållandet; men då ingen har så grundligt bevisat det, som den lärde Engelsmannen *Doktor G. Smith,* i sitt, året efter mina 2:ne häften utgifna ypperliga arbete: *The Cassiterides*, anser jag mig här böra upptaga hans bevis såsom tillägg till de redan för samma ämne anförda, hellst *D:r Smith* halft tillgång till flera skrifter, som för mig varit otillgängliga. Isynnerhet har han genom att analysera *Arrians Periplus*, som ej är äldre än 64:de året efter Christi födelse, påtagligen bevisat att, till och med ännu vid den tiden, icke något tenn kom i handeln från Ostindien eller från något annat land i Asien eller Afrika, utan att allt härstammade från Europas vestra del. Förf. anser nödvändigt att redan från början (pag. 5) upplysa sina läsare att *den* Arrian, hvars Periplus han här granskat, icke är den *Arrian* från *Nicomedia i Bithynien,* som skref Alexander den stores lefnad och andra verk, utan en köpman från Alexandria i Egypten, som enligt den tidens sed, sjelf förde sitt handelsskepp och gjorde åtskilliga handelsresor från innersta ändan af Röda hafvet till kusterna af Afrika, ända till 10:de graden sydlig bredd, samt kring Arabien och Indien ända till trakten af Ceylon.»

Den underrättelse han derunder förskaffade sig, i afseende på dessa länders geografi, sjöfart och handel, har han samlat och offentliggjort under rubriken *Periplus i Röda hafvet,* öfversatt på Engelska och kommenterad af den lärde Domprosten Vincent, samt införd i *Commerce and Navigation of the ancient.* II, p. 3.

Sedan D:r Smith i detalj afskrifvit ett större antal listor öfver handelsvaror, som förekommo i de hamnar, Arrian besökt, framlägger han sid. 23 den slutföljd hvartill han kommit i afseende på de gamles tennhandel, och hvaraf hufvudsakliga innehållet är följande: »Vi hafva genomgått hela raden af den egyptiska maritima handeln, sådan den förefinnes i dess tidigaste authentiska urkunder, men vi finna

*) *The Cassiterides: an inquiry into the commercial operations of the Phœnicians in western Europe, with particular reference to the british tin trade; by George Smith L. L. D:r London 1863.*

intet spår att tenn blifvit fördt från Östern eller Södern till detta land. Vi hafva undersökt handeln i hamnarna i Abysinien, Arabien och Indien; resultatet har blifvit att vi funnit att tenn visserligen var kändt och upptaget som en handelsartikel, men att det, i stället för att ha kommit från Österlandet till Egypten, tvärtom, utan undantag, blifvit exporteradt från Egypten till Österlandet. Vi ha funnit tenn på den stora handelsplatsen Kane i Arabien, men det har blifvit tydligen sagdt oss att det var exporteradt från Egypten till denna stora medelpunkt för arabisk handel, hvarifrån de kringliggande trakterna erhöllo deras förnödenhet deraf. I Barugaza vid Cambayviken, och i Nelkunda på kusten af Malabar har tenn befunnits vara föremål för handel; men i hvarje fall såsom en exportartikel från Egypten *). Den handelsverksamhet, vi granskat, omfattar Österns stora handelstrafik. Vi ha funnit varor som måste ha härledt sig från de aflägsnaste delarna af Indien; vi ha till och med antecknat försäljning af pelsverk från China; men vi ha ingenstädes hört något om indiskt tenn. Om någonsin sådan handel funnits, så måste det ha varit vid denna tid och blifvit idkad på denna väg. Tillgången på tenn i Banka är äfven nu outtömlig, så att om dessa grufvor varit arbetade i de tidiga åldrarna, måste der ha varit öfverflöd på försäljning deraf i Arrians tid. Kortligen: *om köpmännen i Malabar kunnat få tenn från Österlandet, hade de icke infört det från Egypten*».

Således kan med full säkerhet antagas att hvarken på Arrians tid eller under föregående tider, tenn någonsin blifvit såsom handelsvara från Indien infördt till Egypten; deremot finna vi att ovedersägliga bevis blifvit anförda att, åtminstone ända till Arrians tid (64 e. chr.) Indien berodde af Egypten för sin tillgång på tenn, likasom Egypten otvifvelaktigt berodde af det vestra Europa. Detta instämmer också fullkomligt med Plinius, som uppgifver att ännu på hans tid hade Indien icke tenn; men att det tillbytt sig det för ädelstenar och pärlor. Plin. Hist. XXXIV 48. Att det fås vid några öar i Atlantiska hafvet, hade han sig äfven bekant.

Det är häraf påtagligt att redan det äldsta i historien anförda tenn bevisar handel, och helt säkert Phœnicernas handel, på det vestra Europas tennländer. Vi antaga att det varit Phœnicer, dels af det skäl att ingen historia och inga traditioner känna något äldre vidsträckt handlande folk än dessa, dels deraf att de äldsta urkunder omtala dem som sådana. Då således tenn och brons redan omtalas mer än sexton sekler före början af vår tideräkning, kunna vi vara förvissade att Phœnicerna redan då och säkert ännu lång tid förut, haft vidsträckt handel och spridt sina fabrikater vidt omkring till många skilda folk. Vi antaga detta äfven af det skäl att Herodotus, utan tvifvel stödd på folktraditioner, vet berätta att då Phœnicerna flyttat från det erythreiska hafvet och satt sig ner vid medelhafvets kust, lade de sig genast på långväga sjöfarter och handel, och detta skedde utan

*) Hvarifrån detta tenn och andra dyrbara handelsvaror kommit *till* Egypten, känna vi redan af hvad som nämnes sid. 41 om Egyptens förmosaiska handel på Spanien (Tarsis) och andra vestra Europas trakter.

tvifvel redan vid eller kort efter Sidons anläggning; men *Sidon* kallas redan 1600 år f. Chr. den stora staden *) och det stora Sidon **) och hade säkert redan då stått i många år och genom sin vidsträckta handel och sina utmärkta konstprodukter tillväxt i storhet och tillvunnit sig ett frejdadt namn. Tyrus nämnes i följande vers ***) blott som en gränsfästning, som förmenas ännu ha lydt under Tyrus. Redan kring 400 år förut eller kring 2000 år f. Chr. då Jakob i Egypten låg på sitt yttersta och profeterade huru hans söner (hans ätt) skulle komma i besittning af det härliga Palæstina och huru det skulle fördelas mellan dem, låter han Sebulons lott sträcka sig upp mot Sidon †) men Tyrus nämnes här icke, hvaraf man velat draga den slutsats att det ännu icke fanns. Likväl skall Tyrus, efter den uppgift som Herodotus fick af presterna derstädes, ha blifvit anlagdt 750 år förut. Presterna uppgåfvo nemligen att templet i Tyrus blifvit byggdt 2300 år före den tid då Herodotus besökte det. Om man nu antager det sannolikaste, att Herodotus besökte Tyrus kring 450 f. Chr., då han var 34 år gammal, och lägger dessa år till 2300, så blir summan 2750 år f. Chr. Kanske var det dock ett skryt af presterna i Tyrus att deras tempel hade en så hög ålder. Också finnes ingenting mera osäkert än kronologien under dessa gamla tider; och för vårt egentliga ämne betyder det icke heller mycket om händelserna tilldragit sig ett eller annat århundrade förr eller sednare; men just af denna redan hos de gamla rådande stora osäkerheten om tiden, när dessa fornålderns märkvärdigaste handelsstäder anlades, framgår tydligt att deras anläggning förlorar sig i tidernas natt.

Om vi nu kasta en blick på alla här anförda data, så finna vi ju oedersägligen att *tenn* och dess produkt brons, redan i de äldsta tiderna hos Egyptier, Phœnicer, och öfriga folk i det vestra Asien och Grekland, förekommer icke sällsynt utan i stor mängd, och att de icke erhållit denna metall från Östern (Indien) der den nu erhålles, utan att källan dertill måste sökas i det vestra Europa, derifrån den ursprungligen blifvit förd och sedan äfven i Orienten krigspridd; och denna kringspridning måste hafva skett af något folk som i forntiden idkat vidsträckt handel och sjöfart.

Nu följer således i ordningen att vi böra närmare bestämma hvilka länder i det vestra Europa det varit, från hvilka denna för industrien vigtiga metall blifvit hemtad. Forntida författare omnämna som tennländer: i Spanien dess södra del Turditanien med Tarsis; i dess norra del Lusitania och Galicia (Plin. Hist. XXXIV 47) samt i Britannien Scillyöarna och *Cassiterides* ††). Man torde äfven kunna upp-

*) Josua XI, 8;
**) Jos. XIX, 28.
***) Vers. 29.
†) 1 Mos. 49, 13.
††) Vi vilja här erinra att det var Tyrierna som först säges hafva öfver Gadeira (Cadix) fört tenn sjöleds från Cassiterides, och att det slutligen var Massiliensarna som landvägen genom Gallien förde tenn derifrån till Massilia. Strabo 122, 20.

taga Irland i räkningen, ehuru det synes hufvudsakligast ha varit guld, som derifrån erhölls. Hvad nu först angår Spanien, så har D:r Smith i sitt ofvan anförda arbete: *Cassiterides* sid. 45, 46 och på sista sidan af Innehållet *(Contents)* visat att i Spanien aldrig funnits stor tillgång på *tenn,* och att der icke heller nu förekommer utan högst obetydligt deraf, så att der icke finnes någon enda tenngrufva i landet. — Hvad Irland beträffar, så hörde jag visserligen uppgifvas att der fordom skall ha funnits något tenn; men sannolikt äfven der med ringa tillgång *). Deremot har i södra England på Scillyöarna och isynnerhet i Cornwall, från urminnes tider, varit rika tenngrufvor och derifrån är det som Phœnicerna hufvudsakligen hemtat och kringspridt denna metall. Ehuru detta torde anses vara en allmänt känd sak, vill jag dock i korthet erinra derom helst denna *tennhandel på Britannien* haft ett hufvudsakligt inflytande på det ämne, vi här föresatt oss att afhandla. Men vi önska först få fästa läsarens uppmärksamhet derpå, att denna tennhandel på det vestra Europa måste dels hafva varit verkställd af en talrik personal, så väl på afhemtningsstället, som äfven för utspridningen, då den kunnat förskaffa tenn och deraf tillverkad brons i stor mängd till så många skilda länder och folk; dels att den drifvits under mycket lång tid, enär den, såsom vi skola visa, ända från sagotiden började s, sannolikt af Sidonierna, sedan fortsattes af Tyrierna, derefter af Carthaginenserna och till sist äfven af de grekiskblifna Massiliensarna. Dessa sistnämnda gåfvo tennöarna det grekiska namnet *Cassiterides,* likasom de gifvit bernstensöarna den grekiska benämningen *Electrides.* Hvad tennöarna eller tennkusten förut kallades af Phœnicerna, veta vi väl icke med säkerhet, men vi ha anledning förmoda att de kallades *Oestrymnides,* eller med någon dylik benämning, som anses vara af Phœniciskt ursprung **). Man har menat att det först var under Carthaginenserna som tennkusten fick detta phœniciska namn; men att den varit besökt långt förut hafva vi redan fått veta af Strabo, och det bevises bland annat äfven deraf, att då Plinius uppräknar en mängd först gjorda upptäckter, yttrar han sig, säkert efter en gammal, någonstädes upptecknad tradition, att det var *Midacritus,* som först förde tenn från ön Cassiterides. Plin. Hist. VII. 51. Men detta mystiska namn Midacritus anses tillhöra sagotiden och vara enstydigt med Melkarth, den Phœniciske Herkules och stadens skyddsgud. Äfven häraf ser man att redan forntiden

*) Deremot såg jag der, i de antiquariska Muséerna, den största mängd arbetade guldsaker från forntiden, jag någonstädes sett, och af trovärdiga män omtalades fynd af arbetadt guld, funnet i jorden i fabulösa massor. Ännu skall guld förekomma i bergen och derifrån i floderna, men i så ringa mängd, att arbetet att samla det ej skulle löna sig, af det skäl att man nu icke såsom fordom har slafvar att dertill använda. Så sades det.

**) Sinus — — Oestrymnicus,
In quo insulæ sese exerunt *Oestrymnides*
Laxe jacentes et metallo divites
Stanni atque plumbi. *Festus Avienus. Ora maritima* vers. 95—98. Kort förut har *Fest. Avien.* yttrat vers. 91 om ett framstående näs: Oestrymnin istud dixit *ævum antiquius.*»

ansåg Phœnicernas tennhandel på England vara af så gammal dato, att den sträckte sig tillbaka in i forntiden, då gudarna utförde menskliga handlingar på jorden.

Att Phœnicerna redan under dessa allra äldsta tider trängde längre upp åt norr än till tennöarna, är af flera skäl åtminstone högst sannolikt; och sedan de *en* gång kommit till Englands kust, var det för dessa oförskräckta seglare särdeles lockande att gå litet längre och uppsöka den i handeln så märkvärdigt vinstgifvande *Bernstenen* — hvarom mera längre fram.

Ungefär på samma tid som Tyrus stod på höjden af sin makt och Profeten skildrade dess härlighet, anlades Massilia, som en gång skulle följa dess fotspår till samma mål. Gades hade redan då utvecklat sig till en betydlig stapelstad. Carthago, anlagdt 280 år förut, var ända från sin början stadd i en oafbruten tillväxt genom inkränkningar och segrar, äfven öfver Afrikanska folk, och fortfor att förökas i makt och välde ända till år 264 f. Chr. då det första s. k. puniska kriget med Rom tog sin början. Ungefär 200 år före detta och 430 efter Carthagos grundläggning, då folkmängden ökats till den grad att staden och omgifvande trakter ej kunde rymma sina invånare, vidtogo Carthaginenserna en handling, som ofta vidtogs af den phœniciska stammen och som andra verldshandlande folk synas ha af dem fått i arf, att utsända folk och anlägga kolonier. Carthago utsände nu samtidigt 2:ne expeditioner för anläggande af dylika, hvilket enligt några förf. skedde 450, enligt andra 500 f. Chr.

Den ena expeditionen, som anfördes af *Hanno,* skulle undersöka vestkusten af Afrika och anlägga ett antal nybyggen på dess kuster. Plinius säger att detta inträffade, då Carthagos makt var i sin höjd, och att *Hanno* seglade från Gades och kom ned till ändan af Arabien (Plin. 11, 67). Denna utskickning bestod af 60 femtiroddare skepp *) och säges hafva medfört ej mindre än 30,000 kolonister af män och qvinnor. Ändamålet vanns; de utsäda anlade 6 städer med omkring 5000 invånare i hvardera. *(Hannos Periplus* 1.)

Den andra utskickningen under *Himilios* anförande hade för afsigt att bebygga Europas vestra kust **). Äfven denna säges hafva vunnit det åsyftade ändamålet. Den följde kusterna af Spanien och Gallien, framkom till Britanniens tenngrufvor — och må hända ännu längre åt norr.

Berättelserna om begge dessa utsändningar funnos i forntiden och anfördes ofta af trovärdiga författare. Begge äro nu förlorade. Men säkerheten af Hamilcos expedition är bekräftad genom en inskrift, som var uppsatt i ett *Kronos-* eller *Saturnitempel* i Carthago ***), och der de hufvudsakligaste händelserna under denna resa voro antecknade †).

*) Således mycket stora, med 50 roddarbänkar på hvardera.

**) Enligt Plin. 1, 4. Ad extera Europæ noscenda missus.

***) Stadsguden Melkarth tillegnadt. Häraf finna vi att med *Saturnus* hos *Avienus* förstås samma phœniciska gud.

†) *Hannos Periplus* på grekiska finnes införd i: *Geographi græci minores*. 1. 1. Paris. edit.

Himilcos resa, som närmast rörer vårt ämne, är bevittnad genom åberopande af berättelsen derom hos *Festus Avienus* i dess poëtiska utkast *Ora maritima* *).

Vi skola försöka att derur utplocka hvad vi med säkerhet anse höra till vårt ämne. En af de största svårigheterna är att man oftast lemnas i ovisshet huruvida de ställen förf. omnämner sågo så ut, som han beskrifver dem då *Himilco* besökte dem eller då han sjelf skref sitt poem; detta vore af vigt att veta, ty mellan dessa tidpunkter ligga vid pass 900 år. Ukert p. a. st. menar att Festus, från 80 till 417 versen, beskrifvit hafsstränderna vid Atlantiska Oceanen. Vi antaga samma mening.

Efter en lång förberedelse till sin vän och anförvandt Probus, om allt hvad han ärnar beskrifva, kommer han i 80 vers. till början af sitt egentliga ämne. Han beskrifver här en stor hafsbugt, som han kallar *den Atlantiska*, hvari, säger han, ligger staden *Gadir* som fordom kallades *Tartessus* **). Derefter omtalar han en hög utskjutande udde, som forntiden kallade *Oestrymnis*; under denna öppnar sig en vik kallad *Sinus Oestrymnicus* (v. 95) hvari öarna *Oestrymnides* ligga strödda, och dessa, som han säger vara *rika på tenn och bly*, äro utan allt tvifvel Scilly-öarna eller Landsend, sydvestspetsen af Cornwall ***). Vidare säger förf. att två dagars segling härifrån ligger den *fordom så kallade heliga ön* †), som bebos af *Hiberner*, således *Irland*. Och nära vid *Oestrymnides* ligger *Albionernas* ö, d. v. s. Britannien. Vi veta således, af allt detta, till hvilket ställe, förf. har fört oss. Nu några betraktelser.

Vi veta förut att dessa tennöar, långt förr än af Himilco med sina Carthaginenser, varit besökta af Tyriska Phœnicer från Gades. Strabo berättar (L. III. c. 5; Par. edit. 1 p. 146), att i första tiderna voro Gaditanerna de enda Phœnicer som gingo till dessa tennöar för att handla, och dolde för alla andra denna segling (Jemf. sid. 43). Gaditanerna började handla redan kring 1000 år f. Chr. men vi ha anledning förmoda att de icke varit de första, ty Gades anlades af Tyrierna som stapelplats för deras handel på vestra Europa; men sannolikt hade Sidonierna och måhända också, innan Gades grundlades, några Tyrier äfven gått ända dit. Emellertid

---

*) Detta utkast är på flera ställen tryckt; det exemplar jag här begagnar finnes infördt bland *Opera poëtarum latinorum*. Lond. 1713 fol. Tom. II p. 1334. Det innehåller 705 ännu bibehållna verser, men är tyvärr alltför oredigt och svårfattligt. Ett utdrag deraf finnes i Heerens *Historiche Werke* Th. XIII, s. 522, o. ff. Också finnes en kommentar deröfver i *Ukerts Gesch. der Griechen u. Römer* II. 1. p. 478. Äfven vår lärde Domprost P. Wieselgren har anfört åtskilligt derur i sin bok: *Wirdaland ett Skandinaviskt kungarike* sid. 104, o. ff.

**) Se hvad vi derom yttrat sid. 105.

***) Dessa öar ligga i *Sinus Oestrymnicus;* således måste udden *Oestrymnis* väl äfven böra sökas i samma trakt, och vara någon från Gallien utskjutande udde t. ex. den vid Brest; och kan väl omöjligen vara den på Ukerts charta utsatta Cap S:t Vincent, som ligger allt för aflägset från Oestrymnides för att hafva samma benämning. Men det är blott en bisak.

†) Då den *fordom* af Phœnicerna kallades *den Heliga ön*, måste den också fordom, d. v. s. förr än Himilco kom till stället, ha varit sätet för Phœnicisk gudadyrkan.

beskrifver Strabo invånarna på tennöarna, sådana Gaditanerna funnit dem, såsom nomader, klädda i svarta kläder bestående af långa tuniker, som räckte ned till hälarna, med gördel kring lifvet och med käppar i händerna, liknade de furier i tragedierna. De lefde af boskap, med hvilken de drefvo kring utan fasta boningar. Strabo p. 145. De voro således ej mycket aflägsna från vildhetstillståndet. Jemf. ofvan sid. 45.

Så beskrifver Strabo dem (pag. 145) sådana de sannolikt befunnos vara då Gaditanerna gjorde deras första bekantskap; men *Festus Avienus*, som tecknat dem sådana de voro då Himilco många år derefter besökte dem, säger att invånarna på tennöarna utgjorde ett kraftfullt, stolt och konstrikt folk, som egnade sig helt och hållet åt handel *); äfven voro de raska sjömän, som i sina *läderbåtar* öfverforo det brusande sundet och klyfde oceanens vågor **). De foro deri på två dagar till den heliga ön (Irland). — Hvem igenkänner ej i denna teckning alla hufvuddragen af det phœniciska folklynnet! och huru olika de spöklika vildar, som beskrifvas af Strabo. Man synes ej kunna förklara denna olikhet på annat sätt än att antaga att de hvilka *Strabo* beskrifver voro landets ur-invånare, sådana Tyrierna från Gades funno dem, och att de af *Festus Avienus* skildrade voro phœniciska nybyggare, som långt före Himilcos' ankomst der hade bosatt sig.

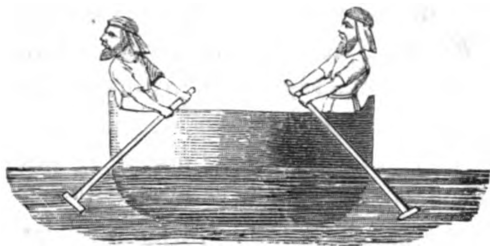
Detta antagande grundar sig icke blott derpå att de, som äkta Phœnicer, voro driftiga handlande och raska sjömän, utan äfven derpå att deras *läderbåtar* ådagalägga att de voro komna från Orienten; ty sådana båtar finnas och ha funnits, så vidt jag vet, ingenstädes i Europa, utan der Phœnicer för sin handels skull varit bosatta ***). Deremot hafva sådana läderbåtar från urminnes tider begagnats i vestra Asien, derifrån Nybyggarna ursprungligen kommit. Herodotus (I, 194) beskrifver de läderbåtar, som på hans tid begagnades på Eufrat, der den flyter ned till Babylon. »De farkoster, säger han, på hvilka de resa utför floden till Babylon, äro runda och alla gjorda af hudar. Hos Armenierna nemligen, de der bo ofvan om Assyrierna, göra de bogtimmer af pil (vide) och bekläda det utvändigt med spända skinn — men de afplatta likväl icke båtarna i bakstammen eller tillspetsa dem i stäfven, utan de göra dem så runda som en sköld. Nu fylla de hela farkosten med halm samt intaga sin last, hvarpå de låta den drifva med floden. Den styres genom två åror af två karlar som stå i båten, derigenom att den ene skjuter åran från sig, den andre drager henne åt sig. Sådana farkoster byggas så väl ganska stora, som äfven smärre. — — När de nu seglat och kommit till Babylon och utställt sina varor, låta de också utbjuda skeppstimren och halmen till salu; men

*) — — Multa vis hic gentis est,
Superbus animus, efficax sollertia,
Negociandi cura jugis omnibus. Vers. 98—100.

**) Ibid. vers 101—109.

***) Strabo omtalar dem hos Lusitanerna, der äfven *tenn* skall ha funnits; Avienus, hos Oestrymnerna och ännu förekomma sådana läderbåtar på flera ställen i England, Wales och Irland.

skinnen — — — föra de med sig tillbaka landvägen till Armenien; ty uppför floden är det platt omöjligt att segla, så strid är strömmen.» Man inser lätt med hvilken flygande fart dessa lätta båtar sätta åstad nedåt den strida strömmen*). Sådana, så väl runda som något aflånga, dock både i stäfven och bakstammen afrundade skinnbåtar ser man afbildade på skulpturarbeten från Ninive och Babylon. De styras med två åror af två karlar, alldeles så som Herodotus säger. (Se bifogade figuren; jemf. *Niniveh and its Palaces;* by J. Bonomi pag. 242. f. 129. Att de läderbåtar som Oestrymnierna begagnade enligt *Festus Avienus*, och Lusitanerna enligt *Strabo*, voro just sådana, kunna vi sluta dels af den liktydiga grekiska benämningen på de Asiatiska hos Herodotus och de Brittiska hos Strabo, och framför allt deraf att dylika brukas ännu på flera ställen i England, Wales och Irland, der de förekomma under namn af *Coracles*. Af dessa Brittiska läderbåtar har jag här gifvit en figur efter Yarrells *British fishes* II, p. 30 och p. 456 och en annan efter *Old England* I, p. 20 fig. 58, (British coracles). (Se följ. sida.) Yarrell har beskrifvit dem p. a. st. sid. 27. De äro små, något mindre än 6 fot långa och kring 4 fot breda, gjorda af pilkäppar som ett korgverk, och blott för *en* man och så lätta att då fiskaren begagnat en sådan, tager han den på ryggen och bär den hem. Det som ännu mer synes mig bestyrka identiteten af de Asiatiska och Britiska är, att de på båda ställen ännu fortfara att begagnas likasom i forntiden. (Jemf. Bonomi p. a. st. sid. 243, fig. 131; der en modern båt af detta slag framställes) och att deras konstruktion beskrifves lika, till dels med samma ord: »basket-work» *Yarrell* och »like baskets», *Chesney,* och på båda ställen varierar öfverdraget,

*) Det är dessa flodbåtars snabba fart nedåt floden, som i det sublima skaldestycket *Jobs Bok 9: 26* anföres som liknelse, att beteckna menniskolifvets snart försvinnande dagar, och är så mycket mera träffande som, när båten kommit fram till sin bestämmelse, är det slut; han går aldrig samma väg åter. — Man har i öfversättning återgifvit den härliga texten mycket olika. Der står אֳנִיּוֹת אֵבֶה *farkosterna ébeh.* Detta ébeh finnes ej öfversatt i Vulgata; i Luthers öfversättning och vår gamla Bibel tolkas orden med »starka skepp», som gör liknelsen otydlig. I engelska Bibeln öfversättes stället med *swift ships*, snabba skepp, hvilket ej heller fullt återger den målande bilden hos Job. Ett slags flottbryggor uppburna af uppstoppade skinn beskrifvas på flera ställen: Arrian, 3, 29, 8; 1, 3—7. Xenophons Anabasis kap. 5, der de kallas *Kellek*, m. fl. Äfven uppblåsas skinn och läggas under bröstet då man simmar. *Bonomi* p. 241 f. 128. p. 242 f. 129. Men här är ej fråga om sådant; här menas påtagligt de snabba flodbåtar, som användas på Asiens floder, just i de trakter, der Job antages hafva bott »i landet Uz» — i öde Arabiens norra del. De nya öfversättningar som Doktorerna *Melin* och *Lindgren* hvar för sig, hafva lemnat, komma utan allt tvifvel grundtextens mening närmast. *D:r Lindgren* har i sin förträffliga öfversättning af *Jobs bok*, återgifvit 25 vers. »Snabbare än en löpare hafva mina dagar ilat bort. 26. *Snabbt hafva de farit såsom båtar af rör.»* Det är just sådana båtar af rör eller af spjälar öfverdragna med skinn, d. v. s. *rörbåtar på floden*, som vi här framställa.

hvarvid tjära begagnas i England och bitumen i Asien. De kunna aldrig förliknas med Eskimorernas *Kajak*. De läderbåtar som af Oestrymnerna begagnades för att fara öfver till Irland. voro sannolikt af det stora slaget som Herodotus omnämner och hvaraf figurer finnas i Layards *Monum. of Niniveh*, för de mindre se tab. 12; för de större p. 25, måhända II, p. 71.

Om detta bevis på Orientaliska qvarlefvor i vestra Europa stode ensamt, skulle jag ej hafva anfört det, men tillsammans med så många andra, redan anförda, må det här häfda sin plats.

Ännu en anmärkning må här tilläggas såsom bidrag till styrka för ofvannämnda antagande, att der funnits Phœnicer bosatta på *Tennkusten*, redan från långliga tider tillbaka. Strabo förtäljer nemligen huruledes det först blifvit af Historici utspridt att *tennet* fanns på jordytan; men sedan hade man fått veta att det uppgräfdes ur jorden. Så berättar Strabo (p. 122, 15) efter Posidonius. Häraf vill det synas att tennet stått fram i dagen vid Phœnicernas första ankomst till stället; men att der sedermera måste anläggas grufvor för att erhålla det. Men grufanläggning fordrade ej blott grufarbetare utan äfven bergsmän att förestå arbetet. Men ingen lärer kunna föreställa sig att de halfvilda ur-invånarna, som Strabo beskrifver på *Tennöarna*, hade nog bildning för att upptaga grufvor och drifva grufarbete. Denna slags bildning innehade deremot Phœnicerna i hög grad; och hvar de påträffade metaller, anlade de genast grufarbete och satte alltid sina egna landsmän till föreståndare, om de ock begagnade landets råa invånare, som slafvar vid arbetet *). Att det här likasom öfver allt varit Phœnicerna som först anlade grufvor och gjorde sig till godo metallerna, är ovedersägligt deraf, att innan de anlände hade invånarna i hela det vestra och norra Europa icke minsta tecken till metallverktyg eller metallvapen.

Af hvad här ofvan blifvit efter Festus Avienus anfördt, veta vi att Himilco med sin stora Carthaginensiska nybyggareutvandring anländt till Tennöerna vid England — kring år 450 f. Chr. — och att der således längs kusterna blefvo an-

*) Se Diodorus V. 38, anförd längre fram.

lagda talrika nybyggen af de utflyttade. Men vi hafva, genom sammanstämmande uppgifter af Strabo, Diodorus Siculus och Plinius, redan fått veta att Phœnicerna äfven förut haft sin tennhandel på vestra Europa, isynnerhet på Britannien, och att denna handel tagit sin början i så uråldriga tider, att den förlorar sig i sagans dunkel. Vi kunna deraf med temlig säkerhet antaga att redan Sidonierna och helt visst Tyrierna hade genom nybyggen fästat sig både i Britannien och Irland långt före Carthaginensarnes herrskaretid och före Himilcos expedition. Vi erinra oss visst hvad Historien så väl i äldre som nyare tider lärt, att det tillhör alla Stater som genom handel och sjöfart bringa sig upp till rikedom och makt, att de genom infödda från hufvudorten anlägga Nybyggen, som de ständigt upprätthålla. Och att dessa nybyggen blifvit betydligt tillökta genom Hemilcos emigranter, måste man väl antaga. Men hvar spåren efter dem tagit vägen, skola vi längre fram förklara, sedan vi först försökt att återgifva hufvudsakliga innehållet af *Festi Avieni Ora maritima*. Ty han stannar icke med sin beskrifning vid Englands *tennöar*, *Oestrymnides* eller *Cassiterides;* han går vidare och fortsätter sin berättelse således:*) (vers. 119.) »Om någon vågar att från de Oestrymniska öarna segla vidare åt norr, der luften stelnar, så träffar han der Ligurernas land, tomt på invånare; ty dessa hafva blifvit förjagade af Kelterna och derefter flytt undan till skråfliga bergstrakter med stela klippor, beväxta med törnbuskar. Der bodde de länge dolda, hvarefter de vågade sig ner till hafskusterna**). — Derefter fortfar *Festus Avienus* (vers. 146): Efter hvad vi här ofvan omtalat, öppnar sig en stor vik och ett vidsträckt haf***). Derefter nämnes *Ophiussa* vers. 148, som ligger vid inre sidan af detta haf, der hafvet tränger sig i landet och har en lika lång kust som Pelops ö (Peloponesus)†). Här talas om att stället fordom het Oestrymnis och varit bebodt af

*) Det synes oss icke säkert att Festus hemtat af Himilcos Periplus hvad han vidare anför; snarare *ab imis punicorum annalibus*, som han säger vers 414, och som man kanske kunde öfversätta med carthaginensiska archiver.

**) Ukert antager att härmed förstås galliska eller belgiska kusterna, och det synes sannolikt, helst om de franska kusterna här äro, likasom de motsatta engelska vid Dover, hvilka jag besökt, höga kritklippor med hvarjehanda ihåligheter.

***) Magnus patescit æquoris fusi sinus: utan allt tvifvel Nordsjön.

†) Detta skulle då närmast kunna inträffa på Danmarks halfö. *Ophiussa* skulle således vara *bernstenskusten;* stället säges förr ha varit bebodt af Oestrymniska invånare (Phœnicer?) men dessa blefvo förjagade af en mängd ormar, som lemnade landet folktomt. Härvid kommer man ovilkorligen att tänka på Phœnicernas handelspolitik, som förmådde dem att alltid då de funnit ett för handeln indrägtigt ställe, påfinna sagor för att förvilla andra eller skrämma dem från försöket att komma dit. Af denna anledning diktade de att de hemtade *kanelen* från Arabien, då de fingo den från Indien (för hvilken precist som för tennet och bernstenen Herodotus ej med säkerhet kunnat utspana fyndorten, men dock gissade den ungefärligen). De berättade dessutom en fabel att Araberna förskaffade sig kanelen på det viset att de lade stora köttstycken på marken i de trakter der stora foglar byggt sina bon af kanelspånor. Dessa föra då upp i bon till sina ungar de stora köttstyckena, men dessa äro så tunga att bon gå sönder och kanelspånorna falla ned på marken, der de då uppsamlas. Herod. III, 111, För Theophrast (Hist. plant. IX, 5) hade de berättat en annan fabel, att det fanns en mängd ormar som gjorde det farligt att insamla kanelen. Något sådant synes det ha varit som Festus Avienus fått för sig rörande *Ophiussa*.

Oestrymniska invånare (vers. 155). Derefter kommer han till *»jugum veneris»* som otvunget måste öfversättas med en höjd för Astartes dyrkan — Aryiernas förberg svåller upp framstående i den skarpa norden (vers. 162). Derefter omtalas en gräsrik ö helgad åt *Saturnus* (Melkarth) (vers 165) vid hvilken förf. synes vilja beskrifva en stark ebb och flod, någonting underbart för kustboarna vid Medelhafvet. — Vidare vers. 197 säges att Draganernas afkomlingar fästat sin bostad i det mest snödigra Norden (Sub nivoso maxime Septentrione collocaverant larem *). Vers. 202—204 omtalas sideralis lucis inclinatio och Europas yttersta udde, som står hög öfver det odjursfulla verldshafvet (Nordkap?); vers 215 åter ett berg helgadt åt Saturnus (Melkarth) 226 ett berg helgadt åt Zephyren; 241 ett berg helgadt åt *infernæ deæ* (Proserpina) en rik helgedom med dold ingång. Här har fordom stått Herbi stad, men blott lemnat sitt namn åt stället m. m.

Af hela denna förvirrade berättelse synes ej vara mycket att hemta för vårt ämne. Också torde den benägne läsaren inse att jag icke stödjer mina åsigter på så lösa och osäkra grunder, som dessa synas vara. Man ser dock tydligt att förf. haft för sig Handlingar, hvari omtalats phœniciska anläggningar längs kusterna upp åt norr, och åt phœniciska gudar helgade offerställen och tempelgrottor. Men dessa Handlingar har han ej rätt förstått (måhända var han ej nog mäktig puniska språket) och derför har han mycket konfust återgifvit dem. Säkert är dock att han ej tagit ur luften hvad han skrifvit, utan sannolikast, som han sjelf säger, hemtat det *ab imis punicorum annalibus***). Dessutom förtjenar uppmärksammas hvad han anför om fordom bebyggda ställen, som då han skref, blott hade namnet och marken qvar. Detta torde kunna underrätta oss att de phœniciska Nybyggena voro anlagda af så lätt förgängliga ämnen, att vi ej böra förundra oss deröfver att alla spår efter dem, redan före vår tid försvunnit.

Redan forntiden hade sig bekant att Phœnicerna idkade handel med tenn och bernsten; det förra har genom mångfaldiga bevis blifvit ådagalagdt; hvad det sednare beträffar så omtalas redan hos *Homerus* Phœnicernas bernstenshandel. I Odyséen XV, 459 berättas att en phœnicisk köpman hade till Grekland fört och utbjöd till salu ett bröstsmycke (halsked) af bernsten, infattadt i guld; och i Odyss. XVIII, 294 omtalas att Eurymachos gaf Penelope ett dylikt af guld och bernsten bestående halssmycke. Vi kunna icke finna besynnerligt att Phœnicerna redan då hittat vägen till bernstenskusten, enär de långt före Homeriska tiden hemtat tenn från Britannien. Men märkbart är att man ännu, flera århundraden derefter, icke i allmänhet hade reda på lokalen, der bernstenen hemtades.

*) Härmed kan åtminstone icke menas något ställe vid Medelhafvets kuster, utan måste ovilkorligen vara någon plats vid norra Oceanen.

**) Ehuru jag ej på minsta vis bygger mina åsigter på de anförda, hos Festus Avienus förekommande uppgifterna, torde jag dock få erinra att de i flera fall öfverensstämma med den öfvertygelse jag uttalat, af helt andra fastare grunder, och uppfattade långt innan jag kom att vända uppmärksamheten på Festi Avieni orediga berättelser.

Af skäl som vi redan nämnt hade Phœnicerna sökt sorgfälligt dölja detta, för att slippa medtäflare. Man visste dock att bernstenen blifvit förd från vestra Europa med samma fartyg som tennet, men mer visste man icke. Till och med Herodotus, som besökt både Egypten och Tyrus, dit bernsten otvifvelaktigt fördes för att användas dels som ämne för kostbara smycken, dels som rökelse i templen, hade ej kunnat utspana egentliga fyndorten derifrån den kom. Sannolikt kände presterna och artisterna det icke sjelfva, och de köpmän som hemtat den, aktade sig väl att förråda hemligheten. Detta bevisar påtagligen att äfven *bernstenen*, likasom man länge vetat om *tennet*, icke blifvit förd öfver land, utan såsom vi här ofvan nämnt, sjöleds öfver Gadeira från Vestern till Orienten. Hade den förts öfver land till Grekland, skulle Herodotus utan allt tvifvel skaffat sig underrättelse derom. Men Herodotus hade, genom alla sina resor och forskningar, blott kunnat utspana så mycket med visshet, »att *tennet* och *bernstenen* kommo till Grekland från de yttersta landsändarna i Europa åt vester till» *) Han ansåg det blott vara en poetisk dikt att der skulle finnas en flod, som het *Eridanus*, den der skulle falla ut i hafvet åt norr, och att bernstenen skulle komma derifrån. Ännu närmare sanningen hade han utan tvifvel kommit, om han ansett namnet *Eridanus* hafva blifvit uppfunnet, icke af någon hellenisk skald, utan af någon phœnicisk köpman, för att dölja vägen till bernstenslandet. Emellertid har man bråkat mycket med att finna en flod som Grekerna kunnat kalla Eridanus och der bernsten skulle träffas. Den lärde Werlauff har i sin ypperliga afhandling om Bernstenshandeln *) framkastat den mening att ordet Eridanus kan vara sammansatt af *ηρι*, öster, och *don*, eller *dan*, vatten, flod, således den östra floden, hvilket namn den kunnat erhålla af den riktning bernstenshandeln derifrån tog till de phœniciska handelsfaktorierna på de Britanniska öarna. — Plinius vill att af Eridanus blir Pofloden ***). Men i Attika var också ett Eridanus. Enligt Servius ad Æneid. VI. 659 skall Eridanus hafva betecknat en hvar flod. Jemf. Werl. p. a. st. sid. 90. Äfven har man satt Eridanus i Spanien och menat att Rhonefloden kallats så. Plin. XXXVIL, 11, a. Æschylus in Iberia, hoc est in Spania, Eridanum esse dixit. Märkligt är att man ej gjort Eridanus af Eideren; man hade då, hvad lokalen beträffar, kommit sanningen närmare. Slutligen har man funnit att vid Danzig är en bäck med namnet *Raduna* eller Radaune, äfven af denna har man gjort *Eridanus*. Detta har sin grund i ett dubbelt misstag; dels har man icke erinrat sig att Bernstenstrakten vid Preussens kust var helt och hållet obekant ända till Romerska Kejsartiden †); dels

---

*) Herodot. III, 115.
**) Bidrag till den nordiska Rafhandels-Hist. Sid. 91.
***) Plin. I, p. 125 b. äfven XXXVII, II a. — juxta Eridanum amnem, quem Padum vocamus.
†) Plin. Hist. XXXVII, 11 b. Sexcentis fere M. Pass. a Carnunto Pannoniæ abest *litus* id Germaniæ, ex quo (succinum) invehitur, *percognitum nuper*. Vidit enim Eques romanns, missus ad id comparandum a Juliano curante gladiatorium munus Neronis principis, qui hoc commercia et litora peragravit åct.

har man icke vetat att vid vestkusten af Danmark fanns bernsten, fordom i största mängd, och att der ännu i sednare åren funnits icke så obetydligt deraf. Följande säkra uppgift torde för många af mina läsare hittills vara en nyhet, nemligen: Werlauff berättar *) att ett handelshus i Ringkiöbing och ett i Aalborg, under en lång följd af år och ända till för få år sedan, drifvit bernstenshandeln i stort och uppköpt den bernsten, som samlades vid kusten af Jutland och i Hertigdömena; och att det årliga inköpet belupit sig till omkring 20,000 Specier = 80,000 Rdr Rmt. Då tillgången på bernsten varit så rik, ännu på sednare åren, så kan man deraf göra sig en föreställning hur ofantligen mycket deraf skall ha förekommit för 2 à 3000 år sedan; och hvilken enorm vinst Phœnicerna haft af bernstenshandeln, derom kan man göra sig ett ehuru ofullständigt begrepp, genom följande af Werlauff s. 80 berättade faktum: »Ett handelshus (Lemoine) i Constantinopel föreslog 1832 det omtalta huset i Ringkiöbing att inlåta sig i omedelbar handelsförbindelse med det i Constantinopel om denna artikel, som från Hamburg kunde försändas öfver Wien och Belgrad. Vid detta tillfälle uppgifves priset i Constantinopel att vara, efter varans qualitet, från 1000 till 4000 piaster pr Ocka (2½ ℔), hvaraf man kan sluta till den fördel, som denna handel, riktigt drifven, skulle kunna afgifva.» Och hvilken oberäknelig vinst må icke Phœnicerna ha gjort sig deraf på en tid, då tillgången var så ymnig och de ensamma voro innehafvare af denna handel och kunde sätta priset snart sagdt så högt de behagade. Det var då icke besynnerligt att de med sådan sorgfällighet sökte dölja handelsvägarna dit. Detta lyckades också både dem och deras efterföljare, Carthaginenserna, i det längsta **). Först under Massiliensernas tid synas vägarna dit ha blifvit allmännare kända. Pytheas var den förste som derom gifvit någon bestämd underrättelse, enligt de fragmenter af hans resa, som ända till vår tid blifvit förvarade. Efter dessa berättar Plinius att vid en kust (æstuarium ***) af oceanen, som beboddes af germaniska Guttoner och kallades på landets språk *Mentonomon*, var 6000 stadier (d. ä. 150 geografiska mil) lång; att en dagsresa derifrån låg en ö som het Abalus, till hvilken bernsten om våren uppkastades af vågorna, och var en hafvets »renselse» efter att ha varit tillfruset (concreti maris purgamentum). †) Den begagnades af invånarna i stället för

*) Bidrag til den Nordiske Ravhandels Hist. sid. 79.

**) Strabo berättar att då ett phœniciskt skepp, som ärnade sig till *tennöarna*, märkte att det följdes af ett romerskt, satte kaptenen sin skuta på grund och narrade Romaren i samma förderf; hvarefter kaptenen räddade sig och sedan han hemkommit erhöll han betalning för den förlorade lasten, som belöning af staten för sitt välförhållande. Strabo III, V. Paris I, pag. 146, 1).

***) Egentligen *fjære* eller den del af stranden, som under ebben är torr och under flodtiden står under vatten. Jemf. sid. 71. Således var det en kust med ebb och flod, således var den ej belägen i Östersjön.

†) Plin. Hist. not. XXXVII, 11 b. Det är också fallet ännu, att den mesta bernsten uppkastas på stranden om våren.

ved (*pro ligno utitur* Plin. l. c.) *). Plinius meddelar äfven på ett annat ställe en sednare underrättelse om tennöarna. Sedan han beskrifvit öarna vid Britannien yttrar han sig: å andra sidan vid *germaniska hafvet* ligga spridda öarna Glessariæ, som de sednare Grekerna kallat Electrides, emedan der uppkommer electrum (bernsten) **). — Samme författare ***), sedan han omnämnt Jutska spetsen (Promontorium cimbrorum) och derefter 23 öar längs vestkusten, som genom Romerska vapnen blifvit bekanta: deribland *Borchana* (nu Borkum) och *Glessaria*, så kallad af soldaterna för sin bernsten skull. Samme författare †) yttrar sig: Det är säkert att bernsten alstras vid öarna i norra Oceanen och att den af Germanerna kallas *Glessum*. Derföre har också en af öarna blifvit kallad *Glessaria*, af våra (romerska soldater), då Cæsar germanicus der utförde sina bedrifter med flottorna.» Man kan svårligen tydligare uttrycka sig för att ådagalägga att de kuster och öar, vid hvilka bernsten förekom, lågo, icke i Östersjön, utan i Nordsjön längs vestra kusten af Germanien och Danmark.

Efter alla dessa intyg är det för mig verkligen obegripligt, huru man kunnat falla på den idéen att Phœnicerna hemtat sin bernsten vid ostpreussens kust ††). Om man nu också skulle, utan all rim och räson vilja antaga, att Phœnicerna gingo ända in i den längst bort aflägsna vrån af Östersjön för att hemta bernsten, så måste man dock medgifva att de, för att komma dit, skulle hafva seglat längs Danska kusterna, som voro så ytterst rika på bernsten; och man måste väl kunna föreställa sig att de ej foro en längre väg, för att hemta hvad de kunde få på en kortare. Och ingen lärer betvifla att Phœnicernas bernsten transporterades till sjös, samma väg som deras *tenn;* hade den gått öfver land, så hade fyndorten omöjligen kunnat hemlighållas för Greker och Carthaginenser m. fl.

Jag betviflar visserligen icke att de *kunnat* segla ända till Preussen, om der då funnits något för dem att hemta; ty de ha påtagligen varit inne i Östersjön och besökt Skånes södra och östra kuster, der de också lemnat mångfaldiga spår efter sig (hvarom sedan), men till sådana phœniciska spår finnes intet tecken på Preussens bernstenskust, så vidt mig är bekant.

Sedan Phœnicerna hittat på *tenntrakten i Britannien*, var det ej svårt, och dröjde säkert, ej länge innan de funno bernstenstrakten vid *Sleswig och Jutland.* Ty om än icke bernsten då och då uppkastades vid Englands kuster, hvilket är

*) Välförståendes icke för att *värma*, men för att *lysa*. För samma ändamål skall bernsten ännu i sednare tid ha begagnats af fattigt folk på Sleswigs vestkust (Werl. 42) således ännu ett traditionelt bruk sedan Pytheas' tid. För samma ändamål brukas trästickor (lignum) af fattigt folk i skogstrakterna i Skåne. De kallas pertor, äro af björk, tillskäras på eget sätt och vid begagnandet sättas de i en klyka af jern. En af manfolket passar pertan under det att qvinfolket är vid dess sken sysselsatt med sin handaslöjd.

**) Plin. IV, 30.

***) Plin. IV, XXVII, a.

†) Plin. XXXVII, II, a.

††) Jemf. äfven *Thule v. Redslob;* 3:ter kap. S. 23 o. ff. mycket läsvärdt.

sannolikt, så kan man dock taga för gifvet att landets då varande vilda invånare förskaffat sig deraf som qvinnosmycken. Vi veta hur aflägset bort från stamorten sådant kram kan komma, genom byteshandel mellan vildarna sjelfva. Hos oss har man funnit bernstenssmycken jemte skeletter i grafvar, *hörande till stenåldern,* således till folk på lägsta bildningsgraden, långt upp i Westergötland och Småland. Man kan deraf taga för gifvet att Phœnicerna snart fingo se *bernsten* i *tenntrakten,* om ock endast som smycken på invånarnas qvinnor; och sedan var det lätt för dessa oförfärade sjömän att träffa fyndorten för detta så kostbara och ifrigt eftersökta naturalster.

Men sedan de nu en gång funnit stället för denna rika bernstenstillgång, så uppkommer den frågan, om de der anlade ständigvarande kolonier, eller de blott tidtals seglade dit för att hemta sin last, och sedan seglade bort för att en annan gång återkomma? Denna frågas afgörande är för vårt ämne af den största vigt, och bör ej lemnas å sido, förr än vi derom gjort oss en klar föreställning.

Den som har någon kännedom om det sätt, hvarpå först Tyrierna, sedan Carthaginenserna kommo till sin stora rikedom och makt, har redan för sig sjelf besvarat denna fråga; och åt den som ej innehar denna kännedom, tager jag mig friheten att föreslå genomläsandet af någon Afhandling om Phœnicernas och Carthaginensernas sätt att gå till väga, för bedrifvandet af sin handel t. ex. *Heerens Ideen über die Politik, den Verkehr und den Handel 1 Th. 4:te Aufl.*, också under titel *Heerens Historische Werke XI Th. 1 Abbt.) S. 24—150; och rörande Carthaginens. 2:ter Th. — Hist. Werke Th. XIII.* — Han skall deraf finna att Phœnicerna först började att plantera nybyggen på de östliga kuster och de öar i Medelhafvet, som lågo dem närmast. På denna smala kuststräcka utgjorde deras nybyggen en nästan sammanhängande stad. Småningom utsträckte de sina kolonisationsföretag vidare åt vester, så att de efter hand intogo de flesta öar och kuster i Medelhafvet. Derefter intogo de en stor del af Spanien, och slutligen åtskilliga trakter af det vestra Europa. De gingo härvid tillväga som alla mäktiga handelsstater från de äldsta till närvarande tid. De eröfrade icke, åtminstone icke till en början, genom eld och svärd; de kommo som fredliga handlande och utbjödo åt invånarna deras kram, i utbyte mot ställets produkter. Invånarna sågo gerna att dessa utländningar tillförde dem bjertfärgade tyger och granna glasperlor, som vilda folk alltid högt uppskatta, och lemnade dem dessa i utbyte mot saker, som invånarna ej visste att värdera; hvarföre det uttryckligen säges att de förvånade sig öfver att få så rik betalning för hvad de ansågo ej äga något värde. Hade främlingarne träffat en kust, eller en ö, der anledning fanns till vinst, så fästade de der ett nybygge, och detta utvidgades småningom mer och mer. Och som de alltid voro mer bildade än invånarne, meddelade de allestädes det folk, hos hvilket de satt sig ner, mer eller mindre af sin bildning. »*Hvar Phœnicerna bosatte sig, der införde de åkerbruk och slöjder, och lärde invånarna att fästa sig vid bestämda boningsplatser.*» Och

som de voro sin religiösa kult mycket tillgifna, spridde de äfven denna och dess yttre ceremonier bland de halfvilda invånarna; om detta skedde af religiositet eller af handelspolitik, lemnas derhän. Men hvar de satt sig ner, inkräktade de efter hand mer och mer af kusten eller hela ön och blefvo slutligen de herrskande, och använde sedermera infödingarna som sina arbetare, kanske någon gång som sina slafvar. Se sid. 126 not.

Detta är i korthet ej blott Phœnicernas, utan äfven hvarje stor och mäktig, sjöhandel-idkande stats historia; det är Carthagos, Spaniens, Venedigs, Hollands, Englands m. fl. utvecklingshistoria. Vi kunna göra oss ett begrepp derom, då vi erinra oss att flera äfven nuvarande Staters exotiska besittningar börjat som handelsfaktorier.

Samma väg till rikedom och herrskaremakt har handeln gått i alla tider; och vi kunna af hvad historien gifver oss vid handen, således taga för alldeles gifvet att Phœnicerna, sedan de en gång påträffat tenntrakten och bernstenstrakten vid Europas vestra kust, icke lemnade dem, utan att genast anlägga kolonier, som blefvo mer och mer talrika. Vi kunna således ej föreställa oss att Phœnicerna skulle drifva sin handel vid det vestra Europa på annat sätt än de drefvo den på alla andra kuster och öar, nemligen *genom anläggande af ständigvarande handelsetablissementer.*

Både kunskapen om den method, de följt på andra ställen, och Historien, rätt fattad, tvinga oss antaga, att främlingarna från Österlanden här varit bosatta under en ganska lång tid, ja ända från 1600 eller 2000 år f. Chr. och till någon tidsålder, som vi ännu ej anse möjligt att bestämma, då kolonisterna småningom, sedan samfärden med Orienten efter hand minskades och upphörde, blandade sig med och uppgingo i landets egna invånare.

Om än denna Phœnicernas bosättningsperiod här i norden varit längre eller kortare, så måste dock under denna tid många bland dem här hafva dött och blifvit begrafna. Detta tvingas vi ju att antaga som gifvet; äfvensom att deras grafvar måste finnas i de trakter, der de fordom bott och idkat sin handel. Men nu uppkommer den frågan: huru skola vi kunna urskilja dessa phœniciska grafvar från grifter tillhöriga äldre eller yngre folkslag, som utan allt tvifvel bott i samma trakter? Hur brukade Phœnicerna begrafva sina lik?

Lyckligtvis för detta slags vetenskaplig forskning, kunna vi nu bestämdt besvara denna fråga.

Den frejdade D:r Barnard Davis, utgifvaren af *Crania Britannica*, har nyligen, genom en på Engelska öfversatt Afhandling af D:r Nicolucci, lemnat upplysning om en på Sardinien, vid den gamla staden Tharros undersökt phænicisk begrafningsplats, der grafvarna beskrifvas (p. 4) på följande sätt: de voro gräfda i en mjuk kalkartad sandsten, af olika storlek och *aflångt fyrkantiga*, eller stundom lika breda som långa. *Antalet af skeletter som hvardera grafven innehöll var ett, två, tre, stundom fyra. Liken hade i dem blifvit nedlagda i horisontelt läge. Vid deras sidor*

lågo deras vapen eller qvinnosmycken. Stundom funnos äfven urnor af olika former. Ett af skeletterna hade vid högra sidan ett långt svärd och vid fötterna ett kortare. Grafven var kring tio fot lång och nio bred. Vid ingången stod en pelare med en grafskrift på phœniciska, som bevis att skelettet var af phœnicisk börd *).

Från hvad tid dessa grafvar äro, torde hittills ej vara noga bestämdt. Man vet att Sardinien blef eröfradt af Carthaginensarne 512 år f. Chr. Men det hade först varit bebodt af Phœnicer och Egyptier, enligt efterföljande, genom traditioner på ön bekanta verser:

Et vos primum, o Phœnices, qui invenistis insulam
Atque postea conduxistis gentes et populos
Et Sidones et Thyrios et multos Egyptios **).

Måhända härleder sig begrafningsplatsen vid Tharros från tiden då ön först bebyggdes af *Sidonier* och *Tyrier*. Må härmed förhålla sig hur som helst, så hafva vi af ofvananförda beskrifning på de phœniciska grafvarna vid Tharros, fått reda på huru Phœnicerna, åtminstone under *en* tidsperiod, brukade begrafva sina döda.

Det förtjenar derföre, utan allt tvifvel, vår uppmärksamhet att just på de ställen, der vi hafva anledning förmoda, att Phœnicer, för sin handelstrafik bosatt sig hos oss, finnes ett slags forntidsgrafvar, alldeles sådana som de phœniciska på Sardinien, hvilka här blifvit beskrifna, med den skillnad likväl, att då hos oss icke finnes någon kalkartad mjuk sandsten, i hvilken grafvarna kunnat inhuggas, äro de byggda af uppställda stenar, som bilda *en aflång fyrkantig graf af olika längd och bredd,* med tvärliggande täckstenar och stundom öfverhöljda af en massa kullersten, så att de bilda en i England s. k. *Cairn* (sid. 7). — *Skeletterna ligga i dem i horisontelt läge och äro till antalet ett, två eller tre, stundom flera i samma graf. Bredvid skeletterna ligga vapen, såsom svärd, längre och kortare* (dolkar), äfven runda sköldplåtar. Också finnas stundom, jemte skeletterna, *qvinnosmycken*: diademer, armringar, bröstsmycken (halfmånar) ***) m. m. *Ibland finnas också urnor af olika former.* Detta begrafningssätt har jag anledning anse vara det äldsta som brukats

---

*) Ett af de funna Cranierna har kommit i D:r Davis ägo och deraf har han benäget sändt mig en photographi. Två cranier äro deponerade i Universitetets Museum i Cagliari.

**) Se *Davis öfvers. af D:r Nicoluccis Afhandling p* 3.

***) T. ex. tafl. 3 fig. 23. I förordet till 2:dra häftet, daterадt d. 8 Okt. 1862, yttrade jag att de smycken, med hvilka de judiska qvinnorna prydde sig, och för hvilket de fingo förebråelser af Profeterna t. ex. Jes. 3, 18, sannolikt äfven voro tillverkade i Tyrus, likasom också utan tvifvel de qvinnoprydnader hvilka vi finna i phœniciska grafvar hos oss; och att vi således, af dessa jordfynd här i Norden, väl kunna få en föreställning om de semitiska qvinnosmycken på en tid då både Tyrus och Jerusalem stodo på höjden af sin glans. Det gläder mig att nu finna att Heeren redan förut antagit att judinnornas smycken blifvit tillverkade af Phœnicer (Heer. XI, 94 not *) Men att *dylika* äfven phœniciska uppgräfvas ur jorden i det norra Europa, har man väl icke förr tänkt på.

*) Wenn wir annehmen dürfen, dass der Putz der Jüdinnen meist phönicische Arbeit war, was sich wohl kaum bezweifeln lässt, so giebt die Stelle beim Jesaias 3, 18—23 eine genauere Ansicht davon.

under nu ifrågavarande bildningsperiod här i Norden, och som hitkommit med Nybyggarna från Orienten *).

De skeletter som ligga i dessa grafvar har man försummat att noggrannt undersöka; blott en och annan hufvudskål har blifvit tillvaratagen. Framdeles torde jag blifva i tillfälle att framställa figur af en sådan, lika med figuren af en af de sardinska.

Så vidt jag hittills kunnat utröna, höra alla de vapen och smycken, som ligga i så beskaffade grafvar med obrända lik, till de allra äldsta. Alla vapen äro af brons och alla smycken af brons eller guld; alla hafva sirater, hufvudsakligast bestående af vackra spiraler och ziczacstreck. Alla handtag på dessa svärd äro korta, så att de ej kunna omfattas af mer än tre finger af en vanlig karlhand, och alla armband äro så trånga att de knappt kunna trädas öfver handen på en fullväxt qvinna. Dessa korta handtag (kaflar) på svärden anser jag förtjena stor uppmärksamhet, hvarföre jag tillåter mig att derom yttra ännu några ord: Man hade längesedan varseblifvit att i Muséerna funnos bronssvärd både med korta och långa kaflar; men så vidt jag vet blef först för två år sedan uppmärksamheten fästad derpå, att mellan dessa svärd fanns äfven i åtskilligt annat en väsendtlig olikhet. Man fann vid jemförelsen att de kortkaflade utgjorde ett vida vackrare och bättre fabrikat än de långkaflade; men icke nog dermed, dessa sednare hade aldrig de sirater, som nästan alltid prydde de förstnämda; isynnerhet voro alltid de vackraste bland de kortkaflade prydda med spiralslingor, hvilka enligt mina åsigter hänvisa till Orienten, såsom det stamhåll, hvarifrån de kommit, och ännu bestämdare: de hänvisa till den *Sidon-Tyriska perioden*, före och vid Trojanska krigets tider. Precist de samma spiralslingor, som pryda svärden och sköldplåtarna, återfinna vi på ruinerna af Atræus-monumentet på Mykenæ (jemf. s. 60 not.) **); men här är ännu icke deras ursprung, de ha vida äldre anor, vi finna dem på de äldsta architektoniska verk i Egypten.

Af dessa anledningar, de korta kaflarna och de orientaliska siraterna, slutade jag (jemf. sid. 59, 60) att dessa svärd voro de äldsta och att följaktligen då bronskulturperioden började i vestra och norra Europa d. v. s. hitfördes från Orienten, stod den på höjden af sin utveckling, och att den här småningom försämrades och

*) Sedermera infördes bruket att bränna liken och inlägga askan och benskärfvorna i urnor, som nedsattes i högen. Men jag känner icke om *spiralsiraterna* brukades ännu under denna jemförelsevis sednare tid; ty de bronsstycken, jag funnit bland brända benskärfvor i dylika urnor, ha aldrig varit försedda med spiraler.

**) Att de grekiska svärden och öfriga bronsvapnen, som beskrifvas af Homerus, voro fullkomligt lika dem som uppgräfvas ur jorden hos oss, har jag på ett annat ställe visat, och att de voro prydda med samma sirater, är högst sannolikt deraf att dessa äro fullkomligt lika på det samtida Astræus-monumentet. Jemför *Gailhabaud. Monuments anciens & modernes 1 Tom. planche: Tresorerie d'Atrée à Mycènes.*

förföll. Denna öfvertygelse har jag redan för två år sedan framlagt i detta arbete (sid. 60), der jag också bevisat orimligheten af en motsatt åsigt *).

Sedan vi nu, som jag förmodar, äro ense derom att våra bronsgrafvar med deri liggande vackra vapen och smycken, äro qvarlefvor efter phœniciska bosättningar här i Norden, så synas vi, från bronsgrafvarnas större eller mindre antal i en trakt, kunna sluta att Phœnicer derstädes varit mer eller mindre talrikt bosatta. Till dessa tätare eller glesare bosättningar kunna ha funnits olika anledningar. För deras bosättningar i Danmark och Skåne, har väl den dåvarande rika tillgången på bernsten varit det hufvudsakligaste motivet. Utan tvifvel har vid Skåne, liksom vid Danmark, fordom funnits långt mera bernsten än nu. Till och med under de decennier, jag kan minnas, har tillgången betydligt aftagit, och det är tydligt att en vara som ständigt bortplockas, utan att å nyo alstras, måste efter hand minskas; ehuru der dock ännu stundom finnes bernsten vid kusterna kring Skanör, Falsterbo och på flera andra ställen, äfven in i landet. Att sluta af denna erfarenhet måste tillgången deraf för ett och annat årtusende sedan ha varit högst betydlig. Också finnes ingen trakt i Sverige, der grafvar af nämnda form och inneslutande brons, äro så talrika som i östra kusttrakten af Skåne. I denna trakt ligger också *Raflunda*, hvars namn erinrar om att der fordom varit ett ställe för insamling af *raf* (bernsten). I samma trakt ligga äfven *Kiviksmonumentet* och *Willfarahögen*, hvarom sedan.

Mot antagandet att Phœnicerna, genom sin handel på vestra Europas kustländer, derifrån fört *tenn* till all den brons, som i forntiden varit begagnad, och finnes spridd till så många olika länder och folk, har man invändt att den förekommer i allt för stor mängd och i allt för skillda trakter för att ha kunnat härledas från ett enda ställe och ett enda folk; och dessutom, säger man, har den kemiska analysen visat att bronssakerna i anseende till sammansättningen äro olika i skilda länder, men deremot lika i samma land; att Phœnicerna således skulle hafva gjort olika brons för hvarje särskilt land, hvilket antagande anses vara orimligt.

Begge dessa, som det synes, vigtiga och afgörande inkast, hafva endast sin grund i ett allt för inskränkt begrepp om betydelsen af namnet Phœnicer, som skulle de ha tillört en enda stad eller ett enda land, och den brons, de kringspridt, varit tillredd på ett och samma ställe. Denna åsigt är i hög grad oriktig; namnet Phœnicer har en mycket vidsträcktare kollektiv betydelse. Dermed menas det folk, som i äldsta forntiden väl utgick från en enda smal kuststräcka af Me-

*) Det är för mig ett sannt nöje att kunna meddela att den frejdade fornforskaren och ethnologen, *KonferensRådet Thomsen* i Köpenhamn, underrättat mig att han nu är af samma mening »at Broncesværdene med de korte Haandtag ere de ældste»; och han har derjemte uttryckligen tillkännagifvit att det isynnerhet var fynden vid Hallstadt, som bringat honom på denna mening. För vetenskapen kan det vara likgiltigt hvar den hedersmannen hemtat sin bättre öfvertygelse; men deremot inser man lätt att en hvar som antager att svärden med korta kaflar och orientaliska sirater äro de i landet först inkomna, nödsakas, som följd häraf, antaga att nordens bronsperiod utgått från Orienten.

delhafvets östra kust, men som snart spridde sig vidt och bredt genom kolonier i alla tre då kända verldsdelarna; att hvarje koloni sedan den kommit till välstånd utsände sina egna handelsskepp, samlade egna skatter och blef snart i visst afseende oberoende af den stad, från hvilken den utgått. Dock bildade de tillsammans ett *förbund*, likasom städerna här under *Hansetiden:* Och isynnerhet var det religionen och presterna som höllo dem sammans. Jemf. Heeren XI. s. 22. Åtskilliga större kolonier växte till egna riken med egna konungar *); hvarje sådan koloni utvidgade sin makt, icke blott genom handel, utan äfven genom anläggande af grufvor och vi veta att många phœniciska grufvor, äfven *koppargrufvor,* voro öppnade på skillda öar och uti från hvarandra aflägsna länder **). Vi finna lätt att den koppar som härstammade från hvardera af dessa olika grufvor och som användes till brons kunde innehålla olika beståndsdelar, isynnerhet i en tid, då man säkert icke, lika väl som nu, förstod att rena kopparen från främmande ämnen, som deri voro inblandade; ja till och med från *samma grufva* kunde härleda sig olika koppar, i mån som man bättre eller sämre förstod konsten att rena den, innan den utlemnades i handeln. Det vore derföre helt visst ett fåfängt försök om man ville genom analyser af bronsen och från de olika ämnen, hvaraf den dertill begagnade kopparen bestod, sluta till hvarifrån den härledde sig, isynnerhet som många af de fordna phœniciska grufvorna, hvarifrån *kopparen* togs till de numera antika bronserna, längesedan blifvit nedlagda; och att dessutom icke all *brons,* som kringfördes till många skillda länder *tillverkats* på ett och samma ställe, kunna vi lätt inse. *Brons* var en särdeles begärlig handelsvara på en tid då den utgjorde det enda ämne, hvaraf alla skärande verktyg förfärdigades, innan konsten uppfanns att härda jern till stål. Åtskilliga grufägare, som icke sjelfva funnit vägen till tennlandet, och det var säkert största antalet, tillbytte sig, utan allt tvifvel, denna metall för att deraf och af kopparen från de skillda grufvorna tillverka brons, som väl merendels sålldes och kringspriddes i tackor till de olika länderna, der den på något olika sätt bearbetades till vapen och verktyg — deraf dessas olikhet i skillda länder. Sid. 49, 51. Vi kunna ju föreställa oss att hvarje bronsproducent hade sitt egna handelshus, till hvilket han

*) Genom allt detta torde den första invändningen befinnas vara vederlagd.

**) För att visa huru Phœnicerna ifrigt lade sig på grufarbetning och huru hårdt, isynnerhet Carthaginenserne, handterade sina grufarbetare, som väl hufvudsakligast utgjordes af det inkräktade landets fordna ägare, vill jag här anföra en kort berättelse derom efter *Diodorus siculus (Lib. V. c. 38).* »De som vistas i dessa metallfängelser förvärfva väl en otrolig myckenhet af vinster för sina herrar; men då de måste tillbringa dagar och nätter under jorden, försvagas deras kroppar och många störta under arbetets allt för stora tyngd. Ty de få ingen eftergift, ingen hvila från arbetet, utan föreståndarna tvinga dem genom hugg och slag att uthärda äfven det svåraste; häraf sker att de slutligen ymkligt utandas sin sista pust. Några, som till kropp och själ äro starkare, kunna länge uthärda detta elände. För dem är dock, genom eländets öfverdrift, döden önskligare än lifvet.»

Till skuggsidorna i deras historia hörer äfven att de drefvo slafhandel. Ja, de stulo ofta fria män och qvinnor, isynnerhet barn af begge könen och sålde dem som slafvar i främmande länder. Sådana historier omtala både Homerus och Herodotus; och hithörande scener förekomma ofta i Grekernas och Romarnas skådespel.

afsatte sin vara, och att detta hade sina kunder i ett visst bronsbegagnande land. På detta sätt skulle man kunna förklara det fenomén — om det verkligen existerar? — att bronsen i samma land visar mer likhet i beståndsdelarna än i ett annat land. Men har man vid dessa analyser skillt mellan brons från olika tidsperioder? Har mans ens tänkt derpå? Det vore likväl af vigt.

Sedan vi nu öfvertygat oss att Phœnicer bott och drifvit sin handel, äfven i Skåne, under en mycket lång tid, så torde vi hafva gjort oss den frågan, på hvad sätt denna handel tillgick här i Norden, helst aldrig, så vidt jag vet, några phœniciska metallmynt blifvit funna hos oss eller i Danmark, eller ens i England. Det är lätt begripligt, att inga phœniciska mynt kunnat här användas, och derföre har också inga sådana blifvit hitförda; all handel med vildar måste på den tiden, likasom alltid, hafva varit *byteshandel*, på det sätt att varor utbyttes mot varor. Sådant var förhållandet i det inre af Germanien ännu på Taciti tid, 120 e. Chr. (*De morib. Germ. V.*).

Huruvida Sidon-Tyrierna hade i sitt hemland stämpladt metallmynt, känner jag icke; men att Carthaginenserna hade ett slags mynt eller *mynttecken af läder*, finnes på flere ställen anfördt. Sokratiske philosofen *Aeschines* har skrifvit derom i sina *Dialogi (Fischeri edit. 3:tia p. 78)* och Heeren har anfört detta ställe i sina Historische Werke XIII s. 151. Likasom hvarje mynt, som ej har ett metallvärde, måste det Carthaginensiska lädermyntet anses blott ha varit ett *mynttecken* eller *representativt* mynt, på samma sätt som våra papperssedlar och vexlar, hvilka ha deras enda värde i förtroendet till den, som utgifvit dem, det må vara en enskild eller staten. Engelske författaren M:r N. Davis har i sitt förut citerade verk *Carthage and her remains* sid. 86 sökt bevisa att Phœnicernas *lädermynt* utgör grunden till Engelsmännens sedelmynt, vexlar m. m. använda i handeln. Äfven han anför och öfversätter Aeschines' beskrifning p. a. st. Det heter deri: vi böra också ha afseende på arten af mynt; Carthaginenserna nyttja följande slag: »I ett stycke läder blir ett ämne inveckladt af storlek som ett fyradrakmersstycke; men ingen utom tillverkaren vet hvad det invecklade är. Derpå blir det förségladt och bragt i cirkulation, och den som har de mesta af dessa mynt blir ansedd att hafva de mesta penningar och vara den rikaste man. Men om någon hos oss hade aldrig så mycket deraf, skulle han ej vara rikare än om han egde en mängd kiselstenar.»

Ehuru jag ej rätt förstår huru detta lädermynt varit beskaffadt, ser dock en hvar att här är fråga om ett slags *mynttecken*, som, likasom hvarje sådant, blott har sin omkrets och sin tid, inom hvilka det kurserar och der det representerar ett bestämdt värde.

I anledning häraf anser jag mig böra anföra följande, angående hos oss funna forntida

Lädermynt:

I min ungdom hörde jag ofta en gubbe, som var en af mina nära anhöriga, berätta att då han var barn och tillsammans med andra barn, en dag under lek gräfde i jorden under en fläderbuske i en kålhage, träffade de en lerkruka, hvari

lågo, bland annat innehåll, åtskilliga *lappar af läder, försedda med metallnaglar* med på båda sidor nedplattade hufvuden och af olika antal hos skillda lappar. Dessa buro de in och visade föräldrarna, som, jemte andra tillstädeskomna äldre personer, sade att det varit mynt. Händelsen tilldrog sig kring år 1745 eller 1750 i Tarstad af Tirups församling i Skåne. Kring 50 år sednare, eller kring år 1800 hände att då en liten kulle utjemnades på egendomen Marieberg vid Landskrona, fanns deri en lerurna med aska och brända benskärfvor, och derjemte åtskilliga (fyrkantiga?) lappar af *pressadt läder*, försedda med metallnaglar med nedplattade hufvuden. De förvarades en tid och förklarades af flera, som sade sig hafva sett sådana förr, att hafva varit mynt; men de förstördes sedan.

Att dessa *lädermynt* tillhört hedna tiden och en period i denna, då man brände liken och lade askan och de brända benskärfvorna i lerurnor, som nedsattes i grafhögen, är af det sistnämnda fyndet otvifvelaktigt. Men om det tillhört *Bronsåldern*, kan vid första tanken derpå synas osäkert, helst ingen förstod att fästa uppmärksamheten på det som för öfrigt fanns i samma urna eller i dess grannskap. Mången skall dessutom finna sig benägen att rent af neka möjligheten att läder kunnat hålla sig ända från bronstiden, utan att multna och sönderfalla till stoft; och så vill det verkligen synas. Men en flerfaldig erfarenhet har visat motsatsen. Archiv-Rådet Lisch har i sina innehållsrika *Jahrbücher* IX s. 37, Pl. 6 fig. 3, genom figur och beskrifning framvisat ett *pansar af läder*, som fanns i en hög vid byn Peccatel, tillsammans med brons- och guldsaker, som ovedersägligen tillhört *Bronsåldern.* I Danmark har man funnit ett *bronssvärd med en skida* m. m. af läder (Afbildninger fra Mus. for Nord. oldsager tab. 29 fig. 119) och en *bronsknif med läderskida* (fig. 167), en annan *bronsknif omvecklad med läder* (fig. 164) o. s. v. Och i Norge har man i en grafhög funnit ett *bronssvärd med skida af ogarfvadt kalfskinn.* Urda 2 B. sid. 324.

Således se vi att det åtminstone är möjligt att nämnde läderpenningar kunnat tillhöra *Bronsåldern;* och jag vet i sanning icke till hvilken annan kulturperiod den omnämnda *lerurnan med brända benskärfvor, och insatt i en ättekulle,* skulle kunna räknas. Detta lemnas åt en hvar sakkunnig att efter godtfinnande bestämma; men för pålitligheten af berättelsen om fynden, kan jag ansvara *).

*) Vid efterfrågan i södra Sverige erfar man att mången hört omtalas, och att en och annan säger sig sjelf hafva sett sådana läderpenningar. Jag har ansett mig böra omnämna dessa fynd för att väcka uppmärksamheten på ett slags Antiquiteter, som hittills icke lära förvaras i någon antiquarisk samling, men som, om några deraf åter skulle finnas, böra sorgfälligt tillvaratagas och lemnas till något offentligt Museum, der de genast af kunnig person böra prepareras, för att motstå förrutnelse, hvilken eljest snart torde inträffa, sedan lädret blifvit utsatt för luftens inflytelser *).

*) Det vill synas att en gammal folksägen, som jag hört berättas i Skåne, har något sammanhang med dessa slags mynt. Ty naturligtvis funnos lädermynten oftare förr än i sednare åren; och att traditioner från bronsåldern kunnat bibehålla sig, ha vi redan sett sid. 99 not. Sagan förtäljer att två bröder skiftade penningearf efter sina föräldrar, hvilket tillgick på det sätt, att penningarne lades i vatten, då den äldre brodren tog alla dem som sjönko; den yngre fick nöja sig med dem som flöto. Derefter begåfvo bröderna sig ut på vandring, hvar åt sitt håll. Deras många äfventyr höra ej hit, men slutet blef att den som fick de flytande penningarna gjorde mest lycka med sitt arf.

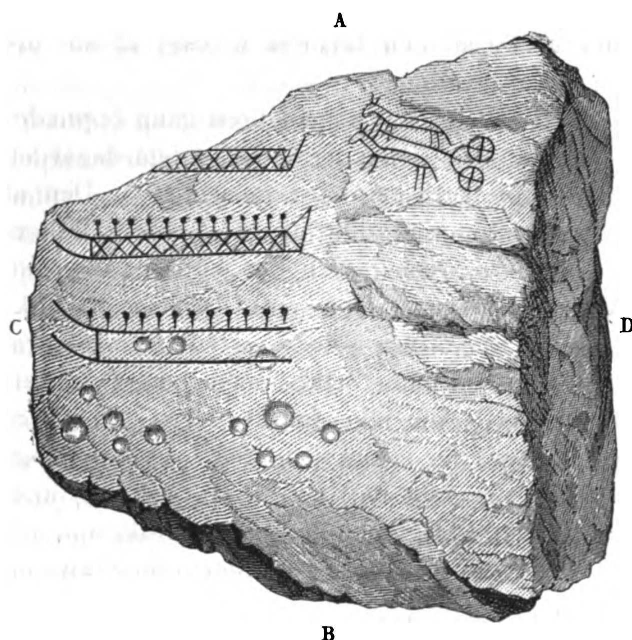
Jag nämnde här ofvan att enligt min hittills gjorda erfarenhet brukade icke de först hit anlända Phœnicerna att bränna sina lik; det var först under en sednare tid, måhända under Carthaginensernas välde, som liken brändes och askan och brända benskärfvorna lades i lerurnor och insattes i högen. Till samma (Carthaginensiska?) tid höra, enligt hvad vi anse oss kunna gissa, de hos oss funna läderpenningarna; och härmed står det i fullkomlig öfverensstämmelse att först hos Carthaginenserna, men aldrig hos Tyrierna omtalas *lädermynt* i historien.

Vi hafva dock i Skåne många minnen äfven från den äldre Sidon-Tyriska tiden. Dit räkna vi alla de svärd och andra bronser, som äro prydda med spiralfigurer; dit höra de på vår *tafl. 3 fig. 34 och 35* tecknade bronsyxor, och dit höra följaktligen de alldeles likformiga bronsyxor, som äro tecknade på stenen N:o 1 i *Kiviksmonumentet* (sid. 5 och 26) ty på yxor af denna eller liknande form saknas aldrig spiraler.

Och dock har man låtsat sig betvifla att Kiviksmonumentet hört till Bronsåldern, derföre att deri icke bevisligen funnits någon brons. Man har äfven betviflat att Baalskult varit dermed samtidig, eller att det ens någonsin funnits någon phœnicisk soldyrkan här i Norden. Det är förgäfves man erinrar tviflaren, att de ofvannämnda figurerna på första stenen i det monument, hvarifrån dessa forskningar först utgått, påtagligen äro tecknade efter sådana *bronsyxor*, som ännu stundom finnas i jorden hos oss och med hvilka teckningarna på stenen äro så fullkomligt lika, att ingen som jemför dem kan tvifla derpå, isynnerhet som man aldrig ser sådan form på någon yxa af jern eller sten. Beträffande åter den med Bronsåldern här i Skandinavien samtida Baalskulten, så står på midten af nämnda sten N:o 1, solgudens symboliska bild, aftecknad alldeles sådan den i forntidens Baalstempel förefanns och af flera forntidens författare blifvit beskrifven, och sådan den ännu i sednaste åren påträffats i Irlands tempelgrottor och Maltas Katakomber. Att presterna som äro afbildade på 7:de stenen, äfvensom på den 8:de, der de stå kring offerkitteln, verkligen föreställa Baalsprester, bevises än ytterligare af deras besynnerliga drägt, som alldeles liknar den prestdrägt, hvilken *Herodianus* i sin Historia V Bok. 3 kap. tillägger Solens (Baals) prester i Emesa. Han säger nemligen att de voro klädda i *fotsida rockar med vida ärmar* på phœnicernas vis. Hade Herodianus blott tillagt att de öfver hufvudet hade en capuchon (munkkappa) som stod fram öfver pannan i en spets, så hade kostymen varit fullständigt beskrifven, just sådan som den, hvari Baals offerprester framställas på ifrågavarande Skånska monument. Dessutom lärer ingen, som betraktar alla figurerna i sitt sammanhang, kunna bestrida att de utgöra en med figurer skrifven berättelse om en i forntiden timad märkvärdig tilldragelse, hvars minne man ville till en sen efterverld förvara. Men hvar och en kan lätt inse, sedan uppmärksamheten derpå en gång blifvit väckt, att om denna skrift skall kunna begripas, måste den läsas från höger till venster, hvarigenom den också genast röjer sitt semitiska ursprung.

Dessa förklaringar anses likväl otillräckliga. Man fordrar flera bevis, både att Kiviksmonumentet tillhört samma tid som »*Bronsåldern*» här i Norden, och att *Baalskulten* äfven varit dermed samtidig. Jag ser mig nu vara i tillfälle att för beggedera kunna afgifva flera nya bevis.

Professor Sjöberg nämner i sina *Samlingar för Nordens fornälskare*, B. 3, s. 146, att i en gärdsgård mellan Wallbys och Wranarps ägor stod en sten insatt, som var tecknad med åtskilliga figurer, hvilka förklarades, bland annat, vara »en bro, måhända ett skrank tillhörande en cirkus» m. m. Redan på hösten 1862 uppsökte jag stenen och på hösten 1863 reste jag åter till stället och lät afteckna figurerna. Stenen stod ännu insatt i en stengärdsgård som går öfver en numera förfallen gammal ättekulle, *Willfarahögen* *) kallad, hvarifrån stenen, enligt äldre mäns intyg blifvit tagen; stengärdsgården som går öfver samma kulle utgör rågången, som ofvan nämndes, mellan Wranarps och Wallby ägor i Järrestads Härad af Christianstads Län. Stenen var till en stor del betäckt af gärdsgårdsvallen. Sedan den blifvit rengjord, befanns den från A till B hålla 3 fot 4 tum; och från C till D 3 fot 9 tum; dess tjocklek var kring 1 fot 8 till 9 tum. Den består af en svartgrå Diorit och är så tung att den knappt kunde på stenvagn dragas af 2:ne mycket starka hästar, hvilket visar att den ej gerna blifvit ditförd från annat aflägset ställe.

Hvad de på stenen tecknade figurerna beträffar, så ser man genast att de hafva stor likhet med figurerna i Kiviksgrafven. Den tvåhjuliga vagnen med fyra hjulekrar och förespänd med två hästar, är till konstruktionen fullkomligt lik den på Kiviksmonumentets 7:de sten, (p. 30) tecknade, äfven med 2:ne hästar förspända vagnen; och säkert skulle teckningarna äfven af skeppen blifvit likare dem på Kiviksmonumentet, än de nu synas vara, om samma ritare besökte båda ställen och aftecknade dem. Han skulle på ettdera stället upptäcka ett och annat, som han ej förut varseblifvit på det andra. Sålunda ser man på *Willfarastenen* det ok, hvarmed hästarna

*) Denna benämning, som synes tillhöra flera ättekullar i trakten, har sin grund i ett gammalt skrock från hedna tiden att i dessa högar bodde troll eller andra spöken, som gjorde att då någon vid nattetid kom att färdas der förbi, blef han vilse *(for vill)* och måste hela natten färdas omkring kullen, tills det blef full dag, då han såg hvar han befann sig.

varit hopkopplade och som icke bemärkts på *Kivikstenen*, men måste dock ha varit tecknadt äfven der; ty de gamle, t. ex. Grekerna, enligt Homerus, hopkopplade sina vagnshästar med ett ok, likasom vi förespänna oxar. Isynnerhet äro fartygen med deras besättningar långt tydligare på Willfarastenen än på Kiviksmonumentet, af den orsak att det sednare mer än ett århundrade varit utsatt för luftens alla omskiften; den förra har deremot varit mer skyddad af påliggande jord. Men hvad man ej kan se på ritningarna är, att figurerna på begge ställen äro gjorda på samma sätt, nemligen ingnidna i stenens yta med något mer eller mindre spetsigt verktyg *), och vi misstaga oss säkert icke om vi antaga att de på båda ställen hafva afseende på samma tilldragelse, ehuru denna blifvit utförligare beskrifven på Kiviksmonumentet än på Willfarastenen, der dock äfven de vigtigaste föremålen, segervagnen och skeppen, äro antydda **).

Således torde det för hvar och en opartisk granskare vara påtagligt att begge ifrågavarande monumenter, som visa oss lika figurer, hvilka röja samma stil och samma tillkomstsätt, äfven tillhöra samma kulturperiod och samma folk; och att om vi finna att Willfarahögen tillhört »Bronsåldern», detta är ett ytterligare bevis att Kiviksmonumentet äfven tillhört samma ålder. Vi skola derföre sorgfälligt undersöka sjelfva högen.

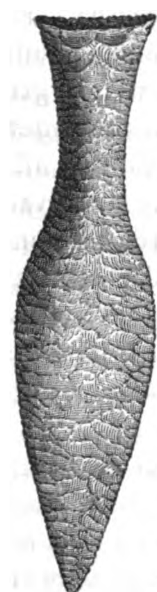
Denna kulle har från urminnes tider blifvit öfverplöjd och årligen burit säd. Härigenom har den blifvit mer och mer utplattad och förlorat mycket af sin ursprungliga höjd.

Undersökningen ***) företogs på det sätt att en kring 8 fot bred gång öppnades från den ena brädden och fortsattes mot högsta delen, (hvarpå stengärdsgården stod) allt jemnt ned till alfven, som befanns vara en hård mergellera. Den af menniskohand hopförda delen bestod af en oredig blandning af mulljord och kullersten af, ifrån en knytnäfves, till 1 à 2 kubikfots storlek; och der kullen var högst, hade den ungefär 5 fots djuplek från ytan till alfven. Det syntes ganska sannolikt att dessa kullerstenar, hvilket ofta är fallet uti högar, som höra till bronsåldern, ursprungligen bildat smärre hvalf, som sedan sammanstörtat; men säkert är dels att kullen icke förut varit undersökt, dels att deri icke funnits någon af större flata stenar byggd graf, sådan som Kiviksgrafven, eller sådan som stenperiodens gånggrifter. I mullen bland stenarna fanns först, ner mot bottnen, en murken hästtand, som jemte teckningen på stenen visade att högen blifvit hoplagd af ett folk, som ägt detta tamdjur. Derefter funnos brutna stycken af lerurnor, åtskilliga träkol samt en

*) Men alldeles icke på samma sätt inhuggna, som Bohusläns Hällristningar, hvilka dessutom antyda helt annan tid och annat folk.

**) Vi kunna, som mig synes, göra oss den tydligaste föreställning härom, om vi tänka oss förhållandet mellan invånarna i de nästgränsande distrikten till hvarandra sådant som Cook beskrifver det hos öboarna på Söderhafvet (*Voyage au pole australe* Tom. V p. 343—344).

***) Äfven med fara att synas tråkig, har jag trott mig böra, i anseende till ämnets vigt, utförligt beskrifva denna.

flintlans och en flintpilspets. Under fortsatt gräfning fanns en bred och skarp flintknif 9⅜ t. lång, af det slag, som man ej utan skäl anser hafva begagnats som offerknifvar; ty som man historiskt känner, förrättade hedningarna sina blodiga offer med flintknifvar. Allt som hör till religiösa handlingar är mer konservatift och mindre underkastadt förändringar, än det som användes till profana bruk. Dessutom veta vi att i grafhögar, jemte *den äldsta bronsen*, prydd med spiralsirater m. m. finnes hos oss nästan alltid ett eller annat vapen och verktyg af flinta (Jemf. sid. 54). Att offerknifven här var betecknande skola vi längre ned ådagalägga. Slutligen mot aftonen andra dagen fanns nära bottnen, ungefär midt i högen och nästan under gärdsgården, *ett stycke brons, och detta är prydt med särdeles vackra och regelbundna spiraler, sådana som endast tillhöra den äldsta perioden af bronsåldern* *). Det funna bronsstycket är endast ett fragment, utgörande en del af ett smycke, sannolikast en af plåtarna af en sölja eller ett större spänne; men för hvarje sakkunnig man lemnar det ett fullständigt bevis att högen, hvari det fanns, tillhört

den äldre bronsåldern; och detta är också i fullkomlig öfverensstämmelse med hvad vi förut ansett oss böra antaga, äfven beträffande Kiviksmonumentet, der de afbildade yxorna, och de krumböjda stridslurarna ansetts höra till den äldre bronsåldern. (Sid. 30). Originalet till luren förvaras på Museum i Lund **).

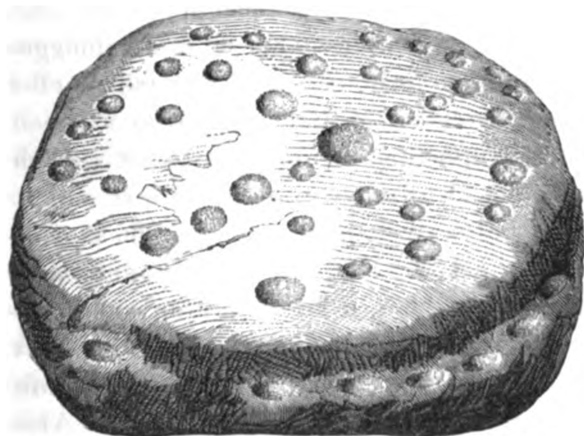
Sedan vi nu undersökt kullen och sett hvad deri funnits, vilja vi närmare betrakta den med figurer tecknade stenen sid. 130. Vi ha redan yttrat att den påtagligen varit den enda i sitt slag på stället, och vid närmare påseende skola vi lätt finna att den icke varit ämnad att stå upprätt i vertikal ställning, så som stenarna i Kiviksmonumentet. Hade detta varit afsigten, så vore väl kanten D, den enda på hvilken han kunnat hvila; men då hade hästar, vagn och skepp kommit att stå rakt uppåt riktade, hvilket den som tecknat figurerna visst icke haft för afsigt. Redan häraf är tydligt att stenen varit ämnad att ligga horisontelt med den tecknade sidan uppåtvänd; och derom öfvertygas vi ännu mer genom de runda ingröpningar, som äro strödda öfver dess yta. Hvad dessa betyda skola vi nu undersöka.

Man har på flera ställen både i Sverige och utomlands varseblifvit sådana runda ingröpningar på stenar, och alltid på öfra platta sidan. Man har i allmänhet antagit att de dermed tecknade stenar varit hedniska offeraltaren och att ingröpningarna blifvit gjorda i ändamål att mottaga en del af offerblodet.

*) Då nu ändamålet med gräfningen var vunnet, skulle det ha varit orätt att onödigtvis taga arbetare från den just då brådast pågående kornbergningen, hvarföre undersökningen af högen afslutades.

**) De långa bronslurarna, som förvaras på Museum i Köpenhamn, synas mig vara från en mycket yngre tid.

En af de märkvärdigaste stenar af detta slag såg jag sistlidne Augusti månad på Ranten nära Falköping. Den består af ett större granitblock (bloc erratique) och ligger omedelbarligen på horisontelt platta hällen. Det är kring 6—7 fot långt något ovalt, litet mer än 3 fot högt och på öfra plattkullriga sidan beströdt med ett stort antal runda ingröpningar, alldeles lika dem, som finnas, ehuru i mindre antal, på Willfarastenen. (Sid. 130). Af dessa stå 6 större i en rad längs midten; nära kanten står en böjd rad och utanför en bred rundad fals, som bildar en afsats, stå på några ställen äfven dylika *). Men hvad som gör denna sten framför andra märkvärdig är att den, ända från hedna tiden, bibehållit sin ursprungliga benämning: den kallas af folket i orten *Ballerstenen* eller *Balders offersten*, och vi kunna icke betvifla att den under hedna tiden varit använd som ett offeraltare vid Baals- eller Balders-kulten, hvilket äfven den traditionella benämningen ådagalägger **). Om vi nu antaga att den med likadana ingröpningar försedda Willfarastenen äfven varit en offersten, tillhörig samma kult, så finna vi härigenom blott ännu mera bekräftadt hvad redan af andra skäl blifvit bevisadt, nemligen att de två samtida monumenterna vid Kivik och Willfarahögen tillhört ett och samma folk och således en och samma kult — Baalskulten.

Men dessa med runda ingröpningar försedda offerstenar, hörande till Baalskulten, gifva anledning till andra äfven hithörande betraktelser.

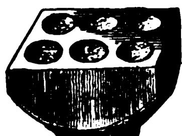
Vi hafva redan omnämnt att i denna trakt af Skåne finnas talrika minnesmärken efter Phœnicernas vistelse och religiösa kult. Denna orientaliska soldyrkan blef, från deras första bosättningar härstädes, spridd bland folket och bibehöll sig här länge efter att samfärden mellan här boende Phœnicer och deras fädernesland, Orienten, blifvit afbruten. Detta finna vi deraf att alla spår af denna kult, ännu efter årtusenden ej kunnat helt och hållet utplånas. Häraf kunna vi äfven sluta att denna hednakult måste hafva varit den allmännast rådande i dessa trakter af landet vid den tid, då de första Katholska missionärerna här började predika christendom; och detta bestyrkes också än ytterligare af följande faktum: De äldsta Katholska *vigvattensstenar* vi här finna, äro så lika de baalska eller balderska offerstenarna, att det stundom synes omöjligt att bestämdt åtskilja dem.

*) Både Herr Brusewitz och Antiquitets-Intendenten Herr Sæve hafva aftecknat stenen, och begge dessa teckningar har jag haft tillfälle att begagna och jemföra med min på stället gjorda beskrifning.

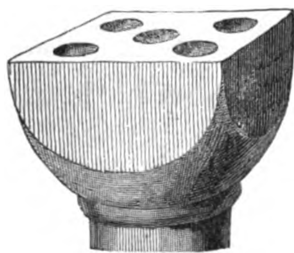
**) Stenen hade äfven gifvit sitt namn åt en fordom varande gård, på hvars ägor den låg. *Balder* kallas af allmogen *Baller;* Barders ört (*Anthemis arvensis*) kallas af allmogen i Skåne *Ballersbrå*.

Vi kunna lätt föreställa oss att då de första christna Missionärerna kommo till ställen, der hedningarna voro Baalsdyrkare, såsom händelsen var i Skåne och vestra Sverige, sökte de förmå dem att öfvergifva sin gamla tro och antaga den nya läran, genom att med öfvergången göra så litet afbrott som möjligt, i de yttre ceremonierna, vid hvilka den obildade massan mest fäster sig. Det ligger derföre nära till hands att antaga att Missionärerna först begagnat till *vigvattensstenar* de samma stenar, vid hvilka hedningarna voro vana att samlas för offerfesterna; (likasom vi finna att de första christna kyrkor alltid byggdes i grannskapet af hedniska offerställen) och att sedermera de första egentliga vigvattensstenarna, som tillhöggos för de Katholska kyrkorna, länge bibehöllo samma form och hade ett större eller mindre antal runda ingröpningar, gjorda efter modellen af Baals offerstenar.

Af en sådan gammal *Vigvattenssten*, enligt konstdomares uppgift från 12:te, 13:de seklet, meddelas här en teckning i mycket minskad skala; stenen, hvars öfra sida är 17⅜ tum lång och 13⅛ tum bred, är ofvan helt platt med 6 runda ingröpningar, lika dem på Ballersstenen sid. 133. Den har från urminnes tider stått på en låg pelare af omkring 3 fots höjd, till dels i muren, vid ingången från vapenhuset i Nöbbelöfs kyrka i Ljunitz Härad af Lunds Stift, ända till för 20 år sedan, då, vid kyrkans reparation, stenen af mig togs i förvar *). Nu förvaras den i K. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademiens Museum i Stockholm.

En dylik *vigvattenssten*, ofvan platt med 5 runda ingröpningar, finnes i Strö kyrka, likaledes i Lunds Stift. En teckning deraf har benäget blifvit meddelad af Artisten Herr N. M. Mandelgren. Stenen är ej större än förra, ehuru teckningen gjorts något större.

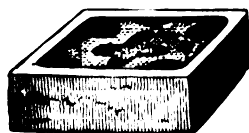

Följande märkvärdiga *offersten* är funnen och tecknad af vår utmärkt skicklige Antiquitets-Intendent Hr P. A. Säve. »Stenen, som är platt ofvan med 5 runda ingröpningar, är stolpformig af 3 fot 6 tums höjd, samt 12 och 14 tum i fyrkant. Den står, enligt Sæves uppgift, i ett dike vid gärdsgården något norr om Flata gästgifvargård, kring 1 mil från Skara, och är af svart gråsten.» — Hr Sæve tillägger: »den tyckes ingalunda hafva tjenat till något katholskt bruk; men en folksägen är, att stenen blifvit ditkastad af en jättes hand, hvadan de 5 märkena efter hans fingrar.» Ja, säkert är att denna folksägen, i likhet med många dylika, häntyder på hedendomen och att således denna stolpformiga sten varit en offersten, sannolikast hörande till Baalskulten. Hade denna och de två föregående blifvit afbildade i samma skala, skulle de helt visst ha visat ännu större likhet än

*) Gamla församligsboar visste traditionsvis att stenen blifvit begagnad vid katholska gudstjensten, som på deras språk kallas *papisteri*.

de nu förete. Denna, jemförd med de två föregående, visar således att likheten emellan de hedniska offerstenarna och de christna vigvattensstenarna är så stor att de ej kunna rätt skiljas, utan genom lokalen der de finnas.

Från dessa ofvan helt platta till de i katholska kyrkorna nu brukliga skålformiga vigvattenskärlen, finnes, likaledes i Skåne, en märkvärdig öfvergång. Den består deri att öfra sidan, som är något urgröpt, har på bottnen af denna urgröpning några ännu djupare smärre urgröpningar. Den här aftecknade förvaras i Önnarps kyrka, likaledes i Skåne. Den synes härleda sig från en något yngre tid än de förstnämda; likväl naturligtvis från katholska lärans tid härstädes *).

Det är påtagligt att vi här hafva en tydlig öfvergång från en hednisk kult till en Christen. Frågan blir nu: i hvad förhållande stod det hedniska *offerblodet* till det Christna *vigvattnet?* Och huru användes det i ingröpningarna på offerstenarna qvarblifna blodet? Det var naturligtvis likasom offret, då det slagtades, helgadt (signadt, vigdt) af presten. Utspreds det som *reningsmedel* på folket, eller tog folket sjelft deraf och renade sig? **) Besvarandet af dessa frågor måste jag öfverlemna till i dessa ämnen lärda män. Jag har blott ansett mig böra framvisa den stora likheten emellan Baalskultens offerstenar och de första Christnas vigvattensstenar, i ändamål att framlägga ännu ytterligare bevis att här ej blott funnits Baalskult, utan äfven att denna varit den rådande hednakulten i södra Sverige, då Christendomen infördes i landet.

Hittills har jag sökt visa hvarifrån och på hvilken väg bronssakerna kommit till det vestra och nordvestra Europas länder, under tider då dessa varit befolkade af vilda folk ***) hvilket utan allt tvifvel varit händelsen, äfven här i landet, under stenåldern då *Gånggrifterna* eller de s. k. *Dösarna* byggdes och då, efter hvad hittills kunnat utrönas, *bronssakerna* först blifvit hit införda. Jag har derföre aldrig kunnat föreställa mig att nämnda Vildar kunnat tillverka konstalster, sådana som

---

*) Teckningen är efter Hr Mandelgrens; Kyrkoherden Hr A. J. Åkerman har meddelat en något olika teckning af samma sten — dock i hufvudsaken lika.

**) Det finnes åtminstone liknelsevis något spår till att gamla testamentets offerblod ansågs rena från synder; Och vi veta att der ej fanns obetydlig likhet mellan de Mosaiska ceremoniallagarna och de phœniciska, hvilket inhemtats af den i Marseille funna phœniciska stentaflan, som Dr Movers tolkat. (Sid. 86).

***) Att åtminstone ett och annat af dessa länder varit bebodt till och med af kannibaler, således af de råaste vildar, är intygadt af Diodorus Siculus och af *Strabo* (Lib. IV, cap. 5. Par. edit. p. 167) rörande Irland; och beträffande Danmark torde jag få hänvisa läsaren till Hr Worsaaes interessanta Afhandling *Om Danmarks tidigste Bebyggelse. Kjöbenhavn 1861, s. 19—20*, der förf. bevisar att de vildar som i Danmark byggt Gånggrifterna åto menniskokött, och att de klyfde benen för att uttaga märgen, och äfven förtära den sedan den blifvit stekt. I Sverige har jag dock hittills icke funnit spår efter kannibalism.

de hos oss i jorden funna brons- och guldsaker, hvilkas enkla skönhet, såsom *Franz Maurer* uttrycker sig, kunde väcka afund både hos de klassiska och moderna Artisterna. Jag har derföre alltid ansett det vara en befallande nödvändighet att antaga dessa konstalster, som utmärka sig genom formernas skönhet och siraternas smakfulla enkelhet, såsom härledande sig från ett långvägaifrån kommet folk, som redan stod på en hög grad af tecknisk bildning; och då jag icke känner något annat forntida folk än Phœnicerna, som både innehade erforderlig grad af bildning och genom sin vidsträckta sjöfart var istånd att sprida den till vidt aflägsna länder, har jag funnit mig tvungen att antaga att det varit dessa som, till en början, spridt bronsen till det vestra och norra Europas trakter och att denna öfverförsel skett, icke öfver land, utan sjöledes till alla de kustländer, der brons från forntiden uppgräfves ur jorden. Jag beder ånyo läsaren erinra sig att jag här blott åsyftat den brons, som förekommer i det vestra Europas kustländer; ej den som förekommer i de inre delarna af Europas kontinent: Ungern, Siebenbürgen m. fl. hvilken jag hittills icke undersökt och icke känner. Der skola lika ofta förekomma redskap och vapen i stor mängd af koppar, som af brons *). Deraf slutar D:r Keller att i de trakterna fordom bott folk som till vapen, verktyg och smycken nyttjat koppar, innan de fingo brons. Häraf ser man att på ett eller annat ställe i Europa en kopparålder verkligen föregått bronsåldern **) Hvarifrån denna koppar och den derpå följande bronsen kommit till dessa Europas östra länder, torde ännu ej vara undersökt; och D:r Keller yttrar på anf. st. att Pannoniens och Daciens äldsta historia ännu är höljd i mörker. Deremot synes mig D:r Keller antaga att *bronsredskapen* i Schweitz kommit dit upp genom Alpstigarna och Rhonedalen *från kulturländerna vid Medelhafvet* ***). Äfven antager samme lärde författare (sid. 53) att bronsen blifvit utspridd i Schweitz bland Nybyggarna blott småningom, liksom andra handelsvaror †). Författaren antager icke att de, efter hvilka funnits sten och brons i Schweitz, tillhört olika folkslag, eller måhända rättare, förf. bestrider den mening att invånarna i Schweitz före och under bronstiden skulle hafva tillhört skilda stammar; och deri har D:r Keller utan tvifvel rätt, då saken tages i allmänhet. Men det synes dock vara tydligt att då Schweitz's nybyggare fingo bronsen *såsom handelsvara från kulturländerna vid medelhafvet,* de antingen sjelfva hemtat den hos ett der boende kulturfolk, eller också, måhända ännu sannolikare, att det för dem främmande kul-

---

*) Ferd. Keller Pfahlbauten V:ter Bericht tab. VII, sid. 13.

**) Hos oss förekommer då och då ett och annat *redskap af koppar.* Se *Ur-invån.* I, p. 11. Tab. II f. 11, tab. III f. 27, der två kopparyxor afbildas. Dessa har jag ansett vara äldre än bronssvärden. Se anf. sidas not.

***) Pfahlbauten V:ter Bericht s. 57. — — »dem Stamme, dessen Gebiet durch Alpenpfade und das Rhonethal den Einflüssen der Kulturländer am Mittelmeere offenstand, *wie sich von daher gezogenen Bronzegeräthschaften nachweisen lässt.*»

†) — — »sondern dass die Metalle (Bronze) wie andere Handelswaare sich almälig über die Asiedelungen verbreiteten.

turfolket fört bronsen (som handelsvara?) till dem. Detta förefaller så mycket sannolikare, som åtskilligt annat synes hafva, jemte bronsen, blifvit infördt till Schweitz. Att de på sid. 47 omnämnda och tab. XVII f. 1, 2, 3, afbildade s. k. *Schalensteine* äro precist sådana med runda ingröpningar försedda hedniska *offerstenar*, som *Ballerstenen* här ofvan sid. 133 och *Willfarastenen* sid. 130, är jag i tillfälle att så mycket säkrare kunna intyga, som D:r Keller haft den godheten att genom min vän Profess. Morlot sända mig en beskrifning och pennritning öfver ingröpningarna i dessa s. k. *Schalensteine*, och dessa befinnas vara fullkomligt lika dem som förekomma hos oss. Det förtjenar utan tvifvel äfven uppmärksamhet, hvad D:r Keller yttrar (s. 47) att de verktyg som träffas i skålstenarnas omgifning, höra enligt regeln till bronstiden.

Ett annat slags i Schweitz förekommande Antiquiteter synas mig äfven höra hit, nemligen de märkvärdiga *Månbilderna*, hvilka anses tillhöra en *Månkult*, och hvilka icke såsom man förut antagit, tillhöra jernåldern, utan enligt D:r Keller (sid. 55) »just egentligen» uppträda i *Bronsåldern* *). Men *hvarifrån* denna *Månkult* inkommit i Schweitz och, som det synes, samtidigt med bronsen, torde väl förtjena att af någon bland Schweitz's utmärkta fornforskare närmare undersökas. Har *Månkulten* blifvit införd med bronsen, och har denna inkommit från kulturländerna vid Medelhafvet, så torde böra undersökas, hvad det var för ett kulturfolk som då genom sina kolonier innehade en mängd öar och kuster vid Medelhafvet. För att vinna denna upplysning vore det väl af vigt att kunna historiskt bestämma tiden för bronsperioden i Schweitz **). Skulle denna episod rörande bronsen, skålstenarna

*) Detta hade jag redan förut gissat, ty det instämde fullkomligt med mina åsigter; jag blef derföre glad att nu finna det bekräftadt af D:r Keller sjelf.

**) Härtill har Professor A. Morlot gjort ett snillrikt försök, som utan tvifvel kommer att följas af flera. Hans grunder för åldersberäkningen äro följande: Bäcken Tinière, som faller ut i Geneversjön nära Villeneuve har afsatt ett s. k. *Delta*, bestående af grus och sand, hvilket strömmen årligen ökar. Dess form liknar en utbredd solfjäder eller en plattad kon, och dess inre struktur har nyligen blifvit laggd i dagen genom en jernvägs genomskärning af 1000 fots längd och 32½ fots djuplek. Dess helt regelbundna struktur alltigenom visar att den blifvit bildad och tillväxt steg för steg, och genom en likformig verkan af samma orsak. Tre lager af svartmylla (humus), belägna på olika djuplek och hvilka hvardera på sin tid bildat konens yta, ha nu blifvit genomskurna. De äro fullkomligt parallela både sins emellan och med konens nuvarande yta. Af det första bland dessa, som har en tjocklek af 4—6 tum, hafva spåren blifvit följda öfver en yta af 15000 qvadratfot. Der är kring 4 fot från konens nuvarande yta till detta lagrets botten. Detta öfversta lager tillhörde romerska perioden och innehöll romerska tegel och ett romerskt bronsmynt. Det andra lagret af svartmylla, följdt öfver en yta af 25000 qvadratfot, var 6 tum tjockt och låg på ett djup af 10 fot under nuvarande konytan. I detta voro funna fragmenter af oglaserade lerkärl och en pincette af gjutet brons, karakteristisk genom sin stil för bronsåldren. Det tredje lagret, följdt 35000 qvadratfot, var 6—7 tum tjockt och låg 19 fot djupt under ytan. I detta funnos fragmenter af grofva lerkärl, kol, brutna ben och ett menniskoskelett som hade ett litet, rundt och mycket tjockt cranium. Herr Morlot som antager att romerska lagret har en ålder af ifrån 13 till 18 sekler, antager för bronsålderslagret en ålder af emellan 2900 till 4200 år och för det äldsta lagret, nemligen stenperiodens, en ålder af 5000 till 7000 år. Om nu den ålder som härigenom bestämmes för bronsen från närvarande tid antages i medeltal till ungefär 3360, så kommer den att inträffa kring 1500 år f. Chr. Och vi ha redan genom andra bevis, inhemtade på historisk väg, visat att brons verkligen förekommit redan före och under denna gamla tid. (Jemf. sid. 104).

och månkulten i Schweitz icke befinnas vara tillfyllest bevisande, hvilket öfverlemnas åt fornforskarne i Schweitz att afgöra, så gör detta ingen förändring i de framlagda åsigterna om bronsens phœniciska ursprung i det vestra Europas kustländer.

De månbilder vi se bland antiquiteterna i Schweitz, återkalla i vårt minne de månfigurer vi se på 6:te stenen i Kiviksmonumentet (sid. 29) och hvilka äfven som de förra tillhöra *Bronsåldern* *).

Till hvad jag, sid. 33 yttrat rörande *Baltis,* den qvinliga Baal, och spåren efter hennes dyrkan i ännu bibehållna lokalnamn i Skåne, vill jag tillägga ett hithörande märkvärdigt ställe. I en liten bok, tryckt i Götheborg 1743, under rubrik, *M. Jonæ Floræi flores antiquitatis Scaniæ,* läser man sid. 55 följande: Ännu i Ahlbo Härad och Kongsoran är en stor sten, som kallas *Balthasten,* der, efter urminnes rykte, i fordna tider varit särdeles sammankomster och mycken hednisk vantro föröfvad, till åminnelse af en Balthe, som på denna orten sitt säte och tillhåll haft hafver».

Då jag förmodade att ännu några spår kunde finnas qvar på stället efter denna uråldriga Baltiskult, vände jag mig till en vän i orten, kontraktsprosten Doktor J. Rud. Falck, som derom förskaffat mig all den upplysning som numera kunnat erhållas. *Balthastenen* som utgör ett mycket stort, oformligt granitblock, har ännu samma namn som det haft från hedna tiden. Det ligger i Maglehems *Ora* (skog) **) i Raflunda socken ungefär 20 famnar till venster från vägen från Skepparp till Öståkra. Det håller i omkrets 24 alnar; höjden framtill är 4 aln. 8 t., baktill 2 aln. 16 t. Derå synas hvarken inhuggna figurer eller runda ingröpningar. Att här fordom varit en folkmötesplats för *Nattgudinnans* dyrkan, är otvifvelaktigt; men numera samlas icke något folk till stenen, och till och med folktraditionen om hvad hedningarna der företogo sig, har förstummats. Floræus har ej behagat meddela åt efterverlden hvad han för 120 år sedan visste om beskaffenheten af den »myckna hedniska vantro som der föröfvats.» Vi få blott deraf ytterligare bekräftelse på hvad vi förut vetat, att hos oss fanns en *Baltisdyrkan* som man äfven kunde kalla en *Månkult.* Det synes också helt naturligt att der *solen* dyrkades som *dagens* gud, måste *månen* dyrkas som *nattens* gudinna. Men beskaffenheten af dess dyrkan, känna vi icke. Troligen hade den någon likhet med denna naturgudinnas dyrkan på andra ställen. Något mera känna vi om Baals dyrkan här i Norden. Man har betviflat att den Skandinaviske Balder är den samme hednagud, som den phœniciske Baal. En och annan förmodar att det blott är likheten i *namnen* som dertill gifvit anledning; men detta är ingalunda förhållandet. Vi finna visserligen att Solguden länge här bibehållit sitt orientaliska namn; i alla

*) Äfven se vi samma månfigur på den Carthaginensiska votivtaflan sid. 25, der den anses föreställa den phœniciska Astarte eller Aschera.

**) Nilssons Skand. Fauna I, s. 538 not.

äldre sagor och lokalnamn kallas han Baal; men i de yngre har detta (efter Noræna språket?) ändrats till Balder. På somliga ställen brukas bägge namnen samtidigt t. ex. vid Framnäs i Norge (sid. 89) hvilket äfven intygas af Professor Edw. Claparède, som besökt Framnäs år 1855, således 29 år efter mitt besök der; och ännu fann han talrika minnen efter samma hednagud Baal-Balder *). — Men det är icke blott namnet, äfven kulten är lika: man jemföre Baalseldarna på Irland med Baldersbålen i vestra och norra Skandinavien sid. 13—15. Det som hos hvarje fördomsfri forskare måste, utom den öfriga stora likheten, bevisa ursprungliga identiteten af den Canaaneiska och Irländska Baalskulten, är det märkvärdiga faktum att just det samma bruk, som Moses uttryckligen förbjuder Israeliterna, (nemligen *att låta sin son eller dotter gå genom eld* (för Baal eller Moloch) 5 Mos.-B. 18: 10, jemf. s. 15) **) det öfvades ännu för få år sedan vid Baalsfesterna på Irland ***), oaktadt presterna strängligen förbjudit det. Det är mer än sannolikt att dylikt bruk äfven idkats vid Baldersfesterna i södra och vestra Sverige för 60—70 år sedan.

Att bruket att Midsommarsnatten upptända Baalseldar och dansa kring dem, här öfvats och öfvas kanske ännu, till och med högt upp inom polcirkeln, har blifvit omnämndt sid. 14, 48 äfven sid. 96. Af dessa Baalsfester äfvensom af flera om Baal erinrande lokalnamn i trakten, har jag ansett mig kunna sluta att äfven der, i forntiden, varit en koloni af Baalsdykare (sid. 76). Äfven har jag ansett sannolikast att i denna trakt, Pytheas' *Thule* varit beläget. Man må ej vänta att här eller annorstädes i vestra Europa, der Phœnicer haft sina boningar och altaren för sin kult, skola förekomma ruiner efter boningshus eller tempel. Alla hus voro af trä (äfven på Irland voro stenbyggnader okända ända till 12:te seklet e. Chr. *Gentlemans Magaz. Febr. 1864, p. 158)*; och de stenar på hvilka blifvit offradt har man hittills föga uppmärksammat.

Att Pytheas, verkligen besökt den högre Norden, anser jag hafva blifvit bevist genom ådagaläggandet att det naturfenomen, som Pytheas liknat vid *hafslungan*, är en sann bild af hafvets börjande isbeläggning i Norden. Det intyg, öfver detta

---

*) Bibliotheque universelle et Revue de Suisse. Juin 1863.

**) Vår frejdade Semitist, Professoren Doktor Henr. Gerh. Lindgren, har haft den godheten att i bref meddela mig en fullständig och lärd utredning af alla i Bibeln förekommande till detta ämne hörande ställen. Men då närvarande arbetes syftning icke medgifver att här intaga hela den lärda uppsatsen, har jag måst inskränka mig till nöjet att i korthet meddela hufvudsakliga innehållet deraf. Således: Af de många ställen som vidröra detta ämne, beteckna en del utan allt tvifvel en verklig förbränning af barn såsom offer åt Molek-Baal. Att den Ammonitiske afguden Molek var den samma som Baal och hos Hebreerna gick och gällde under båda namnen, ser man af Jerem. 32, 35, der det berättas huruledes man byggde Baals altaren i Hinnomsdalen för att låta sina barn gå (genom elden) åt Molek; men äfven den andra uppfattningen af phrasen, att dermed afsägs icke ett grymt mennisko-offrande, utan endast en *reningsprocess* till gudens ära, som skulle åstadkommas genom springande *genom* eld eller *öfver* eld (jemf. Festus Palilia hos Romarena) har ett vigtigt försvar i 4 Mos. 31, 23, der samma phras användes om metallers dragande genom eld för att renas, m. m.

***) *Wilde: Irish superstitions* p. 49 — — and childern were also carried across the smouldering ashes, as of old among the Canaanites.

af mig för många år sedan iakttagna naturfenomén*) som genom Herr Baron Carl Gyllenstjernas benägna medverkan, från fiskrarna i Kullen (i Skåne) erhållits, har jag sid. 81 omnämnt som ett *Bihang*, hvarföre jag anser mig skyldig att deraf meddela åtminstone ett utdrag.

För att nemligen erhålla bekräftelse på hvad jag varseblifvit d. 8 Januari 1815 utanför hamnen vid Landskrona, rörande den början de isbildningen i hafvet, öfversände jag till ofvannämde Baron Gyllenstjerna på Krapperup följande frågor, för hvilkas besvarande han lät sammankalla sakkunniga män och meddelade mig derefter ett med dem hållet protokoll, hvaraf ett utdrag här bifogas. Frågorna voro **).

Sedan det nu, genom vidsträckta vetenskapliga undersökningar, blifvit fullständigt bekräftadt att, vid hafvets början de isläggning här i Norden, det fenomén visar sig som här ofvan är beskrifvet, kan väl ingen betvifla att det ju var samma fenomén som Pytheas såg vid Thule och som han så naivt men träffande liknade vid en sammanskockning (σύγκριμα) af maneter (sid. 65 och 78). Hade ej den

---

*) Physiographiska Sällskapets Tidskrift 1837 sid. 44.

**) 1:o. *Huru börjar hafvet frysa?*

Svar: Hufvudsakligen genom nerifrån kommande isskifvor, hvilka sedermera hopfrysa.

Isbildningen i saltsjön tillgår på följande sätt: små tunna och flata isskifvor, af omvexlande storlek och form uppflyta, ofta i största mängd till ytan der de, vanligen sönderbrutna och krossade, sedermera af böljorna eller strömdrag, gnidas och ältas om hvarandra tills bitarna blifva helt små och slutligen hopgyttrade sammanfrysa till större och mindre rundade isklimpar eller något flattryckta bollar, hvilka derefter, om hafvet är tillräckligt stilla, sinsemellan frysa samman och bilda en sammanhängande skroflig isskorpa. Ofvannämda isskifvor äro till storlek och form mycket skiljaktige, men alltid lika tjocka vid omkretsen som vid medelpunkten. De hafva från mindre än ett till omkring fem tums diameter samt aldrig öfver två liniers tjocklek men väl derunder. Formen är merändels rundad men äfven, serdeles de smärre, troligen förut sönderbräckta, oregelbundna och kantiga. På hvad djup dessa isskifvor bildas är obekant, de synas först då de uppkomma i vattenbrynet eller skimrande och dansande bakefter båten i kölvattnet. Vid klart och stilla väder kan man likväl åtminstone en aln djupt ner, se huru de glittrande vicka och svänga sig upp till ytan, större och mindre om hvaranda i otalig mängd. Denna isformation synes ibland försiggå på temligen betydligt djup. En erfaren person har anfört att det skall kunna frysa på ett djup af omkring fyra alnar. Han hade för många år sedan under en mycket stark frostnatt nedsänkt en vanlig mindre fisksump med lefvande torsk på åtminstone sju fots vatten, men ändå, morgonen derpå, funnit fisken ihjälfrusen.

Skifvorna uppflyta ej med flatsidan utan uppskjuta med stor hastighet med ena kanten före, ofta med sådan fart att de höja sig 3—4 tum öfver vattenytan och komma derigenom ej sällan att lägga sig den ena öfver den andra. Deras färg är något blåaktig såsom på vanlig is. Ju starkare frosten är dess större och talrikare äro isskifvorna. Dylik isbildning ner i vattnet lärer förekomma i hela Kattegatt. Då fiskrarna se dylika isskifvor söka de gerna genast land; ty de uppkomma ofta i så stor mängd att de snart nog skulle kunna alldeles innestänga båten och hindra den att fritt röra sig.

2:o. *Storleken och färgen af dessa klimpar?*

Storleken omvexlande från knappast ett, ända till omkring fem tum i diameter och ej öfver två liniers tjocklek. Ju starkare frost desto större skifvor. Färgen är den samma som å vanlig is.

3:o. *Om dessa skifvor småningom blifva tätare och sammanfrysa till is?*

Svar: Skifvorna sammanpackas af vind och ström och hopfrysa först i mer eller mindre rundade klimpar, hvilka återigen sinsemellan förenas till fast is.

4:o. *Om der finnes likhet mellan klimparna (innan de hopfrysa) och en massa af döda maneter, om sommaren indrifna i en vik efter en storm?*

Svar: De först uppkomna isskifvorna likna ej maneter, de äro dertill för tunna och flata, men i au-

som skrifver dessa rader råkat ut för samma naturfenomén på ett sätt, att han ansåg sig vara i stor fara, skulle det säkert ej så djupt hafva fästat sig i minnet att, då han flera år derefter såg en massa af maneter, han erinrat sig hafva under vintern sett en fullkomlig motbild (ἐοικός) deraf i en issörja i hafvet.

Jag hyser den öfvertygelsen att hvarje opartisk granskare skall inse att detta är en fullkomligt riktig förklaring öfver detta i fragmenterna af Pytheas' resa förekommande ställe, hvilket hos hans samtida och efterkommande gifvit anledning till så hårda beskyllningar mot denna forntidens store Naturforskare. Man har, just på grund deraf, påstått att han aldrig sett hvad han beskrifvit, och att han rent af ljugit (jemf. sid. 65). Dessa orätträdiga beskyllningar hafva mer eller mindre skarpt upprepats ända till våra dagar, således vid pass i 2200 år. Måtte den inbilska okunnigheten häraf lära sig, hur samvetslöst den handlar, då den med hånlöje eller ilska kastar sig öfver yttrade satser, som den ej förstår och dock genom maktspråk tror sig kunna afgöra. Utan detta förtal hade Pytheas' resa måhända blifvit förvarad ända till våra dagar, och derigenom ljus från forntiden blifvit spridt öfver vår Nord.

Af de underrättelser Pytheas lemnat om Thuleboarnas lefnadssätt då han besökte dem, följer vid närmare granskning att invånarna i dessa högnordiska delar af Skandinaviska halfön som redan då hade fasta boningar och ett slags jordbruk passande för klimatet, måste ha varit phœniciska nybyggare, som redan många år, sannolikt århundraden förut, der bosatt sig; ty vi veta historiskt säkert att der Phœnicerna nedsatte sig, lärde de alltid, genom egna exempel, invånarna att idka jordbruk och anlägga fasta boningar, äfvensom att de kring sig spridde sin phæniciska soldyrkan (jemf. s. 121 nederst). På annat sätt kan man svårligen förklara det faktum, att i så nordliga trakter redan för 2200 år sedan funnos bosatta och jordbruk idkande in-

dra stadium sedan de först blifvit bearbetade och återigen hopfrusit till mer eller mindre cirkelformiga klimpar, hafva de en påtaglig likhet med dylika i massa sammandrifna blötdjur*).

Krapperup den 21 Januari 1861.

ANDERS HALL. Byfogde.	J. PERSON. Skeppare. På Mölle läge.	A. LARSON. Båtskeppare.
PEHR ANDERSSON. Byfogde.	J. L. BLANCK. Skeppare. På Arilds läge.	N. P. ANDERSSON. Skeppare.
HANS FEX. Skeppare.	J. ÖFVERBERG. Skeppare. i Lerhamn.	J. ANDERSSON. Byfogde.

Vid nedläggande af præsidium i K. Vetenskaps-Akademien d. 9 April 1862, då jag enligt statuterna skulle hålla ett föredrag, valde jag till ämne »Pytheas resa hit till Norden», hvarefter till K. Akademien öfverlemnades ofvanstående protokoll. Detta remitterade K. Akademien till sin Physices professor Hr Er. Edlund, som i anledning deraf fullständigt utredt frågan om hafvets isbildning här i Norden och har deröfver skrifvit värdefulla Afhandlingar införda i Vetenskaps-Akademiens Öfversigt 1862 n:o 5, p. 371 och 1863 n:o 6, p. 349. Ett tillägg till s. 375 not finnes infördt.

*) Fiskrarna kalla maneter *blötdjur*.

vånare. Detta antagande, att der redan då funnos phæniciska kolonister från äldre tider, får äfven stöd deri att spår af den gamla Baalskulten (att midsommarsnatten upptända Baalseldar på höjderna) ända till sednare åren bibehållit sig, äfven som att flera lokalnamn i trakten erinra om Baals fordna kult (sid. 76).

Med anledning häraf har jag redan antydt, att i alla de äldsta minnen, vi här i Norden hafva om solguden, dess namn och dyrkan, kallas han alltid med sin phœniciska benämning *Baal,* t. ex. Balsberg, Balshög, Balsfjord, Balself, och många andra. I de yngre minnen deremot, nemligen i dem som tillhöra tiden *efter* den historiske Odens hitkomst och stiftandet af Walhallakulten, deri alla landets förra hedna gudar blefvo upptagna och fingo namn af Odens söner, blef Baal efter språkdialekten kallad *Balder;* men kulten förblef hufvudsakligen den samma som förut. Balder, och allt som angår honom i vår sagolitteratur, tillhör således icke Bronskultur- utan Jernkultur-perioden, och skall der blifva utförligare afhandladt *).

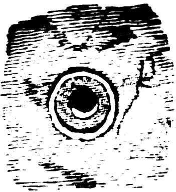
Sedan detta var nedskrifvet, kom jag att se *The illustrated London News* för den 19 Mars 1864, p. 290, der åtskilliga cirkelformiga figurer finnas tecknade. De sägas vara gåtlika och af okänd betydelse (of unknown import); de förekomma i Northumberland stundom i stort antal; i närheten af Doddington finnas några hundrade deraf, och de äro i allmänhet lika hvarandra. Häraf har man dragit den slutsats att de måste hafva någon viss betydelse, och af den omständighet att en stor del af dem äro inhuggna på grafstenar, som ligga öfver de dödas qvarlefvor,

*) Dock vill jag här i korthet omnämna att jag redan för 20 år sedan på ett annat ställe *) afhandlat en del af det hithörande ämnet, och der sökt visa att det som berättas om Odens hitkomst med sina Diar (offerprester) och »en stor mängd annat folk», är en historisk tilldragelse, som inträffade kring 510 år efter Christi födelse; att den sluge prestfursten som anförde tåget, sökte att, efter Romrarnas exempel, i ett enda pantheon förena alla landets äldre gudar, för att äfven genom de skilda religionerna, beherrska hela folket; att hvarje kult hade sina prester eller sin prest, som förestod gudens offer och föreställde hans person. Fornsagorna gifva till och med anledning förmoda att hvar och en af dem hade sin egna drägt, hvari han under offerhögtiderna visade sig, och att dervid uppfördes skådespel, ungefär analoga med dem (mutatis mutandis) som under passionsveckan ännu uppföras på somliga ställen inom katholska kyrkan. På detta sätt kan man förklara legenden om *Balders död;* och man berättar en dermed fullkomligen analog händelse, som timat inom sistnämnda kyrka för några hundrade år sedan. Det var ej guden Balder, utan Balders prest, som svekfullt dödades; det var han som i sin hvita fotsida mantel var »den hvite guden»; det var han, den mördade vackre mannen, som begrets såsom »fromhetens afbild»; ty att sjelfva Balderskulten var grym och kräfde blodiga offer, likasom all hedendom, visa ännu Balders offerstenar. Någon legend om *Baals* död, förekommer ingenstädes. Baals gemål het både här i Norden och i kultens hemland *Baltis;* Balder tilldelades en annan hustru: *Nanna* eller *Nana,* som var den persiske solguden *Mithras'* gemål. Den tilldragelse som berättas, att då Balder dött, dog äfven hans hustru och blef bränd på samma bål som han, är så äkta herulisk att den ej lemnar minsta tvifvel om legendens historiska verklighet (jemf. Vitterh. Akad. Handl. p. a. st.). Att detta varit en *enskild* olyckshändelse som ej hade inflytande på kulten, torde äfven inses deraf att *Misteln,* hvarmed dådet verkställdes, var en för kulten helig växt och ansågs *lyckobringande* fortfarande *äfven efter* tiden för legenden. Allmogen i V.-Götland upphängde den i husen ännu på Linnés tid att förekomma eldsvåda (V.-Göt. Res. 31) och i min barndom begagnades den af en och annan i Skåne för att göra hexerier oskadliga (Ur-invån. I, 6. p. 14).

**) Se S. Nilssons Inträdestal i Kongl. Vitterhets- Historie- och Antiquitets-Akademien d. 17 Dec. 1844. Handlingarna XVIII delen 1846 sid. 263. — För närvarande ämne hufvudsakligen s. 276 o. ff.*

har man med skäl dragit den slutsats att de hafva en religiös betydelse. Hertigen af Northumberland som säges hafva låtit förfärdiga lithografier af dem, har anmodat lärda antiquarer att samla vidare upplysningar; och dessa hafva uppdragit åt Dr Bruce i Newcastle opon Thyne att leda deras correspondens.

Men enär dessa figurer synas mig påtagligen höra till den klass af antiquiteter, hvarmed jag nu är sysselsatt, har jag på egen hand vågat ett försök att tolka dem; det må gälla för hvad det kan.

a.

Det är påtagligt att om vi vilja utleta betydelsen af dessa figurer, böra vi börja med de enklaste, och dessa bestå i en rund medelpunkt omgifven af en enkel cirkelring. Sådana finnas *tre* på den i *Illustrated News* aftecknade stenen, lika fig. a. Att denna figur betyder *Solen*, vet en hvar. Sid. 29 har blifvit yttradt: »*den har såsom cirkelring med en medelpunkt, solens tecken i zodiaken, inkommit i våra almanachor*». Sid. 2 yttras om denna figur, såsom förekommande på bronser från forntiden, att »ringen (cirkeln) är enkel, dubbel eller flerdubbel», och sådant är också verkliga förhållandet. I grottan vid Dowth på Irland förekommer denna figur med 2 ringar (sid. 8) kanske äfven med flera. Från bronser och jern i Museerna har jag aftecknat figurer med ifrån 1 ända till 5—6 sådana cirkelringar kring sin medelpunkt. Att dessa hafva samma betydelse som de enkla, är påtagligt just deraf att der finnes tillsammans på *ett* ställe af alla slagen. Samma förhållande äger rum på den aftecknade stenen: här finnas 3 figurer med 1 cirkelring; 1 (ofullständig) med 2; 2 med 3; 1 med 4; 1 med 6 och 1 med 7. Att de alla, först blifvit inhuggna som enkla soltecken med en enda ring och att de sedan efter hand, då och då, blifvit försedda med en ny ring, tror jag kunna slutas deraf att ringarnas antal kring den största (med 7, fig. b.) småningom växt till den utsträckning att de skulle hafva förstört den enkla solringen som sitter der upp öfver. Men för att ej förorsaka denna förstörelse, har man först afbrutit sin egen 6:te ring, och sedan dragit den 7:de upp omkring den enkla solringen, så att denna till en del fått 2. Har detta skett af pietet? Har hvarje solring blifvit inhuggen efter någon afliden anhörig? Har man velat hedra hans minne genom att efter hand på hans solfigur inhugga nya ringar? Vi veta det icke; men så mycket tro vi oss kunna inse, att det folk, som inhuggit dessa figurer på de aflidnas grafvårdar, varit *Soldyrkare*, och att soltecknet för dem varit af helig betydelse. Om man jemförde denna soldyrkarnas plägsed, att på sina aflidnas grafvar sätta det för dem heliga soltecknet, med de christnas att på *sina* sätta det heliga korset, så torde man finna en icke obetydlig analogi, mellan dessa begge religiösa handlingssätt.

b.

Att dessa soldyrkare i Northumberland lefvat antingen mot slutet af Bronsåldern eller snarast i början af den äldsta jernperioden, kunna vi sluta af jemförelsen mellan dessa figurer och dem som förekomma på bronser och jernvapen.

Återstår att erfara hvad slags vapen eller redskap eller smycken finnas i de grafvar, der dessa figurer äro inhuggna på täckstenarna; Om der finnas skeletter eller urnor med aska och brända ben, och i det fallet, huru vida äfven något annat funnits derjemte i urnorna? Om allt detta hoppas vi att Hertigen af Northumberland snart kommer att underrätta den lärda verlden. P. S. Ehuru soldyrkan (Baalskult) blifvit af Phœnicerna i äldsta forntiden införd i det vestra Europa, följer dock icke deraf att alla soldyrkare varit Phœnicer eller deras afkomlingar. Ty kulten, isynnerhet en sådan som *soldyrkan*, har lätt kunnat sprida sig äfven bland landets egna infödingar.

Några slutanteckningar, med anledning af gjorda anmärkningar.

Ingen af de 3 kulturåldrarna har blifvit tvärt afslutad; ingendera var ren och oblandad. I stenåldern begagnades äfven ben, horn, trä m. m. till vapen och redskap. De samma ämnen genomgingo hela bronsåldern och förträngdes endast långsamt i jernåldern. Dock bör denna indelning, som är mycket gammal, ständigt bibehållas.

Druidkulten, som hade åtskilligt gemensamt med Baal-Balderskulten, tyckes i vissa länder ha trätt i dess ställe. De nämnas nästan aldrig gemensamt. Ämnet förtjenar en särskild bearbetning.

Att jag, s. 87, ansett det Apollostempel i England, som omtalas af Hekatæus, hafva varit ett Baalstempel, har någon förmenat vara misstag. Jag får då erinra hvad redan s. 20 blifvit anfördt, att den grekiske Apollo var ursprungligen en Egyptisk-phœnicisk gud. Äfven som hans orakel på Delos var icke af grekisk upprinnelse; lika litet som det i Delphi eller Dodona. *All högre kultur är, hvart vi vända oss, ursprungligen importerad.*

Att Pelasgerna voro Phœnicer har äfven Petit-Radel visat i *Monuments cyclopéens* (p. 12) Jemf. Herod. I, 56 och Strabo om Jonierna. I 1 Machab.-B. 12 k. 20—21 förekommer att judarna voro befryndade med grekerna (genom Peleg.?)

Att Etruskerna voro Phœnicer har ej blott Stickel påstått, utan äfven bland många andra, D:r N. Davis i *Carthage and her remains* p. 193—194. Dessutom visa antiquiteterna ofta stor likhet.

Likasom *Baalskulten* har blifvit omnämnd jemte *Bronsåldern*, med hvilken den blifvit hit införd, skall *Thorskulten* afhandlas jemte *Stenåldern* och *Odinskulten* tillsammans med *Jernåldern*.

Anm.: Bronsfolkets cranier skola afbildas jemte stenfolkets i *första delen* af detta verk.

Tillägg till Bronsåldern;

af

S. NILSSON.

(Innehållande försök att förklara forntidsmonumentet *Stonehenge* i Wiltshire, jemte anvisning till ruiner efter ett troligtvis liknande i Halland).

Under en resa till England sistlidne höst, för att bevista Brittiska vetenskapssällskapet *), som för året hade sina sammankomster i Bath, hade jag tillfälle att taga kännedom om ett forntidsmonument, som med skäl anses vara ett af de märkvärdigaste i Europa, det beryktade *Stonehenge* i Wiltshire. Och enär det tillhör samma forntida kulturperiod, som här blifvit afhandlad, och dessutom synes mig afgifva ett nytt och kraftigt bevis för riktigheten af de åsigter, som redan här meddelats, anser jag mig böra upptaga äfven detta, helst sannolikt är att äfven i Sverige funnits ett dermed i visst afseende likartadt monument.

Från Bath till Stonehenge är 34 engelska mil, då man far genom den lilla staden Warminster. Landskapet, som i början företedde bördiga åkerfält och lummiga skogslunder, visade sig derefter mer kalt och ofruktbart; och slutligen kommo vi ut på en stor, ödslig hed, *Salisbury Plain*, der inga hus eller gårdar syntes i närheten. Marken är vågig med obetydliga sänkningar och höjder. Då vi kommo upp på en af dessa, började Stonehenge på långt afstånd visa sig öfver horisonten, och dess mörkgråa jättegestalter reste sig allt högre ju mer vi närmade oss. Ingen beskrifning förmår återgifva det intryck man erfar, då man står bredvid och inunder dessa kolossala stenmassor. Ehuru man inser att de måste vara verk af menniskohand, förefalla de groteska formerna så besynnerliga att man svårligen kan fatta deras betydelse; man inser lätt att de icke passa med nuvarande förhållanden och att de måste härleda sig från slägter, som längesedan försvunnit från jorden.

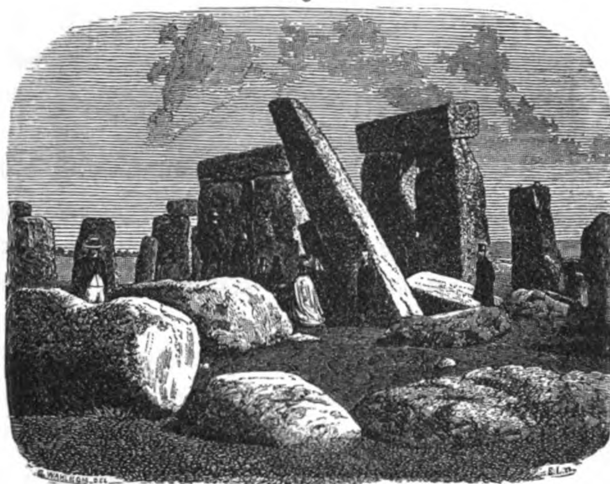
Några af dessa gigantiska pelarformiga stenar äro ännu upprättstående och bära sina tvärliggare, andra hafva under fallet blifvit stödda mot lägre, andra ha störtat ner och ligga på platta marken; och alla tillsammans bilda en oredig massa af ruiner, i hvilka, vid första påseendet, ingen ordning röjes.

---

*) *British association for the advencement of science.*

Den här meddelade planchen är tecknad efter en fotografi, som från den ena sidan, S.O., visar monumentet i sitt nuvarande förfallna skick*). Det ligger någonting mystiskt i dessa från den mörkaste forntidsnatt härstammande verk, hvilkas tillkomst och ändamål blifvit på så mångfaldigt olika sätt förklarade, utan att någon enda af förklaringarna kunnat tillvinna sig allmänt bifall.

Fig. 1.

Länge lärer Stonehenge hafva ansetts som ett verk af trollkarlen Merlin, ungefär som Lunds domkyrka ansågs vara byggd af jätten Finn. Merlin var en hexmästare af första ordningen; enligt folktron kunde han förflytta berg och förvandla dem till jättar; Stonehenge kallas derför *jättars dans* (Giant's dance). Detta allt bevisar den förvåning hvarmed man betraktade detta forntidens storverk. INIGO JONES, af andra kallad IGNATIUS JONAS, som var Architekt hos Jacob I år 1653, anser Stonehenge vara ett Romerskt tempel; Doktor Charleton 1660, läkare hos Carl II, menar att det varit bygdt af Alfred den store; D:r Gibson betraktar det som ett monument af Britterna; D:r Stukeley 1743 och John Aubrey anse det för ett Druidtempel; af samma mening är D:r Smith och M:r King 1799. Wansby 1796 menar att det blifvit bygdt för att ständigt erinra om (perpetuate) Saxaren Hengist's falskhet, då han lät mörda de britiska ädlingarna vid en fest, gifven nära stället af Vortigern, kring 450. Efter honom skall monumentet kallas *Hengist's stenar*. Andra betrakta det som ett monument rest af Britterna till minne af drottning Boadicea; andra som ett Danskt monument; M:r Browne, som utgifvit en liten bok öfver Stonehenge, hvaraf sjunde upplagan utkommit 1864 under titel af: *An illustration of Stonehenge and Abury,* söker vederlägga alla sina föregångares mening och påstår, med full säkerhet, att Stonehenge blifvit bygdt före syndafloden af menniskor, som då voro mera långlifvade och starkare än nu. En annan påstår att de höga och massiva stenpelarna icke kunnat uppresas och sättas af menniskohand, men att de under glacierperioden blifvit genom naturens egna krafter uppresta. Att Stonehenge skulle ha varit ett Druidtempel, har Browne sökt genom många och deribland äfven några ganska riktiga skäl vederlägga. Äfven har han sökt vederlägga den af en eller annan framkastade meningen, att Stonehenge är ett verk af Phœnicerna, emedan de, i hans tanka, icke så länge uppehållit sig i landet att de kunnat uppföra ett sådant storverk; att Phœnicerna icke varit der bosatta, bevisar han deraf att de icke skola ha lemnat efter sig ett enda

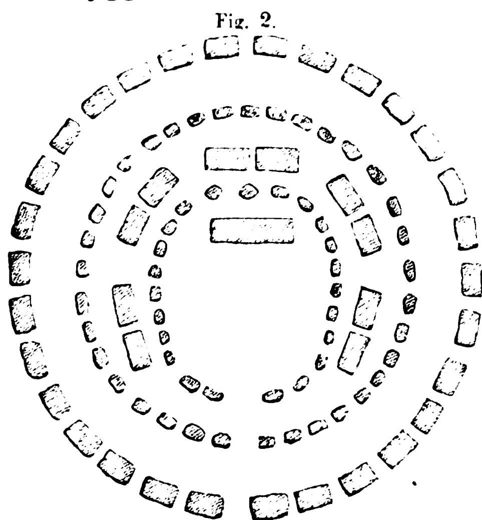
*) I Gailhabaud's Monum. anciens et modernes finnas bland mon. celtiques 2:ne fig. från S.O. och N.V. öfver Stonehenges nuvarande utseende.

minnesmärke, vare sig af borgligt eller husligt slag. Men det är just dessa tvenne satser som vi skola bjuda till att undersöka. Sir RICHARD HOARE har i sitt stora verk *Ancient Wiltshire* uttryckt sin smärta deröfver att i en tid då alla vetenskaper raskt framgå och upplysning sprides öfver så många förut okända föremål, ett så frejdadt monument som Stonehenge ännu förblifver höljdt i dunkelhet; »ty här», säger han, »är allt mörker och ovisshet. Vi må beundra, vi må gissa, men vi äro dömda att förblifva i okunnighet och mörker».

Efter så många olika försök att förklara ifrågavarande forntidsmonument, af hvilka ett föregående försök alltjemnt blifvit vederlagdt af ett följande och detta åter af ett nytt, kan det med skäl anses vara ett både djerft och fåfängt företag att bjuda till att framlägga en tolkning med hopp att den en gång i tiden, efter lång och lugn pröfning, skulle befinnas vara riktig. Jag skall icke desto mindre våga försöket. Härvid torde jag på förhand få uttala min öfvertygelse att hvarken Stonehenge, eller något annat från samma tidsålder i Europa varande monument, skall kunna genom sig sjelft nöjaktigt förklaras. Historiens tråd är afsliten och lemnar ingen ledning; man måste uppsöka andra källor för upplysning, man måste uppsöka flera i ett eller annat afseende lika monumenter och jemföra dem med hvarandra, hvarigenom det ena skall bidraga att förklara det andra och derigenom skall slutligen ljus spridas öfver dem alla. Jag skall försöka att använda denna komparativa undersökningsmethod äfven för Stonehenge, för att pröfva till hvilket resultat den kan leda oss. Jag ämnar härvid först framlägga omotsägliga *fakta*, och sedan deraf, så godt jag förmår, draga logiska slutföljder. Hvad som blott synes *sannolikt*, skall blott som sådant framläggas och åt läsarens omdöme öfverlemnas att afgöra hvad grad af bevisning det kan innehålla.

Ehuru ruinerna, såsom ofvan nämndes, vid första påseendet visa blott en oredig massa, inser man dock, sedan man närmare granskat dem, hurudan form den byggnad haft, hvaraf delarna nu ligga om hvarandra hopkastade. Till denna utredning hafva äfven de äldsta teckningarna, man deraf eger, i sin mån bidragit. Dessa, sådana de förekomma hos Ignatius Jonas, Camden, m. fl., anförda bland andra af Sjöborg i dess Samlingar I. sid. 102, pl. 9, visa att monumentet då var något mindre förstördt än nu. Med ledning af dessa äldre skildringar hafva flera sednare författare, i teckningar framställt monumentets ursprungliga utseende.

Fig. 2.

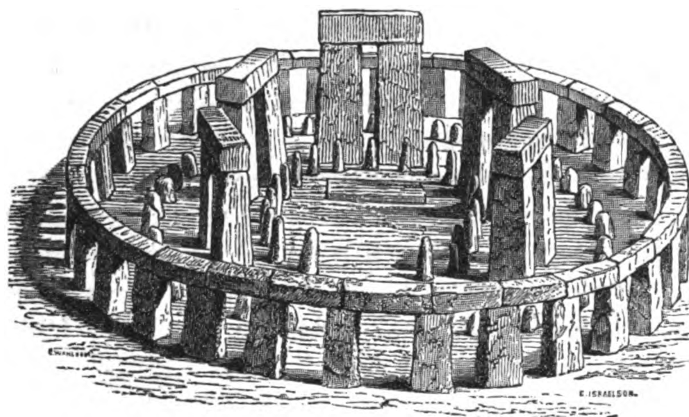

Alla hafva derom öfverenskommit, och det kan icke heller betviflas att byggnaden i sitt ursprungliga och fulländade skick varit ett cirkelrundt tempel, hvaraf grundteckningen visas här i bifogade figur N:o 2. Utvändigt har det bestått

af en krets af 30 uppstående pelarformiga stenar vid pass 14 fot höga, hvardera med bredd af ifrån 4 till 8 fot och af tjocklek från 2½ till 6 fot. De ha alla varit ofvan förenade genom horisontelt liggande stenar, hvardera med ändarna hvilande på 2:ne pelare och derpå fästade med en tapp, som passar in i ett hål i tvärliggaren. Dessutom äro de icke rakt tvärhuggna i ändarna, utan något i ziczac, hvarigenom de gripa i hvarandra. Genom denna anordning och stenarnas egen tyngd, syntes de för sekler, om ej för årtusenden kunnat vara tryggade mot förstörelse: men tiden, allhärjaren, som skalden kallar »den makt som grusar pyramiden», har äfven redan till en del kullstörtat det gigantiska Stonehenge. Utsatt för alla årstidernas påverkningar måste äfven denna hårda sandsten vittra, och slutligen dess hållhakar lossna. Af samma skäl, nemligen vittringen, är det en nödvändig följd att om stenarna varit påtecknade med i ytan inhuggna figurer, hvilket de högst *sannolikt* ha varit, så måste alla dessa hafva försvunnit; också varseblifver man på dem ingen enda figur.

Vi erinra oss att figurerna i Newgrange och Dowth på Irland (se sid. 8—16) alla finnas invändigt, således skyddade mot väderskiftenas inverkan; så voro äfven figurerna i Kiviksmonumentet ända till 1750-talet, då täckstenarna borttogos; men sedan den tiden hafva figurerna lidit mycket, under det sekel, de stodo blottade, hvilket man lätt finner om man jemför deras nuvarande tillstånd med de äldre ritningarna; och säkert är att om de ännu ett århundrade stått utsatta för alla årstiders inflytelser, skulle hvarje spår af dem ha försvunnit. Vi hafva således icke vid Stonehenge, som vid de nämnda monumenterna, någon ledning af inhuggna figurer och deras betydelse. Vi måste söka andra förklaringsgrunder.

Fig. 3.

Stonehenge restaureradt.

Innanför den yttre cirkelformiga pelarraden, men utanför trilitherna, står en del af en annan cirkel af stenar, som äro alldeles oarbetade, råa, och till formen oregelbundna, från 5 till 6 fot höga. Den nästa, och en af de hufvudsakligaste delarna af byggnaden, utgöres af fem så kallade *Trilither*, bestående hvardera af två upprättstående pelare och en ofvanpå dem tvärliggande sten, som är fästad i hvardera uppståndaren genom en derifrån uppgående tapp och en motsvarande ingröpning i tvärliggaren. Det främsta paret, som står vid begge sidor närmast ingången, är omkring 16 fot högt; det nästa derpå följande är 17 fot, och den stora trilithen, som står midt emot ingången, är kring 22 eng. fot hög, utan att

räkna tvärliggaren. Pelarna i denna äro bättre tillhuggna och ha jemnare ytor än i de andra. Men denna trilith störtade för flera år sedan; det är en af dess pelare som i fallet kommit att stå lutad mot en lägre pelare (se fig. 1). Innanför trilitherna står en rad af smalare mest kägelformiga stenar, och innanför denna stenrad ligger på platta marken en sten af omkring 12 fots längd och 4 fots bredd; denna har man kallat *altarstenen* och trott att der förrättades de ceremonier, som tillhörde tempeltjensten*). Denna sten är mindre tydligt uttryckt på fig. 3, bättre på fig. 2.

Templet har således varit af rund form och mot himlahvalfvet helt öppet, och sådana anser man att templen för soldyrkan alltid måste hafva varit; den cirkelrunda formen hade de för att föreställa solskifvan, det öppna hvalfvet för att presterna i helgedomen dagligen skulle kunna skåda den gud, de egnade sin dyrkan och prisade i sina lofsanger.

Att Stonehenge varit ett tempel för soldyrkan vinner äfven stöd genom den iakttagelse, som D:r Thurnam anfört i sin Afhandling sid. 9, nemligen att då han vid sommarsolståndet 1858 tidigt på morgonen besökte Stonehenge, såg han från altarstenen, der han stod, solen uppgå just öfver den 200 steg från ingången resta, 5 alnar höga stenen, som genom sin ställning midt för ingången och genom sin lutning mot templet visar tydligen, såsom Thurnam säger, att han dermed står i nära sammanhang, eller som en annan författare yttrar sig, liksom ville han hänvisa till templet.

Till dessa anledningar att anse Stonehenge hafva varit ett för soldyrkan inrättadt tempel, kunna vi äfven tillägga åtskilliga andra bevis. I detta arbete äro flera erfarenhetsrön anförda att hvarhelst vi funnit spår efter *soldyrkan,* hafva vi äfven träffat spår af *bronskulturen.* Således hafva vi på första stenen i Kiviksmonumentet sett både inhuggna figurer af bronsyxor och af solens symboliska bild kägelformen eller pyramidformen (se sid. 26); samma förhållande har visat sig i Willfarahögen, der brons funnits, tecknadt med spiraler, och derjemte träffats ett offeraltare, som antyder soldyrkan (sid. 132). Samma bevis för soldyrkan och bronsålder förete de talrika inhuggna figurerna i grottorna Newgrange och Dowth på Irland (sid. 8 o. s. v.), och till sist vill jag tillägga att de i Northumberland på grafstenar inhuggna koncentriska figurer, som voro aftecknade i *The Illustrated London News* för den 19 sistlidne Mars, och af hvilka en del blifvit införda i 3:dje häftet af »*Bronsåldern*», sid. 143 och der på förhand förklarade att hafva blifvit

*) Jag bör nämna att jag vid dessa uppgifter mest följt D:r Thurnam, som öfver detta monument utgifvit en kort men särdeles förtjenstfull beskrifning under rubriken: *Stonehenge, being the report of a brief lecture on the spot. 1860.* Denna uppsats har den berömde författaren lemnat mer utarbetad och med många citationer från klassiska fornäldern, i IV Decaden af *Crania Britannica.* Af de här meddelade figurerna är den första, föreställande Stonehenges nuvarande utseende, såsom förut nämndes, tecknad efter en fotografi, som vid besöket köptes på stället; och de två följande med någon förändring hemtade från M:r Brownes nämnda lilla bok, som äfven köptes på stället. D:r Thurnam har också i sin ofvannämnda Afhandling gifvit en teckning, som är vackrare än den Browneiska, men man ser ej byggnadens inre struktur så tydligt som i den här meddelade.

inhuggna af soldyrkare, äfven varit åtföljda af bronssaker, hvilka der, liksom oftast hos oss, voro blandade med flintsaker, hvarom D:r Bruce i Newcastle, genom bref af den 30 sistlidne Maj, haft godheten underrätta mig *).

Då vi således hittills alltid funnit att soldyrkan tillhör bronsperioden här i Norden, torde det vara af vetenskapligt interesse att erfara huruvida äfven Stonehenge tillhört samma kulturperiod. Vi hafva redan nämnt att den plats, der Stonehenge är beläget, utgör en ödslig hed; der stå dess ruiner på en upphöjning af marken, dock icke på dess högsta del, utan på ena sluttningen. Men hvad som för vårt ämne är anmärkningsvärdt, är att fältet rundtomkring templet, och till betydligt afstånd, är beströdt med grafkullar till ett antal, säger man, af emellan två och trehundra, och man har funnit att templet låg i centern af denna vidsträckta nekropolis (Thurn. p. 6); och att *i dessa grafhögar, af hvilka en stor del blifvit öppnade, man alltid funnit fornsaker af brons,* stundom, likasom hos oss, blandade med flintsaker, men aldrig med jern. I Sir Richard Colt Hoar's stora verk, *Ancient Wiltshire,* finnas åtskilliga af dessa bronssaker afbildade.

Således tillhör Stonehenge den tidsperiod då brons användes till vapen och redskap i det vestra Europa; och således är detta ett bevis att lägga till alla de förutnämnda att detta tempel tillhört soldyrkare. Men häraf inhemta vi äfven ett bevis för detta tempels höga ålder. Det kan nemligen med största sannolikhet antagas att templet var uppfördt innan begrafningar i dess omgifning företogos; men dessa måste ha fortgått i lång tid (sannolikt flera århundraden), innan de kunnat växa till ett så betydligt antal, som de nu befinnas vara, isynnerhet om, såsom D:r Thurnam menar, endast personer af distinktion blifvit der höglagda; och dock ligga alla samtliga grafhögarna, äfven de yngsta, inom gränsen af bronsåldern; men denna kan i England knappast antagas hafva sträckt sig längre fram i tiden än åtskilliga århundraden före början af vår tideräkning. Häraf följer att Stonehenge måste ha blifvit anlagdt i en längre tillbaka liggande tid af nämnde bronsålder. Och härigenom synes mig denna, inom bronsperioden liggande nekropolis, otvifvelaktigt bevisa att templet i dess midt blifvit byggdt i en långt äldre tid än ett hundra år före vår tideräkning, dit man velat förlägga dess ålder.

Sedan vi nu, såsom jag förmodar, fullt öfvertygat oss att Stonehenge blifvit anlagdt och begagnadt af soldyrkare, så återstår att undersöka på hvad sätt dessa derstädes utöfvat sin kult.

Vanligen anser man Stonehenge vara ett monument från *Druidernas* tid och tillhörigt deras kult; och så menar äfven D:r Thurnam, som sist skrifvit öfver

*) Hvarjemte D:r Bruce sändt teckningar af ett par bronspieser, som tillika med skeletter och urnor funnits i grafvarna under de med solcirklar tecknade stenarna. Dock är det icke min mening att dessa koncentriska ringar alltid antyda *bronsåldern*, ty ofta finner man dem på saker som tillhöra *jernåldern*, hvilket också blifvit antydt p. a. st. Min mening är blott att dessa cirkelfigurer först uppkommit under bronsåldern, och då varit en symbol af solen. Sedan ha de fortsatts som sirater utan någon symbolisk betydelse.

detta ämne. Men första frågan är om Druiderna verkligen voro soldyrkare, i ordets äldsta och egentliga mening.

Innan vi företaga oss att undersöka detta, torde mig tillåtas en anmärkning, som afser icke blott Stonehenge, utan äfven åtskilliga andra forntidsmonumenter i det gamla Britannien och Gallien, nemligen att i dessa länder, der Romarena gjort eröfringar och under långvarig vistelse infört romersk bildning, samt mer eller mindre uppblandat landets språk med det romerska, hafva de flesta redan *då forntida* traditioner och bruk blifvit bortglömda och ingenting annat af Romarena uppmärksammats och i deras skrifter åt efterverlden öfverlemnats, än det som fortlefde der ännu under de väldige inkräktarnas dervaro. Då var religionen i landet druidisk och folket celtiskt. Skulle ej orsaken häri ligga dertill att allt förromerskt profant kallas der *celtiskt,* och allt som angår religionen, *druidiskt,* likasom om intet äldre folk derstädes funnits än Celter och ingen äldre religion än Druidernas, hvilket antagande vid närmare öfvervägande lärer anses orimligt. Vill man hafva reda på betydelsen af de äldsta monumenter i det vestra Europa, så måste man derföre, enligt min öfvertygelse, söka den i de länder, dit de romerska legionerna aldrig kommit och der de gamla religionstraditionerna kunnat i folkets minne ostörda fortlefva: nemligen bland andra Irland och Skandinavien. Dessa länder hafva aldrig blifvit hemsökta af de verldsomstörtande Romarena, och der hafva seder, traditioner och språk från den gamla tiden blifvit oblandade, af det egentliga folket bibehållna. Häraf tror jag mig kunna sluta att om vi vilja lösa gåtan rörande Stonehenge, bör nyckeln dertill sökas i motsvarande monumenter i Irland, och måhända äfven i Skandinavien.

Efter denna anmärkning skola vi undersöka om ett soltempel, sådant som Stonehenge, i sjelfva verket *kunnat* vara ett Druidtempel, och om Druiderna haft några egentligen s. k. tempel. För att bestämdt besvara denna fråga, vilja vi i korthet undersöka Druidernas lärosatser. Dessa kunna väl säkrast inhemtas af de forntida författare, som lefvat och skrifvit på tider då kulten ännu var allmän folkreligion och administrerades af sina prester Druiderna. Sådana författare äro bland andra: Julius Cæsar, Diodorus Siculus, Plinius den äldre och Pomponius Mela, af hvilka de två förstnämnda lefde och skrefvo i seklet näst före, de två sednare i seklet näst efter, Chr. födelse. Af dessa är Cæsar den utförligaste och den som genom sin vistelse i landet bäst kände både Druiderna och deras kult. Vi skola derföre först fråga honom. I VI Boken, 13—18 kap. af sitt verk: *Bellum Gallicum,* yttrar han sig angående Druiderna att de undervisa om stjernorna och deras rörelser, om verldens och stjernornas storlek, om tingens väsende och de odödlige gudarnas välde och makt *).

*) Druiderna synas i vissa hänseenden hafva liknat Chaldeerna, hvilka utgjorde en af de äldsta stammar i Babylonien; Eusebius anför många deras konungar före Semiramis. Chaldeerna voro isynnerhet ryktbara för deras mathematiska och astronomiska kunskaper, som man trott att de hemtat från Egyptierna; de hade en riktig kännedom om månens förhållande och de indelade året i 365 dagar

Deras förnämsta lärosats är att själen icke dör och detta anse de isynnerhet bidraga att lifva tapperheten genom att ingifva förakt för döden. Deras lärosatser äro affattade i ett stort antal verser och deras adepter måste lära sig allt utantill, emedan det icke var tillåtet att skriftligen uppteckna något som rörde religionen, dels derföre, menar Cæsar, att deras disciplin icke borde blifva känd af folket, dels för att skärpa minnet. Stundom måste eleverna derföre tillbringa ända till 20 år i skolan. Druiderna utöfva en despotisk makt öfver folket; de afdömma alla offentliga och enskilda tvister, och den som icke rättar sig efter deras domslut, bannlysa de på det sätt att han icke får bevista offren, hvilket var det grymmaste af alla straff, ty en sålunda bannlyst räknas bland missdådarnes antal, alla undvika honom, ingen vill ens tala med honom, och har han någon ansökan, får han aldrig rätt. Endast Druiderna är tillåtet att förrätta alla allmänna och enskilda offringar och förklara religionssatserna. Äfven offra de menniskor och anse sig endast härigenom kunna blidka gudarna. Stundom förfärdigade de ett slags ofantligt stora bilder af vidjor och fylla dem med lefvande menniskor, hvarefter de påtända dem och innebränna de olyckliga. Hade man inga brottsliga att offra, tog man dertill äfven oskyldiga. — Den guden de mest dyrka är *Mercurius*, som de anse vara alla vetenskapers uppfinnare, som beledsagar folk på vägar och resor och som skaffar vinst vid handel *). Efter honom sätta de Apollo och Mars och Juno och Minerva. »*Apollo fördrifver sjukdomar*» **) o. s. v. Druiderna samlades årligen på en bestämd tid och på ett invigt ställe i Gallien, som Cæsar säger vara beläget *in finibus Carnutum* (inom Carnuternas landamären). Detta låg, enligt Dezobry & Barchelet Diction. de Biogr. et d'Hist. Paris 1857, p. 838, bredvid Chartres, ett stycke sydvest från Paris, enligt andra vid Dreux, litet norr om Chartres. Här samlas folk från alla trakter, som hafva några mål, och här gifva Druiderna, såsom folkets domare, sina utslag. Att här offrades till gudarna är sannolikt; men andra folkfester omtalas icke, än de rysliga menniskooffern. I allmänhet synes Druidernas kult hafva varit skum och dyster, förrättad i grottor eller mörka skogar; dess prester stränga och despotiska; soltempel omtalas icke hos dem.

---

6 timm. 11 min. och fördelade dessa i 12 månader, äfvensom dagen i 12 lika delar; zodiaken synes vara deras uppfinning. Från dem hemtade Grekerna deras första astronomiska kunskaper; men Chaldeerna inblandade astrologi i sin astronomiska vetenskap. I Babylonien bildade de en lärd prestkast, i hvilken kunskaper, rättigheter och makt voro ärftliga (Diction. de Bachelet). — I mycket liknade dem Druiderna, hos hvilka dock i Britannien och Gallien åtskilligt har qvarblifvit af Baalskulten, som der utan allt tvifvel varit folkets äldre religion. Vi skola närmare utveckla detta vigtiga ämne.

*) Sjelfva lära de dock hafva kallat sin högste gud *Esus*, och ansett honom vara den allsmäktige skaparen af allting (Hist. de France par Bordier & Charton I. p. 6 a.). Äfven enligt dessa författare var Apollo en underordnad gud hos Druiderna.

**) Häraf ser man att solguden Apollo hos Druiderna nedstigit till en lägre ordning. Han är här icke mera, såsom hos Baalsdyrkarna, *Herren*, alla lefvande varelsers frambringare, utan blott enskilda krankheters fördrifvare. Här synes hans namn påtagligen stå qvar från en äldre fullkomligare soldyrkan. Då den äldre Baalskulten blef förträngd af Druidläran, lemnade den spår efter sig i den nya kulten, hvilket alltid inträffar vid religionsombyte. Jemf. s. 19. Äfven hos oss är åtskilligt qvar af Baalskulten.

Diodorus Siculus (Lib. V. cap. 31) omtalar äfven Druiderna såsom varande Gallernas filosofer och theologer; han säger att de, äfven som siare hos folket, äro i högt anseende. Vid stora händelser offra de menniskor, hvilka de med svärdet hugga tvärs öfver bröstet och derefter, af lemmarnas konvulsiva rörelser och blodets flytande, förutsäga de hvad som skall inträffa. Ingen annan än Druiderna tillåtes att offra eller bedja gudarna om välgerningar m. m. Druidtempel omtalas icke heller af Diodorus.

Plinius (Lib. XVI. cap. 95) omtalar Druidernas heliga vördnad för misteln och trädet på hvilken den växer, så vida det är ek. De förrätta alltid sin gudstjenst och sina måltider i eklunder, och deraf hafva de fått den grekiska benämningen Druider*). Men icke heller Plinius omtalar att de hade tempel eller voro soldyrkare.

Pomponius Mela (Lib. III. cap. 2) anför om Druiderna att de undervisa sina elever, de ädlaste bland folket, om jordens och verldens storlek och form, himlens och stjernornas periodiska rörelser och gudarnas vilja. De lemna dessa lärdomar hemligen och länge, under 20 års tid *i en grotta eller i aflägsna skogar.* Men han talar icke heller om tempel eller soldyrkan.

På grund af dessa meddelanden af författare, som lefde samtidigt med Druiderna och kände deras kult, är svårt att finna att de varit soldyrkare och haft soltempel; tvärtom intyga dessa att Druiderna förrättade sin gudstjenst i lunder och gåfvo sin undervisning i hemliga grottor. Häraf torde enhvar finna att det fordom så präktiga tempel, som nu kallas *Stonehenge* och som ovedersägligen varit ett soltempel, icke blifvit af Druider uppfördt eller kunnat tillhöra deras kult; äfvensom att Britterna på Druidernas tid varit allt för råa att uppföra ett så herrligt tempel, i hvars architektur spåras, om jag ej misstager mig, orientalisk stil. *Jemf. Persepolis ruiner i Niebuhrs' Reisebeschr. 2. s. 122, Tab. XIX,* der flera sådana trilither förekomma som vid Stonehenge, hvilket icke kan förefalla oväntadt, sedan vi erfarit att äfven gudstjensten der firades på orientaliskt vis — hvarom sedan.

Enär således soltemplet Stonehenge icke kan hafva varit ett Druidtempel, vilja vi undersöka om här funnits verkliga soldyrkare, och om spår någonstädes träffas af tempel som tillhört deras kult. — Till en början och för att vara säkra att ej misstaga oss, uppsöka vi ett sådant i sjelfva Syrien, solkultens äldsta och bäst kända hemland. I staden Emesa i Phœnicien var ett verkligt solens tempel beskrifvet af Herodianus i dess Historia (Lib. V. cap. 3). Han berättar att solen, som på Phœniciska språket, enl. honom, kallades *Helæagabalus,* dyrkades mest af de infödda, men äfven af tillgränsande satraper och konungar. Solens tempel, som var stort och praktfullt, riktades årligen genom dyrbara skänker. Men hvad som He-

*) Af Δρῦς-δρυός Ek.

rodianus isynnerhet lägger märke till, är att i templet icke finnes någon bildstod, danad efter grekiska eller romerska sättet, i likhet med guden, men deremot en stor sten i form af en kägla. Den var till färgen svart och påstods hafva nedfallit från himlen; de påstå, säger han, att denna är solens bild och att den ej genom menniskokonst blifvit tillverkad. Hvad vi således hufvudsakligast fått veta rörande sjelfva soltemplet, är att deri fanns en kägelformig sten, som ansågs (af presterna) vara solens afbild, nedfallen från himlen — således helig. (Jemf. sid. 27.)

Flytta vi oss nu från den phœniciska staden Emesa med sitt soltempel, till den fordom phœniciska ön Gozzo vid Malta, så träffa vi der spår efter ett forntida soltempel, som nu kallas *Jättetornet* (Torre tal Giganti) *). Det är beläget på en upphöjning, liksom alla soltempel, har en ringmur af cirkelrund form, 25 steg i diameter, som efter 5 fot på steget gör 125 fot, eller litet mer än diametern af Stonehenge. Ringmuren består af enorma klippmassor, uppstaplade på hvarandra utan murbruk; men det märkvärdigaste är att äfven i detta soltempel träffas en dylik kägelformig sten, som den ofvan nämnda i soltemplet i Emesa. Den är kring 2½ fot hög och 1 fot i diameter. Det är påtagligt att denna, likasom den i Emesa, är en symbolisk bild af solen. En sådan kägelformig figur finnes äfven uthuggen på 1:sta stenen i Kiviksmonumentet (*Bronsåld. s. 5*). Då de gamle soldyrkarna ville tänka sig solen såsom den gudamakt, hvilken, genom att utsprida sina strålar öfver jorden, framkallade allt på dess yta till lif och verksamhet, föreställde de sig den alltid såsom kägla eller pyramid **). Men utom denna fanns i *Jättetornet* en annan märkvärdig-

*) Description of Malta and Gozo by G. P. Badger, 2:dra edit. Valetta 1851, pag. 363.

**) Sådan var den ursprungliga betydelsen af den heliga kägelformiga stenen. Sedan fick den en vidsträcktare betydelse af den alstrande naturkraften i allmänhet, och blef då symbolen både af naturguden Baals och af naturgudinnan Astartes verksamhet.

Tacitus berättar i sin *Histor. Lib. II. cap. 3,* att då Vespatiani son Titus, på en resa från Judæen till Rom, tog vägen öfver Cypern och der besökte den phœniciska Astartes (den paphiska Venus') helgedom, för att fråga hennes orakel, såg han att denna gudinnas bildstod, sådan den stod i hennes tempel *), liknade icke någon menniskobild, utan en kägla; och Tacitus tillägger att meningen dermed är dunkel (ratio in obscuro). Nu är denna mening ganska väl bekant, äfven som vi veta att det icke var okunnighet att hugga menniskofigurer i sten eller trä, som gjorde att naturgudomligheternas af begge könen bildstoder fingo form af kägla eller pyramid eller obelisk, såsom Clemens Alexandrinus förmodat.

I *Kuglers Geschichte* der Baukunst I B., sid. 121 förekomma beskrifningar af ruiner efter detta Astartes tempel, äfvensom afbildningar af Cypriskt mynt, på hvilket det paphiska templet är afbildadt. Midt i templet står en figur, som Kugler kallar »das heilige kegelförmige Symbol»; mig synes den dock ha tillstymmelse till armar. Men hvad Kugler icke nämner är, att öfverst ser man halfmånen och öfver denna en strålande sol, som synes mig antyda egyptisk-phœnicisk kult. — Äfven i *Jules Guilhabaud's Monuments anciens et modernes I,* der templet på Gozo beskrifves, har förf. lemnat figurer af ett mynt, på hvilket, liksom på förutnämnda, läses *κοινον κυπριων* och der den Cypriska gudinnans tempel är afbildadt. På N:o 1 ser man 2:ne kägelformiga figurer vid yttre sidan af 2:ne pelare, mellan hvilka sitter en dufva, hvilken fogel var helgad åt naturgudinnan. Men

*) Att detta tempel var öppet åt himlahvalfvet synes äfven af hvad Tacitus anför såsom ett slags underverk, nemligen att altaret ej blef vått af regnskurar, ehuru det stod under bar himmel (in aperto). Äfven genom andra veta vi att templet var utan tak.

het, som vi ej böra förgäta att taga i betraktande: på golfvet i ena kammaren (sid. 364) är en föga djup (shallow) cirkelrund kavitet med uppstående brädd, lik dem som träffas i katakomberna i Citta Vecchia. Om vi följa denna anvisning träffa vi, sid. 300, följande beskrifning: på golfvet ligga två cirkelrunda stenar kring 4 fot i diameter, ofvan platta med en låg kant kring brädden (se Bronsåld. s. 12). På följande sida 301 beskrifver förf. en annan grotta i Citta Vecchia, som bland annat innehåller en alldeles dylik rund, ofvan konkaverad sten, som dem han här ofvan beskrifvit. Det kan väl icke anses tvifvelaktigt att ju dessa, af menniskohand tillverkade, alltid lika stenar, som aldrig saknas, varit använda till ett bestämdt bruk i det Baalstempel, hvari de finnas. Dessa tempelruiner på Gozo, säger förf. sid. 365, äro af en ganska hög ålder och härleda sig från öns äldsta invånare, Phœnicerna. Författaren menar också att detta soltempel varit utan tak, en *Ὑπαιθρα*, likasom alla för soldyrkan inrättade tempel.

Om vi, efter att hafva lemnat Malta och Gozo begifva oss till Irland och der besöka de märkvärdiga grottorna Newgrange och Dowth, skola vi utan tvifvel förvånas att äfven der träffa på golfvet dylika rundaktiga, ofvan plattkonkava och med en uppstående brädd försedda stenar, precist sådana som i katakomberna på Malta (jemf. Bronsåld. sid. 8, 10); till och med den runda ingröpningen på golfvet, som träffas i *Jättetornet*, förekommer äfven i Dowth (Bronsåld. s. 8). Således eger samma förhållande rum i grottorna på Irland och katakomberna på Malta, att dessa på ett eget sätt tillhuggna, alltid likadana stenar, aldrig saknas; att dessa tillhört templet och varit använda till enahanda bruk vid enahanda gudstjenst på Gozo och Irland — således vid Baalskulten — synes icke kunna betviflas. Äfven den kägelformiga stenen, som fanns i det phœniciska templet i Emesa och i det likaledes phœniciska templet jättetornet på Gozo, har äfven funnits i grottorna på Irland. Sir William Wilde yttrar sig derom i *Beauties of Boine* p. 202: »*a slender quary-stone, five or six feet long, shaped like a pyramid*» låg på golfvet, men har förkommit.

Således hafva vi redan funnit väsendtliga öfverensstämmelser, hvilka icke synas vara tillfälliga, mellan Baalstemplet i Emesa i Syrien och Baalstemplet på Gozo i Medelhafvet, samt emellan dessa och grottorna på Irland. Isynnerhet var kägelformen ansedd som mycket helig och saknades aldrig i soldyrkarnas tempel. Äfven i soltemplet Stonehenge träffa vi denna form i en hel rad kägelformiga ste-

då förf. påstår att *Jättetornet* på Gozo äfven var helgadt åt den paphiska Astarte, derföre att der fanns en dylik kägla som i paphiska templet, anser jag honom icke hafva rätt. Denna symbol fanns så väl i naturgudens, som i naturgudinnans tempel. Vi hafva sett att en dylik kägelformig sten fanns i templet i Emesa, och *det* templet var bestämdt ett Baals-, icke ett Astarte-tempel. Sådant var äfven förhållandet med Jupiter Ammons tempel, som Alexander besökte (sid. 27).

Det var icke blott kägelformen, utan äfven obelisken och pyramiden, som voro heliga soltecken. Det gamla Belustemplet i Babylon var pyramidformigt. Heeren Zusätze 234. — En solpelare af smaragd, sådan den befanns i templet i Tyrus, skickades af en babylonisk kung till en egyptisk herrskare (Movers I. p. 80). Att obeliskerna voro helgade åt solen berättar Plinius XXXVI. 14. Trabes ex syenite fecere reges, obeliscos vocantes, solis numini sacratos.

nar, som stå innanför trilitherna och omgifva altaret, utan tvifvel det heligaste ställe i templet. Men äfven i annat afseende finnes öfverensstämmelse mellan Stonehenge och Newgrange; de förete nemligen en märkvärdig likhet i byggnadssättet. Sir William Wilde, som ofta haft tillfälle att undersöka denna sistnämnda, yttrar sig derom p. a. st. sid. 203, att »om vi från kammaren och ingången borttoge den omgifvande jordhögen och den öfverhöljande delen af grottan» — det vill säga allt som gör den till en *cairn* — »skulle vi hafva framställt för oss ett monument som icke vore olikt Stonehenge» *).

Sedan vi nu visat dessa öfverensstämmelser mellan alla här nämnda soltempel och antydt att de alla, från det i Emesa till det i England, antingen genom lika byggnadskonstruktion, eller genom någon i dem befintlig likadan sten, som varit templets idole eller användts vid tempeltjensten, hvaraf synes följa att de alla varit inrättade och använda för samma hedniska kult; så återstår att undersöka om kulten i dem alla verkligen öfvades på samma sätt, hvilket, om det så förhåller sig, ännu ytterligare bevisar riktigheten af de här framställda åsigterna.

Vid denna undersökning skola vi börja med templet i Emesa och visa huru solgudens tjenst der förrättades, ty derigenom få vi en temligen fullständig uppgift på sättet huru Baalsdyrkan öfvades i sjelfva kultens fädernesland. Herodianus berättar (*Hist. Lib. V. cap. 3, p. 229*) att då Heliogabalus (som han kallar Helæagabalus, men hvars egentliga namn då var Bassianus), var prest i Baalstemplet i Emesa, firade han solgudens fest på det sätt att han, efter phœniciskt bruk, under musik af flöjter, pipor och hvarjehanda instrumenter anförde en sjungande och dansande trupp (chorus) kring altaret.

Sedan samma Heliogabalus blifvit romersk kejsare, lät han i Rom bygga ett stort och präktigt tempel åt sin gud Baal (Herodian. Lib. V. cap. 5, p. 239—240), deri han på samma vis som i Emesa öfvade gudens dyrkan på det sätt att »han anförde kring altaret dansande och hvarjehanda instrumenter spelande chörer, jemte phœniciska qvinnor, som med handpukor (tamburiner) eller cymbaler (kastagnetter) i händerna, dansade kring i en ring». Så firade Baals prester gudens dyrkan, men *så* förrättade aldrig Druiderna sin gudstjenst. — Samma författare, Herodianus, förtäljer (Lib. V. cap. 6, p. 243), att Helæagabalus lät äfven i Roms förstad uppföra ett mycket stort och praktfullt tempel, och att han dit lät föra gudens beläte

*) »Were we to strip the chamber and passage of Newgrange of the surrounding mound, to remove the domed portion of the cave, — — — we should have presented to us a monument not unlike Stonehenge». Då jag 1860 besökte Newgrange, hade jag ännu icke sett Stonehenge, men jag minnes att på de höga, kantiga, upprättstående stenpelarna lågo andra långa stenar horisontelt. Det vore af stort vetenskapligt interesse om någon af Englands utmärkta fornforskare ville närmare undersöka konstruktionen i Newgrange, jemförd med Stonehenges. — Det förefaller mig sannolikt att Newgrange länge varit ett soltempel för Baalskult, men sedan, genom en öfverkastad massa småsten, förvandlats till en grotta, kanske för Druidkult, kanske som grafställe för höga personer — men derom må andra dömma.

(den kägelformiga stenen), som lades på en vagn förespänd med stora helt hvita hästar, framför hvilka kejsaren hela vägen sprang baklänges, med ögonen ständigt fästade på gudabilden. Sedan firade han äfven der, gudens fest på samma sätt som förut och der omtalas också att han, utom dessa tempelceremonier, äfven förlustade folket, genom att anställa skådespel och *kappkörningar (ludi curules et scenici)*, hvilket läsaren täckes uppmärksamma.

Vi skola nu tillse om vi kunna utforska huru gudstjensten af presterna förrättades i Stonehenge, som vi förut bevisat vara ett tempel för soldyrkan. Vi hafva redan nämnt att detta tempel varit af rund form och s. 147 finnes en grundteckning deraf. Det höll, från archadens utsidor 100 fot i genomsnitt och var, på alla sidor omgifvet af en slät plan, omgärdad af en jordvall, som är mer långsluttande inåt, mer stupande utåt, der en grop funnits, efter hvilken ännu synas tydliga spår, på ett afstånd af något mer än 100 fot på alla sidor från templets archad eller pelargång. Det är säkert att denna cirkelrunda plan varit templets helgade område och mer än *sannolikt* att den varit planterad och utgjort en helig lund (*τέμενος*), sådan som vanligen träffades vid templen.

Beskrifning på ett just sådant soltempel förekommer hos en grekisk författare Hekatæus, som lefde i 4:de seklet före Christi födelse *). Han förtäljer att »i oceanen, gent emot Celtica (Gallien) ligger en ö, som ej är mindre än Sicilien och som bebos af *Hyperboréer;* jordmånen är der förträfflig och klimatet mildt. Der finnes en präktig lund helgad åt Apollo (solguden Baal) och ett herrligt tempel (*Ναὸς ἀξιόλογος*) af rund form och prydt med många tempelskänker». Han omtalar äfven att dessa *Hyperboréer* äro alltifrån gamla tiden mycket tillgifna Grekerna, isynnerhet Athenarna och Delierna. Man erinrar sig härvid att solguden Apollo äfven på Delos hade ett tempel och ett mycket besökt orakel. Vidare omtalar Hekatæus att några Greker (från Delos) farit öfver till Hyperboréerna och der lemnat förträffliga tempelskänker, äfvensom att en Hyperboré, som han kallar Abaris, fordom rest derifrån till Grekland och der med Delierna förnyat den gamla vänskapen och förbindelsen.

Läsaren täckes tillåta mig att här göra ett uppehåll i Hekatæi beskrifning. Det är ovedersägligt att den ö han åsyftar är nuvarande England, derom kan intet minsta tvifvel uppstå. Det är således *här* vi böra söka det runda soltemplet med den heliga lunden. Detta kan väl icke bestridas. Man har gissat på Stonehenge och Abury. Detta sistnämnda ställe har jag icke sett i naturen, blott i beskrifning och teckning, t. ex. i W. Longs Afhandling: *Abury Illustrated;* men jag tvifvar på att sådana kretsformiga, dubbla stensättningar, som der förekomma, enligt tab. IV och V, kunnat af någon grekisk författare kallas *Ναὸς:* gudahus, tempel; deremot har Stonehenge helt visst varit icke blott ett verkligt tempel (*Ναὸς*), utan

*) *Fragmenta historicorum græcorum II. p. 386. Diodor. Sicul. II. p. 47.*

just ett *ναὸς ἀξιόλογος*, ett prisvärdt tempel, såsom Hekatæus kallar det. Vi tvingas väl således att antaga, antingen att det af Hekatæus omnämnda runda templet på en stor ö i oceanen midt för Gallien, är *Stonehenge*, eller att hela berättelsen derom är en dikt från forntiden; men i det fallet kan med skäl frågas, hur den diktande kunde veta att på nämnda ö — kanske äfven diktad — verkligen fanns ett rundt soltempel, sådant hvarefter vi ännu finna ruinerna, och dervid en lund. Nej, så träffande kan ingen dikta. Dessutom har Herodotus mer än hundra år förut (i 4 Bok. 33 cap.) berättat detsamma om vänskapen mellan Hyperboréerna och Delierna och om hedersskänker mellan dem; och till yttermera bevis att det är samma Hyperboréer han och Hekatæus omtala, nämner han äfven (i 36 cap.) Hyperboréen Abaris, som kommit till Grekland. Men påtagligen visste icke Herodotus hvar dessa Hyperboréer bodde. Det förhåller sig med detta som med tennhandeln och bernstenshandeln och snart sagdt med allt som rörde nordvestra Europa, att Herodotus kände det blott ofullständigt och oredigt. Emellertid hade Hekatæus fått veta att ifrågavarande Hyperboréer bodde på en stor ö i oceanen midt för Celtica, och vi torde, såsom ofvan nämndes, lätt finna att denna ö icke kan vara någon annan än England, och det dervarande runda tempel, *Stonehenge*. Innan vi gå vidare i våra undersökningar, önskar jag att läsaren ville härom stadga sin öfvertygelse. Sedan detta skett torde, vi vilja underrätta oss på hvad sätt gudstjensten i detta herrliga soltempel firades. Äfven härom underrättar oss Hekatæus. Han förtäljer att de som dagligen mest fira guden, kallas Apollos prester, att de vid cithrors ljud sjunga sina hymner till gudens ära och deri beprisa hans bedrifter. Utan tvifvel, ehuru det icke står utsatt i Hekatæi fragmenter, dansade presterna kring altarstenen, innanför raden af de heliga käglorna (fig. 3), under det de sjöngo sina tempelhymner och spelade sina cithror. Så firade Baal-Apollos prester öfver allt solgudens kult, med sång, musik och dans; sången och musiken äro uttryckligen nämnda; men så firade aldrig Druiderna sin dystra ohyggliga gudstjenst. Väl hade Druiderna sina barder, som sjöngo hjeltarnas pris och uppmanade till tapperhet, äfvensom de besjöngo de stupade; men jag finner ingenstädes att de sjöngo vid gudstjensten och ännu mindre att dervid dansades kring altaret.

Af allt detta torde vi således inse att redan 500 år före början af vår tideräkning, i Britannien funnits ett rundt tempel, i hvilket solgudens fest firades med sång och musik, alldeles så som Baals-festen firades i Orienten, och att detta tempel utan allt tvifvel varit *Stonehenge*.

Härvid möter oss ännu en, säkert oväntad, öfverensstämmelse mellan det sätt hvarpå Baals-festerna firades af Heliogabalus i Rom och af tempelföreståndarna i Stonehenge. Vi hafva sett (förra sid.) att vid Baalstemplet i Rom anställdes skådespel och *kappkörningar* till folkets förlustelse. Tydliga spår efter något dylikt finnas äfven i närheten af Stonehenge, hvilket otvifvelaktigt tjent till samma ändamål. »Ave-

nuen till templet åt nordost» (säger D:r Thurnam, som äfven meddelar en planritning öfver trakten), »är på en half engelsk mils afstånd delad i två grenar, hvaraf den ena slutas nära vid en mycket märkvärdig *cursus* eller *hippodromus*, kring 1½ eng. mil i längd». »Man har gissat», säger Thurnam, »att i denna cursus häst- och vagn-kappränningar egde rum och att denna inrättning var gjord för att skaffa förlustelser åt det folk, som byggt Stonehenge» — eller snarare, som dit samlades för att fira sin gudstjenst. Således se vi att, utom sången, musiken och dansen *uti* sjelfva Baalstemplet, fanns inrättning för kappränningar *utanför* detsamma, så väl vid Stonehenge som i Rom — och *sannolikt* äfven i Emesa.

Att Baalskulten firades på samma sätt med dans och sång redan i Canaan, under den äldsta tid från hvilken denna soldyrkan först blifvit oss bekant, nemligen ända från Moses och Josua tidehvarf, har redan blifvit omnämndt sid. 13—14. I 1 Kon.b. 18 cap. 22—40 v. omtalas att då Baals (solens) prester på Carmel firade gudens fest, dansade de kring altaret och ropade (åkallade) gudens namn, hvilket, i öfverensstämmelse med hvad på andra ställen skedde, bestod deri att de sjöngo hymner till hans ära och utbådo sig hans bistånd. På samma sätt, heter det, plägade Baals prester alltid fira solgudens fest. På samma sätt firades Baalsfesten i Irland, genom att midsommarsafton på höjderna upptända eldar, som kallades Balstein (Baalseldar) och dansa kring dem hela natten (se sid. 13—14). Både Canaaniterna och Irländarna kallade således solguden med samma namn Baal; båda upptände eldar på höjderna, kring hvilka de dansade, och båda buro sina barn öfver elden för Baal (s. 15), hvilket Moses förbjöd de förra, och de christna presterna de senare. Är det möjligt att någon kan tänka sig att med en sådan öfverensstämmelse både i namn och sak, äfven i sina detaljer, denna soldyrkan kunnat af sig sjelf uppkomma på så vidt skillda ställen, utan att det ena folket fått denna kult af det andra! *) Vända vi oss till Skandinavien, finna vi att samma fest der firas och på samma årstid, blott med den skilnad att Baal der fått namn af Balder **), men kulten är precist densamma (se sid. 14). Otvifvelaktigt firades samma fest fordom i hela vestra Europa, ehuru minnet deraf mer utplånades i de länder der Druiderna med sin kult blefvo mera mäktiga och der sedermera romersk bildning botrrängde eller fördunklade alla äldre traditioner. I Skandinavien hörer man aldrig Druidernas namn eller kult ens nämnas af folket, som deremot ganska väl känner och till och med ännu stundom öfvar Baal-Balderskulten. Och enär denna är så öfverensstämmande med den orientaliska, tvingas vi väl att antaga att den så väl i Irland som Skandinavien blifvit hitförd från Orienten. Men det finnes väl knappast mer än *ett* enda medel, genom hvilket detta kunnat ske, nemligen genom handeln,

*) Visserligen har man försökt att äfven af Irländarnas firande af sin *Balstein* göra druidkult; men i sådant fall vore ju bäst att taga steget ut och påstå att äfven de 450 Baalsprester, som Elia lät »slagta» sedan de befunnits vara dåliga mirakelgörare, voro Druider.

**) Solgudens namn uttalades på något olika sätt hos skilda folk: Baal, Balder, Bel, Belis, Belenus.

som under en aflägsen forntid spridt sig från Orienten till det vestra Europas kustländer och öar.

En lärd Engelsman, Legum Doktorn George Smith, har i sin förträffliga bok *The Cassiterides* sid. 56 ådagalagt att Phœnicernas tennhandel på England började *åtminstone* 1200 år f. Chr. och varade i *mer än tusende år*. Samme författare har äfven bevisat att de gamles *Cassiterides* är det nuvarande *Cornwall*. Detta öfverensstämmer med hvad vi nyligen läst i en artikel om *grufvorna i England*, att »tenngrufvorna i Cornwall med kraft bearbetats i mer än 3000 år». Men att det var Phœnicer, som drefvo detta grufarbete, derom kan intet tvifvel uppstå. Strabo anför (Lib. III), att fordomdags voro Phœnicerna de ende som idkade handel på Cassiterides, dit de gingo öfver Gadeira (Caditz) och dolde för andra denna segling. Handeln gick således då sjöledes, och *så* hade den gått ifrån första början, långt förr än Gadeira blef anlagdt som stapelplats för handeln på Medelhafvet och Vesterhafvet. På samma sätt fortfor den åtminstone ända till slutet af 2:dra puniska kriget, kring 200 f. Chr., då Spanien afträddes till Romarena. Marseille anlades 600 år f. Chr. och synes snart ha börjat drifva handel på tennlandet, hvars grekiska namn *Cassiterides*, som redan var kändt af Herodotus kring 440 f. Chr., tros härstamma från dem *).

Emellertid är det utan allt tvifvel att Phœnicerna, ända från de äldsta tiderna af deras handelsexpeditioner icke blott kommo till Cornwall, utan vida längre mot norr, ända till Danmarks och Skånes kuster, derifrån de hemtade sin bernsten. Man har ända till senaste tiden påstått att de hemtat den vid Preussens kuster. Men detta påstående grundar sig på två misstag: dels att man ej tagit kännedom om Werlauffs förträffliga Afhandling: *Den Nordiske Ravhandels Historie*, och följaktligen ej vetat att vid Danmarks kuster fanns rik tillgång på denna, särdeles i forntiden dyrbara handelsvara, dels att man ej laggt märke till den underrättelse Plinius lemnar, att det först under Neros tid blef kändt att bernsten fanns vid Preussiska kusterna af Östersjön. Jemf. *Bronsåld.* sid. 118—121.

Jag nämnde här ofvan att D:r Smith i sin bok *The Cassiterides* bevist att Phœnicerna i mer än 1000 år drefvo tennhandel på England; och dock har samma författare, sid. 2, påstått att *samma Phœnicer ej lemnat i England ett enda hvarken litterärt eller monumentalt minne af deras verksamhet*. Detsamma ha äfven andra berömda författare yttrat, bland hvilka min vän John Evans i sitt mästerliga verk: *The coins of the ancient Britons*. Pag. 22 säger han att *Phœnicernas handel på Britannien synes uteslutande hafva varit byteshandel, emedan inga spår efter deras närvaro derstädes hittills blifvit upptäckta*. Hos en annan författare läser man att Phœnicerna

*) Den lärde semitisten Bochart anför i sin *Geographia sacra* p. 220 att det förut af Phœnicerna blifvit kalladt ברת־אנך *baret-anac*, tenn- eller blylandet, hvilken phœniciska benämning af Grekerna skulle omändrats till *Brettanikas*, men detta lemnas derhän.

omöjligen kunde ha byggt ett så präktigt tempel som Stonehenge, emedan de dertill icke uppehöllo sig en nog lång tid i landet.

Således är påståendet att Phœnicernas handel på England i mer än 1000 år blott varit byteshandel och skett under resor. Dessa påståenden förtjena en noggrann undersökning, äfven af det skäl att om Phœnicerna endast som resande hade besökt England, skulle de på samma sätt endast ha drifvit byteshandel på de andra ställen vid Vesterhafvet, hvilka de besökt. Vi finna oss derföre uppmanade att upptaga och, så godt vi förmå, utveckla detta vigtiga spörsmål; ty på dess utveckling beror till en stor del att få en redig uppfattning af hela denna vigtiga kulturperiod.

Till en början vilja vi erinra att ofvannämnda mening, om Phœnicernas sätt att handla på England, uppenbart strider mot allt hvad vi känna om deras sätt att gå till väga med sin handel, så länge detta var oss historiskt bekant, det vill säga så länge de höllo sig inom Medelhafvet; *der* anlade de kolonier och intogo efter hand stora landsträckor och hela öar, hvar helst de funno stället lämpligt för sin handel eller sina grufanläggningar; ty att de voro i grufarbete särdeles erfarna, lärer oss Historien genom flera anförda fakta. Det är derföre svårt att föreställa sig att de ombytte natur och antogo en annan method för sin verksamhet i Vesterhafvet, än den de haft i Medelhafvet. Man kan verkligen också ifrågasätta om det varit ens möjligt att de utan kolonier, ja till och med talrika kolonier, kunnat drifva handel på så aflägsna ställen från Tyrus, som England och Skandinavien. Dessutom har ju hvarje genom sjöfart och handel mäktigblifven stat, alltid blifvit det genom sina kolonier. Sjelfva England har ju hufvudsakligen genom sina kolonier i alla verldsdelar kommit i besittning af sina omätliga rikedomar, sin makt och sitt välde. Hur kan man då föreställa sig att Phœnicerna, som på sin tid innehade hela verldshandeln, och i många afseenden voro Engelsmännens föregångare, icke användt samma method, äfven sedan de kommit utom sigte för Historien, som de använde så länge Historien kunde följa dem! Jo, säger man, »*de ha icke lemnat ett enda spår efter sin vistelse här.*» Deri består således hufvudknuten och denna bör undersökas — och lösas. Men först böra vi komma öfverens om hvad slags qvarlefvor från så aflägsna tider, 2000 till 3500 år, man anser sig hafva bordt finna efter dem, om de en längre tid uppehållit sig i landet. Icke kunna vi vänta att finna spår efter deras boningshus. Dessa ha utan tvifvel varit af trä och andra lätt förgängliga ämnen. Boningshus af sten ha börjat byggas under en långt sednare tid, så väl i England som annorstädes. Icke heller kunna vi vänta semitiska ord i landets språk, ty hvart Phœnicerna kommo, uppgick deras språk slutligen alltid i landets tungomål (se s. 169); endast sådana lokalnamn, som ha afseende på deras kult, ha kunnat bibehålla sig, och sådana finnas i stort antal i Irland, åtskilliga i Skandinavien och, som jag förmodar, äfven i England. — Vidare har man sagt, att om Phœnicerna varit bosatta i Britannien, skulle de der ha lemnat skrifna minnesmärken efter sig.

Detta inkast är ej riktigt: i *Massilia*, der de anlade tempel åt både Baal och Diana, har först i sednare tiden något på phœniciska skrifvet dokument blifvit funnet (sid. 67, 86); på Sardinien, som de länge innehade, har först helt nyligen en phœnicisk inskription blifvit funnen (sid. 123), och på Malta, som i många år beboddes af Phœnicer, har ännu ingen phœnicisk skrift förekommit. Deremot har man i England redan funnit två sådana, den ena i Aberdeenshire, läst och förklarad af D:r Mill (*The report of the British Association for the Advencement of science, Cambridge 1862, sid. 147*). Den andra, en oval kacedon (eller karniol) med phœnicisk inskription i fyra rader, funnen vid Dundrum nära Dublin, förvaras nu på British Museum, der den unge skicklige M:r Coxe läst och förklarat den.

Men de minnesmärken vi med skäl kunna vänta att träffa i de länder, der Phœnicer en lång tid uppehållit sig, äro naturligtvis sådana ting, som mest motstå tidens förstörelsekraft, nemligen de till religionen hörande, såsom 1:o *religiösa monumenter på marken;* 2:o *religiösa traditioner hos folket*, och 3:o *forntidsgrafvar med deri funna vapen och prydnader.* Vi skola efterse om sådana träffas från Phœnicernas tid. Stonehenge ha vi redan sökt förklara och skola vidare tillägga något derom.

Följer således nu att granska äfven andra monumenter, som här förekomma. Dessa bestå dels i resta stenar af olika ställningar, merendels i kretsform. Sådana förekomma på många ställen i Britannien och Gallien, men anses der hafva varit *Druidtempel* eller andra till Druidkulten hörande heliga ställen. Andra monumenter bestå af 3—5 närmare hopstående resta stenar, på hvilka en större stenhäll hvilar; dessa kallas Druidaltare och anses också ha tillhört Druidkulten, och det folk, som uppfört dem, anses ha varit Celter. Öppna vi en bok med plancher öfver förromerska minnesmärken i Britannien eller Gallien, så se vi dem alltid och alla benämnas *Celtic monuments, Monuments celtiques*, och under denna rubrik hopblandas minnesmärken från stenåldern och bronsåldern, utan ringaste åtskillnad.

Det torde förtjena undersökas om detta är så riktigt, och benämningen så säker, som den anses vara. Precist sådana resta och i krets stående stenar, som i England uteslutande tilläggas Druidkulten, träffas i många länder, dit Druider aldrig kommit och der sjelfva namnet Druid är okändt, t. ex. i hela Skandinavien. Äfven förekomma hos oss alldeles sådana resta stenar med en öfverliggare, som i England anses vara Druidaltaren. Vi kalla dem Dös eller Dyss; de förekomma äfven i andra vidt aflägsna länder.

Sedan föregående var skrifvet, har min vän D:r Thurnam gifvit mig anvisning på hvad han vidare i IV:de och V:te Decaderna af *Crania Britannica* i detta ämne meddelat under rubriken: *Historical ethnology of Britain.* Med tacksamhet följer jag anvisningen, men det resultat, hvartill undersökningarna deraf fört mig, öfverensstämmer icke, ehuru gerna jag skulle önska det, med denna min högtärade väns åsigter.

D:r Thurnam fäster (sid. 122) uppmärksamheten derpå att sådana runda kretsar af stora stenar, som man träffar i England, varit i bruk ända från de äldsta tider både för samlingsställe och för heliga förrättningar, innan tempel började byggas. Han erinrar att de omtalas på flera ställen i Gamla testamentets skrifter, och han anför i en not (efter Stanley's *Sinai and Palestine* 1856, p. 214), att dalen vid Bethel nu är betäckt med stenar och klippor, somliga stående upp, liksom Druidernas monumenter, som kallas cromlechs *). De altaren, pelare och lunder, som tillhörde Canaaneerna och tillgränsande hedniska folkstammar, hvilka Judarna voro befallda att förstöra (V Mos. 12. 2—3) voro, säger D:r Thurnam, sannolikt mycket lika dem som funnos på deras egna heliga ställen. Råa sten-avenuer och qvarlefvor, jemförda af D:r Saulcey med Celtiska *dolmens*, finnas ännu bland Moabs kullar **) (*Dead Sea* 1835 p. 546). Herr Stanley (p. 272) beskrifver en krets af råa resta stenar några få mil norr om Tyrus, om hvilket folket diktade detsamma som stundom hos oss, att det varit menniskor, som blifvit förvandlade i sten till följd af någon slags ogudaktighet.

Sådana i cirkel uppresta stenar omtalas äfven i gamla Grekland, t. ex. vid gamla Hermione vid Argoliska hafsviken, der Ceres hade ett vackert tempel, och der, uti ett cirkelformigt omstängsel af stora tillslagna stenar, Demeters mysteriösa kult förrättades. Äfven anföres Iliaden XVIII. 504, der Achilles sköld beskrifves och, der man bland annat, såg huru de äldsta satte sig till doms i en helig krets af huggna stenar.

Då vi nu sett att precist sådana minnesmärken, som de hvilka i England kallas *celtiska* och *druidiska*, förekomma i många andra länder, der hvarken *Celter* eller *Druider* någonsin funnits, så är det ju klart som dagen att äfven dessa engelska minnesmärken *kunna* hafva tillhört ett helt annat folk och annan religionskult, än Celter med Druidkult. Skulle det ej medgifvas vara åtminstone *sannolikt* att just dessa uråldriga minnesmärken, som genom ett *häfdvunnet bruk* kallas celtiska och druidiska, vid närmare undersökning befinnas vara, likasom de likadana vid Tyrus och i Betheldalen, phœniciska och baaliska? Detta synes så mycket mera sannolikt som, enligt D:r Thurnam, åtskilliga stensättningar tydligen erinra om Orienten. Så anföres p. 124—125 att de avenuer af parallela stenrader, som finnas vid åtskilliga heliga stencirklar, rätteligen böra jemföras med sphinxdromerna vid Egyptiska templen och de kolonnavenuer eller andra *viæ sacræ*, som bildade tillgången till några tempel i Grekland och *Syrien*. Härvid anför D:r Thurnam i

---

*) Se *J. Gailhabaud's Monuments anciens et modernes*, der de äfven kallas *cercles druidiques* och bestå af i krets stående resta stenar, sådana som vid Stennis (fig. 44), Abury (fig. 52) m. fl. — *Dolmen* deremot äro sådana som vi här ofvan kallat *Dös* eller *Dyss*.

**) Dessa monumenter voro resta till ära åt Moabiternas afgud *Chemos*, som några tolkare anse vara samma som Baal-Peor, andra Moloch — i allt fall nära stående Phœnicernas Baal. Äfven hans kult införde Salomo, bland andra Canaaneiska gudars, i Israel. 1 Kon. 11. 7 &c.

noten till sidan 125, *viæ sacræ* vid Eleusis och Paphos — avenuerna ledande till den syriska solgudens tempel, t. ex. i Gerasa, Palmyra *). — Utom dessa ruiner från Orienten anför äfven D:r Thurnam, sid. 132—139, efter Artemidorus hos Strabo (IV. c. 4, p. 165, 29) att der var en ö nära Britannien der Demeters och Proserpinas heliga ceremonier (gudstjenst) firades på samma vis som i Samothrace. Dessa förrättades af Cabirerna och voro af semitiskt ursprung. Ett bruk, som dervid företogs, förekom äfven på Irland, att all eld på hela ön utsläcktes och fick ej tändas förr än ren eld af presterna utdelades. Flera andra bruk, t. ex. orgierna hos Bacchanterna, äfven på en britisk ö, erinra om semitiska religionsbruk; och enär åtskilliga af dessa blifvit så djupt inplantade hos folket i hela det vestra Europa, att de ej ännu efter årtusenden kunnat helt och hållet utrotas, så torde man inse att de ej blifvit införda af resande, utan af ett semitiskt folk, som länge bott i landet och der spridt sina religionsbruk.

Att åtskilliga af dessa, som tillhört Baalskulten, blifvit inblandade i Druidkulten, t. ex. bruket af bronsskäran, misteln och dennes undergörande verkan m. m., bevisar äfven att den äldre Baalskulten varit kringspridd i hela det vestra Europa och der, länge utöfvad, hopväxt med folkets religiösa tro**); och att Druidkulten är en yngre europeisk form af den österländskaBaalskulten, visar sig genom flera dess karaktersdrag, och jag skulle vara hågad att som grundad anse den underrättelse, som Cæsar meddelar (i slutet af 13:de kap. i 6:te boken) och som han utan tvifvel fått af Druiderna sjelfva, att deras lära (disciplina) uppkommit i Britannien och spridt sig derifrån till Gallien ***). Härmed står också i närmaste samband hvad Rothe anför (*Om Druiderne, deres væsen och Lære* sid. 26), att »*Druidismen är egen för de britiska öarna och Gallien*»; åtminstone är det uteslutande i dessa länder att presterskapet fört namn af Druider; samt att till och med öster om Rhenfloden namnet Druid icke

*) Sid. 15 har jag anfört hvad Plinius berättar om Hirperna på Soracte; och af deras sätt att fira Apollos dyrkan, antog jag att de voro Baalsprester. Men då man äfven velat göra *dem* till Druider, har jag närmare undersökt saken, både hos Strabo (V. 2. 30, Paris. edit. p. 188) och Virgilius (Æneid. XI. 785). Skalden låter Aruns bedja Apollo, Soractes skyddsgud (custos) om seger och påminner honom att hans tillbedjare, till hans ära, upptändt bål och, litande på sin tro (pietas), gått öfver de brinnande eldkolen. I noten upplyses efter Varro att denne Aruns var en Hirper och att Hirperna voro Etrusker; men att Etruskerna voro af phœnicisk stam, har förut blifvit ådagalagdt. Dessutom bevisar detta att Virgilius vetat det Hirpernas sätt att fira sin gudstjenst var mycket gammalt, ganska säkert redan förr än Druider funnos. För öfrigt har man aldrig hört omtalas att Druiderna brukade upptända eldar och gå öfver dem; men sådana konster vet man att Baalspresterna använde, för att förväna folket.

**) Deraf finnas många spår, bland andra *Baalsemen*, himlens herre och *Belisama*, himlens drottning, funna på en inskription i södra Frankrike. Thurn. p. 130—131. Dessa namn tillhörde visst icke Druidkulten.

***) Att denna kult var af mer allvarlig europeisk form finna vi tydligt om vi jemföra den med den semitiska Baalskulten och den likaledes simitiska Jehovakulten. All religiös fröjd och segerglädje uttrycktes der i dans, sång och musik. Jemf. Dav. Psalm 150. v. 4—5; 1 Sam. B. 18. 6, 7. Dom. 11. 34; 2 Mos. 15. 20; 2 Sam. 6. 2—5; äfven 14. På samma sätt firade de Baalsdyrkande semiterna sina segrar med dans och musik, hvaraf ett exempel finnes afteckпadt på stenen 7 och 8 i Kiviksmonumentet. Se vidare något härom sid. 170.

varit hemma». Det är svårt att säga *när* Druidkulten uppkom. Den finnes ej, så vidt jag vet, omnämnd af några äldre författare än i århundradet näst före Christus. Och sannolikt har den icke uppkommit förr än samfärden mellan Österlanden och Vestern upphört, d. v. s. två till tre hundra år f. Chr.

Om vi noga öfverväga allt detta, och bringa druidismen inom sina behöriga gränser, är jag förvissad det hvarje opartisk forskare skall inse att äfven i England, liksom i öfriga vestra Europa, måste finnas många spår efter en äldre orientalisk kult, och äldre religiösa monumenter än de som tillhöra Druidkulten, eller med andra ord att *der finnas många spår efter Phœnicernas länge fortfarande vistelse i landet.*

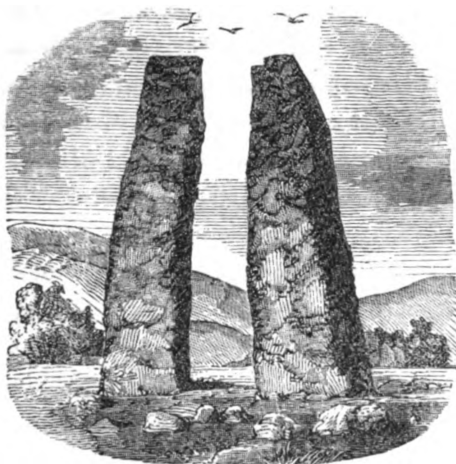
Hittills ha vi dock uti denna uppsats blott betraktat ämnet från *en* sida, de religiösa minnesmärkena och traditionerna hos folket; saken blir ännu klarare om vi, jemte dessa religiösa minnesmärken: Stonehenge, Abury, Newgrange m. fl. äfven undersöka den med dem samtidiga — märk väl: *med dem samtidiga* Bronsen, ty denna är icke ursprungligen hvarken brittisk eller gallisk, icke en gång europeisk; den är införd och vi kunna följa dess spår tillbaka ända till Orienten, och derifrån härstammar äfven den Baalskult, hvarefter vi redan vid flera tillfällen antydt spår samtidiga med bronsen. Men detta ämne är så utförligt afhandladt i de föregående afdelningarna, att jag ej anser mig böra upptaga tiden med att upprepa hvad der redan blifvit anfördt. Jag vill endast erinra derom att de skönaste smycken med sina spiralsirater, och de skönaste svärden med sina korta kaflar, äro de äldsta, och således de som direkte från Orienten först blifvit införda bland vestra Europas folk, hvilka då ännu voro stadda i ett tillstånd af råhet, hvarföre det var omöjligt att de sjelfva kunnat tillverka så herrliga fabrikater*). Icke hafva, såsom Hr Browne ganska riktigt anmärkt (s. 19), de halfvilda nomadiserande Britterna kunnat åstadkomma ett i architektoniskt afseende så storartadt verk som Stonehenge, hvartill, bland annat, en förvånande skicklighet fordrats för att uppresa och i jorden fästa så höga och massiva stenpelare, som de mellersta trilitherna af 22 fots höjd, och att sedan de blifvit fästade fullkomligt upprättstående, derefter upplyfta och ofvanpå dem lägga en tvärsten af omkring 14 tons vigt; hvilket Herr Browne menar att mången nuvarande architekt skulle draga i betänkande att våga. Dessutom, enligt hvad vi redan anmärkt, röjes i denna herrliga tempelbyggnad en orientalisk stil, hvilket vi finna då vi jemföra dess ruiner med ruinerna af templet i Persepolis, sådana de framställas i Niebuhrs Reisebeschr. 2. tab. XIX.

*) Innan jag slutar kan jag ej underlåta en anmärkning: I Th. Bateman's *Antiquities of Derbyshire*, p. 10 (nederst på sidan) står att folkrotarna midt i landet funno sin fördel vid att handla med Phœnicerna, som först försågo dem med bronsvapen, och deraf lärde de sig konsten att gjuta dylika artiklar. Denna uppgift är oriktig: Phœnicerna lemnade aldrig sina bronsvapen i händerna på de halfvilda invånarna, ty sådana finnas aldrig i deras grafvar. Bronsfolkets grafvar äro väsendtligen skillda från stenfolkets. Det som förvillat Bateman är att han funnit stensaker i bronsfolkets grafvar; men detta kommer deraf att bronsen var kostbar, och derföre användes äfven af bronsfolket flinta till pilar, kastspjut och andra projektiler. Grafvarnas beskaffenhet skiljer, vid första ögonkastet, vildarnas från de inflyttades.

Beträffande namnet *Stonehenge*, så har det varit olika uttydt af skillda författare. Att det är Anglosaxiskt, derom synas alla öfverenskomma. Den rätta förklaringen deraf torde vara den, som D:r Guest och *Kemble* »the eminent Anglo-Saxon scholar» gifvit, och hvari D:r Thurnam äfven instämmer p. a. st. sid. 4, nemligen att det betyder »*the stonehanging places*, af deras likhet med galgar»; och således heter *Stonehenge* på svenska *Stengalge* *). Anledningen till denna benämning äro *Trilitherna*, som hvardera, med sina 2:ne uppståndare och sin öfverliggande tvärsten, liknar en galge, sådan den från förra tider, då den var i bruk, afteknas. Denna föraktliga benämning, säger D:r Thurnam, bevisar att icke Saxarna byggt detta tempel; ja man kunde måhända deraf sluta att det vid deras ankomst till England var så gammalt att traditionen, hvartill det blifvit användt, längesedan förgätits.

För oss äro dessa Trilither och deras benämning *Stengalgar* i ethnologiskt afseende af interesse, bland annat derföre att vi äfven i Sverige hafva ett forntida minnesmärke, som fått namn af *Stengalge*, nemligen *Haborgs galge* på Asige hed i Halland. Att äfven der varit ett solgudens tempel, mer eller mindre liknande Stonehenge, är *åtminstone anledning* att förmoda. Det är likväl knappast möjligt att af de spillror, som återstå, kunna ens på papperet konstruera ett monument, sådant det i forntiden varit; ty sköflingen deraf har i många år, *kanske* från christna religionens införande i landet, och *säkert* ända till sednaste tiden, varit oförsynt. Man ansåg i början för en helig pligt att förstöra de hedniska minnesmärkena, för att derigenom utrota hvarje spår efter hedendomen. Flera påfliga bullor ålade det. Hvad nitet började, fortsatte egennyttan; man behöfde stenar till byggnader, stängsel, grindstolpar m. m., och de forntida minnesmärkena plundrades.

Fig. 4.

Jag besökte stället för jemnt 50 år sedan (i Aug. 1814) och har anteckningarna qvar; men ännu fullständigare uppgifter har den utmärkt skicklige tecknaren af våra forntidsmonumenter, Artisten G. Brusewitz, meddelat mig, tillika med de ritningar, som här i xylografier lemnas. De två egentligen så kallade galgstenarna, eller *Haborgs galge*, som här föreställas genom fig. 4, äro kring 14—16 fot höga, kring 3 fot 6 tum breda, 2 fot tjocka, och stå 6 fot från hvarandra. Gråa, breda och kantiga, likna de på afstånd gamla ekstubbar; de äro fullkomligt lika höga och i ändarna jemnt tvära. Det är väl åtminstone *sannolikt* att, för att i forntiden hafva fått namn af *galge*, de två uppståndarna varit förenade genom en öfverliggande tvärsten, och således

*) Om man uttalar det som ett svenskt ord *stonhänge, stenhänge*, så får det ungefär samma betydelse som i Anglosaxiskan; ty *hänge* är det, hvarpå något hänges, t. ex. *hängelina*, hvarpå kläder e. d. hängas till torkning. Ordet brukas i Skåne.

bildat en så kallad trilith, lik trilitherna i Stonehenge. På ett afstånd af 30—40 steg har stått ett par dylika stenar, äfven 6 fot från hvarandra; af dessa har dock den ena för lång tid sedan fallit omkull och ligger på platta marken; men att han en gång varit upprättstående, visar ett hål i marken, hvari han stått, och att äfven dessa två haft öfverliggare och bildat trilith, är väl också *sannolikt*, helst *de* också äro i ändarna tvärt afhuggna, hvilket ej är fallet med våra vanliga *bautastenar**).

Att folket i England, äfvensom i Sverige, gifvit dessa forntida minnesmärken namn af galgar, bevisar deras likhet med detta instrument; men säkert är att de lika litet i Sverige som i England blifvit använda för sådant ändamål. På den tid, då lagen dömde tjufvar och andra missdådare att hängas, gjorde man sig icke så mycket besvär med instrumentet för denna dystra förrättning. Man hopsatte galgen af några trästockar, eller ock hängde man brottslingen under en utstående gren i ett träd. Der stod länge i Blekinge, vid sidan af landsvägen, en gammal ek, som kallades *Haborgs ek*, och en sägen gick, äfven om *den*, att den varit *Haborgs galge*. Flera ställen, som bära namn af Haborg och Signild, och dit den romantiska händelsen förlägges, finnas såväl i Sverige som Danmark**).

Fig. 5

Men innan jag fortsätter, bör jag nämna att det var Artisten Brusewitz, som först gjorde mig uppmärksam derpå, att detta Svenska monument möjligtvis i forntiden haft samma konstruktion som Stonehenge. Anledningen till denna förmodan var att, sedan Brusewitz aftecknat monumentet, upptäckte han på en af stenpelarna, en aln från marken, sex inhuggna koncentriska cirkelringar, just sådana som finnas afbildade i 3:dje häft sid. 143 af »*Bronsåldern*»; och deraf fattade Brusewitz den förmodan att Haborgs monument möjligtvis tillhört samma kulturperiod.

Vidare har Herr Brusewitz meddelat att $\frac{1}{8}$ mil derifrån åt söder, helt nära Asige kyrka, ser man en mängd resta stenar, hvilkas ställning utvisar att de, då de voro fulltaliga, bildat en lång allé, liggande i norr och söder. Så mycket deraf som nu kan skönjas, är väl icke mer än vid pass 120 alnar i längd, och mellanrummen mellan stenarna äro betydliga, kring 10—15 alnar. Af dem som finnas äro några ända 5—6 alnar höga, och

*) Denna sten (fig. 5) är föreställd sedd på närmare håll och derföre tecknad större än de förra; de äro lika stora. Äfven bör anmärkas att cirklarna på stenen icke äro så tydliga som på ritningen.

**) *Dalin* berättar i *Svea Rikes Historia* 1. sid. 367 att »Wormius brukar mycket hårda ord mot Messenius för det han satt denna händelse vid *Sigtuna*, sägandes, liksom Hvidfeldt m. fl. at det skiedt på Seland». Lagerbring, *Svea Rikes Historia*, I. sid. 100, menar att händelsen tilldragit sig i Halland. *Saxo Grammaticus* är den förste, som vidt och bredt förtäljer händelsen i 7:de Boken af sin *Historia Dania*, och sedermera har den firats i sånger och sagor både i Sverige och Danmark. Men hela berättelsen om dessa begge älskandes kärleksäfventyr synes sannolikast vara en roman, en skön dikt från forntiden; eller också har tilldragelsen, såsom Lagerbring förmodar, »upprört hela Norden, hvilket är ett bevis, säger han, på folkets dåvarande tillgifvenhet på romankärlek, då penningkärlek ännu icke var så fullkomligen naturaliserad».

flera långa stenar ligga i gärdsgården. »Allt detta oaktadt anser jag tydligt, säger Brusewits, att det hela formerat en rak allé och måhända har denna sträckt sig ända fram till Haborgsmonumentet, helst inga hinder i terrängen förefinnas». Härvid torde jag böra nämna att denna allé af resta stenar *sannolikt* har legat mellan templet och dess nekropolis; ty söder om Asige kyrka ligga många grafkullar på en ljungmo, vester, och kanske äfven öster, om landsvägen.

Nämnde stenallé synes mig gifva ett nytt stöd åt den förmodan att Haborgsmonumentet, liksom Stonehenge, varit ett tempel för soldyrkan, ett Baalstempel; ty tillgången (avenuen) till dessa utgjordes merendels af långa alléer af uppresta stenar. Jemf. sid. 163.

I mina anteckningar från 1814 finner jag anfördt att »i denna trakt förekomma strövis ännu en mängd resta stenar, och bland dem äfven många hålor i jorden, hvilka utvisa att deri fordom stått stenar, som redan blifvit bortförda, enligt hvad berättades, till grindstolpar och dylikt; hela gärdsgården längs sidan af landsvägen är grundlagd med långa sköna stenar, som blifvit plundrade från de forntida minnesmärkena». Sådant var förhållandet redan för 50 år sedan.

Sannolikt skall forskaren vid närmare granskning finna att här fordomdags varit ett tillräckligt antal långa och sköna stenar, för att deraf bygga ett monument af samma konstruktion, om ock icke så kolossalt, som Stonehenge.

Jag har ansett mig böra fästa fornforskarens uppmärksamhet på ruinerna af detta forntida monument, som utan tvifvel är ett af de märkvärdigaste inom Sveriges landamären. Visserligen återstår ännu mycket att undersöka för att komma till full visshet om dess fordna beskaffenhet, så vida detta numera ens är möjligt; men så mycket synes kunna med visshet antagas att det varit ett hednatempel med sin avenue, utgörande en dubbel rad af resta stenar, och sin till templet hörande nekropolis. Genom noggrann undersökning af denna, skall det utan tvifvel visa sig om monumentet tillhört bronsåldern, hvilket synes sannolikt; men om kulten börjat under bronsåldern, kan den dock möjligtvis hafva fortfarit fram i början af jernåldern*).

Återblick.

Innan jag slutar denna Afhandling om *Bronsåldern* i vår Skandinaviska Nord, anser jag mig böra lemna en kort återblick på det hela. Jag börjar med det sist afhandlade.

*) Emellertid böra dessa sköflade ruiner göra oss uppmärksamma på huru sorgligt det är, att detta och många andra forntidsminnen i vårt fosterland blifvit så plundrade och förstörda, att vi icke ens kunna igenkänna hvad de varit. Det är bedröfligt att hos eljest tänkande landsmän finna så liten aktning för minnena efter hängångna slägtens verldsliga verksamhet och religiösa tro; vi torde dock erinra oss att om vi äro i alla afseenden lyckligare, så var det dock dessa föregående slägten, som banat vägen för oss till ljus och trefnad; och här kan med skäl frågas: *»hvar stodo vi, om de ej funnits till?»* Att förstöra minnet af deras profana och religiösa verksamhet är ett helgerån; ett brott äfven mot Historien, som af dem kunnat inhemta ledning och ljus.

Det är min öfvertygelse, för hvilken jag synes mig hafva tillräckliga grunder, att äfven i England, likasom hos oss, förekomma phœniciska minnesmärken, och att man skall finna dem, om man, utan förutfattade meningar, och med den komparativa forskningsmethodens ledning, söker dem. Jag är förvissad att de, som med sakkännedom besöka andra trakter af jorden och derunder taga grundlig kunskap om hvad de se, skola, uti länder som ovedersägligen varit bebodda af semitiska folk, finna precist sådana minnesmärken, som många af dem, hvilka stå i det vestra Europa och der kallas druidiska. Till och med skola de måhända finna ruiner efter något Stonehenge i Syrien eller på någon ö i Medelhafvet. Äfven i Rom, der Heliogabalus anlade ett präktigt Baalstempel, skall ännu finnas ruiner efter ett s. k. soltempel *).

Men huru skall man kunna skilja mellan monumenter, som tillhört Baalskult och dem som tillhört Druidernas? Hade Cæsar, som underrättat oss att deras lära uppkommit i England, äfven underrättat oss huru länge den på Cæsars tid varit der, så skulle vi haft någon ledning för vårt omdöme i förutnämnda fall. Mig synes sannolikt att alla monumenter, som tillhöra *Bronsåldern*, äfven i England, äro äldre än de druidiska; men detta är tills vidare blott en gissning, som dock förtjenar att undersökas.

För min del har jag funnit mig föranlåten att på samma gång, hos oss, afhandla Bronsen och Baalskulten, emedan jag funnit att de höra tillsamman; ty alla de forntidsmonumenter, som antyda Baalskult, hafva alltid befunnits tillhöra Bronsåldern; och enär Baalskulten, efter hvilken tydliga qvarlefvor ännu förekomma så väl i monumenter som i folkbruk, traditioner och lokalnamn**), isynnerhet i Irland och Skandinavien, påtagligen härstammar från Orienten, så är redan detta en anvisning att vår dermed samtidiga brons äfven härleder sig derifrån; och detta vinner bekräftelse derigenom att vi (som redan är nämndt) kunna följa denna brons, med sina sköna former och smakfulla sirater, ända till det gamla Grekland före Trojas fall, till Egyptens äldsta tempelruiner, och till de af Phœnicer länge befolkade öarna i Medelhafvet. Sedan vi nu med säkerhet funnit att de skönaste bronsvapnen med sina korta svärdkaflar, och de präktigaste guldsmycken, med sina spiralsirater äro hos oss de äldsta, d. v. s. de som först hit anländt, så torde en hvar lätt inse att det dåvarande vestra och norra Europas halfvilda invånare icke sjelfva varit istånd att åstadkomma så herrliga fabrikater, och det så mycket mindre, som de icke en gång hade råämnena, och om de haft dem, dock icke skulle hafva förstått att gjuta, forma och ciselera dessa vapen och smycken; dertill fordrades en konstfärdighet, hvari, så vidt Historien vet, endast Phœnicerna den tiden voro mästare. Men derom har redan förut erinrats.

Att dessa vapen och smycken, hvilka äfven förekomma i England, äro från Orienten, nekar man väl icke, men man menar att de blifvit under resor medbragta och lemnade åt landets egna invånare. Häremot strider dock det erfarenhetsrön, att ifrågavarande bronssaker *aldrig* finnas

*) Man har bland annat sagt att om Phœnicer en längre tid uppehållit sig i England, skulle der finnas semitiska ord i Engelskan. Ernest Renan har dock upplyst i sin *Hist. des langues semitiques* p. 196, att phœniciska språket försvunnit i sjelfva Phœnicien; och pag. 203 att man förgäfves söker spår efter phœniciskan i maltesiskan.

**) Utom de förut nämnda, har nyligen den berömde Prosten Ernst Rietz underrättat mig att »på Ö. Grefvie egor, vid vägen derifrån till Klörup, i Malmöhus län, ligger en backe, som kallas *Bal-ager-backen* (Baalsåker-backen), erinrande derom, att den urgamla Baalsdyrkan äfven i denna nejd af Skåne haft sitt säte.»

i grafvar som tillhört landets äldsta ur-invånare; men de ligga i grafvar af helt annan konstruktion än dessas, och hvilka följaktligen tillhört ett folk med annan religion, likasom också med annan bildning. Men hafva icke dessa grafvar med brons kunnat tillhöra Druiderna? Visst icke; de emblemer, som på grafvårdarna antyda någon religion, visa ganska bestämdt soldyrkan, Baalskult. Detsamma antyda folkbruken. Att Druidkulten är en yngre europeisk form af Baalskulten, har ofvan blifvit antydt, äfvensom att den bibehållit åtskilligt af den gamla kulten, t. ex. att den firades i heliga lunder, att den bibehöll som helig den ständigt grönskande misteln, som erinrade om det ständigt gröna terebinthträdet i Palestina (*pistacia terebinthus*, enl. Melin 1 Mos. 35. 4), att den vid sina heliga förrättningar bibehöll den gyllene (brons) skäran, hvarom Plinius berättar, att de dermed afskuro misteln *).

Att den yngre religionsformen, Druidkulten, är europeisk, har äfven här ofvan blifvit antydt; att den ej är orientalisk, allra minst semitisk, har jag också sökt ådagalägga. På flera ställen i detta arbete har blifvit antydt att Phœnicer och Hebréer, som begge voro af semitisk stam, hade många religiösa bruk och ceremonier gemensamma. Till hvad redan blifvit anfördt, må följande tilläggas: Både Hebréer och Phœnicer afskydde bruket af svinkött, som födoämne: för de förra var det förbudet i Mose lag (3 Mos. 11. 7—8; 5 Mos. 14. 8), som ännu af Judarna iakttages; och hvad Phœnicerna vidkommer, säger Herodianus uttryckligen att de afhöllo sig från bruket af svinkött (Herod. Lib. V. cap. 6. — »exceptis subus, quibus ipse, ut mos est Phœnicibus abstinebat»). Äfven hafva de likhet deri, att både hos Hebréer och Phœnicer användes lammet som försonings- och förbundsoffer — deraf Hebréernas Påskalam. Livius berättar, Lib. 21, cap. 45, att då Hannibal hade slagit läger på Insubriernas fält, ej långt från Victumuli, lofvade han genom ed belöning åt sina soldater, och på det de skulle tro hans löfte, fattade han ett *lam* med venstra handen och en flintknif i den högra, och svor vid gudarna, och offrade lammet. — Derefter slog han Scipio.

Helt annat är förhållandet med Romare och Celter: Före striden mellan Albanerna och Romarna, då Horatierna och Curiatierna blifvit valda till skiljedomare, ingicks heligt och högtidligt löfte om fullkomlig ärlighet; och detta bekräftades genom offring. Offerpresten anropar himlens hämnd och säger: må Jupiter döda romerska folket, om det sviker, så som jag nu skall döda detta svin (*porcus*); sedan han sagt detta, genomstack han svinet med en flintknif (Livius, Lib. 1. cap. 5, porcum saxo silice percussit).

Gallerna, hvilkas religion var druidisk, höllo äfven svinet i anseende och buro en bild af vildgalten på sina fanstänger i striden. Att Æstyerna buro på sig vildsvinsbilder, såsom ett heligt vårdtecken för nattgudinnans kult, har redan blifvit anfördt (sid. 34). Man finner äfven häraf att Druidkultens och Baalskultens anhängare voro väsendtligen skillda, både till nationalitet och religion.

Då Druidläran sökte i Britannien och Gallien förtränga Baalsdyrkan, blef, såsom alltid är vanligt, mycket af den gamla kulten bibehållet och kan betraktas såsom adopteradt af den nya hvars anhängare derefter tillegnade sin kult alla monumenter, som tillhört den äldre och sådant har förhållandet allt jemnt förblifvit.

*) Denna *bronsskära* bevisar icke att Druidkulten tillhör Bronsåldern; ty de verktyg, som begagnades vid hedniska gudstjenster, tillhörde alltid ett äldre kulturstadium. Hos Phœnicer, Hebréer, Romare m. fl. nyttjades vid sådana tillfällen *flintknifvar;* bronsknifven i Druidens hand bevisar en vida yngre kult än den phœniciska Baalskulten, och synes antyda att druidläran börjat uppkomma då eggverktyg af brons länge varit sällsynta, eller redan bortlagda i dagligt bruk.

Att Celtiska folk bebodde Gallien och Britannien då Druidkulten der uppkom, är väl antagligt; men vi veta ej om de funnos då Phœnicerna först började der drifva sin handel; åtminstone synes dock Celternas stamförvandter, Cimbrerna, hafva funnits då Pytheas reste i Norden, enär åtskilliga lokalnamn i hans fragmenter bäst skola förklaras af Kymriskan. Men tiden för dessa Cimbrers ankomst till Europa lärer vara ganska osäker. Dubois de Montpereux menar att de i 7:de seklet f. Ch. blefvo i sin hembygd anfallna och fördrifna af Khasar-Schyterna, att en del af dem då vandrade till vestra Europas kustländer, och att de på hela denna väg från trakterna af Svarta hafvet, lemnat spår efter sig af sina religiösa idéer och sina monumenter; hvarvid åberopas från Krim det slags monument, som i Bretagne kallas *Dolmen* och hos oss *Dyss*. Men det är åtminstone säkert att dessa monumenter icke tillhöra *Bronsåldern*, utan ganska bestämdt *Stenåldern*, ty endast *sten* finnes hos dem som deri äro begrafna och liken stå i dem i nedhukad ställning, likasom i Gånggrifterna. Det är således visst att om de hade Druidkulten med sig, hvilket icke synes troligt, så hade de åtminstone icke bronsen *).

För att visa huru uppriktigt jag önskar, att äfven denna afhandling må blifva föremål för opartisk och på sakkännedom grundad granskning tager jag mig friheten att upprepa hvad jag för mer än 20 år sedan yttrat rörande mina ethnografiska försök:

»Hvar och en författare, som lifligt interesserar sig för det ämne, han bearbetat, önskar utan allt tvifvel att bearbetningen blir föremal för offentlig och opartisk diskussion; ty ehuru öfvertygad han kan vara om sina egna åsigters tillförlitlighet, längtar han dock att få veta huru andra, tilläfventyrs mer kunniga och mer skarpsynta, se samma sak, samt om de biträda de åsigter till hvilka han genom sin forskning kommit, eller anföra giltiga skäl för motsatta. Men om detta i allmänhet gäller om hvarje författare, som genom sina forskningar redligt och ärligt söker sanningen och endsst den; så måste det i hög grad gälla om den författare, som vågat försöket att på ett nytt fält införa och från nya sidor skärskåda ett länge och af många på annat sätt behandladt ämne, och framför allt om detta ämne är af den vigt och betydenhet, *som vårt eget slägtes och dess skilda stammars tillstånd, under de tidsperioder, som föregått deras egentliga medborgerliga och politiska historia*» (Litteratur-Tidningen: *Studier, kritiker och notiser 1844, sid. 145*). Samma tänkesätt som jag då uttalade, hyser jag ännu. Jag inbillar mig visst icke att allt i detta mitt arbete är ovedersägligt; men jag hyser den öfvertygelsen att hufvudsakliga innehållet deraf skall välbehållet genomgå kritikens skärseld, och att man omsider skall finna att här, så väl i södra och vestra Skandinavien, som i hela vestra Europa, i forntiden funnits en semitisk kultur, samtidig med en semitisk soldyrkan, hvarefter otaliga spår förefinnas. Att de grunder, på hvilka denna min öfvertygelse stödjer sig, blifva af *lärda och skarpsinniga män* pröfvade, är min uppriktiga önskan; äfvensom att de, hvilka rätta *mina* misstag, ville framlägga bättre förklaringar, än jag förmått åstadkomma, öfver tillkomsten och betydelsen af de fornsaker, som här afhandlats. Att ett och annat förekommer mer än en gång, torde af flera skäl ursäktas; afhandlingarna ha skrifvits på skilda tider, och vissa satser hafva synts författaren så vigtiga att de bordt med förnyade bevis åter framläggas.

Stockholm den 8 Mars 1865.

SVEN NILSSON.

*) Detta förhållande var icke kändt för 23 år sedan, då jag skref 6:te kapitlet af *»Ur-invanarna»*, hvarföre jag då kom att begå misstag, som nu äro rättade och som vidare skola rättas.

INNEHÅLL.

För bronsåldern karakteristiska figurer s. 1. Figurerna på Kiviksmonumentet s. 5. -- tillhört bronsperioden s. 6; Irländska grottorna s. 8, 9; de konkava stenarna i dem 8—10; äfyen i grottorna på Malta och Gozo 11; tillhöra phœnicisk Baalskult 13; Baalskulten i Canaan 13, — i Irland och Skåne 14—15. Skålvagnen i Mecklenburg 17. — i Skåne 18; medicinalväxter samlade midsommarsafton 20; heliga källor 20; heliga träd 21—23; phœnicisk religion blandad med egyptiska och persiska elementer 24; punisk votivtafla 25, 39; försök att förklara figurerna på Kiviksmonumentet 26—30; käglan som solens symbol 26, 154; menniskooffer 32; spår efter naturgudinnans kult 33—36; ko-dyrkan 35; Phœnicernas vidsträckta handel 39—45; — deras fiskerier 40, 47; handel på tennöarna 42—45. — på bernstenskusten m. m. 45. — på Skandinaviens kust 48; Herkules' stoder 39; bronssvärd med korta handtag. 49. 59. 60, — med långa 50; hvar tillreddes bronsen? 51; vildars lefnadssätt 52; redskap för ekonomiskt bruk 54.

Att stenåldern genomgått bronsåldern och sträckt sig långt fram i jernåldern sid. 55—57; de för-drifna Hyksos kringspriddes 58. 59; spiralfigurer från Thebe och Mykæne 60 not; armband, små. 61; glasperlor i Skånes torfmossar 63; stridsluren samtidig med uroxen 63; kulturperioderna bestämda 64; Pytheas' resa 64; Marseilles anläggning 67; dervarande religion 67; phœniciska religionsceremonier 68; phœniciska prester 69; tennöarna, bernstensöarna 69; Pytheas utmärkt astronom 69; — fattig 70; Mentonomon 71; Dicuil 71; kimbriska öfversvämningen 72; kimbriska ord hos Pytheas 72, 73; Dumna 74; Barbarerna visade solens nattläger 75; Thule 75, 76; invånarnas lefnadssätt 77; hafslunga 78; issörja i hafvet 79; åkerbruk 81, — jemfördt med Egyptiernas 82; stridsvagnar 83, 84, 85; phœnicisk stentafla i Marseille 86; phœniciska religionsceremonierna liknade de hebreiska 86, 170; Baalstempel i England 87; phœniciska offerställen längs kusten 88, 89; *Tyriska handelskolonier betäckte atlantiska kusterna* 70 not; Framnäs 89; hvar låg *icke* Thule? 90; Saltenströmmen 90; förteckning öfver figurerna 91—96; heliga tempelkärl 97—99; långvarig hågkomst af religiösa händelser 99 not; Thuleboernas konst att brygga öl och mjöd 100—101. Phœniciska tempelredskap af brons till Britannien s. 88.

Ämnets 3 hufvudsatser s. 103; tenn omnämndt i Phœnicien 103; — hos Moabiterna 104; bronsrustningar, kastspjut af brons 104; brons före trojanska kriget 104; Tartessus; Gadeiras anläggning 105; dess öde enligt *Festus avienus* 106; äldsta handeln på vestra Europa 106, 107; handeln öfver land 107; Cassiterides 107; Arrians periplus 108; Tyrus. Sidon 109; tenn i Spanien, Lusitanien 109; Scilly-öarna, Oestrumuides, Medacritus 110; bernsten, carthagiska kolonier. Hanno, Himilco 111; Himilco efter *Av. ora maritima* 112—116; Oestrumuides, Irland, Albion 112; Gaditanernas handel på Tennöarna 112; Tennöarnas invånare enligt *Strabo*, — enligt *Festus avienus* 113; läderbåtar 113; Phœnicer bosatta på Tennkusten 115, 116; Ophiussa 117; bernsten hos Homer. Phœnicernas bernstenshandel med Grekerna 117; Phœnicerna dolde sina handelsvägar 118, 119; bernstenen fördes sjöleds liksom tennet 118; Eridanus hvar? 118; bernsten på Danmarks kust 119; bernstenstrakt enligt Plinius 120; *Phœniciska nybyggen efter Heeren* 121; jemf. s. 70; Phœnicerna införde bildning 121; grafvar på Sardinien 122; grafskrift 123; bronsfolkets grafvar, qvinnosmycken 123; de kortkaflade svärden vackrast och äldst 125, jemf. 49; bernsten i Skåne 125; lädermynt 127; Kiviksmonumentet tillhör bronsåldern 129, äfvensom Willfarastenen 132; Balders offersten 134; äldsta vigvattenstenarna i Skånes kyrkor 134; brons i Schweitz 137; Morlots försök att bestämma dess ålder 137; Baltastenen 138; stenbyggnader länge okända 139; isbildning i saltsjön 140; Pytheas hafslunga 38, 141; Balders död 142; spår efter soldyrkan i Northumberland 143; monumentet Stonehenge i Wiltshire 145; talrika försök att förklara det 146; restaureradt 146; tillhör bronsåldern 150; Druidkulten undersökt 151—153; soltemplet i Emesa 153; kägelformiga stenar 154; jättetornet på Gozo 154; Newgrange 155; kägelformiga stenar i Stonehenge 155; urgröpta stenar 155 m. m.; dans kring altaret 156; Hyperboréer 157, 158; Stonehenge är ett Baalstempel 157; Baalstempel i Rom 158; Baalseldar i Irland 159; i Skandinavien 159; om Phœnicernas handel på Britannien är blott byteshandel 160. 161; druidiska monumenter 162, 163; samma monumenter i andra länder 162, 163; Druidkulten en yngre europeisk form af Baalskulten 164, 170; Haborgs galge 166; Hebreer och Phœnicer hade många gemensamma bruk 170.

Rättelser. Jemf. sid. 102.

Sid. 8 r. 9 läs Boyne; likaså s. 9 r. 4; d:o s. 9 r. 24; s. 11 r. 25 Melitta; s. 155. r. 26 Boyne; s. 22 not. Camd.; s. 43, r. 31 Layard; s. 91 r. 21 Meklenb.; s. 99, not. Melkarth; s. 105 r. 20 ett tusende; d:o not. M:r Davis; d:o Corthage; s. 104 r. 11 tillägg: vers 6; s. 106 r. 17 tillägg: derefter af Tyrierna o. s. v. ända till Christi födelse; s. 107 r. 17 haft; s. 107 r. 32 ancient; s. 109 r. 5 läs Sidon; s. 111 r. 2 sagotiden; r. 18 anlägga nya; r. 26 utsända; d:o r. 27 Himilcos; s. 118 sista r. hæc; s. 120 not: sköre; s. 127 r. 10 hafva; s. 129 r. 12 nästan aldrig; s. 133 r. 23 äfvensom; s. 133 sista r. Balders; s. 141 r. 15 ljus som vi nu sakna; s. 143 r. 5 *påtagligen* utstrykes.

